

Stå opp for trygghet

**«En kan bare se riktig med hjertet.
Det vesentlige er usynlig for øyet.»**

Antoine de Saint-Exupéry

En artikkelsamling om sosialt arbeid 2015

Mangfold og utvikling - sosialt arbeid i ny tid

En artikkelsamling om sosialt arbeid 2015
Seksjonsrådet for sosionomer

FO.NO

Laila Granli Aamodt (redaktør), Catrine Torbjørnsen Halås,
Sofie Normann, Hanne Glemmestad, Ingvild Huse og Andreas
Pedersen Kikvik (FO)

Mangfold og utvikling
– sosialt arbeid i ny tid

LAILA GRANLI AAMODT (RED.)

Mangfold og utvikling – sosialt arbeid i ny tid

En artikkelsamling om sosialt arbeid 2011–2015

SEKSJONSRÅDET FOR SOSIONOMER

© Fellesorganisasjonen 2015
1. utgave, 1. opplag 2015

Redaksjonen har bestått av:

Laila Granli Aamodt (redaktør), Catrine Torbjørnsen Halås, Sofie Normann,
Hanne Glemmestad, Ingvild Huse og Andreas Pedersen Kikvik (FO)

Illustrasjoner: Catrine Torbjørnsen Halås

Grafisk produksjon: LO Media

Brødtekst: 10/13 pkt. Scala

Papir: 100 g Tom & Otto Matt

Opplag: 10.000

ISBN 978-82-90858-12-9

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverksloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

Innhold

LARS SEMMERUD	
Forord	7
SOSIONOM VIS DEG!	
Skriftliggjøring – en kilde til nytenkning, kunnskap og utvikling	11
ANNE KYONG SOOK ØFSTI	
Å lese etter teksten	21
BJØRG FOSSESTØL	
Evidens og praktisk kunnskap	35
ØIVIN CHRISTIANSEN	
Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører?	52
KAREN J. SKAALE HAVNEN	
Er plassering alltid bra? – Barnevernets moglege skadelege effektar på barn	71
DORTE CASWELL OG AUD KIRSTEN INNJORD	
Inklusjonsorientert Nav-praksis?	89
KJELL HENRIKSBO OG TOBBA THERKILDSEN SUDMANN	
Kollektiv handling skaper endring	107
LAILA GRANLI AAMODT	
Forholdet Barnevern – BUP	116
GRETHE HOVIOSEN	
Brikker i voksenspillet	129
ANNE METTE BJERKNES	
Bilder fra narrativ praksis	137

ANNE WULLUM AASBACK, RIINA KIIK OG NINA SCHIØLL SKJEFSTAD	
Brukermedvirkning i arbeidsevnevurderingen	159
ODD GUNNES	
Fra PowerPoint til selvhjelpsgrupper	177
RANDI JENSSEN OG KJELL-OLE MYRVOLL	
Unge flyktninger bygger felles historie	181
RICHARD NARVESEN	
Skeiv, muslim og menneske	188
MONICA BRUNNER	
Felles løft i akuttsaker	196
REIDUN BOINE	
Meahcceterapiija – Terapi med samiske familier	205
ODDNY RØD	
Å være eller ikke være på nett, er det spørsmålet?	214
GUNN STRAND HUTCHINSON, JOHANS TVEIT SANDVIN, FRODE BJØRGO OG PER OLAV JOHANSEN	
Samarbeid mellom offentlige tjenester og aktivitetsbaserte, frivillige organisasjoner; en ressurs i sosialfaglig arbeid?	233
HILDE MARIE THRANA	
Kjærlighet: en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid?	249
Forfattere	264
Redaksjon	267

LARS SEMMERUD

Forord

SOSIONOM VIS DEG!

*Lars Semmerud,
Medlem av arbeidsutvalget, leder av seksjonen for sosionomer og
leder for seksjonsrådet for sosionomer*

Fellesorganisasjonen (FO) er både et profesjonsforbund og en fagforening. FOs mål er å være en synlig og tydelig samfunnsaktør. Et sentralt bidrag er FOs profesjonspolitik og profesjonsfaglige arbeid som utføres av medlemmer og tillitsvalgte. FO skal bidra til at profesjonene er med som premissleverandører for utvikling og legitimitet i tjenestene. Vi skal delta i å utvikle tjenester med kvalitet, og finne løsninger på velferdsutfordringene.

Sosionomen arbeider med å forebygge, løse og redusere sosiale problemer. Sosionomen bistår barn, voksne, grupper og lokalsamfunn i deres innsats for bedre livsvilkår. Sosionomen arbeider endringsrettet og ressursorientert i sitt møte med individ, grupper og samfunn. Dette gjøres i tett samarbeid med den eller de det gjelder. Fokus er brukerorientering og myndiggjøring. Kjernen i sosionomens kompetanse er helhetstilnærmingen, hvor individet sees i en samfunnsmessig sammenheng og i lys av den livssituasjonen vedkommende befinner seg i. Sosionomens helhetstilnærming til individ, gruppe og samfunn er forankret i sosialt arbeids internasjonale fagtradisjon og er tuftet på menneskerettigheter og sosial rettferdighet. Sosionomens arbeid på samfunnsnivå innebærer å motvirke destruktive samfunnsstrukturer.

Vi har et ansvar for å si fra når politiske vedtak, administrative beslutninger og/eller praktisk iverksettelse, er i strid med brukergruppers eller enkeltindividers rettigheter. Det er viktig å melde fra til arbeidsgiver, men også overfor beslutningsmyndigheter i samfunnet. Kunnskap om forsvarlig varsling er nødvendig.

FO skal stå opp for faget sosialt arbeid og for profesjonen. Vår legitimitet som profesjonsutøvere bestemmes av om vi evner å gi kvalifisert hjelp i tråd med brukernes behov. Kompetente profesjonsutøvere er en betingelse for velferdstjenestene og skaper trygghet hos brukere, arbeidsgivere, andre yrkesgrupper og i samfunnet for øvrig. Sosionomer skal synliggjøres som en av flere sentrale og tydelige profesjoner i velferdsstaten. De skal både bidra til å sikre legitimitet i tverrfaglig samarbeid og utfylle hverandre.

En av utfordringene vi sosionomer står ovenfor er å få vist frem fagutviklingen vi som profesjonsutøvere og aktører bidrar med. Vi har kanskje for dårlig tid, eller det blir ikke prioritert godt nok. Likevel må et av målene for profesjonen være at flere sosionomer formidler sin kunnskap ved å publisere artikler. Jeg oppfordrer derfor flere sosionomer til å skrive. Skriv ned kunnskapen din i form av kronikker, fagartikler eller bøker – og få den videreformidlet. VIS deg og kunnskapen fram!

Seksjonsrådet for sosionomer (SRS) har som oppgave å synliggjøre og videreutvikle profesjonen sosionom. I kongressperioden har SRS delt ut stipend til 85 medlemmer. Seksjonsrådets utdeling av årlige stipender til artikkelskriving, gratis skrivekurs og utarbeidelse av denne artikkelsamlingen, bidrar til synliggjøring av sosionomers kunnskapsbase. Kunnskap som skal vises frem og formidles, og deles av alle som har nytte og glede av en eller flere artikler i denne samlingen.

SRS oppnevnte en arbeidsgruppe som fikk ansvar for denne artikkelsamlingen. Gruppen har bestått av et godt samarbeidsteam med dyktige og erfarne aktører. En stor takk til redaktør Laila Aamodt og til arbeidsgruppa hun har hatt med seg: Catrine Torbjørnsen Halås, Sofie Normann, Hanne Glemmestad, Ingvild Huse og fagkonsulenter i FO: Sølvi Slørdahl og Andreas Pedersen Kikvik.

Og ikke minst:

Takk til alle skrivende sosionomer som har bidratt til denne artikkelsamlingen!

Denne utgaven av fagartikkelsamlingen gir deg mulighet for faglig påfyll og inspirasjon innenfor flere områder i profesjonsfaget sosialt arbeid – i fra et overordnet perspektiv på profesjonen til å se på fremtidens faglige utfordringer.

God lesning!

Lars Semmerud

Oslo 2015

Skriftliggjøring – en kilde til nytenkning, kunnskap og utvikling

Så har Fellesorganisasjonen (FO) gitt oss en ny bok å hvile øynene i, bla i, kjenne på. Kanskje farer du raskt gjennom innholdsfortegnelsen og oppdager en tittel – eller en forfatter som fatter din interesse og som gir deg lyst til å lese. Hva som fanger interessen din, er ikke så godt å vite. Det kan være at artikkelen har hentet problemstillinger eller temaer fra ditt arbeidsfelt, men kanskje oppmerksomheten din like gjerne handler om at artikkelen fanger et fagområde du kjenner dårlig og som gjør deg nysgjerrig. Det kan også hende at du finner en artikkel som har et kritisk reflekterende perspektiv og som retter søkelyset mot forhold eller problemstillinger som opptar deg og som du selv gjerne skulle ha skrevet noe om. Og det kan hende at du blir sittende å bla i boken på jakt etter en artikkel du mener *burde* ha stått her, men som ikke er med. Og du har rett – flere artikler burde ha vært med – om de hadde vært skrevet ...

Og vi skulle gjerne ha hatt med flere artikler som *er* skrevet, men som vi av plasshensyn har måttet velge bort. Artikler som er viktige for sosialt arbeid som fag og praksis.

FO oppmuntrer sosionomer til å skrive, blant annet gjennom stipendordningen. Vi håper ordningen vil inspirere sosionomer til å skrive fra arbeidsfelt vi hører mindre om i det daglige. Det kan være problemstillinger eller temaer som handler om det å bli gammel i dagens samfunn, temaer om ulikhet og helse, fattigdom blant barnefamilier, rus og kriminalomsorgen eller om sosialarbeideres møte med flyktninger og innvandrere. Likeledes har vi i redaksjonen savnet artikler som formidler erfaringer fra sosialt gruppearbeid og nettverksarbeid. Og vi skulle gjerne ha hatt med en artikkel der den direkte brukerstemmen hadde vært synlig, men heller ikke den fant vi blant de mange artiklene vi har lest og vurdert.

Så håper vi denne artikkelsamlingen har artikler som vekker din interesse og at lesingen inspirerer, vekker leselyst og gjør deg ytterligere nysgjerrig, ja, så nysgjerrig at du får lyst til å lese flere artikler, kanskje alle. Og gevinsten du i tilfelle

sitter igjen med, er et utvidet kunnskapsfelt, nye spørsmål, kanskje en frustrasjon over framstillingen eller forståelsen av et arbeidsområde du kjenner godt, men framfor alt har du fått en oppdatering av hva som opptar sosionomer for tiden og ikke minst hva som ikke opptar oss. Ja, kanskje du rett og slett bestemmer deg for å skrive artikkelen du lenge har planlagt å skrive.

Skrivestil

Å lese fagtekster vekker følelser og det vekker tanker. Dette fordi teksten alltid vil reflektere tidsånden den er skrevet i, den vil si noe om forfatterens forståelse, holdninger og verdier, og framfor alt vil tekstens form eller struktur fortelle noe om rammene og formålet med artikkelen. Vi skriver tekster for å lære og for å utvikle oss og faget vårt. For at våre tekster skal gjelde som gyldig kunnskap, stilles det visse krav til tekstene. For eksempel forventes det at en fagfellebasert forskningsartikkel har en bestemt form og at den er skrevet på en bestemt måte. Det er denne skrivemåten, gjerne omtalt som IMRAD, som i den akademiske verden har forrang og som gir forfatteren verdifulle poeng innenfor kunnskaps-hierarkiet. Denne verdisettingen er ikke først og fremst begrunnet i hensynet leseren. Nei, her får leseren en mer underordnet posisjon. Det er heller ikke slik at denne artikkelstrukturen nødvendigvis letter leserens tilgang til stoffet eller leserens forståelse av kunnskapen som artikkelen er ment å frambringe. Om det er disse artiklene vi leser først når et nytt tidsskrift ligger foran oss, er usikkert. Forklaringen kan være at slike artikler lett blir «stive» i språket, upersonlige og utvendige i formen i tillegg til at de gjerne har et «tredjeperson-perspektiv». Dermed forsvinner dialogen med oss som lesere, noe som *kan* innebære at vi må arbeide mer for å fange kunnskapen disse artiklene formidler.

En mer fortellende skrivestil kan derimot bringe oss lesere rett inn i stoffet eller i praksisen som beskrives og dermed gjøre meg som leser til en «medlever» i fortellingen. Denne skrivemåten tillater en mer ledig, personlig og kreativ form der forfatteren etterlater seg lett gjenkjennelige fingeravtrykk som kanskje kan bidra til å skape en mer likeverdig tone mellom leser og tekst. Dialogen letter lesingen, gjør kunnskapsformidlingen mer tilgjengelig og teksten morsommere å lese. Evidensen i denne formen for kunnskap ligger i selve betydningen av ordet evident: *I det som viser seg*. Det handler om å overbevise leseren på en slik måte at hun eller han kjenner seg igjen i teksten ved at fortellingene, refleksjonene og resonnementene virker logiske og troverdige. Dette er en kunnskapsform som ikke bare appellerer til fornuften, men som også åpner opp for å inkludere følelser som en sentral del av vår faglige beredskap. I denne artikkelsamlingen vil dere finne flere eksempler på dette.

Bakgrunnen for samlingen

Alle artiklene i denne boken er skrevet av sosionomer og publisert i perioden 2010 til 2014, det vil si i inneværende kongressperiode. Vi har ingen artikler med fra 2014, noe som henger sammen med at tidsskrift-redaksjonene opererer med en rettighetsbeskyttelse på seksten måneder.

Vi i redaksjonsutvalget har gått gjennom tidsskrifter med sosialfaglig innhold på jakt etter aktuelle artikler. De fleste artiklene i samlingen er hentet fra Fontene og Fontene Forskning. Men flere har også vært trykket i Fokus på familien, Norges Barnevern, Tidsskrift for velferdsforskning og Tidsskrift for ungdomsforskning. Bøker og antologier har vi valgt å se bort fra. Dette fordi det er vanskelig å skaffe seg oversikt over hvilke bøker som er blitt skrevet i perioden. Det ville også ha blitt for ressurskrevende å gå gjennom disse med tanke på å finne aktuelle artikler for samlingen. Det kan imidlertid forklare fravær av eventuelle temaer, problemstillinger eller arbeidsområder knyttet til sosialfaglig praksis. Vi ser heller ikke bort fra at du som leser kan komme til å etterlyse konkrete artikler som vi kan ha vurdert både som interessante og velskrevne, men som allikevel ikke har kommet med. Begrunnelsen kan da være at vi har måttet velge mellom flere artikler om samme tema, at en forfatter står bak flere artikler eller at vi har måttet prioritere mellom mange velskrevne og viktige artikler.

Vi har valgt å gruppere de 18 artiklene i samlingen i tre hovedkategorier. De sju første artiklene har et meta-perspektiv, de neste åtte formidler erfaringer fra praksisfeltet og i de tre siste har et mer framtidrettet perspektiv. I den siste kategorien finner vi begreper vi vanligvis ikke ser så ofte i den sosialfaglige litteraturen og det presenteres metoder og tilnæringsmåter som kanskje hører framtiden til.

«Ord-skyene» er ment å synliggjøre sentrale ord og begreper i artiklene, samtidig som de bidrar til «luft» mellom artiklene. Ord-skyene har imidlertid vist at noen ord er hyppigere brukt enn andre i disse artiklene. Ett eksempel er ordet «barn» og «barnevern». Det forteller oss at sosionomene som står bak disse artiklene har mye av oppmerksomheten rettet mot barn og unge. Derimot er begrepet «sosialt arbeid» nærmest fraværende i disse artiklene, noe som gir grunn til å reflektere over hvilke ord vi bruker for å beskrive sosialt arbeid?

Refleksjoner med bakgrunn i artiklene

I det følgende tar vi fram noen temaer som vi har blitt opptatt av etter å ha gått gjennom alle artiklene og vi starter med bruker-begrepet.

Bruker og brukermedvirkning

Ordene «bruker» og «brukermedvirkning» er sentrale i denne artikkelsamlingen slik de også var i den forrige samlingen (Gjedrem mfl. (red.) 2009). Det synes som om helse- og sosialarbeidere er samstemmige i at ordet «bruker» er den beste betegnelsen på klienten, pasienten eller hjelpsøkeren. Kanskje mener vi at brukerbegrepet sikrer «den andre» mot å bli forstått som en passiv mottaker av hjelpen, behandlingen eller tiltaket. Og det sikrer oss profesjonelle mot å bli forstått som «Eksperter» som vet best eller som administrerer eller kontrollerer klienten, det vil si objektet. For det å bli omtalt som «bruker» istedenfor klient eller pasient blir gjerne forstått som at man gis rett til å være «kaptein på egen båt» eller «aktør i eget liv». Begrepet forbindes med autonomi, retten til selvbestemmelse og frihet til å velge. Dette er verdier vi alle hegner om og etterspør. Det er også verdier som passer godt inn i den nyliberalistiske, markedsorienterte og individualistiske tenkningen som styrer dagens helse- og velferdstjenester. Like fullt viser artikler i denne samlingen at til tross for målsettingen om brukermedvirkning, så viser praksis noe annet. Kartleggings skjemaene i for eksempel NAV med sine innbakte spørsmål ligger der allerede og de skal besvares, uavhengig om den enkelte har forstått meningen med spørsmålene eller hvorfor de må besvares. Spørsmålene er standardiserte og inngår i en objektiviserende innstilling der en kartlegger og definerer den andre, gir et tilstandsbilde eller en diagnose for å tilby en evidensbasert hjelp gjennom bestemte teknikker, prosedyrer eller veiledere. Det motsatte ville være en deltakende innstilling der aktørene berøres og bevegges av hverandre og de responderer på hverandres tilstedeværelse og utsagn (Eide 2013). Gjennom en deltakende innstilling vil partene kunne arbeide seg fram til en felles forståelse av behov og hjelp.

Så vet vi at noen «brukere» er i en livssituasjon der de trenger en eller annen form for bistand eller behandling, men ser ikke at de eksisterende tjenestetilbudene er meningsfulle for seg. Eller det kan hende at hjelpetilbudet de har fått ikke er forenlig med hva *de* mener er problemet eller belastningen? Som «bruker» er du naturligvis i prinsippet fri til å takke nei til ethvert tilbud. Det er en menneskerett. Men det betyr nødvendigvis ikke at avslaget alltid er rasjonelt begrunnet. Hjelpinstansen eller behandlingsinstitusjonen har imidlertid sitt på det tørre. Den kan ikke «tas» for at han eller hun *ikke* har tatt imot hjelpen som er blitt tilbudt. Forutsetningen er naturligvis at det foreligger en dokumentasjon for avslaget nedtegnet i journalen. Her kan det stå at brukeren ikke var motivert for tilbudet. Ideen om at motivasjon som fenomen utvikles i en gjensidig relasjon mellom ulike parter synes her glemt.

I en tid dominert av «den frie vilje» som ideologi og praksis, er det verdt å spørre seg hvilket ansvar vi sosialarbeidere har når hjelpsøkere unndrar seg hjelp? Kan det hende at brukerbegrepet fritar oss for ansvaret som ligger i å sikre

at hjelpsøkere får den hjelpen de har krav på og rett til? Dette fordi det er opptil individet som «bruker» å avgjøre om han trenger tilbudet eller ikke.

Eller skal vi tenke at «den andre» har søkt hjelp, og da er det vårt ansvar å se til at han får den hjelpen han trenger. Det kan innebære å måtte innta en mer paternalistisk posisjon overfor hjelpsøker med den konsekvens at vi står fram som en som vet best. Spørsmålet blir da om brukeren da fortsatt er «bruker» eller blir han en «klient» eller en «pasient»? Neste spørsmål blir om denne omdanningen fra «bruker» til «klient» strir imot brukerbegrepets verdier og intensjoner?

Følger rettferdighet av likhet?

Innføringen av evidensbaserte behandlingsmetoder og manualbaserte tilnæringsmåter og programmer forankret i troen på likhet og rettferdighet er ment å sikre oss mot tilfeldig og subjektiv skjønnsutøvelse i praksis. Det bekymringsfulle er at behandlingsmanualer og prosedyrer reduserer *skjønn* i arbeidet, samtidig som vi får en sterkere kontroll og økonomisk effektivisering. Det positive i dette kan være at vi får en offentlig debatt om prioriteringer, og at prioriteringen ikke overlates til den enkelte yrkesutøver. På den andres siden fratras individet, det vil si hjelpsøker, muligheten for å få en *reell* vurdering av sin sak.

Hensikten med en evidensbasert tilnæringsmåte er at samme diagnose eller tilstand skal utløse samme type hjelp eller tilbud. Det betyr at hjelpsøkere møtes med de samme kartleggingsskjemaene og må svare på de samme spørsmålene uavhengig av sosialklasse, bostedsadresse, kjønn, mv. Spørsmålene er ment å avdekke forhold som trenger en spesiell tilnærming eller tilbud. Men det er langt fra en selvfølge at alle vil svare på spørsmål som omhandler vold, seksuelle overgrep, suicidalitet, mv. til en fremmed de verken kjenner eller har grunn til å ha tillit til. Med dette mener vi å si at systemet har dannet noen strukturer som i seg selv *kan* hindre at hjelpsøkere får den hjelpen de trenger. Poenget med disse refleksjonene er å påpeke at på tross av den «gode tanke» om å sikre alle *lik* hjelp for samme diagnose eller lidelse, altså et rettferdig helsevesen, så kan dette målet ikke nås uten bruk av *skjønn* og faglig dømmekraft ved siden av den manualbaserte hjelpen.

En profesjons virksomhet bygger på et tillitsbasert ansvar (Parson i Fauske 2008), som igjen danner grunnlag for at profesjonene skal ha den nødvendige legitimitet for å kunne utføre oppgavene sine. Vi ser imidlertid i dag en økende tendens til at staten bygger opp systemer for styring og kontroll av profesjonene. *Rutinifisering* er en stadig mer utbredt styringsform over egenrådige profesjonsutøvere. En økt standardisering og teoretisering vil sannsynligvis kunne styrke mulighetene for kontroll, men spørsmålet blir om man får kontrollert det som faktisk er det mest avgjørende ved yrkesutøvelsen. Man kan stå i fare for at en ikke klarer å ta høyde for at en stor del av yrkesutøvelsen skjer i direkte møter

mellom den profesjonelle og klientene, hvor formen, innholdet og kvaliteten av møtet bestemmer resultatet (Svensson 2008). På papiret kan en sterk vektlegging av universelle løsninger se rettferdig ut, men det er ikke mulig å utarbeide prosedyrer som rommer livets kompleksitet og variasjoner. Det betyr at vi står i fare for at kanskje de mest avvikende og ofte svakeste gruppene rammes fordi deres avvik faller utenfor det som statistisk og prosedyremessig er den mest normale utviklingen.

Som enkeltstående individer er vi forskjellige og vi bærer på ulike belastninger, byrder eller sår. Om vi skal ha håp om å yte alle den hjelpen den enkelte har rett til og krav på, må det gis rom for frihet, fleksibilitet og dømmekraft. Vi må altså bli gitt den nødvendige tillit fra våre myndigheter, en tillit som tilsier at vi som profesjonelle hjelpere må kunne tilpasse hjelpetilbudet til den som trenger eller søker hjelpen. Videre må det være de profesjonelles ansvar å tilse at hjelpen tilbys med den nødvendige respekt, dannelse og følsomhet.

Vi må minne om at tillit til profesjonelle innebærer å stole på deres kompetanse. Samtidig påhviler det oss som profesjonelle et ansvar å framstå med kunnskap og kompetanse på en måte som opprettholder forståelsen av profesjonen som nødvendig for å kunne løse samfunnets velferdsoppgaver (Abbot 1988). Legitimering av kunnskap som relevant og vitenskapelig, forstås som en sosial og politisk prosess. Gjennom legitimeringsprosessen blir kunnskap til ekspertise (Erichsen 1985). I den tiden vi nå er inne i, er det av særdeles avgjørende betydning at vi som sosialarbeidere arbeider for å legitimere vår kunnskap gjennom å skrive og synliggjøre kunnskapsgrunnlaget som vår profesjonelle yrkesutøvelse er fundert på.

New Public Management

Flere av artiklene i denne boken er inne på følgene av styringssystemet New Public Management som i dag styrer det meste av offentlig sektor. Dette styringssystemet er, som vi har vært inne på, dominert av en tenkning knyttet til mål- og resultatstyring med ilagte kontrollmekanismer der ikke minst dokumentasjonskravet er tungt på plass. Og vi merker at ord som *tiltak*, *og tiltaksarrangører*, *tjeneste* og *tjenesteytere*, *bruker*, *kunde*, *verktøy* og *produksjon* har inntatt det sosialfaglige språket og bidrar til å synliggjøre «den nye tid». Ja, vi har også hørt ord som «ordreserver» bli brukt om pasient-ventelister, eller at pasienter skrives ut av poliklinikker fordi de ikke «leverer», noe som antagelig betyr at pasienten ikke snakker på en måte som behandleren ønsker eller forventer. Det dette forteller oss er at på tross av alle mål om «brukermedvirkning», så møtes hjelpsøkere med standardiserte programmer og manualer samtidig som rommet for medvirkning og individuell tilpasning skrumpes inn. De standardiserte hjelpeprogrammene ligger der allerede og kan sjelden gjøres til gjenstand for diskusjon, justeringer eller forbigås.

Vi håper at du som leser har latt deg ryste av ordbruken i dette avsnittet og at du inspireres til å skrive en kronikk eller en artikkel om dine erfaringer som sosialarbeider under dette styringsregimet. Kanskje har du, på tross av de dominante kravene som ligger i dette finansierings- og styringssystemet, funnet rom, eller tatt deg frihet, til å tilpasse handlingsskjemaene til den enkelte bruker og at du dermed kan fortelle om gode praksiser til beste for pasienter eller klienter.

Kunnskap i praksis

I denne artikkelsamlingen vil du finne flere eksempler på gode praksiser. Så hva mener vi med en «god» praksis? Slik vi leser flere av artiklene, får vi beskrevet hvordan praksishandlingene tar hensyn til klientenes kultur-, språk- og klassebakgrunn, noe som betyr at behandlingstilbudet eller hjelpetiltakene ikke representerer noe fremmed eller ukjent for den det gjelder. Det innebærer at tilbudet plasserer seg «der klienten er», sammen med klienten i hans eller hennes kultur, samtidig som man som hjelper beholder sin forskjellighet fra «den andre». Det gjør at begge parter, hjelper og klient, beholder sin fremmedhet for hverandre og kan på denne bakgrunn utforske hverandres virkelighetsforståelse gjennom spørsmål, refleksjoner, ideer og tanker for dermed sammen komme fram til hva som gjør livet vanskelig og hva som kan være hjelpsomt. Et annet eksempel på «god» praksis er å se kunnskapen i bruk, at kunnskapen inngår i praksishandlingen gjennom valgene som foretas, handlingene som utspilles, ordene som sies i en gitt situasjon eller i et gitt øyeblikk. Vi snakker her om anvendelse av *det praktiske skjønn* som kan bidra til at formen på hjelpen blir som den blir.

Det praktiske skjønn utvikles i fellesskap, der den kollegiale erfaringsdelingen og gjensidige veiledningen har stor betydning. Med de stadig strengere kravene til «produksjon» og klientgjennomstrømming, synes tiden og rommet for refleksjon, kollegiale drøftinger og veiledning å bli stadig mindre. Det ser vi på som svært bekymringsfullt.

Aristoteles sa at det som særpreger praktisk kunnskap er at denne kunnskapen handler om forhold eller handlinger som kunne ha vært annerledes. Vi kan altså ikke være sikker på at den gode praksisen i *en* situasjon vil være god i en lignende situasjon. Vi står overfor en prinsipiell ubestemthet, hevder filosofen John Lundstøl (1999). God dømmekraft og skjønnsutøvelse handler om å kunne møte de konkrete kravene som ligger i praktiske situasjoner. Her må vi ha fokuset rettet mot det som kan variere og være annerledes. Det kan forstås som et avvikende konsept som åpner for og har i fokus fleksibilitet, åpenhet og improvisasjon, framfor det regelstyrte (Dunne 2001).

Vi trenger ulike former for kunnskap for å øke vår tankemessige beredskap og fantasi i møte med det konkrete. Det avgjørende er om vi har et blikk for hva som er mulig i situasjonen, hva som er innenfor den reelle makten og således er

logisk sett mulig for mennesker å forandre. Dette er en evne som må trenes og holdes ved like.

Samtidig er det ikke gitt at skjønnsutøvelse sikrer god praksis. Lars Inge Terum (2001) har gjort undersøkelser som viser at det er en fare for at vi individualiserer skjønnsutøvelse til en privat praksis. Han mener det her kan oppstå et udemokratisk ekspertvelde og drøfter alternative løsninger på dette. Terum påpeker at det er svakheter både ved sterkere regelstyring og standardisering. Dette fordi verken regelstyring eller standardisering evner å løse de moralske dilemmaene som ligge innebakt i den nødvendige skjønnsutøvelsen som er en sentral del av møtet mellom profesjonsutøveren og klienten. Videre mener Terum at samme dilemma vil oppstå ved et sterkere fokus på utvikling av den erfaringsbaserte praktiske kunnskapen og/eller gjennom en sterkere etisk skoling av utøveren. Som en mulig utvei foreslår han at sosialarbeideren må tøyte subjektiviteten i skjønnet. Han mener at den beste måten å møte disse dilemmaene på, er å skape diskursive møteplasser som involverer ulike berørte parter, herunder brukeren.

Som vi vet, finnes det ikke bare *en* type kunnskap og bare *en* måte å bruke kunnskapen på. Heller er det flere typer kunnskap som er eller kan være likeverdige. Det er dessuten forskjellige måter å anvende eller å bruke kunnskapen på alt etter sin brukssammenheng og alt etter sitt felt, men kunnskapen kan allikevel være like gyldig og like viktig. Dette innebærer en revurdering av de grunnleggende begrepene om hva som er kunnskap og hva som er vitenskap og hva som er god praksis (jfr. Lundstøl 1999). Dermed påhviler det oss sosialarbeidere et ansvar å stå opp for den grunnleggende forståelsen av hva som er sosialt arbeid og samtidig revitalisere fagets egne begreper.

Endringskapende arbeid i et nedenfra-og-opp perspektiv

Den siste refleksjonen er knyttet til samfunnsarbeid som kan forstås som en prosess for å bistå folk som ønsker å forbedre egne fellesskap. Det handler blant annet om å bygge gode og inkluderende fellesskap; fellesskap som kan utløse energi og mobilisere ressurser, fellesskap som kan iverksette tiltak og hindre ute-stengning fra miljøer og arenaer der det skal være plass for alle. Å bli utestengt fra slike miljøer, å bli neglisjert og oversett av medelever i skolen eller ikke å bli invitert i bursdagsselskaper til naboenta med videre, er krenkende og navnet på dette er Mobbing. Vi vet at det er farlig. I vårt arbeid møter vi også voksne mennesker som føler seg isolert fra sosiale fellesskap og som kjenner seg som en utgiftspost på kommunebudsjettet. Også disse trenger bistand, men kanskje ikke gjennom individuelle tilnæringsmåter. Kanskje kan deltakelse i grupper sammen med mennesker som har opplevd noe lignende mobilisere energi til å gjøre noe med egen situasjon?

Sosialarbeidere har kompetanse til å gjøre endringsskapende arbeid *sammen med* den eller de som føler seg utstengt eller som mangler tilhørighet i lokalsamfunnet.

Inkluderingsarbeid er et begrep som er introdusert i statlig politikk. Vi ser for eksempel at NAV den siste tiden har vektlagt inkluderingsarbeid. Dette svarer mye med sosialfaglig tankegodt og tradisjoner. Det kan imidlertid være en fare for at inkluderingsarbeid forstås som individualiserte løsninger hvor den som står utenfor skal lære å tilpasse seg et fellesskap. Sosialt arbeid gir oss perspektiver til å se at det også handler om å stimulere til utvikling av inkluderende fellesskap og å forebygge ekskluderende samfunnsordninger.

Avslutning

Nå står det igjen å ønske dere lesere en fin, stimulerende og spennende lesestund med denne artikkelsamlingen skrevet av sosionomer i tidsperioden 2010 til 2014. Med dette oppmuntrer vi dere sosionomer til å fortsette å skrive, gjerne fra egne arbeidsfelt og i særdeleshet fra arbeidsfelt som offentligheten hører mindre om. Å skrive tekster handler om historiefortelling. Gjennom tekstene viser vi hvem vi har vært, hvem vi er og hvem vi vil være. Gjennom det vi skriver ligger det et potensial for å vise vår kompetanse og aktualitet i møte med morgendagens utfordringer.

God lesning!

Laila Granli Aamodt (redaktør), Catrine Torbjørnsen Halås, Sofie Normann, Hanne Glemmestad, Ingvild Huse og Andreas Kikvik (FO)

Litteratur

- Abbott, Andrew (1988). *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labour*. The University of Chicago Press.
- Dunne, Joseph (2001). *Back to the Rough Ground*. Indiana: University of Notre Dame Press
- Eide, Solveig Botnen (2013). Samtalen som arena for brukerens makt og innflytelse. I Mesel, Terje og Leer-Salvesen, Paul (red.) *Makt og avmakt. Ethiske perspektiver på feltet psykisk helse*. Kristiansand: Portal Akademisk.
- Erichsen, Vibeke (1985). Kunnskapsutvikling og profesjonalisering. I Bleiklie, Ivar (red.) *Politikkens forvaltning: Festskrift til Knut Dahl Jacobsen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Eriksen, Erik Oddvar (2001). *Demokratiets sorte hull – om spenningen mellom fag og politikk i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt forlag

- Fauske, Halvor (2008). Profesjonsforskningens faser og stridsspørsmål. I Molander, Anders og Terum, Lars Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gjedrem, Jorunn mfl. (red.) (2010). *Sosialt arbeid 2007–2010*. Oslo: Seksjonsrådet for Sosionomer, FO
- Lundstøl, John (1999). *Kunnskapens hemmeligheter*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Svensson, Lennard G. og Karlsson, Anette. (2008). Profesjoner, kontroll og ansvar. I Molander, Anders og Terum, Lars Inge (red.) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget
- Terum, Lars Inge (2001). Frontlinjebyråkratene mellom fag og politikk. Kap. 2 i Eriksen, Erik Oddvar *Demokratiets sorte hull*. Oslo: Abstrakt forlag

Å lese etter teksten

Om teksters betydning for terapeutisk praksis, om å være leser og skriver av tekster om terapi, trøst og forandring

Publisert i Fokus på Familien 1/2013

TRE BARN, MOR OG FAR kjørte i en solvarm boble nedover E18. Vi skulle på gårdsferie til Danmark. Det var på den tiden fedre gjerne røkte, også i bil, og radioen annonserte personlige meldinger. «Ole Olsen, fører av en hvit Opel på vei til Kristiansand, bes vennligst ringe hjem. Din far er død.» Det var også før sikkerhetsbelter ble påbudt, og Danmark var skikkelig utlandet. Min søster øvde seg på å si ferie med r, og min bror ervervet seg stadig større bakseteland ved å presse søsteren min og meg ut til hver vår side. For øvrig fikk vi tiden til å gå ved å telle; røde biler, grønne biler, lastebiler, lyktestolper. Og så, i korte intervaller, leste mor fra boken *Nils Holgerssons forunderlige reise*. Dere vet, fortellingen om den slemme, late bondegutten som plutselig en dag ble forhekset til en Tommeliten og i neste øyeblikk befant seg på ryggen til gåsa Martin, flyvende over Sveriges landskap sammen med en flokk villgjess, ledet av Akka fra Kebnekaise.

Mor leste:

«Nå kommer tranene!» Og så kom de grå, skumringskledde fuglene med fjærbusker i vingene og rødt fjærsmykke i nakken. De store fuglene med de lange bena, de smekre halsene og de små hodene kom glidende nedover knausen i en mystisk transe. Mens de gled fremover, svingte de seg rundt, halvt flyvende, halvt dansende. Med vingene grasiøst løftet beveget de seg ubeskrivelig raskt. Det var noe underlig og fremmed over deres dans. Det var som grå skygger hadde lekt en lek som øyet knapt nok klarte å følge med i. Det var som om de hadde lært den av skyggene som svever frem over de øde moene. Det lå trolldom i den. (Lagerlöf 2003).

Jeg kjente meg ikke lenger svett eller plaget av at jeg satt trangt i et baksete. Ordene hadde løftet meg opp mot himmelen, jeg merket ikke bilene som passerte. Jeg stirret ned på åkerlapper, vannspeil og trekroner. Jeg var ikke lenger småkvalm. Jeg var svimmel av å sveve høyt midt mellom svaner og traner.

Ord virker

Tenk at ord kan virke slik! Tenk at det er slik språk virker – at det kan løfte oss ut av én tilstand over i en annen, fra én stemning til en ny, og fri oss fra en fastfrosset tanke til en som beveger. Tenk at ord og språk kan kjennes fysisk som nålestikk, som kiling, en knyttneve eller et kyss. Tenk at ord kan ha slik fryd i seg og merkes som kulde på samme tid.

Tenk at ord kan virke slik at de kan løsne gråt og slippe til latter.

Jeg lever av å lese. Å lese er ikke tilfeldig. Jeg tror på teksters kraft til å gripe inn i menneskers liv og skjebne, og deres makt til å løfte, trøste, skamme, fornede og forklare. Jeg tror på teksters kraft til å ekskludere og inkludere, til å gi mennesker opplevelser av tilhørighet og ensomhet, til å ville leve, til å lengte etter døden og til å våge livet.

Som terapeut leser jeg menneskers liv som fortellinger, som forsker drives jeg av spørsmålene om å forstå det uklare, fremmede, underlige, og det som fortoner seg som opplagt og udiskutabelt sant.

Å kunne lese

Det er ikke gitt alle å kunne lese. Min tre år gamle niese var på overnattingsbesøk, og jeg observert henne i timen før hun skulle sove. Hun har billedbøker med seg i sengen, i tillegg ligger det en stabel bøker uten bilder på mitt nattbord. Hun åpner bøkene uten bilder, blar hektisk og stopper ved en side (boken er opp–ned) og fører pekefingeren over bokstavene, langsomt, konsentrert, nesten som om hun tegner, om igjen og om igjen mens hun mumler for seg selv. Det er som om hun akkurat er i ferd med å løse en gåte, knekke en avgjørende innsikt. Det er nesten vondt å se på henne der hun sitter i rosa Hello Kitty-pyjamas og trykker pekefingeren hardt mot arket. Det jeg tror jeg ser, er en dragning, kanskje lengsel etter å bli innviet. Jeg husker så godt det utrolige som åpnet seg da jeg som seksåring lå på gulvet med Trønderavisa foran meg og dro pekefingeren over bokstavene og plutselig ropte ut i rommet: «Jeg kan lese! Her står det *Mann funnet død!*»

Min første leseropplevelse, det var en oppdagelse som gjorde at jeg akkurat der og da visste at en mann var funnet død uten at noen hadde fortalt meg det. Snakk om mulighet, snakk om innvielse, snakk om alvor!

Den eg skriv dette til kan ikkje lesa. Ho kan ikkje skriva, og ikkje snakka heller, endå om dei fremste fagfolka i landet har prøvd å læra henne dette i mange år. Det kom nokre ord, og ho tok dei i bruk, men så smuldra dei opp i munnen hennar. Ho brukte dei annleis enn andre. Ho sa orda rett, men visste ikkje kva dei betydde. Ho smakte på dei, song dei, masa med orda, så dei kom til å bety alt og ingenting, og så blanda dei seg med dei andre lydane hennar, blei borte i

leiken med tunga og stemmebanda, forsvann inn i hylet og mumlinga, og me høyrde dei ikkje igjen. (Vaage 2012).

Språk skaper bilder. Men å være uten språk betyr ikke å være uten bilder. Lyden av tekst er som musikk, og når man blir lest for, skapes ikke bare bilder, men også relasjon.

Det å ikke kunne lese, er å være prisgitt at noen leser og vil lese det man trenger eller lengter etter å høre.

I romanen *Ta vare på mamma* av den koreanske forfatteren Shin Kyong Sook møter vi en kvinne som blir borte på jernbanestasjonen i Seoul. Barna og ekte-mannen leter etter henne, og i den prosessen oppdager de hvor lite de egentlig kjente henne. Hun som alltid hadde vært der. Eldstedatteren er en kjent forfatter. Hun og hennes søsken visste ikke at moren deres var analfabet. Mannen hennes var klar over det. Han blir likevel overrasket når han får besøk av en kvinne som forteller at hun pleide å lese for kona hans siden hun hadde sagt at synet var blitt så dårlig. Den fremmede kvinnen tar fram datterens bok. Synsvinkelen blir gitt ektemannen:

Du tok din datters bok og så på den: *Å fullføre kjærligheten*. Din kone ønsket altså å lese romanen til din datter. Det hadde hun aldri fortalt deg. Du hadde ikke engang tenkt den tanken at du burde lest din datters bok for din kone. (Shin 2012).

Tekster overalt

Lesehest, ble jeg kalt. Da jeg først hadde knekt koden, leste jeg hele tiden, på melkekartonger, skilt, ukeblader og barnebøker. Og det skriftlige utvidet virkeligheten, beskrev tilstander, tegnet landskap, indre og ytre, som var ukjente.

Barnebibelen, ungpibe-bøker om Ina og Anne fra Bjørkely ble historier fra virkeligheten som ga utsikter og innsikter og noe mer, en dannelse, en pregning – en måte å løfte seg opp utover tid og rom. Det ga bilder til memorering, og det ga bilder å vokse i, være i, lengte mot. Tekster er rom for erfaring. «Språket er steder. Men de finnes ikke før du går inn i det» (Ørstavik 2006).

Én leseerfaring har satt seg fast. Jeg var tolv år og hjemme fra skolen med feber. På nattbordet lå det en bunke med Det Beste. Jeg leste, og plutselig merket jeg et lys skinne fra sidene. Jeg vet ikke hvordan det ble til. Det var gripende. Fortellinger om unge gutter på skråplanet – om håpløse, oppgitte ungdommer som ble tvunget med på hyttetur sammen med en spesiallærer, en som brydde seg, og det skjedde; de hardbarkedede, ufordragelige unge mennene forandret seg og ble myke, omsorgsfulle og meddelsomme. Håpet lyste mellom linjene. Jeg lå i sengen og gråt over at noe slikt var mulig, fortsatt er mulig vil jeg si – at mennesker kan forandre seg i relasjon, konfrontasjon og samhandling. En sosialarbeider ble født der og da. Jeg lengtet brått etter å bli voksen.

Tekstvrimmel og navigasjon

Det leses, skrives og produseres tekst i alle sjangere for å informere, begeistre, selge, underholde, trøste og overbevise. Vi har innrettet oss slik at vi ikke kan navigere uten skriftliggjøring av kunnskap, relasjoner, intensjoner og innordninger. Det er kontrakten vår kultur har underskrevet på som fellesskap; *skriv det ned!* og det skriftlige får status som sant, virkelig og gjeldende. Slik blir tekster både konstitusjon og navigasjon.

I terapiesamfunnet skrives det tekster om hvordan livet kan leves og overlevs i en brytningstid, en tid sosiologer har merket med navn som risiko, informasjon, flyt og individualisme.

Hva slags tekster skrives og behøves i en tilværelse hvor det mest forutsigbare, ifølge forskerne, er naturlig kaos, og hvor tekstene i seg selv er overveldende, flertydige og paradoksale? Vi står i en tid hvor de allmenne teksters autoritet på den ene siden har mistet sin suverenitet, og samtidig formert seg selv til normativ tekstvrimmel. Konsekvensen er at vi står friere enn noen gang til å velge vårt eget liv, og samtidig er friheten begrenset og risikabel fordi vi blir ansvarlige for og – i større grad enn før – alene om de valgene vi tar. Det er uforutsigbart å skape mening for seg selv, når mening som noe entydig blir brutt opp til fragmenter – og tilhørighet er porøse fellesskap man må kvalifisere seg til.

Hva er teksters oppgave?

Retten til å skrive og bli lest blir en ontologi og tautologi:

Jeg skriver, derfor er jeg! Jeg er, derfor skriver jeg.

Jeg vet ikke hvem jeg er – jeg skriver for å være.

Tekster er rom for å bli til i, og det skrives: alt fra tjukke avhandlinger, rapporter, fagbøker, blogger, selvhjelpsbøker, fagartikler, fortellinger og ned til Twitter-meldinger på 140 tegn.

I et radioprogram om skrivekurs med eldre ble det sagt at å ikke ha så god hukommelse, kan gi en fin litterær kvalitet; famlingen etter det ordet man ikke først finner. Denne ytringen minner meg om noe en psykolog sa til meg da jeg var familierapistudent i praksis ved en BUP: «Når jeg snakker med familier, nøler jeg ofte. Jeg bruker nølingen bevisst, og du skal ikke skynde deg med å komme med forslag til ord – for i famlingen kan familien få tid til å finne *sine* ord.»

Jeg har tatt med meg disse ordene fra en veileder. Famling etter ord kan være noe mer enn en bevisst intervensjon. Det kan gi uttrykk for en terapeutisk holdning som betrakter språket i seg selv som flertydig og uforutsigbart. Terapeuten sitter ikke nødvendigvis klar med de riktige ordene, ferdig til å formidles, fordi

terapeutisk innsikt forløses i samtalen, fra fornemmelse, famling, til en forming (formulering) av sammenhenger som kan begripes. Behovet for å forstå og forklare menneskelige tilstander og relasjoner er en del av terapiens oppgave. Likevel, ideer om sammenhengers frigjørende kraft må ikke forlede oss for raskt inn i en forklarende, stilren analyse når vi snakker sammen om noe som er diffust og vanskelig å gripe.

Språklig rusk om uklare følelser kan virke slipende på vår tenkning. Men når det ikke lenger er et rusk, når det glir inn i språket som en selvfølge, har det ikke lenger en skjerpene virkning. Stillhet er aktiv lytting. Man stilner seg selv for å høre en lyd som er langt unna. En lyd som er vanskelig å få tak i. I en stemme som er knapt hørbar. Hvem skal være denne hørselen? Hvem skal være den hørsel som er trent og villig til å lytte til det mangetydige, flerstemte individet. Som ikke lukker fortellingen til en tynn strek, med begynnelse og slutt, til en renskåret handling, til en vilje uten skygger (Øfsti 2010).

Hva gjør tekster?

Lesemåter blir avhengige av hva man trenger. En bruksanvisning, et salmevers, en underskriftskampanje, krimroman, en masteroppgave eller en julefortelling gir forskjellige svar og gjør ulike ting. Vi møter teksten med spørsmål og fordrer svar. En vanlig tilnærming er å stille seg det opplagte spørsmålet: «Hva står det her? Hva sier denne teksten?» Slik leser vi rapporter, lover, utredninger og også fagartikler.

En annen tilnærming til tekster er kritisk, undersøkende, og den spør: «Hva gjør teksten?»

Ord kan gjøre trøst, gjøre kutt, gjøre krig, gjøre rent, gjøre godt.

Terapitekster

Vi leser for å lære, forstå og å bli inspirert. Noen fagtekster virker slik at man blir oppstemt, glad i sin egen praksis, ser klientene med nye blikk og får forventninger til neste møte. Hva er det ved slike tekster som etterlater seg den virkningen – at teksten lever, skaper et overskuddshorn av mening? Er ikke det et mysterium?

I essayet «Den kliniske artikkelen – noe mer enn anekdoter fra terapirommet» drøfter psykolog Vigdis W. Torsteinsson (2007) noen dilemmaer knyttet til skriving av fagtekster i familieterapifeltet. Hun spør: Hvilke fagtekster trenger vi og hva skrives, av hvem til hvem. Hun trekker fram særlig to sjangere, den kliniske artikkelen og forskningsartikkelen, som representative for artikler publisert i *Fokus*.

Den kliniske artikkelen tar utgangspunkt i konkret, erfaringsnært klinisk

arbeid. Det foregår ofte slik at en eller flere forfattere fordyper seg i en case eller møter med klienter som har berørt dem. De presenterer klientens problemer, hva terapeutene tenkte, hvordan de handlet og hva de møtte av utfordringer. Casene beskrives, problematiseres og forklares med refleksjoner og begreper hentet fra for eksempel familierapiretninger som narrativ terapi, LØFT eller språksystemiske inspirasjoner. Disse artiklene leses, brukes og diskuteres på fagteammøter og blir ofte pensumsartikler i utdanningene. Torsteinsson spør: «Men har denne sjangeren noen funksjon ut over å fortelle gode historier? Har den noen verdi ut over at akkurat disse enkelthistoriene blir fortalt?»

Forskningsartikkelen følger spesifikke sjangerkrav. Oppbyggingen av artikkelen er i tråd med akademiske formler. Den skal gi en teoretisk oversikt over et kunnskapsfelt, og vise til kunnskapshull som berettiger studiet som relevant og nødvendig. Presentasjonen av studien gir en redegjørelse for metode; datainnsamling, informanter, undersøkelsesmetoder og forskningsverktøy som for eksempel statistikk. Artikkelen avsluttes med konklusjoner, funn og diskusjon av hvor feltet må ta forskningen videre.

Forskningslogikken er det overordnede strukturerende elementet – teksten skal tilsynelatende være en nøyaktig speiling av den innebygde rasjonaliteten i forskningsprosjektet. En slik tekst vil ha en logisk oppbygning, hvor elementene i teksten bygger på hverandre, og hvor konklusjonen er klar på forhånd. Strukturen er overordnet innholdet i den forstand at innholdet må passe denne strukturen, ellers holder det heller ikke som innhold. (Torsteinsson 2007).

Dilemmaet er, om forskningsartikler blir lest av praktikere og oppleves som relevant for praksisutøvelsen? Eller erfares den som for stilistisk, fremmedgjørende og unødvendig komplisert, tung som en koloss? En som har hjertet sitt i praksis, vil nok oppleve at det er mer inspirasjon å hente i fortellinger, anekdoter og i en språkdrakt som berører.

Dilemmaet er likevel om den kliniske artikkelen har stivnet i en form som begrenser seg til lukkede heltehistorier. Forandringen i terapien har skjedd, og slik sett får den kliniske artikkelen verdi som praksisbevis fra virkeligheten. Torsteinsson spør, betimelig, om det vilkårlige skjønnet er et tilstrekkelig kriterium for valg av tilnærming og behandlingsform. Sett fra et vitenskapelig ståsted, blir anekdoter og personlige refleksjoner for tilfeldig til å kunne kalles kunnskapsutvikling med krav om transcendens, troverdighet og etterprøvarhet av utsagnene.

Utfordringen til fagfeltet blir: Hvordan kan forskningsartikler gjøres mer tilgjengelige, lesbare og relevante for praktikerne, og hvordan kan erfaringer fra klinisk praksis formuleres slik at de får gyldighet utover det å skrive ned subjektive opplevelser av gode samtaler. Fagfeltet vårt har tradisjon for begge sjangerne og de er gjensidig berikende for utviklingen av å formulere en profesjon, som fortsatt er relativt ung.

Familierapeuter trenger å lære mer om det å skrive – og om grenseover-

skridende sjangre. Før jeg går nærmere inn på det, er det noe annet fra essayet til Torsteinsson som virker urovekkende på meg, noe jeg allerede vet, men som ikke slutter å uroe meg – nemlig at essayet peker på en sterk tendens i fagfeltet til utvikling av en evidensbasert klinisk praksis.

Hva er urovekkende ved en slik utvikling? Kanskje ingenting. Jeg blir likevel på vakt.

Fordi her gjøres det et sprang mot en favorisering av fagartikkelen på bekostning av den kliniske artikkelen, der praktikere skriver til andre praktikere i en ikke-akademisk sjanger.

En evidensbasert klinisk praksis betyr å finne fram til en veldokumentert behandlingsmetode, og for at den skal få status som veldokumentert, trenger den å skrives fram i fagartikkelen, som akademisk argumentasjon og/eller som statistiske overbevisninger.

La oss ta et steg tilbake. La oss et øyeblikk spørre: Hva gjør en foretrukket ide om evidens med oss og vår språkførsel i terapirommet?

Teksthierarki – maktens tekster

At en tekst vil godt, er ikke alltid tilstrekkelig for at den gjør godt!

Jeg kan ha sans for store teorier som tar for seg makroperspektiver, trekker linjer og sammenlikner tall. Jeg liker modeller og fascineres av helhetsteorier som Platons idélære, psykoanalyse, marxisme og andre ismer, betraktet som mentale arkitektoniske begrepsbyggverk.

Jeg har ikke noe imot evidens, ikke sånn i første omgang, men jeg er skeptisk til det som følger med evidenstenkningen: et kunnskapshierarki som innebærer at målbar kunnskap blir rangert høyere, eller som mer evident, enn for eksempel humanistisk kunnskap. Og den implisitte ideen om at myndighetene mener det er nødvendig å styre og standardisere terapeutisk praksis i en bestemt retning. Det er ikke tvil om at myndigheter profilerer evidenssjangeren som samfunnsnyttig, lønnsom, effektivitetsfremmende og også belønner evidensforskningen med økonomiske midler.

Jeg blir bekymret fordi forskningsartikkelen, den manualbaserte, evidensbaserte og kvantifiserte teksten, bygger på noen foretrukne premisser om en kunnskapsform som fremmer en overordnet idé om at det er hensiktsmessig med ett plagg, en størrelse som passer alle. Det er praktisk, økonomisk, oversiktlig og forutsigbart, men lite estetisk og, vil jeg legge til, til tider uetisk.

Forskningsartikkelen er meritterende for høyskoler og universiteter. Den gir status, penger og definisjonsmakt. Universiteter og høyskoler premierer den fagfelleverderte artikkelen med den konsekvens at tellekantene i academia blir sylskarpe, og tekster som unnviker skråsikkerhet og evidens, prioriteres ned og ryddes til side. Forskerne rensker tekstene sine, glatter dem til, tetter igjen sprek-

ker for å beskytte herredømmet, for å sikre talerstolen, enetalen og økonomien! Skribenter blir gjerrige med spørsmål og undring, fordi det ikke lønner seg og skaper miskreditt.

Den evidensbaserte manualteksten virker effektivt, men gjør den godt? Hvordan påvirker slike idealer og intensjoner vår væren og tilstedeværelse i møte med klientene? Kravet om effektivitet fører til at det lønner seg å fokusere på å kurere symptomet. I den iveren kan vi fort glemme å se personen som har symptomet og ikke minst livet rundt problemet. Så enkelt som det. Så farlig som det!

Det blir ikke godt at andre tekster – tekster som likner på diktet, essayet og kjærlighetsbrevet ikke gis den samme status, oppmerksomhet og prestisje som den fagfelleverderte artikkelen, som om disse er mindre verdt som terapikunnskap betraktet.

Vil vi ha det slik? Vil vi finne oss i at de som ikke produserer fagfelleverderte forskningsartikler etter IMRAD-modellen¹ blir betraktet som mindre kvalifisert til å være professor og nestorer i et fagfelt som har ansvar for å utdanne og veilede familierapistudenter?

«Hvor er det vi ikke vet i det vi vet?»

(Ulven 1987). Hvor blir det av alvoret i Bateson sine setninger om at alt henger sammen med alt og at all erfaring er subjektiv? Jeg problematiser teksthierarkiet og peker på nødvendigheten av å skrive, slippe til og løfte opp alternative tekster når det kommer til terapi, behandling, håp og forandring. Hvis det blir for mange og massive tekster av det slaget som generaliserer menneskelig erfaring, som argumenter med tall, slanker bort mening og feier vekk forundring og håp i terapifeltet, kan skadevirkninger inntre. Vi kan begynne å innbille oss at vi vet mer enn vi kan vite og glemme at det finnes mangfold av levd liv, at livet selv ikke alltid går opp, selv ikke når man lever etter boka.

Vi trenger at det skrives tekster, terapeutiske, eller litterære for den saks skyld, som snakker til unntakstilstanden, til den menneskelige erfaring – til den som lever eller det som leves marginalt i ytterkanten. Vi trenger terapeutiske tekster som nettopp *ikke* bestreber seg på å representere det allmenne, det vi tror vi kan vite med sikkerhet.

Evidens, evaluering og statistikk kan være nyttig nok som tankemodeller, som en stemme blant flere, men bør ikke være styrende for hvordan terapeutiske dialoger skal føres og hva det det skal gå an å snakke om.

Jeg er ikke bare kritisk til ideen om at det er nødvendig å løfte fram en allviterstemme, som mener man kan si noe generelt om håp, forandring og terapi som kan gjelde for alle, til enhver tid. Jeg er i opprør mot tekstens hensikt om å få oss til å gå i flokk – det er forførende og begrensende.

Er ekspertposisjonen tilbake i systemisk familierapi? Forkledd som pragmatikk, statistikk og ryddig, velmenende retorikk? En allviterstemme, tydelig, klar og begripbar med et mandat vi kan gjenkjenne som styringsmentalisme, kontrollbehov, definisjonsmakt og enighetsdiskurs.

Det er så rent, det er så stemt, så presist at det gjør vondt for den menneskelige, relasjonelle hørsel.

Trøst

«Han skal tørke bort hver tåre fra deres øyne, og døden skal ikke være mer, heller ikke sorg eller skrik eller smerte. For det som før var, er borte.» Disippelen Johannes.¹

«La oss forestille oss at vi en dag våkner, og tingene er annerledes.» (Berg & Miller 2002).

«All erfaring er subjektiv» (Bateson 2000).

Appell

Vi trenger tekster som snakker fram og til – til hun som ikke tør å ta bussen, til de to som sørger i et barnløst ekteskap, til han som lever med smerter det ikke finnes diagnoser for, til de som har lagt seg ned med gardinene trukket for, til hun som elsker én eller to for mange og han som er forlatt, uten synlig grunn. Til det barnet som ser seg selv i speilet og gråter og vil gjemme seg fordi hun ikke finner seg selv. Til de barna som skriker til foreldrene at de ikke orker kranglingen, det barnet som tisser på seg hver dag, hver eneste dag i året. Til ungdommen som har mistet opprøret og vitaliteten. Til de langtidsensomme, langtidssyke, langtidslengende – hvor et tvunget, obligatorisk møte med manualbasert bokstavterapi kan bli like luftig og næringstomt som bokstavkjeks.

Jeg kjenner meg som en Hellstrøm, han som kjemper en innbitt kamp mot matindustrien. Han spytter ut ordet matindustri. Jeg spytter ikke, jeg er for dannet, men jeg freser inni meg mot et teksthierarki som gjør terapi om til masseprodusert disiplineringsprosjekt – hvor det handler om så effektivt som mulig å behandle alle ut fra de samme manualene og den lineære ideen om årsak-virkning. Jeg er skeptisk til den autoritære stemmen som krever lojalitet, når uenighet står i veien for gjennomslagskraft eller implementering. Hvor er protesten mot ideer om terapi som noe som kan foregå uavhengig av sosial kontekst?

¹ Johannes' åpenbaring 21, 4.

Varsku – fønvind!

Hvilke tekster skal de som underviser og veileder terapeuter skrive, og hvilke tekster skal de som møter mennesker i sin daglige jobb lese?

Det er ikke bare den vitenskapelige forskningsartikkelen som gir prestisje i vårt fagfelt for tiden. Innenfor parterapifeltet blåser det en fønvind: Imago, Emotion Focused Therapy (EFT) og Gottman, for å nevne noen. Det er fint og nødvendig å fokusere på emosjoner i den systemiske begrepsverdenen, men varsku! La oss bruke disse tekstene som er kledd i følelssespråk med omhu: «Er du her for meg?» Inviterende, fint og innbydende. Terapeuten får jobbe med kronpremisset. Kjærlighet og terapi handler om kommunikasjon og følelser; det å bli sett! Denne terapiideen passer som hånd i hanske til idealet om den rene relasjon, analysert fram av Anthony Giddens,² som et av vår tids lysende idealer om kjærlighet. Når relasjoner blir smykker som skinner i seg selv, noe vi pynter oss med, blir parforholdet også noe vi viser frem som tegn på vellykkethet. Kort sagt, premisser om intimitet som den snakkende kjærlighet, den rene følelsen, og tilknytning som evne til empatisk og intuitiv respons. Den hvite middelklassens lengsel?

Avstanden blir stor til de som ikke erfarer samlivet slik – til de som kjenner den som traurig, utrygg, kjedelig, praktisk eller besettende hektet.

«Det må finnes. Vi finnes, det må vel finnes andre også? Det må finnes andre måter. Andre måter å elske på? Andre måter å leve på, noe annet, tror du ikke det?» (Gulliksen 2009).

En mann fortalte meg om et raseri – som en reaksjon på det han mente var en påført mindreverdigfølelse etter en parterapisamtale. Terapeuten hadde snakket om å være der for hverandre og spurte om han ville være der for kona si. Han ble redd, for selvfølgelig ville han være der – det var ingenting annet han ville. Men hvordan skulle han svare slik at han ble trodd. Han prøvde, og det kom kleint ut. Terapeuten boret videre, lette etter følelssespråket og fant det for magert, for skrint. Kona hans ble ikke trygg av svarene hans, og da ble han redd. Kona hans og den kvinnelige terapeuten satt som om de visste hva han burde si, og ordene hans forsvant.

Tekster om samliv og intimitet må ikke bli så fascinerende, så dominerende, så sanne at vi glemmer at de også en gang er forsket fram i takt med tidens idealer og agendaer. Av og til har kjærligheten andre ord. Av og til trenger kjærligheten mindre ord. Fokuset på tilknytningsprosesser er viktig, men å skrive og snakke fram entydige tilknytningsidealene slik at de av oss som ikke har erfart den optimale, biologiske mor–barn–tilknytningen fremstår som skadet eller mindre egnet til trygge relasjoner.

² IMRAD er en forkortelse for Introduction, Methods, Results and Discussion

Hvordan skal vi forstå Gottmans voluminøse forskningsprosjekter om par og kommunikasjonsmønstre? Hans påstander om at han i løpet av ti minutters observasjon av parets kommunikasjon kan predikere om dette er et par som kommer til å bli skilt eller ikke, er besnærende. Det er noe forlokkende med teorier som kan si noe sannsynlig sikkert om x og y. Men, nei takk. Jeg vil ikke til en terapeut som tror han kan forutsi et mulig brudd i løpet av ti minutter. Jeg vil til en terapeut som fra første minutt allierer seg med usikkerheten i forskningsfunnene – det avvikende i statistikken og muligheten i unntaket.

En hjertespesialist vil kunne se om mitt hjerte er fullt av puss og tette blodårer – skrekk og gru. En terapeut vil ikke objektivt vite, via sansene eller målinger, om et bankende hjerte banker av kjærlighet eller ei (Øfsti 2010).

Hvis kulturelle tekster om kjærlighet og samliv blir normative idealer i terapirommet, kan det skape et tilhørighetshierarki, hvor noen par og familier fremstår som vellykket og andre som mindre vellykket.

Å skrive sært om hjerteblodet

Hvem er vi når vi skriver? Ofte skriver vi for å dele de vi allerede vet. En avhandling ender i en konklusjon. Godt! Vi trenger å bevisstgjøre oss selv på det vi vet og det vi tror vi vet. Samtidig skriver vi også for å finne ut av noe vi ikke vet. Det å skrive er langsomt. Det tar tid. Lystbetont og frustrerende. Det å skrive for å bli lest, er en skrekkblandet fryd. Heldigvis! Man gjør seg synlig, trer fram og risikerer å bli tydelig. Noen av oss vil skrive meritterende, vi ser potensialet i forskningsartikkelens form og konvensjon. Andre av oss liker å reflektere over praksis og dele erfaringer fra terapirommet i en mer anekdotisk form. En tredje sjanger er å skrive litterært, novellistisk og essayistisk om praksis. Ikke for å forløse en potensiell romanforfatter i magen, eller fordi det er mer stilig med fiksjon, men fordi det å skrive skjønnlitterært har noen opplagte kvaliteter som på sitt beste likner på den muntlige dialogkunsten i terapi. Den litterære intensjon og form kan romme opplevelser som ikke kan uttrykkes i klartekst. Slike erfaringer unndrar seg skråsikkerheten i den vitenskapelige språkdrakt og den som erfarer vil ikke nødvendigvis gjenkjennes i klinikerens refleksjon om en metodes fortreffelighet i et gitt møte.

Å skrive dreier seg mye om å benytte følsomheten i motsetning til følelsene og å splitte opp helheten i detaljer, finne en tings eller et fenomens sammensetning, definere bestanddelene, hva som beveger, hva som betyr noe, hva som er tingens, fenomenets, eller situasjonens vesentlige egenskaper og beskrive dem. Og således befestе og bevare dem, sette dem inn i nye sammenhenger, vise dem fram på nye måter, gi dem mening, en gjerne irrelevant, men ofte ekstrem mening. (Marstein 2004).

Vi øver på det muntlig, i undervisning og veiledning: språksensitivitet og språkhørbarhet. Kan vi også gjøre det tekstlig, benytte følsomheten i motsetning

til følelsene? Ikke som pynt eller bruk av litterære grep for å lette teksten, slik det av og til gjøres, men for å slippe til det uklare alvoret og de erfaringer som ikke lar seg presse til raske forklaringer.

Det terapeuter møter i terapirommet kan være sært, smalt og besynderlig. Folk sliter med traumer, økonomi, diagnoser, vrangforestillinger, mangel på sexlyst, fravær av kommunikasjon og folk. Mange vet ikke sitt eget beste. Og så mye mer. Disse tilstandene uttrykkes og observeres i detaljene, i det prosaiske, og siver ut i rommet som en hukommelse, en empati, et opprør og en lengten. Å skrive fram det som ikke er opplagt og unisont, kan gjøre at vi strekker oss mot en årvåkenhet og beslutsomhet, om hvordan språket selv fungerer – i en allianse med grunnerfaringene og det som fortøner seg som uklart ubehag.

Kan det å bli bevisst på hvordan språklige detaljer virker følsomt, gjøre oss mer sensitive på hvordan språk, erfaring og tekst virker hver for seg og virker på hverandre? I så fall, hvem er vi når vi skriver, og hvem vil vi være? Vil vi si noe om virkeligheten, noe som kan få betydning – ikke i en symbolsk forstand eller som et intellektuelt «aha», men som en forståelse av at all erfaring er subjektiv. Et punkt å stemme oss inn i, samtidig som vi vet at alt henger sammen med alt og er forbundet. Heldigvis!

Terapi, kunst og vitenskap er beslektede virksomheter. Forfatteren og essayisten Stig Sæterbakken har skrevet om 100 gode grunner til å lage kunst. En av dem er ønsket om å forstå. En annen er ønsket om å komplisere. Han stiller spørsmål om kunsten skal gjøre det lettere eller vanskeligere å begripe verden.

Et svar: hvis det å forstå innebærer at noe som før var ukjent med ett (eller langsomt) blir kjent, er det gitt at denne forflytningen skjer gjennom en problematisering av det du visste fra før. Videre skjer ikke dette slik at det uforståelige løses som en gåte, men slik at forflytningen er kontinuerlig og bare avdekker lag på lag av sammenhenger eller mangler på sammenhenger. (Sæterbakken 1994).

Jeg liker påminnelsen om at terapi også er å komplisere sammenhenger, lagvis som en kontinuerlig forflytning av mening, først og fremst for å åpne opp der det er trangt.

Vi som terapeuter må forske i og bore i begreper og forestillinger som er tunglastet av gitt mening. Godt. Stygt. Elske. Hate. Sant. Falskt. Håp. Lengsel.

Vi trenger tekster med mellomrom, kommaer, spørsmål og utropstegn. Vi trenger tekster som lærer oss noe nytt om terapi. Materialet er der, i detaljene, i de vilkårlige ordene, i absurditetene, i følsomheten vi møter hver dag. Det tar tid, det er mindre effektivt, mer krevende – men det kan være åpnende. Det er levende og forbindende, slik sandkrabber er forbundet til vannet de puster i, og solen er forbundet til månen som glir, og himmelen til jorden, og treet til vinden og barnet til bestefar.

Kjære leser av *Fokus: Skriv!* Og skriv deg gjerne inn i mellomrommene – i mellomrommene som forbinder deg til meg og oss til de andre.

Litteratur

- Bateson, G. (2000). *Steps to an Ecology of Mind*. Chicago: University of Chicago Press. Berg, I.K. & Miller, S.D. (2007). *Rusbehandling. En løsningsfokuset tilnærming*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity*. Cambridge: Polity Press. Gulliksen, G. (2009). *Tjuendedagen*. Oslo: Aschehoug forlag.
- Lagerlöf, S. (2003). *Nils Holgerssons forunderlige reise gjennom Sverige*. Oslo: Gyldendal forlag.
- Marstein, T. (2004). *Konstruksjon og inderlighet*. Oslo: Gyldendal forlag. Shin, K.S. (2012). *Ta vare på mamma*. Oslo: Press forlag.
- Sæterbakken, S. (1994). 100 grunner til å lage kunst. I *Eстетisk salighet*. Oslo: Cappelen Damm forlag.
- Torsteinsson Wie, V. (2007). Den kliniske artikkelen – noe mer enn anekdoter fra terapirommet? *Fokus på familien*, 2. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ulven, T. (1987). *Det tålmodige*. Oslo: Gyldendal forlag. Vaage, L.A. (2012). *Syngja*. Oslo: Oktober forlag.
- Øfsti, A.K.S. (2010). *Parterapi. Kjærlighet, intimitet og samliv i en brytningstid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ørstavik, H. (2006). *Kallet*. Oslo: Oktober forlag.

Evidens og praktisk kunnskap

Publisert i Fontene Forskning 2/2013

Bak evidensbevegelsen ligger en visjon om at den forskningen som er best dokumentert, skal tas i bruk i profesjonell praksis. En slik visjon har appell i sosialt arbeid, sosialpedagogikk og andre helse- og sosialfagsprofesjoner. Det vises både en direkte interesse for yrkesutøvernes problemer i den praktiske virkelighet, og man ønsker å bidra til løsningen av disse ved bedret tilgang til forskningskunnskap. I denne artikkelen hevder jeg at visjonen dessverre ikke lar seg oppfylle fordi evidenstenkningen bygger på en forfeilet forståelse av forholdet mellom praksis og teori. Det er tvert imot grunn til å være oppmerksom på en iboende tendens i evidenstenkningen til å marginalisere praktisk kunnskap.

Evidens er nært forbundet med det å vite. Ordet har tyngde og autoritet. Evidens «har klang av urgamle verdier», skriver sykepleieforskerne Kari Martinsen og Katie Eriksson (2009, s. 10). Det som er evident er altså noe vi vil ha, ønsker og trenger. Vi kan stole på det evidente. Det er gyldig. Begrepet evidens kommer fra latin og kan oversettes med at noe er «helt innlysende» (Tanum 1983, s. 204). I dag bruker man begrepet evidens mer snevert. I hovedsak anvendes et medisinsk/naturvitenskapelig inspirert evidensbegrep, der evidens handler om bestemte vitenskapelige metoder og en rangering av disse etter verdi. Noen metoder anses å være mer evidente enn andre, og disse står høyest i det som gjerne beskrives som evidenshierarkiet.

Evidensbasert kunnskap og evidensbasert praksis synes for tiden å stå helt sentralt i forståelsen av hvordan kunnskaps- og kompetansenivået i de praktiske helse- og sosialfagsprofesjoner kan heves. Jeg ønsker i denne artikkelen å utfordre den posisjon og rang som medisinsk inspirert evidensbasert sosialt arbeid er i ferd med å oppnå i praksis og forskning i sosialt arbeid.

Jeg skal i artikkelen særlig drøfte to spørsmål:

- Hva slags kunnskap bidrar til å framme en bedret håndtering av faglige utfordringer i praktiske profesjoner (med vekt på sosialt arbeid/sosialpedagogikk)?
- Hva vil det si å anvende kunnskap?

Det første punktet er knyttet til spørsmålet om hva kunnskap er. Det andre punktet handler om forholdet mellom teori og praksis, et forhold som historisk anses som komplisert i praktiske profesjoner. Spørsmålene har særlig relevans når det gjelder de utfordringer en evidensbasert praksis gir fagfeltet sosialt arbeid. I drøftelsen vil oppmerksomheten rettes mot hva det vil si å handle profesjonelt og kompetent vis a vis brukere i dagens velferdsorganisasjoner.

Innledningsvis i artikkelen redegjør jeg for den medisinske inspirerte forståelsen av evidensbegrepet og for vektleggingen av prosedyrer i evidensbasert praksis. Deretter drøftes de to hovedspørsmålene. De svarene som evidensbevegelsen synes å gi på disse spørsmålene, vil bli trukket inn. Med evidensbevegelsen menes her utbredelsen av en tankegang om evidens som synes å utgjøre en global tendens. Særlig har amerikanske forskere spilt en dominerende rolle (Bergmark, Bergmark & Lundström, 2011, s. 35). I en artikkel om evidensbasert sosialt arbeid bruker Jorunn vindegg begrepet den første og den andre «bølgen» av kontrollerte studier som en måte å beskrive tankegangens utbredelse på (2009, s. 68-72).

Om begrepet evidens

En definisjon som har fått stor utbredelse er formulert slik: «evidencebased medicine is the integration of best research evidence with clinical expertise and patient values» (Sackett, Straus, Richardson, Rosenberg & Haynes, 2000, s. 1). I flere svenske grunnbøker/ innføringsbøker i evidensbasert praksis i sosialt arbeid framholdes nettopp dette som utgangspunktet: evidensbasert praksis (EPB) handler om den beste evidens, den profesjonelles erfaring/ekspertise og brukernes erfaringer og ønsker (Jergerby, 2008, Oscarsson, 2009, Freij, 2012). Man har i sosialt arbeid stort sett beveget seg vekk fra de strengeste eller mest snevre beskrivelsene av EPB, som er knyttet til de randomiserte, kontrollerte forsøk (*Randomized, Controlled Trials, RCT*). Også rangordningen mellom de vitenskapelige metoder diskuteres, i sosialt arbeid så vel som i medisinen (Backe-Hansen, 2009, s. 5-6). Rangordningen i seg selv er med andre ord ikke selvinnslysende og absolutt, eller om man vil; evident.

Imidlertid, det ligger forholdsvis fast hvilken metode som har høyest verdi i evidenshierarkiet; nemlig det randomiserte, kontrollerte forsøk (Grimen, 2009, s. 213). Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten skrev i sin strategiplan for 2005-2007 at «når det gjelder spørsmål om effekt av tiltak, er det kunnskaps senterets syn at det finnes et hierarki hvor kunnskap framskaffet med gode randomiserte kontrollerte studier er bedre og mer gyldig enn annen kunnskap» (2005, s. 7).

RCT-designet innebærer at man sammenligner en gruppe som får behandlingen eller tiltaket med en annen gruppe som ikke får behandlingen (Ekeland,

2009, s. 155). De to gruppene må prinsipielt være like, men siden det er vanskelig å kontrollere denne likheten eksplisitt i klinisk forskning, sikres prosessen gjennom randomisering. Det vil si at respondentene eller pasientene fordeles tilfeldig på de to gruppene. Så tester man om forskjellen mellom de to gruppene kan måles, om den «er stor nok til at man statistisk sett bør ha tillit til den som reell. Om dette faller positivt ut, vil studien kunne bli vist til som vitenskapelig dokumentasjon på at behandlingen virker, at den er evidensbasert» (Ekeland, 2009, s. 155). En enkelt analyse er allikevel ikke nok. Det er nødvendig med flere studier om det samme, og så sammenligner man undersøkelsene gjennom såkalte metaanalyser eller systematiske forskningsoversikter (Ekeland, 2009, s. 155, Backe-Hansen, 2009, s. 8). To anerkjente internasjonale organisasjoner som utarbeider og gir tilgang til metaanalyser/systematiske oversikter er The Campbell Collaboration og The Cochrane Collaboration. Den norske delen av The Cochrane Collaboration, som har som mål å hjelpe folk å treffe informerte beslutninger om helsetiltak, har sin base i nasjonalt kunnskapscenter for helsetjenesten (Norwegian Branch of The Nordic Cochrane Centre, 2013).

Visse metoder synes altså å ha status per se i evidensstenkningen, mer eller mindre uavhengig av konteksten kunnskapen senere skal anvendes i. Det avgjørende er med andre ord *hvordan* kunnskapen er frambrakt. Imidlertid har forskningens evidens alltid en rekkevidde (Lundstøl, 2011). Det vil alltid måtte undersøkes om situasjonen som resultatene skal anvendes på, blir opplyst og avklart gjennom anvendelsen (Lundstøl, 2011). Denne forutsetning problematiseres i liten grad i evidensstenkningen.

I en redegjørelse for begrepet evidens, som denne, kan det være relevant å utdype hva vitenskapelig virksomhet er. Et innsiktsfullt perspektiv gir Knut Erik Tranøy (1986, s. 59). Han sier at vitenskapelig virksomhet er

- a) Systematisk søken etter kunnskap og innsikt
- b) Ervervelse og produksjon av kunnskap og innsikt og
- c) Forvaltning og kommunikasjon av kunnskap og innsikt (Tranøy, 1986, s. 59).

Ettersom kunnskap og innsikt er så forskjellig i de ulike fag, skiller Tranøy mellom disiplinenes «fagspesifikke» framgangsmåter (metoder) på den ene siden og vitenskapssamfunnets «allmennvitenskapelige» framgangsmåter (normer) på den andre (1986, s. 127). De fagspesifikke, vitenskapelige metoder må utvikles innen hvert enkelt fag, avhengig av hvilke fenomener fagets vitenskapelige virksomhet er opptatt av, skriver Tranøy.

Dette vil si at de fenomener man trenger kunnskap om i et bestemt fag, er avgjørende for hvilke metoder som utvikles og anvendes. Et eksempel kan være at de fenomener man trenger kunnskap om i sosialt arbeid (for eksempel hånd-

tering av etisk-praktiske utfordringer i ulike praksiser) vil være av en annen sort enn de fenomener man trenger kunnskap om i biologi. Med dette utgangspunktet er det ikke mulig på prinsipielt grunnlag å gi for eksempel pollenanalyse høyere verdi enn narrativ intervjuanalyse. Den første metoden bringer rett og slett ikke til økt kunnskap og innsikt til sosialt arbeid. Den andre metoden, som tar utgangspunkt i menneskers egne fortellinger, har i seg muligheter for å gjøre det.

Tranøy framholder videre at det felles fundament som bærer vitenskapssamfunnet er de allmennvitenskapelige normer (1986, s. 134). Det handler om normer som ligger under gjennomføringen av all forskning, som konsistens (motsigelsesfrihet), systematikk, enkelhet, sannsynlighet, saklighet, upartiskhet, originalitet, fruktbarhet og så videre. Grunnverdien i vitenskapssamfunnet er sannhetsforpliktelsen, skriver Tranøy (1986, s. 146). De allmennvitenskapelige normer kan gjøres gjeldende for vitenskapelige innsatser i alle fag.

Tranøys vitenskapsteoretiske resonnementer inkluderer, grunnleggende sett, alle vitenskapelige disipliner og praksiser (Lundstøl, 1999, s. 86-87). I motsetning til Tranøys resonnementer om fagspesifikke metoder som forskjellige, men likeverdige, knytter evidenstenkningen metodene sammen via en rangordning. Metodene er ikke likeverdige, for rangordningen gir visse (fag)spesifikke metoder høyere verdi enn andre. I praksis dreier dette seg om de vitenskapelige metoder som anses å gi objektiv og generaliserbar kunnskap. I praktiske profesjoner har imidlertid vitenskapelige metoder som tematiserer og problematiserer nettopp objektiv kunnskap, særlig relevans. Det er derfor problematisk å innføre en standard som innebærer at slike metoder systematisk befinner seg nederst i et kunnskapshierarki. Evidenstenkningen synes med andre ord å gi lite rom for de praktiske profesjoners særegne utfordringer og forpliktelser.

Vitenskapelig evidens og byråkrati

Dagens evidensbegrep og den smale, medisinsk inspirerte fortolkning den bygger på, har fått en utbredelse langt ut over det helse- og sosialvitenskapelige feltet. Harald Grimen sier det slik: «et spesifikt sett av *prosedyrer for kunnskaps-søking og kunnskapshåndtering* sprer seg raskt og intendert fra utgangspunktet, som var medisinen, til de fleste profesjoner» (2009, s. 191). Helge Ramsdal skriver at det har skjedd en ekspansjon fra evidensbasert kunnskap i medisinen og prosedyrer herfra, til «arbeidsorganisering, samordningstiltak og (...) helsepolitiske prioriteringer» (2009, s. 182). Evidensbasert medisin synes å utgjøre en modell for utvikling av forskningsbaserte organisasjons- og ledelsesprinsipper, man kaller det «*Evidencebased Management*», sier han. Det opprettes samtidig egne organisasjoner for kvalitetskontroll av den kunnskap som skal anvendes i profesjonell yrkesutøvelse (Grimen, 2009, s. 191). Et nytt organisasjonsledd tre

slik inn mellom forskningsinstitusjonene og praksisfeltene. Grimen etterlyser svar på hvem som kontrollerer «disse systematiske kunnskapsoversiktene og metaanalysenes ledd» (Grimen, 2009, s. 202).

Man kan hevde at evidensbasert praksis så godt som alltid innebærer etablering av standardiserte prosedyrer i en eller annen form (Ramsdal, 2009, s. 184). I utgangspunktet handler det om å oversette resultatene av forskningskunnskapen til kliniske retningslinjer, behandlingslinjer og handlingsregler. Med dette kobles imidlertid dokumentert forskning svært tett sammen med prosedyrer og regler. Det skjer en «sammenkobling» mellom vitenskap (det vil si syntetiserte metastudier) og byråkrati (Ramsdal, 2009, s. 187).

For et fag som sosialt arbeid, som i Skandinavia er tett knyttet opp mot offentlig sektor og til prosedyrene som innføres og anvendes der, er denne sammenkoblingen mellom vitenskap og byråkrati/administrasjon i den rådende eidenstenkningen verdt å merke seg. I boka *Evidensbasert sosialt arbeid: Teori, kritikk, praksis* hevder anders Bergmark med flere at «den evidensbaserade rörelsens mest tydliga motsättning» i sosialt arbeid nettopp er knyttet til motforestillinger mot en slik sammenkobling (2011, s. 47). De viser blant annet til en av de mest kjente talspersoner for EBP i sosialt arbeid i USA, professor i sosialt arbeid ved universitetet i Berkeley, California, Eileen Gambrill. Hun hevder at et av de viktigste poengene med evidensbasert sosialt arbeid går tapt hvis sosialarbeidernes behandlingsmetoder tar utgangspunkt i retningslinjer og behandlingsmanualer (Gambrill, 2007, s. 556 & 558). Evidensbasert praksis dreier seg tvert imot om å tilegne seg en kritisk og systematisk bevissthet (*critical appraisal*). Evidensbasert praksis som kritisk tilnærming inkluderer lokalkunnskap, vektlegging på klientenes individualitet, kunnskap om betydningen av brukermedvirkning og bevissthet om teoriers anvendelse, sier Gambrill (2007, s. 556). Hun hevder at en ukritisk anvendelse av EPB i form av retningslinjer og manualer for praksis, øker sannsynligheten for at sosialarbeidere fester for stor tiltro til metoder som lover mer enn de holder (Bergmark et. al. 2011, s. 17-18). Gambrills kritikere framholder at *critical appraisal* er en omfattende prosess og til dels ikke mulig å gjennomføre i praksis (Bergmark et. al. 2011, s. 15-16). Det er tidkrevende å gå gjennom forskningen, og det trengs kompetanse for å vurdere den kritisk.

Vitenskapelig virksomhet er kjennetegnet av åpenhet, flertydighet, diskusjon og kritikk av andres og egen forskning. Byråkratisk, administrativ virksomhet er kjennetegnet av regler, hierarkiske strukturer, forutsigbarhet og entydiggjøring. Innføring av evidensbasert praksis i de store velferdsorganisasjonene handler altså ikke uten videre om at praktikerne får tilgang til forskningsresultatene direkte, men om forskningsresultater i en bestemt innpakning, mer eller mindre entydiggjort og tilpasset administrative prosedyrer.

For den profesjonelle sosialarbeider vil møtene med brukerne alltid handle om mer enn anvendelse av forskningsresultater/prosedyre. Yrkesutøverne må

foreta avveininger knyttet til hvordan anvendelse av kunnskap og forskning skal skje. Hvordan en slik avveining hos den profesjonelle kan tenkes, problematiseres imidlertid i liten grad innenfor evidenstenkningen. Det kan skyldes at man har stor tillit til prosedyrer og standarder, men det kan også ha sammenheng med at evidenstenkningen har sitt tyngdepunkt i en forståelse av at profesjonalitet dypest sett handler om å anvende teori. Prosedyrene anses å bidra til å sikre teoriens anvendelse og dermed brukerens/pasientens beste. I en alternativ forståelse av hva profesjonalitet er, vil anvendelse av profesjonell dømmekraft utgjøre kjernen i profesjonaliteten (Fossestøl 2012, s. 96-98).

Hva slags kunnskap bidrar til å framme en bedret håndtering av faglige utfordringer i praktiske profesjoner?

Det sosiale arbeidet er svært ofte preget av uforutsigbarhet. Dette har sammenheng med de vanskelige, iblant kritiske situasjoner brukerne er i. Hva som er faglig riktig å gjøre for å bidra til å bedre menneskers livssituasjon, må vurderes i hvert enkelt tilfelle. Det er for øvrig et kjennetegn på praktisk kunnskap at man må finne ut hva som skal gjøres, på nytt, nesten hver gang.

«Sett fra den teoretiske kunnskapens perspektiv, er jo dette det mangelfulle ved den praktiske kunnskapen – det at den er så ubestemt», skriver John Lundstøl (1999, S. 33). Men dette dreier seg om «en prinsipiell ubestemthet» som er knyttet til alle praktiske situasjoner, sier han. Spørsmålet er hvordan vi forstår og fortolker disse situasjoner (Lundstøl, 1999, s. 33).

I velferdsorganisasjonene skal yrkesutøverne forholde seg til helt bestemte administrative rammebetingelser (som i nav, barnevernet, men også til dels i sykehus, barne- og ungdomspsykiatrien, voksenpsykiatrien og lignende). Disse rammebetingelser inngår i den praktiske situasjonen som skal forstås, og de utgjør et kompliserende element. Selv om det finnes både regler, retningslinjer, forordninger og anbefalte fortolkninger av disse, er det ikke gitt hvordan problemer skal håndteres og løses i møte med brukere som kanskje er utstøtt, slitne, syke, utsatt for omsorgssvikt eller de er aggressive, farlige og angstfulte. Ikke sjelden har konkrete møter i velferdsorganisasjonene et høyt spenningsnivå.

Hva slags kunnskap og kompetanse trengs så i slike sammenhenger, der brukernes situasjoner er så forskjellige og spenningsnivået i de konkrete situasjoner kan bli svært høyt? Ja, kunnskapen og kompetansen er knyttet til at yrkesutøveren er i stand til å håndtere usikkerhet, forskjellighet og vanskelige etiske dilemmaer. Ikke minst er utfordringene knyttet til de stramme rammebetingelsene som setter grenser for, og må sette grenser for, handlingsrommet sosialarbeiderne har for å hjelpe. Det handler altså om å takle situasjoner, kunne ta raske avgjørelser på gode måter, være i stand til å forholde seg til mennesker i store vansker, gitt disse forvaltningsmessige rammebetingelsene. Det handler

om å lytte og anvende fantasi. I korthet handler det om å være i stand til å utøve dømmekraft og godt skjønn i situasjonen. Jeg vil nedenfor redegjøre nærmere for begrepet dømmekraft, da utøvelse av dømmekraft kan sies å være kjernen i praktisk kunnskap (Lundstøl, 2013, s. 209).

Dømmekraft

Svein Aage Christoffersen skriver om dømmekraften at den er «et meget sammensatt og komplisert, for Ikke å si avansert fenomen» (2005, s. 82). Den som skal utøve dømmekraft trenger kunnskap. Kunnskapskildene er mange. Det handler om menneskesyn, teoretisk kunnskap, forbilder, erfaringer, yrkespraksis, konvensjoner, rutiner og mange andre (Christoffersen 2005, s. 74). Når beslutninger skal tas i en velferdsorganisasjon, vil lovverk, regler, retningslinjer, prosedyrer etc. Være én form for kunnskap, teoretisk kunnskap en annen og kunnskap om «det situative», det vil si kunnskap om brukeren, de konkrete omstendigheter og en selv, en tredje og så videre. Slike former for kunnskap er alle kilder til dømmekraft. Det er i tillegg grunn til å nevne eksplisitt at faglige/praktiske utfordringer ofte er knyttet til komplekse etiske avveininger. Den etiske problematikken er gjerne innbakt eller innvevd i uoversiktlige situasjoner, i praktiske handlinger og i relasjoner knyttet til konkrete brukere (Fossestøl, 2006, s. 30-32). Sarah Banks peker på betydningen av at sosialarbeidere gis rom og tid til praktisk resonnering, ethics work, hvis de skal kunne finne balansen mellom det personlige engasjement og ivaretagelse av institusjonens krav til etterrettelighet (*new accountability*) (Banks, 2012, s. 1).

Noen sentrale bidragsyttere i forskningen om profesjonalitet og praktisk kompetanse er Hubert I. Dreyfus & Stuart e. Dreyfus (1986), Patricia Benner (1984) og Donald Schön (1987). De tematiserer det særegne ved praktisk kunnskap og kompetanse. Praktisk kunnskap må erfares og ofte møysommelig opparbeides, og den er kjennetegnet ved at den kan være vanskelig å tilegne seg. Det kan med andre ord ta år å etablere faglig kyndighet og trygghet, for eksempel som saksbehandler i barnevernet.

Utøvelse av dømmekraft innebærer deltakelse, engasjement og tilstedeværelse. I arbeid med mennesker ligger det et viktig potensial for å hjelpe, nettopp i engasjementet hos den enkelte yrkesutøver. Ofte framstilles imidlertid et sterkt engasjement for den som er krenket, som knyttet til noe subjektivt i negativ forstand. I det kvalitative forskningsprosjektet «kunnskapsbasert praksis i sosialtjenesten. Om profesjonalitet og dømmekraft i sosialt arbeid» intervjuet jeg 18 sosialarbeidere i nav ut fra problemstillingen «Hva innebærer det å utøve profesjonell dømmekraft i sosialtjenesten?» (Fossestøl, 2012, s. 10). Intervjuene foregikk i små og store sosialtjenester/navkontorer i hele landet. Noen mønstre trådte fram i disse samtalene. Alle informanter gav direkte eller indirekte uttrykk for at

de i perioder hadde opplevd til dels stor uro som følge av møter med brukere (Fossestøl, 2012, s.219-221). Dette betydde ikke nødvendigvis at alle handlet på gode måter vis a vis de samme brukerne, ut fra denne uro. Men de erfarte en uro, og flere hadde til dels dårlig samvittighet for at de ikke hadde klart å ivareta brukere. Det framkom samtidig at yrkesutøverne i stor grad holdt sine bekymringer, sin indre uro og sin opplevelse av personlig ansvar for seg selv (Fossestøl, 2012, s. 221-222). Flere fryktet for å virke for engasjerte, for involverte. Samtidig kunne de samme informanter gi uttrykk for at de oppfattet sitt eget engasjement på brukerens vegne som en kvalitet ved egen yrkesutøvelse. Allikevel syntes det å være vanskelig å artikulere eget engasjement som et uttrykk for profesjonalitet, særlig vis a vis kolleger i arbeidsmiljøene med annen yrkesbakgrunn og ledere, men også overfor meg som forsker.

En grunn til tausheten syntes å være at sosialarbeiderne ønsket å imøtekomme de forventninger som ble stilt til dem som profesjonelle på arbeidssstedet. En forståelse av profesjonalitet som knyttet til det objektive og nøytrale, syntes å stå sterkt i mange av navs arbeidsmiljøer (Fossestøl, 2012, s. 292). Det eksisterte også en usikkerhet hos informantene med hensyn til hvor engasjert man kunne tillate seg å være, hvor mye man burde tillate seg å føle eller la seg berøre, før den tilsynelatende hårfine grensen mellom det profesjonelle og det ikke-profesjonelle ble overskredet. Disse forhold medførte at flere av informantene til dels underkommuniserte sin egen faglige innsats vis a vis enkeltbrukere. De var så å si faglige «i hemmelighet». Gjennomgående synes det å foreligge en ambivalens eller utrygghet hos sosialarbeidere med hensyn til det å skulle artikulere sammenhengen mellom eget (moralsk/faglig) engasjement og egen profesjonalitet/kompetanse (Fossestøl, 2012, s. 256-273). Det skal også nevnes at et par informanter oppfattet egne følelser og uro som klart privat og utedkommende arbeidet. For dem var fagligheten først og fremst knyttet til forvalterrollen (Fossestøl, 2012, s. 190-194). En forståelse av at kyndig dømmekraft og skjønn handler om å være forpliktet, ikke bare av nedskrevne lover og regler, men av moralske og etiske normer i profesjon og samfunn, synes i liten grad å bli artikulert i navs arbeidsmiljøer, selv om svært mange sosialarbeidere anser eget engasjement på vegne av brukerne som helt avgjørende. I begrepet dømmekraft ligger det implisitt at den som utøver dømmekraft utfolder en praktisk kyndighet som tar fellesskapet i betraktning (Arendt, 2003, s. 138; Nerheim, 1991, s. 151-159). Dette innebærer at utøvelse av dømmekraft *ikke* handler om å sette sine private interesser først, tvert imot (Arendt, 2003, s. 27). Peter Høilund tematiserer spørsmålet om juristers og sosialarbeideres dømmekraft ved å trekke inn begrepet den allmenne rettsfølelse i diskusjonen (1995, s. 20-21; s.97-105). Den allmenne rettsfølelse innebærer at det innenfor lovverkets grenser skal avsies dommer som blir oppfattet som rettferdige av folk flest. Dømmekraften er derfor både personlig og allmenn, skriver Høilund (1995, S. 21).

Tilknytningen til fellesskapet, både det profesjonelle og det samfunnsmessige, er avgjørende for utøvelse av skjønn i alle profesjoner, ikke bare i jussen. Utøvelse av kyndig dømmekraft og skjønn handler ikke om å anvende en form for privatmoral, men om å være forpliktet, ikke bare av nedskrevne lover og regler, men av moralske og etiske normer i profesjonen og samfunnet. Jussen reflekterer over dette forholdet gjennom å tematisere og diskutere den allmenne rettsfølelse. Det kan synes som om disse refleksjonene har overføringsverdi til helse- og sosialfagsprofesjonene.

Etter resonnementene ovenfor er det viktig å poengtere at den betydning og tyngde som her gis til det kontekstuelle og situative, altså svært sentrale sider ved praktisk kunnskap, ikke innebærer at teoretisk og generalisert kunnskap er uviktig eller mindreverdig i praktiske profesjoner. Tvert imot er teoretisk kunnskap i et fag som sosialt arbeid og andre praktiske profesjoner en forutsetning for at fagene kan utvikle begreper og forståelsesmåter som gjør det mulig å artikulere, begrunne og reflektere faglig over egen virksomhet (Fossestøl, 2004, s. 67). Det er ingen tvil om at vitenskapelig eller teoretisk kunnskap, og dokumenterbar forskning, står helt sentralt i profesjonell virksomhet, også ut fra en praksisorientert kunnskapsforståelse. Det er imidlertid marginaliseringen av den praktiske dømmekraft, blant annet gjennom selvfølgeligheten i evidenshierarkiet, jeg ønsker å rette oppmerksomheten mot. Selvfølgeligheten medfører at man ikke ser betydningen av en systematisk refleksjon over praktisk kunnskap. En sterkere forståelse av den praktiske kunnskapens egenart vil kunne bidra til en tryggere faglig selvforståelse hos yrkesutøverne, med hensyn til hva det vil si å håndtere fagligetiske utfordringer i praktiske profesjoner.

Om objektivitet og subjektivitet, fakta og verdi

Jeg skal nå drøfte nærmere hvordan evidenstenkningen forstår og forholder seg til den formen for praktisk profesjonell kunnskap som er presentert ovenfor. Særlig skal jeg gå inn i distinksjonen mellom objektivitet og subjektivitet.

Den formen for kompetanse som er tematisert ovenfor, knyttet til praktisk kunnskap, befinner seg gjerne nederst i evidenshierarkiet, ofte under betegnelsen klinisk ekspertise. En hierarkisk distinksjon mellom klinisk ekspertise og forvaltningskunnskap har en lang historie bak seg i sosialt arbeid i sosialtjenesten, der profesjonaliteten ble knyttet til den kliniske ekspertisen, mens forvaltningsarbeidet av mange ble ansett nærmest som en forstyrrelse i det faglige arbeidet. Kikkan Ustvedt Christiansen argumenterte allerede i 1977 for betydningen av å se forvaltning og behandling i sammenheng og med et nyansert blikk. Hun viste til behovet for å «avklare behandlingsbegrepet i sosialt arbeid og sette dette i forhold til de ulike utgangspunkt som finnes i praksis» (1977, s. 410). Artikkelen *Klientarbeidet i sosialomsorgen. Forvaltning eller behandling* har fremdeles relevans i diskusjonen

om sosialarbeideres faglighet. Også i dagens evidenshierarki synes for eksempel den juridiske, forvaltningsmessige kunnskap å befinne seg i kunnskapshierarkiets grenseland, sammen med praktisk kunnskap. Det er for øvrig betegnende at ekspertbegrepet fremdeles anvendes i deler av evidenstenkningen, selv om man i sosialt arbeids litteratur om evidens stort sett har erstattet det med profesjonell kunnskap og den profesjonelles erfaring. I sosialt arbeid og sosialpedagogikk har ekspertrollen blitt problematisert mer eller mindre kontinuerlig siden midten av forrige århundre, i kjølvannet av positivismestrident og nøytralitetskritikken. Man har i lærebøker, undervisning og profesjonell virksomhet vært opptatt av at den profesjonelle tilnærming må knyttes til andre måter å forstå profesjonalitet på enn ekspertrollen, det handler om betydningen av *empowerment*, myndiggjøring, partnerskap, brukermedvirkning og så videre. Også i forskning om sosialt arbeid bringes partnerskap med brukere/medforskere inn (Brodtkorb & Slettebø, 2011, S. 81). Det er ikke urimelig å anta at anvendelsen av ekspertbegrepet i evidenstenkningen har sammenheng med en manglende problematisering av nettopp denne typen faglig/etiske spørsmål som her er nevnt, og som dypest sett handler om maktutøvelse i arbeid med mennesker.

Innenfor en medisinsk inspirert evidenstenkning er man sterkt positivt innstilt til studier som gir generaliserbar viten (Grimen, 2009, s. 195). Det vil si at evidenshierarkiet beveger seg fra objektiv, generaliserbar kunnskap som har høyest status og verdi, uavhengig av sammenhengen kunnskapen skal anvendes i, og nedover til det man oppfatter som subjektiv kunnskap, som utøvelse av skjønn og dømmekraft hos den profesjonelle. Det differensieres i liten grad mellom utøvelse av profesjonell dømmekraft og subjektivitet i evidenstenkningen. Grimen skriver at «det som ofte kalles ekspertoppfatninger, er alltid nederst, fordi de gir minst pålitelig kunnskap» (2009, s. 212).

Imidlertid er det ikke lenger noen som vedkjenner seg at objektivitet og nøytralitet står sentralt i samfunnsfagene eller i de «menneskebehandlende» profesjoner. Det er *Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere* et godt eksempel på (2002). Profesjonalitet handler ikke om at det faglige skjønnet skal være objektivt og nøytralt, men om at det skal være saklig og veloverveid, og at det bør artikuleres og begrunnes. Med evidenshierarkiet følger imidlertid en forståelse av klinisk ekspertise som preget av vilkårlighet. Slik innføres, nærmest uforvarende, et fortidig skille mellom verdig/uverdigg kunnskap, knyttet opp mot kriterier som objektivitet og nøytralitet.

Forholdet mellom subjektivitet og objektivitet, verdi og fakta, er temaer som man på ulike måter har vært opptatt av innen filosofiske tradisjoner som arbeider med praksis, handling og etikk, som for eksempel fenomenologi og hermeneutikk i kontinental-Europa og amerikansk pragmatisme i USA (Bernstein, 2010, s. 29). Pragmatikeren Hilary Putnam framholder at subjektivitet og objektivitet ikke uten videre lar seg dele i to (Putnam, 2002). I boka med den talende

tittelen *The collapse of the fact/value dichotomy* hevder han at verdier er både subjektive og objektive (2002). Gunilla Johansson drøfter dette temaet i sosialt arbeid med utgangspunkt i Putnams tenkning (Johansson, 2006). Hun illustrerer skillet mellom verdier og fakta ved å ta for seg begrepet *sosialt problem* (Johansson 2006, s.75-77).

«Når man skal tale om sosiale problemer, må man bruke et vokabular som består av begreper som er «innfiltret» i hverandre, altså begreper som ikke kan deles opp i en beskrivende og en vurderende del, kriminalitet, fattigdom, hjemløshet, omsorgssvikt og så videre», skriver Johansson (2006, s. 76). Det betyr at vurderinger og sosiale problemer ikke kan skilles ad, men at «sosiale problemer heller ikke kan forstås som rene verdiutsagn eller subjektive definisjoner» (2006, s.76-77). Begrepet sosialt problem er altså etisk ladet. Det finnes ikke uten denne verdimesige ladning. Men det er også omvendt. Sosiale problemer har en objektiv komponent. Sosiale problemer er *alltid* også noe konkret som kan observeres og beskrives. Når man taler om sosiale problemer, handler det ikke om noe rent subjektivt og heller ikke om noe rent objektivt. De to sider av saken er innfiltret i hverandre.

Et dikotomisk skille mellom objektiv og subjektiv ligger på et vis innebygget i evidenshierarkiet. Det er grunn til å spørre seg hvilken plass et slikt skille skal ha i et fag som sosialt arbeid, som nettopp befinner seg i praksisfelter der det er grunn til å ha bevissthet om at disse to sider av saken ofte går over i hverandre. Det er viktig å kunne analysere hva som er verdier, vurderinger og saksinnhold, men en overordnet forståelse knyttet til at verdig kunnskap handler om det objektive og nøytrale, innebærer en form for desavuering eller underminering av praktisk kunnskap.

I sosialt arbeid er kunnskap knyttet til forståelse av og innsikt i den konkrete, unike situasjonen av stor betydning. Å utvise kyndighet innebærer å tale, handle og være fullt og helt til stede i situasjonen. Situativ kunnskap, kjennetegnet ved sin tilknytning til tid og rom, sin muntlighet og forgjengelighet (kunnskapen hører først og fremst øyeblikket til), rangeres svært lavt som kunnskap i våre vestlige samfunn (Toulmin, 1990, s. 200-201, Lundstøl, 2007, s. 60). Marginaliseringen av praktisk kunnskap kan spores tilbake til 1600-tallet (Toulmin, 1990, s. 30-35). Det vil si at former for kunnskap knyttet til det muntlige, det lokale, det partikulære og til øyeblikket, helt siden den gang har mistet autoritet (Toulmin, 1990, s. 34).

Det er derfor lett å tape av syne at den høyt ansette generaliserte kunnskap må filtreres gjennom yrkesutøverens praktisk/etiske blick når den skal anvendes. Også teoretiske perspektiver blir situative i sin anvendelse.

I dette avsnittet har jeg gitt et innblikk i hva slags kunnskap som bidrar til å framme håndteringen av faglige utfordringer i praksis. Jeg har vist til at denne kunnskapen ikke kommer av seg selv, om den skal bli kyndig og kritisk. Den må arbeides fram, artikuleres og tydeliggjøres hvis den skal komme den profesjonelle, praktiske virksomhet til gode.

Hva vil det si å anvende kunnskap?

Grimen sier at «kjernen i evidenstenkningen er hvordan den best dokumenterte forskningen kan tilflyte praksis på en regulær og pålitelig måte» (2009, s. 205). Visjonen er at den forskningen som er best dokumentert, kan nyttiggjøres i profesjonell praksis. Stikkordet jeg skal gripe fatt i, er *tilflyte*. Man tenker seg at den best dokumenterte forskning skal tilflyte praksis. Spørsmålet er hvordan denne tilflytningen av forskningskunnskap kan skje. Før jeg svarer på dette spørsmålet, vil jeg presentere en hermeneutisk forståelse av hva det vil si å anvende teori i praksis, med utgangspunkt i Hans-Georg Gadamer's filosofiske hermeneutikk. Med hermeneutikk har en tradisjonelt ment kunsten å forstå, tolke, utlegge. Tidligere innebar hermeneutikk først og fremst å tolke tekster av forskjellige slag. Filosofisk hermeneutikk strekker seg ut over teksttolkningens rammer, og handler om en evne som er naturlig i en viss forstand, den går inn i «den allmenne «kommunikative kompetansen»» (Hellesnes, 1988, s. 25). Til tross for dette hverdagslige element, brukes hermeneutikkbegrepet særlig i vitenskapelige sammenhenger. Hermeneutikk utgjør et vitenskapsteoretisk fellestema for humaniora, språkvitenskap og samfunnsvitenskap (Krogh, 2009, s. 9). Utgangspunktet er gjerne den filosofiske hermeneutikk, slik den ble formidlet og avgrenset av Hans-Georg Gadamer (1900-2002) i hans verk *Wahrheit und Methode* (Sannhet og metode) (1960/2004).

Med utgangspunkt i hermeneutikken er anvendelse av forskningskunnskap, som anvendelse av all annen kunnskap, en fortolkende prosess. Det er knyttet et fortolkningsarbeid til anvendelse av forskning og teori. Fortolkeren må relatere teksten til sin egen situasjon for overhodet å kunne forstå den (Gadamer, 2004, s. 308). Det vil si at den teorien man leser og ti egner seg, ikke automatisk lar seg anvende fordi man er i besittelse av den. Også teoretisk lært kunnskap må anvendes *gjennom* ferdigheter, kyndighet, erfaring og moralsk dømmekraft. Anvendelse av teori innebærer at den filtreres gjennom selvrefleksjonen, forståelsen av konteksten og gjennom det moralske i den praktiske situasjonen (Gadamer, 2004, s. 297-308).

Man kan si at adamer har rehabilitert anvendelsesaspektet i hermeneutikken (Lundstøl, 2013, s. 209). Hva mener han så med anvendelse? Gadamer ser anvendelsen av teksten som en forutsetning for at den kan sies å være forstått. I anvendelsen ligger at tekstens innsikter fører til at nye vurderinger gjøres og nye konklusjoner trekkes, for den aktuelle situasjon (Bernstein, 1987, s. 207). For en tekstforsker vil en ny innsikt kunne anvendes i det videre arbeidet med teksten vedkommende forsker på. For en profesjonell praktiker vil anvendelse kunne handle om å forstå den aktuelle situasjon på en mer innsiktsfull måte. Det dreier seg om å kunne gjøre nye vurderinger, tenke på nye måter, hvilket igjen vil kunne føre til endring av handlinger og handlemåter (Fossestøl 1997, s. 24-25). I profe-

sjonell yrkesutøvelse kan man kanskje si at dette er den teoretiske kunnskapens viktige bidrag. Det er ut fra Gadamer's hermeneutikk nødvendig med ferdigheter, kyndighet, erfaring og moralsk dømmekraft for å kunne anvende teori. Forskningsresultater må fortolkes av den profesjonelle, så å si oversettes til situasjonen. Dette synspunktet innebærer at forskningsresultater ikke kan tas i bruk per se. De må gjennom et fortolkningsarbeid hos den profesjonelle selv.

I profesjoner som arbeider med mennesker vil denne omgjøringen/fortolkningen alltid være knyttet til et moralsk/etisk moment, nemlig hensynet til brukeren. Enhver anvendelse av teori og dokumenterbar forskning bør på et vis filtreres gjennom dette hensynet til den eller de andre, slik også all annen kunnskap bør. Man kan si at hensynet til brukeren, orienteringen mot den andre eller de andre, dette normative momentet som alltid er til stede i det sosiale arbeidet, noen ganger vil kunne innebære at den dokumenterte forskningen må prioriteres bort til fordel for etiske hensyn. Martinsen uttrykker dette på følgende måte: gjennom en kritisk spørremåte er det den «kliniske praktikerens egen tenkning og dømmekraft som avgjør hvordan en skal forholde seg til forskningen. Praktikerer må tenke og resonnerer selv. En kan heller ikke håndtere en praktisk situasjon kun ut fra resultater fra kontrollerte forsøk» (2009, s. 97). Martinsen beskriver skjønnet som «et fortolkningsarbeid som både er et selvarbeid og en selvobjektivering, der språket er virksomt» (2009, s. 93).

Selv om teoretisk kunnskap og dokumenterbar forskning gir meget betydningsfull kunnskap, er det altså, ut fra Gadamer og Martinsen, *ikke* slik at generalisert kunnskap i form av for eksempel dokumenterbar forskning uten videre er overordnet kontekstuell profesjonell dømmekraft i *anvendelsessituasjonen*. Dette har som nevnt sammenheng med at evidensens rekkevidde ikke er gitt, selv om forskningskunnskapen har vært gjennom en omfattende vitenskapelig sikringsprosess (Lundstøl, 2011). Beslutnings- og fortolkningsarbeidet med hensyn til anvendelsen må gjøres hver gang (Lundstøl, 2009, s. 209).

Tilbake til spørsmålet om tilflytningen av forskningskunnskap. Hvordan tenker man seg i praksis at tilflytningen vil skje, innenfor evidenstenkningen? Spørsmålet er faktisk enkelt å besvare. Sett fra evidenstenkningens ståsted synes tilflytning å handle om å etablere prosedyrer for kunnskapsinnsamling og kunnskapshåndtering som de profesjonelle skal følge. Man er særlig opptatt av at yrkesutøverne må ha tilgang til databasene og metaoversiktene, samt at det kreves kompetanse både med hensyn til å kunne forstå og granske kritisk det man leser og gjøre de rette valg ut fra dette. Tilflytning dreier seg derfor om å vite hvor kunnskapen er, hvordan finne den og hvordan fortolke den. Prosedyrene, som sørger for at innsamling og håndtering skjer på regulær og pålitelig måte, vil bidra til at den profesjonelle både får tilgang til forskningen og anvisning på hvordan den skal håndteres. Disse anvisninger skal følges. Håndtering innebærer derfor i denne sammenheng at kunnskapen skal anvendes slik prosedyren tilsier.

Man kan si at overgangen mellom vitenskap og praksis oppfattes som forholdsvis ukomplisert i evidensstenkningen. Den dokumenterte forskning anses å komme brukeren til gode rett og slett i kraft av at den profesjonelle har tilegnet seg forskningen og er pålagt å anvende den i pakt med de retningslinjer og prosedyrer som foreligger. Grimen skriver følgende om oppfatningen av forholdet mellom vitenskap og praksis i evidensstenkningen: «et (...) felles trekk er troen på en relativt enkel, nesten reseptmessig, oversettelse fra vitenskap til praksis og en tendens til å betrakte forholdet mellom vitenskap og praksis som en type oversettelsesproblem som er det samme uansett fagfelt» (2009, s. 195).

Forholdet mellom teori og praksis utgjør et spenningsfelt i sosialt arbeid (Levin, 2004, s. 12). Denne spenningen mellom teori og praksis gis liten oppmerksomhet i evidensstenkningen. Det skyldes muligens at det problematiske ved anvendelsen av teoretisk kunnskap på et vis synes å bli eliminert gjennom prosedyren. Enten følges prosedyren, eller den følges ikke. Ut fra dette er teori enten anvendt, eller den er ikke anvendt. Videre; hvis prosedyrene for anvendelse ikke følges, vil man kunne registrere det. Ut fra slike registreringer om manglende anvendelse, vil det i neste omgang være mulig å påpeke mangler i den profesjonelles praksis. Perspektivet i evidensstenkningen er at forskerne skaper kunnskapen og praktikerne anvender den. Manglende anvendelse vil i utgangspunktet handle om manglende profesjonalitet eller kyndighet hos praktikere, ettersom forskningen er evident.

Jeg har i dette avsnittet problematisert forståelsen av anvendelsesaspektet i evidensstenkningen. Det kan synes som om anvendelse av kunnskap først og fremst oppfattes som et teknisk, instrumentelt spørsmål. De profesjonelles handlinger er imidlertid ikke teknisk-instrumentelle, de er innvevd i den etisk-praktiske virkelighet. Gadammers hermeneutikk er et alternativ til en teknisk-instrumentell tenkning. Et hermeneutisk utgangspunkt åpner i større grad enn evidensstenkningen for den kompliserte virkelighet yrkesutøverne befinner seg i. Om man bygger sitt kunnskapssyn på en praksisorientert forståelse av kunnskap, er det ikke gitt at forskeren skaper kunnskapen og at praktikerne anvender den. Forskerens oppgaver kan også være å avdekke og systematisere kunnskap som er skapt og befinner seg i praksisfeltene, og det er mulig å utvikle forskningen i samarbeid med praktikere og brukere.

Noen avsluttende refleksjoner

Det komplekse ved anvendelse av teori og vitenskapelig utviklet metode nedtones og underkommuniseres i evidensstenkningen. Man synes ikke å ta tilstrekkelig i betraktning at anvendelse av teoretisk kunnskap handler om en hermeneutisk, fortolkende prosess, der teoretisk lært kunnskap må anvendes *gjennom* ferdigheter, kyndighet, erfaring og moralsk dømmekraft. Den formen for kompetanse

som trengs i arbeidet med de krevende etisk/faglige utfordringene i praktiske profesjoner og i sosialt arbeid, kunnskap som er knyttet til at utøvelse av dømmekraft handler om et mangfold av kunnskapskilder, blir med dette usynliggjort og marginalisert, som kunnskap betraktet.

Når sosialt arbeid nå er blitt del av akademia, er det ikke lenger grunn til å underlegge seg et vitenskapsteoretisk kunnskapssyn som bidrar til å innsnevre og redusere forståelsen av hva slags kunnskap yrkesutøvere trenger, for å kunne handle på gode måter over for brukerne.

Det finnes andre og mer nyanserte måter å forstå kunnskap og fag på enn det synet evidensbevegelsen bygger på. Katie Eriksson og Kari Martinsen åpner for et alternativt perspektiv når de retter oppmerksomheten mot det opprinnelige evidensbegrepet. Den store, teoretiske oppgaven i praktiske profesjoner er derfor å gjennomtenke på vitenskapelig vis, teoretisk og systematisk, hvordan praktisk/etisk kunnskap og kompetanse kan utvikles og gis gyldighet og troverdighet.

Litteratur

- Arendt, H. (2003). Some questions of moral philosophy. In Jerome Kohn (ed.), *Responsibility and judgment* (pp. 49-146). New York: Schocken Books.
- Backe-Hansen, E. (2009). Hva innebærer et kunnskapsbasert barnevern? *Fon-
tene Forskning*, 2, 4-16.
- Banks, S. (2012). Negotiating personal engagement and professional account-
ability: Professional Wisdom and ethics work. *European Journal of Social
Work*, 1-18. Doi: 10.1080/13691457.2012.732931.
- Benner, P. (1984). *From novice to expert. Excellence and power in clinical nursing*.
Menlo Park, California: Addison-Wesley.
- Bergmark, A., Bergmark Å. & Lundström T. (2011). *Evidensbaserat sosialt arbete:
Teori, kritik, praktik*. Stockholm: Natur & kultur.
- Bernstein, R. (1987). *Bortom objektivisme og relativisme. Vetenskap, hermeneutik och
praxis*. Göteborg: Röda Bokförlaget.
- Bernstein, R. (2010). *The pragmatic turn*. Cambridge: Polity Press.
- Brodtkorb, E. & Slettebø, T. (2011). Forskning i partnerskap. I Johannessen, A.,
Natland, S. & Støkken, A.M. (red.), *Samarbeidsforskning i praksis: Erfaringer fra
HUSK-prosjektet (høgskole- og universitetssosialkontor-prosjektet)* (s. 81-99).
Oslo: Universitetsforlaget.
- Christiansen, K. U. (1977). Klientarbeidet i sosialomsorgen. Forvaltning eller
behandling. I *Sosionomen*, 9, 400-410.
- Christoffersen, S. A. (2005). Profesjonsetikk. Om etiske perspektiver i arbeidet
med mennesker. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dreyfus, H. L., Dreyfus, S. E. & Athanasiou, T. (1986). *Mind over machine: the*

- power of human intuition and expertise in the era of the computer*. New York: free Press.
- Ekland, T. -J. (2009). Hva er evidensen for evidensbasert praksis? I Grimen H. & Terum I. I. (red.), *Evidensbasert profesjonsutøvelse* (s.145-168). Oslo: Abstrakt forlag.
- Fossestøl, B. (1997). Profesjonell handling i sosialt arbeid. (Hovedfagsoppgave). *Hio-hovedfagsrapport nr.2*. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Fossestøl, B. (2004). Faglig artikulasjon av praktisk kunnskap i sosialt arbeid. I Gamst B., Halskov T. & Lentz B. (red.), *På sporet af kundskabens veje i socialt arbejde* (s. 67–80). København: Socialpolitisk forlag.
- Fossestøl, B. (2006). Hvorfor er det vanskelig å artikulere praktisk kunnskap? I Røysum, A. (red.), *Sosialt arbeid. Refleksjoner om kunnskap og praksis* (s. 25–36). Oslo: Fellesorganisasjonen for Barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (fo).
- Fossestøl, B. (2012). *Kunnskapsbasert praksis i sosialtjenesten. Om profesjonalitet og dømmekraft i sosialt arbeid*. (Phd-avhandling). Universitetet i Oslo: Unipub.
- Freij, B. (2012). *Evidens i praktiken – grundbok i evidensbaserad socialt arbete*. Stockholm: Gothia.
- Gadamer, H. G. (1960/2004). *Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik*. Viborg: Nørhaven Book.
- Gambrill, E. (2007). Transparency as the route to evidence-informed professional education. *Research on Social Work Practice*, 17, 553-560. Doi: 10.1177/1049731507300149
- Grimen, H. (2009). Debatten om evidensbasering – noen utfordringer. I Grimen, H. & Terum, I. I. (red.), *Evidensbasert profesjonsutøvelse* (s. 191–222). Oslo: abstrakt forlag.
- Høilund, P. (1995). *Retsanvendelsens etik. Om dømmekraft*. København: nyt Juridisk forlag.
- Jergeby, U. (2008). *Evidensbaserad praktik i socialt arbete*. Stockholm: Gothia.
- Johansson, G. (2006). *Kunnskap om sosiale problemer. Om forutsetninger for teori og praksis i sosialt arbeid*. (Hovedfagsoppgave). Oslo: Høgskolen i Oslo i samarbeid med Norges teknisknaturvitenskapelige universitet i Trondheim.
- Krogh, T. (2009). *Hermeneutikk. Om å forstå og fortolke*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Levin, I. (2004). *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lundstøl, J. (1999). *Kunnskapens hemmeligheter*. Oslo: Cappelen Akademisk forlag.
- Lundstøl, J. (2007). Er praktisk kunnskap gyldig kunnskap? I Gamst, B., Halskov, t. & Lentz, B. (red.), *På sporet af kundskabens veje i socialt arbejde* (s. 57–65). København: Socialpolitisk forlag.
- Lundstøl, J. (2011). *Dømmekraft og evidens*. Foredrag presentert på seminar i

- HUSK-prosjektet (Høgskole- og universitetssosialkontorprosjektet). Høgskolen i Oslo og Akershus, Oslo.
- Lundstøl, J. (2013). Omvurdering av forholdet mellom vitenskapelig og praktisk kunnskap. I Alvsvåg, H., Bergland, Å. & Førland, O. (red.), *Nødvendige omveier. En vitenskapelig antologi til Kari Martinsens 70-årsdag* (s.201–215). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Martinsen, K. & Eriksson, K. (2009). *Å se og å innse: Om ulike former for evidens*. Oslo: Akribe.
- Nasjonalt kunnskapssenter for helsetjenesten. Strategiplan 2005–2007*. Hentet 30. September 2013 fra <http://www.kunnskapssenteret.no/>
- Nerheim, H. (1991). *Den etiske grunnerfaring. Fra regelforståelse til fortrolighetskunnskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Norwegian Branch of the Nordic Cochrane Centre. (2013). Hentet 30. September 2013 fra <http://www.Cochrane.no/>
- Oscarsson, L. (2009). *Evidensbaserad praktik inom socialtjänsten*. En introduktion för praktiker, chefer, politiker och studenter. Stockholm: Skl kommentus Media.
- Putnam, H. (2002). *The collapse of the fact/value dichotomy*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ramsdal, H. (2009). Fra kunnskap til organisatorisk praksis. I Grimen, H. & Terum I. I. (red.), *Evidensbasert profesjonsutøvelse* (s. 169-190). Oslo: Abstrakt Forlag.
- Sackett, D. L., Straus, S., Richardson, W. S., Rosenberg, W. & Haynes, R. B. (2000). *Evidence-based medicine. How to practice and teach EBM*. Edinburgh, London, New York, Philadelphia, St. Louis, Sydney, Toronto: Churchill Livingstone.
- Schön, D. (1987). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Tanums store rettskrivingsordbok. (1983). 6. Utgave. Oslo: Tanum-Norli.
- The Campbell Collaboration. (udatert). Hentet 25. Oktober 2013 fra <http://www.campbellcollaboration.Org/>
- The Cochrane Collaboration. (udatert). Hentet 25. Juli 2013 fra <http://www.cochrane.org/>
- Toulmin, S. (1990). *Cosmopolis. The hidden agenda of modernity*. Chicago: the University of Chicago Press.
- Tranøy, K. E. (1986). *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Vindegg, J. (2009). Evidensbasert sosialt arbeid. I Grimen H. & Terum I. I. (red.), *Evidensbasert profesjonsutøvelse* (s. 63–85). Oslo: Abstrakt forlag.
- Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere. (2002). Hentet 30. September 2013 fra <http://www.fo.no/>

Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører?

Publisert i Norges Barnevern 1-2/2012

Tittelen på denne artikkelen er den tittelen jeg fikk oppgitt for prøveforelesningen i forbindelse med forsvar av min doktorgradsavhandling ved Det psykologiske fakultet, Universitetet i Bergen, desember 2011. Artikkelen er en bearbeidet utgave av prøveforelesningen. Artikkelen tar først for seg hva som menes med «barn som aktører». Videre presenteres forskning som har belyst barns aktørstatus i barnevernsaker, før det rettes søkelys på hvilke faktorer som kan forklare barnevernets praksis på dette området. Artikkelen avsluttes med oppsummerende betraktninger om hvordan barns aktørposisjon kan forstås og realiseres i barnevernkonteksten. I artikkelen skjelnes det i liten grad mellom barn i ulike aldersgrupper, eller mellom barn og unge. Det representerer selvfølgelig en forenkling av tematikken, men bør likevel ikke ha betydning for viktigheten og relevansen av de poengene som trekkes fram.

NÅR BARNEVERNET kommer til at det ikke lenger er forsvarlig at å la barnet bo hjemme i sin familie, resulterer det gjerne i en plassering av barnet utenfor hjemmet. Andenæs og Skollerud finner det imidlertid betimelig å minne om at: «Det de voksne snakker om som en *plassering* er for barnet en *flytting*» (Andenæs & Skollerud, 2003, p. 24). De skriver dette med bakgrunn i prosjektet «Barn som plasseres utenfor hjemmet – risiko og utvikling», som også min avhandling bygger på (Christiansen, 2011). I prosjektet var det en målsetting å gjennomføre en studie der barnet kom tydeligere fram enn «det som er vanlig» (se også Andenæs et al. 2001). «Det vanlige» er med andre ord at barn, både i barnevernsaker og i barnevernsrelatert forskning, er «utydelige» eller mer eller mindre «usynlige» som aktiv deltaker i sin egen sak. Det empiriske grunnlaget for å hevde at dette er det vanlige, skal jeg komme tilbake til.

Hvorvidt barnet ses og behandles som aktør aktualiseres på ulike måter i barnevernsaker. For eksempel når det dreier seg om:

- Hvem en skal innhente informasjon fra i en barnevernsundersøkelse;
- Hvilke sider av barnets liv som er interessant for barnevernet
- Hvilken informasjon barnet skal få når barnevernet setter inn veiledning og støtte til foreldrene for at barnet skal få det bedre
- Hvorvidt og i tilfelle hvordan barnets mening skal høres når en skal finne fosterhjem

På mange måter kan det virke paradoksalt at barna ikke står i sentrum for barnevernets arbeid. For det første fordi det virker ganske innlysende at *barnevernet*, mer enn noen annen offentlig instans, burde relatere seg aktivt til barna i all sin virksomhet. Kan egentlig honnørbegrepet «barnets beste» fylles med innhold uten at en forholder seg aktivt til barnet? For det andre kan det virke paradoksalt når en ser på norsk barnevern, i og med at Norge har klare regler og lovbestemmelser som gir barn rett til deltakelse i spørsmål som angår dem. Norge anses som et foregangsland når det gjelder å prioritere barns rettigheter. At Norge som første land i verden fikk et eget Barneombud i 1981, trekkes ofte fram som eksempel på det. Også når en gjør sammenligninger mellom barnevernssystemene i forskjellige land, beskrives norsk barnevern, eventuelt sammen med barnevern i andre nordiske land, som mer «child – centered», mer «barnefokusert» enn for eksempel det anglo-amerikanske barnevernet (Harding, 1991; Kriz & Skivenes, 2011; Skivenes, 2011).

Både i norsk og internasjonal faglitteratur konstateres det at den retoriske kampen om barns deltakelse langt på vei er vunnet, men at det har vist seg å være langt mer utfordrende når aktørstatus og deltakelse skal gis innhold og handling i barnevernets praksis (Hill, Davis, Prout, & Tisdall, 2004; Sandbæk, 2002; Ulvik, 2009). Ferguson (2004) har skrevet om den historiske utviklingen av engelsk barnevern. Når han omtaler barnevernet i dagens moderne samfunn, beskriver han barnevernet som et felt preget av motsetningsfulle målsettinger og selvmotsigelser, og at dette ikke minst viser seg i barnevernets forhold til barna: «Nowhere are the inherent irrationalities of child protection more evident than in approaches to children» (Ferguson, 2004, p. 215).

Hva menes med barnet som aktør?

Hva er det da som menes med «barn som aktører»? Aktørbegrepet synes ut fra litteraturen å ha to sentrale aspekt når det knyttes til barn og barndom; et normativt og et teoretisk / sosiologisk aspekt. Selv om de to aspektene glir over i hverandre, kan en kanskje si at det normative aspektet begrunner hvorfor man skal «behandle» barn som aktører, mens det sosiologiske begrunner hvorfor man skal «se» barn som aktører.

Det normative aspektet

Utgangspunktet for det normative aspektet er FN's menneskerettighetserklæring og barnekonvensjonen. Lidén sier det sånn: «Menneskerettighetene består av etisk begrunnede normer nedfelt i juridisk bindende konvensjoner ...» (Lidén, 2004, p. 198). For barn er slike normer eksplisitt formulert i FN's barnekonvensjon, og det er i § 12 at barnets aktørstatus tydeliggjøres:

1. Partene skal garantere et barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, retten til fritt å gi uttrykk for disse synspunkter i alle forhold som vedrører barnet, og tillegge barnets synspunkter behørig vekt i samsvar med dets alder og modenhet.

2. For dette formål skal barnet særlig gis anledning til å bli hørt i enhver rettslig og administrativ saksbehandling som angår barnet, enten direkte eller gjennom en representant eller et egnet organ, på en måte som er i samsvar med saksbehandlingsreglene i nasjonal rett.

Lidén slår fast at: «Barnekonvensjonen knesetter prinsippet om at individuelle rettigheter og demokrati også skal gjelde barn.» (Lidén, 2004, s.198). Norge har, som nevnt, vært «en av de flinkeste guttene i klassen» når det gjelder barns rettigheter og var tidlig ute med å ratifisere konvensjonen. Fra 2003 er den inkorporert i norske lover, noe som betyr at barnekonvensjonen går foran norsk lov dersom det oppstår motstrid mellom dem.

Barns rett til å delta og uttrykke sin mening gjelder altså særlig når barna er i kontakt med offentlige tjenester og omfattes av deres vedtak, og rettighetene er sånn sett høyaktuell i forhold til barnevernets virksomhet. Her blir barn «brukere» og konvensjonen viser at brukermedvirkning ikke er noe som er forbeholdt voksne. Barnas rettigheter i barnevernsaker er uttrykt i barnvernlovens § 6-3 på denne måten:

Et barn som er fylt 7 år, og yngre barn som er i stand til å danne seg egne synspunkter, skal informeres og gis anledning til å uttale seg før det tas avgjørelse i sak som berører ham eller henne. Barnets mening skal tillegges vekt i samsvar med barnets alder og modenhet.

Individualisering

Dette normative og rettighetsorienterte aspektet ved barns aktørstatus kan forstås i lys av flere generelle samfunnsmessige utviklingstrekk. Men kanskje er det først og fremst den generelt økende *individualiseringen* som er viktig. Det er en vanlig oppfatning at det over tid, og særlig de siste tretti – førti årene har foregått en generell individualisering i samfunnet (Beck & Beck-Gernsheim, 2002; Giddens, 1991). Når det gjelder *familien*, – hvordan man ser på, snakker om og forholder seg til familier og individene som vanligvis inngår i en familie, så

startet nok individualiseringen ennå tidligere. Kampen for økt likestilling mellom kvinner og menn var en viktig side av dette. Kvinnene og mødrene var ikke lenger primært en del av husholdet, de hadde andre roller og rettigheter enn det som var knyttet til husmorrollen og rollen som mannens viktigste støttespiller. I neste omgang, og som en forlengelse av økt oppmerksomhet om kvinners selvstendige rettigheter, kom barnet som individuell rettighetshaver på dagsorden.

En økt oppmerksomhet om barnet – som individ i familien – og som et utsatt individ – har imidlertid enda lengre røtter og knytter an til oppfatningen av at familien ikke bare er et sted for varme og nært fellesskap, men også kan være «et farlig sted» å være. Norge er kjent for å ha hatt den første barnevernslovgivingen i verden, Vergerådsloven fra 1896 (Benneche, 1983). I det begynnende barnevernet var barna for så vidt aktive og godt synlige, men da mest utenfor familien, i nærmiljøet som farlige og kriminelle, eller i skolestua som vanskelige å hanskkes med. Med Barnevernloven fra 1953 ble risikoen for sviktende omsorg i familien sentral. Og denne loven er av flere blitt kalt «framsynt», eller «tidlig ute» når det gjelder vern mot omsorgssvikt, men ikke minst når det gjelder føringen om at slike problemer må forebygges, og at «barnets beste» skulle være ledestjernen for alle innsatser og tiltak (NOU 1985:18).

Økt individualisering og økt vekt på individuelle rettigheter er imidlertid noe som har funnet sted på de fleste samfunnsområder. Flere faktorer har hatt betydning, men ikke minst en tiltagende erkjennelse av storsamfunnets og velferdsstatens manglende evne til å leve opp til mange av sine ambisjoner (se for eksempel Hatland, Kuhnle, & Romøren, 2011; Oakley, Popay, & Williams, 1999). Både fra den politiske høyresiden og venstresiden ble ekspertenes og byråkratenes kunnskaper, holdninger og metoder møtt med økt skepsis og kritikk. Fra venstresiden ble det fokusert på maktovergrep og urettferdig behandling av de vanskeligst stilte, mens det fra høyresiden ble fokusert på manglende fleksibilitet og effektivitet og for liten plass til individuelle løsninger. Uansett ble den enkeltes deltakelse og innflytelse i beslutninger som angår henne / han viktig, og krav om valgfrihet og «selvråderett» ble sterkere.

Det teoretiske aspektet

Hva så med den teoretiske eller sosiologiske aspektet ved aktørbegrepet? Når tema i faglitteraturen er barn som aktører og som deltakere, trekkes nesten alltid linjene til det som benevnes som «den nye barndomssosiologien», med referanse til navn som Ariés, James, Jenk og Prout og Qvortrup (f. eks. Ariés, 1962; James, Jenks, & Prout, 1998; Qvortrup, 1994). Noen av de viktigste trekkene ved «den nye» måten å forstå barn og barndom på skal kort nevnes her.

For det første handlet det om å tematisere og forstå barndom som noe mer enn et forstadium på veien til å bli voksen, nærmest som noe som «går over».

Videre ligger det i den nye barndomssosiologien en kritikk av en tradisjonell utviklingspsykologi. Kritikken retter seg mot beskrivelsen av universelle, entydige og lineære utviklingsløp, som gjerne framstilles som klart faseinndelt ved at barn på ulike alderstrinn framstilles som ensartete og atskilte kategorier. Innenfor «den nye barndommen» blir det lagt særlig vekt på at barnet er et aktivt handlende individ og har intensjoner for sine handlinger. Dermed er det ikke snakk om barn som kompetente eller ikke kompetente, eller som rasjonelle eller ikke rasjonelle, men heller at rasjonalitet og kompetanse er under utvikling og at barnets kompetanse må ses i forhold til hvilke situasjoner og spørsmål det dreier seg. En slik forståelse av det aktive barnet betyr dessuten at sosialisering ikke bare er noe barnet er gjenstand for, men noe barnet aktivt deltar i og selv bidrar til.

Sosialantropologen Marianne Gullestad er en av de som har studert familieliv i Norge over tid. Hun sier blant annet at det å oppdra barn endret seg i siste halvdel av 90-tallet, hvor en mot slutten tok opp i seg det «nye» synet på barndom (Gullestad, 1997). Oppdragelsesprosjektet har beveget seg, sier Gullestad, fra å oppdra barn til å være «nyttige» til å oppdra dem til «å være seg selv» (op.cit., p. 202).

Et sammensatt barneperspektiv

De fleste vil mene at forståelsen av barnet som aktør med et hovedprosjekt bestående av «å finne seg sjæl», må suppleres og utvides, – at det ligger en fare i å framstille barnet ensidig som «det avgrensede, autonome, kompetente barnet, som er i stand til å uttrykke sine entydige synspunkter» (Ulvik, 2009, p. 1149). Barnekonvensjonen slår fast at barnets rettigheter er flersidige. De kan samles under de tre P'er: protection, provision og participation (Cantwell, 1993; Qvortrup, 2010). Barnets rett til beskyttelse og tilgang til materielle ressurser er altså likestilt med retten til deltakelse og medvirkning. Også den moderne barndomssosiologien inkluderer en forståelse av barn som avhengige av voksnes beskyttelse og omsorg, og den understreker at barn er sosiale aktører på ulike måter innenfor sine ulike sosiale og kulturelle sammenhenger (Lidén, 2004; Qvortrup, 2010).

I denne artikkelen er det like fullt den ene p'en, participation, og aktørspespektet som er i fokus. Når konteksten er barnevernet, blir spørsmålet om barnevernsarbeiderne innehar et barneperspektiv når de skal foreta valg og beslutninger som berører barna (Skivenes & Strandbu, 2006; Strandbu, 2011). I følge Strandbu består et barneperspektiv av tre komponenter. Den første komponenten representerer en syntese av det som her er presentert som en normativ og teoretisk forståelse av barnet, – et generelt syn på barn som har barns rett til deltakelse som sin konsekvens. Den andre komponenten dreier seg om hvordan den voksne anvender det generelle synet i håndteringen av et konkret barns situ-

asjon og i sin vurdering av hva som er barnets beste. Den tredje komponenten er barnets eget perspektiv, som forutsetter at det tilrettelegges for at barnet skal få fremme sine synspunkter i den grad det ønsker det.

Et slikt barneperspektiv blir sammen med de juridiske forpliktelsene i barnekonvensjon og barnevernlov en slags målestokk når en skal undersøke om barnet opplever, og har grunn til å oppleve, at dets deltakelse utgjør en forskjell (jfr. Sinclair, 2004), eller om det er grunnlag for å påstå at barnevernet har problemer både med å se og behandle barn som aktører.

Hva sier forskningen om barnas posisjon i barnevernsakene?

Det som her presenteres er på ingen måte en helhetlig forskningsoppsummering om barns deltakelse og posisjon i barnevernsaker. I hovedsak er det norske studier det vises til, og det er særlig to aspekter ved saksbehandlingen som det særlig er satt søkelys på; hvorvidt barnet er snakket med, og hvorvidt det på andre måter er spor eller manglende spor av at sakene er sett og beskrevet fra barnets synsvinkel.

Involvering av barn i undersøkelsesarbeidet

På midten av 90-tallet var jeg selv med på en studie hvor alle undersøkelsessaker som ble utført ved fire barneverntjenester i et gitt tidsrom ble studert (Christian- sen, Havnen, & Havik, 1998). Det dreide seg om totalt 90 saker. Av de sakene som omhandlet barn i alderen 7–17 år, var knapt halvparten av barna i sakene snakket med. Av barna i alderen 7–13 år, var det snakket med 4 av 25. En praksis hvor det vanligste var at barna ikke ble snakket med, ble også funnet i andre norske, i svenske og i danske studier på denne tiden (Drugli & Marthinsen, 1998; Egelund, 1997; Egelund & Sundell, 2001; Holtan, 1997).

I en senere norsk undersøkelse har Vis og Thomas inkludert 43 saker vedrørende barn i alderen 7–12 år der barna faktisk har vært snakket med (Vis & Thomas, 2009). De har sett på hva slags deltakelse barna har hatt i saksprosessen. Det de kaller reell deltakelse forekom i knapt halvparten (47 %) av sakene. Reell deltakelse innebar at barnet deltok i beslutningsprosessen gjennom å få anledning til å uttrykke sin mening. I tillegg mente saksbehandlerne som ble intervjuet at barnets deltakelse hadde hatt betydning for beslutningen. Sett i forhold til lovens formuleringer og forpliktelser, er andelen lav, men den indikerer likevel en noe større involvering enn det mange tidligere undersøkelser hadde vist.

En av de nyeste studiene om barns involvering i barnevernsaker er utført av Skauge (Skauge, 2010). Hun har gått gjennom saksmappene for til sammen 100 barn i alderen 7–12 år. 50 saker var fra år 2000 og 50 fra 2009. Hensikten var å

se om det hadde skjedd noen endringer med hensyn til barnas involvering, blant annet i lys av at de mellom 7 og 12 år i mellomtiden hadde blitt inkludert i retten til å uttale seg. Det overraskende funnet var at barnas egen stemme syntes mindre fremtredende i sakene i 2009 enn i 2000. I 2000 var det 41 % av saksmappene hvor det ikke var spor av at saksbehandler hadde snakket med barnet, mens denne andelen var 70 % i 2009. Barna og deres behov var mer omtalt i 2009 enn i 2000, men barna synes i mindre grad å være inkludert i barnevernets prosesser. Skauge gjennomførte også fokusgruppeintervjuer med saksbehandlere i barnevernstjenesten, og de mente at de snakket mer med barna enn det tallene tilsa. Skauge utelukker ikke at det kan være tilfelle, men peker på at manglende spor i saksmappene av slike samtaler, tyder på at de tillegges liten betydning (Skauge, 2010).

Barnets posisjon i tiltaksarbeidet

Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet gjennomførte en kartlegging og evaluering av virksomheten ved et familiesenter som hadde som formål å bistå familier med omfattende og sammensatte problemer (Christiansen & Moldestad, 2008). Arbeidet med familiene foregikk enten på senteret, i hjemmet eller i møter hos andre instanser. Kartleggingen av senterets virksomhet omhandlet blant annet hvilke aktiviteter og metoder senteret benyttet seg av. Kartleggingen viste at kontakten gjennomsnittlig varte et år, og at kontakten og den terapeutiske innsatsen oftest fant sted i hjemmet (Jakobsen, 2008). Det innebar at barnet ofte var til stede. Men planlagte samtaler med barna ble bare gjennomført i ca en tredjedel av sakene.

Sandbæk (2002) gjorde på 90-tallet en studie som hadde til hensikt å fange opp både foreldre og barns erfaringer med hjelpetjenester. Hjelpetjenestene var PPT og Barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk i tillegg til barnevernstjenesten. Sandbæk intervjuet 24 barn i alderen 11 til 14 år, og i sin oppsummering peker hun på fire forhold som var gjennomgående i det barna formidlet:

- For det første hadde mange av barna utilstrekkelig eller ingen informasjon om kontakten med hjelpetjenesten. Hvorfor det var kontakt og hva kontakten dreide seg om, var uklart for dem.
- Barnas kunnskap og vurdering ble dessuten i liten grad etterspurt av hjelpetjenestenes ansatte.
- Barna skilte mellom kontaktpersoner som de likte og ikke likte. Mange likte den de hadde med å gjøre, selv om de ikke visste hvorfor.
- Noe som var viktig for barna, var at tiltakene skulle «gli inn i hverdagene», sånn at de minst mulig skilte seg ut fra andre barn og sånn at de kunne delta i vanlige aktiviteter.

I en nylig publisert artikkel formidler Larsen (2011) erfaringer og synspunkter fra 32 barn i alderen 6–11 år som hadde hjelpetiltak fra barnevernstjenesten; enten støttekontakt eller besøkshjem. I likhet med Sandbæks studie (Sandbæk, 2002), hadde de færreste noe kjennskap til at den hjelpen de fikk kom fra barnevernet, men alle barna var med på å bestemme det løpende innholdet i barneverntiltaket sammen med støttepersonene. Larsen reiser i artikkelen en diskusjon om det egentlig er så viktig for barnet å vite at personen de trives så godt sammen med, er en støtteperson fra barnevernet. Hennes konklusjon er imidlertid at dette er viktig, blant annet med tanke på hvordan avslutning av kontakten skal forklares.

Eksempler på hvordan det kan fortone seg når det er satt inn tiltak som barnet ikke er informert om, kan vi finne i en dansk studie. Steenstrup (2002) referer en gutt der familien hadde det som danskene kaller «hjemmehosser». Det vil si at det var en familieveileder som kom hjem og ga råd og støtte til moren, men også hjalp til med praktiske gjøremål som innebar mye kontakt med barna. Gutten fortalte:

Hun skal snakke med meg ... jeg tror det er fordi jeg ikke oppfører meg ordentlig eller noe i den stil ... jeg snakker ikke så mye ... for det meste er det min mor (hun snakker med)

Når barn plasseres utenfor hjemmet

De neste eksemplene henter jeg fra prosjektet «Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling» som min avhandling bygger på. I flere publikasjoner fra dette prosjektet er det pekt på at barnas perspektiv er lite synlig i barnevernets håndtering av sakene, og at barnet i liten grad er involvert i saksbehandlingen til tross for at det dreier seg om beslutninger og valg som innebærer store omveltninger i deres liv. Noen av funnene skal nevnes her:

109 barn i alderen 6–12 år utgjorde det opprinnelige utvalget i studien. I følge saksbehandlerne ble de fleste barna, 62 prosent, plassert akutt (Christiansen & Havnen, 2003). Barna var også intervjuet kort tid etter flyttingen hjemmefra, og de bekreftet at flyttingen skjedde plutselig. Av de barna som anga et tidspunkt, svarte over halvparten at det gikk mindre enn en dag fra de fikk vite at de skulle flytte til de flyttet (Andenæs & Skollerud, 2003). De fikk dermed lite informasjon og liten tid til å forberede seg. Et stort innslag av akutt plasseringer er for øvrig et kjent fenomen i barnevernets praksis (Oppedal, 1999) og innenfor slike framgangsmåter er det vanskelig å legge til rette for aktiv involvering av barnet.

I saksbehandlerne beretninger om hvorfor barna måtte plasseres, mente Andenæs og Skollerud (2003) å finne noen typiske oppfatninger av barn og barndom som leder til å rette oppmerksomheten mer mot foreldrene enn mot barna. De peker på følgende tre grunnoppfatninger: i) At barnet tilhører

foreldrene; ii) At barnet først og fremst er en mottaker for voksnes omsorg; iii) At det som betyr noe for et barn, er det som skjer i familien.

Når barna ble intervjuet flere år etter at de flyttet hjemmefra, de var da i ungdomsalderen, fortalte flere at det var vanskelig å få gehør hos barnevernsarbeiderne når de var misfornøyd med fosterhjemmet eller den institusjonen de bodde i. Noen sa at deres eneste måte å bli hørt på, var å oppføre seg skikkelig vanskelige eller rett og slett å rømme (Christiansen, Havik, & Anderssen, 2010). Fra de voksnes side ble slike handlinger mer sett på som sider ved ungdommenes vansker enn som ungdommenes løsninger på en vanskelig livssituasjon.

Bakketeig og Mathisen (2008) har sett på hvordan det for disse ungdommenes del, snakkes og planlegges om framtiden. De mente å se en tendens til at saksbehandlerens perspektiv ikke strakk lengre enn til myndighetsalder, med andre ord så lenge barnevernet satt med omsorgsansvaret. For ungdommene og fosterforeldrene var det annerledes. For dem var det relasjoner og ikke «sak» som var det viktigste.

Det er verd å nevne til slutt at det både i forskningslitteraturen og i formidlinger fra praksis, så vel fra de voksne som fra barna og ungdommene selv, er mange eksempler på at barnet er skikkelig informert, lyttet til og trukket med i beslutningsprosesser på måter som passer dem. Generelt kan det imidlertid se ut som om barn og ungdommer som har tiltak av barnevernet er mer fornøyd med den hjelpen de får, enn med måten de blir behandlet på og deres mulighet for innflytelse. Slik går det for eksempel an å lese den siste brukerundersøkelsen som er gjennomført blant barn og unge i de statlige barneverntiltak (Rambøll, 2011).

Hvorfor har barnevernet problemer med å se og behandle barn som aktører?

Det er sjelden mulig å gi entydige «fordi-svar» på «hvorfor-spørsmål» i samfunnsvitenskapen. Flere forskere har imidlertid vært opptatt av å identifisere faktorer som kan ligge bak slike forskningsfunn som er referert ovenfor. I enkelte studier er saksbehandlere og ledere i barnevernet spurt direkte om barrierer og problemer knyttet til barns deltakelse. I andre studier har man identifisert slike faktorer på grunnlag av analyser av barnevernets praksis, slik det har fremkommet gjennom observasjoner, intervjuer eller lesing av saksdokumenter. Det er derimot vanskelig å finne studier som har spurt barn eller ungdom direkte om de kan tenke seg hvorfor barnevernet har problemer med å la dem få delta i saken.

Forskere ved Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – Nord, har i lengre tid studert barns deltakelse i barnevernsaker. Strandbu og Vis har vært sentrale i dette arbeidet. De har også samarbeidet med Thomas fra Storbritannia, og i noen grad sammenlignet britisk og norsk praksis. På grunnlag av egen og

andres forskning oppsummerer Strandbu (2011) barrierene for barns deltakelse i tre forhold (se også Strandbu, 2007, 2010).

For det første handler det om en alminnelig frykt hos saksbehandlerne for å påføre barnet belastninger gjennom deltakelse. Det dreier seg om hva barnet kan tåle. For eksempel om deltakelse setter barnet i lojalitetskonflikt når det gjelder å skulle gi negative opplysninger hjemmefra. Den andre barrieren består i at barnevernsansatte synes de mangler kompetanse når det gjelder kommunikasjon med barn. De unnlater å invitere barn til å delta fordi de er usikre på hvordan samtaler om vanskelig spørsmål skal gjennomføres. For det tredje handler det om manglende strukturer for å realisere barns deltakelse. Den forvaltningsmessige arbeidsformen legger ikke akkurat til rette for kontakt med barn. Saksbehandlerne sliter med fleksibilitet når det gjelder tid og sted for samtaler, og ekstra tilpasninger er vanskelig når en opplever tid som en mangelvare.

Vis, Holtan og Thomas (2010) nevner de samme forholdene som Strandbu, men legger til at involvering av barna droppes fordi deres deltakelse ikke vil utgjøre noen forskjell. Barnevernsarbeiderne har gjerne allerede gjort seg opp en mening før involvering av barnet kommer på tale, beslutningen er egentlig fattet, og barnets mening vil i realiteten ikke bety noe fra eller til. Ofte blir spørsmålet da om en skal belaste barn med samtaler hvis de likevel ikke kan få det slik de vil.

Thomas & O'Kane (2000), har gjort sine studier i Storbritannia, men deres oppsummeringer har klare paralleller til de ovennevnte. De viser til at saksbehandlerne mener barna har vansker med å skjønne hva saken dreier seg om, at sakskomplekset er for uoversiktlig og for komplisert for dem. De viser også til at arbeidsformen ikke er tilpasset kontakt med barn. Den er i beste tilfelle tilpasset voksne brukere. Thomas og O'Kane peker også på den ustabilitet og høye turnover som preger saksbehandlere i barnevernet. Når det er vanlig med stadige skifter, er man heller tilbakeholdne med å satse på at barna skal engasjeres i den type tillitsfull relasjon til dem som de synes er en forutsetning for å invitere til deltakelse.

Studien til Sanders & Mace (2006) gjelder også britiske forhold. De understreker betydningen av hvordan saksbehandlere tenker om barns forutsetninger for deltakelse, og trekker blant annet fram synspunktet at barn bør slippe å involveres i voksenproblematikk, særlig når det gjelder problemer som barna (kanskje) ikke er kjent med. En annen faktor Sanders og Mace viser til, er barnevernsarbeidernes frykt for å bli tatt for ikke å ha beskyttet barnet. Denne faktoren har trolig større betydning i britisk enn i norsk barnevernsvirkelighet. I Storbritannia har det vært en rekke tilfeller der tragiske barnedødsfall som følge av mishandling eller vanskjøtsel har utløst sterk kritikk av barnevernet, ikke minst når barnevernet kjente til barna, men ikke hadde grepet inn. Slike hendelser er blitt fulgt opp av omfattende granskninger iverksatt av sentrale myndigheter, og granskningene har ofte konkludert med behov for mer effektive undersøkelsesmetoder

og mer effektiv kommunikasjonsflyt og informasjonsinnhenting mellom ulike etater (se for eksempel Munro, 2010; Parton, 2010). Barns stemme og synspunkter har hatt liten plass og oppmerksomhet i slike grep for et mer effektivt barnevern, selv om en klart kan tenke seg at deres involvering i enkelte tilfeller kunne gitt et annet og mindre dramatisk utfall.

Oppsummering av barrierene

De barrierene som samlet framkommer i den refererte forskningen, er delvis overlappende og delvis gjensidig utfyllende. Barrierene kan grupperes innunder fire typer forhold, hvorav de tre første er parallelle til forholdene Strandbu (2011) viste til:

1. Oppfatninger og forståelser av barn og barndom. Det gjelder oppfatninger som at barnet først og fremst er sårbart og bør skjermes, og at barnet har manglende kompetanse når det gjelder å forstå hva som foregår og å overskue rekkevidden av de spørsmål det gjelder.
2. Kompetanse i kommunikasjon med barn
3. Strukturelle og organisatoriske ramme. Dette omfatter blant annet at barnevernets arbeidsform er formalistisk og byråkratisk, preget av tidspress og turn-over, og dermed lite «barnevennlig».

Men det er altså en fjerde type forhold som bør tilføyes:

4. Hva som er vesentlig for beslutningene og sakens framdrift

Dette peker tilbake på at saksbehandlere unnlater å involvere barnet fordi deres mening ikke vil ha betydning for sakens utfall, og på oppfatningen av at barnas involvering kan virke forkludrende, forsinkende og som et hinder for effektiv saksbehandling.

Betydningen av foreldres posisjon og rolle

Hensynet til hva som er vesentlig for beslutningene og sakens framdrift ser altså ut til å ekskludere barna og barnas mening. Når det gjelder foreldrene, er situasjonen annerledes. Riktignok er det bredt forskningsmessig belegg for å hevde at det også eksisterer barrierer når det gjelder å se og behandle foreldre som aktører (K. U. Christiansen, 1993; Midjo, 2010; Moldestad, 2007; Slettebø, 2008). Videre kan foreldrenes rolle kun anes i bakgrunnen i de studiene som er referert foran. Men det henger trolig sammen med at forskerne har rettet fokus mer direkte mot barnas posisjon.

I våre studier av prosessen fram mot en beslutning av å plassere barn utenfor hjemmet (Christiansen & Anderssen, 2010; Christiansen & Havnen, 2003), ble betydningen av foreldrenes rolle og av samhandlingen mellom saksbehandler og foreldre tydelig. Generelt er det flere forhold som gjør foreldrene til en sentral samhandlingspart for saksbehandlere i barnevernet. For det første er det ofte foreldrenes problemer som er utgangspunktet for kontakten med barnevernet, i hvert fall når barna er yngre. For det andre er foreldrene formelt sett part i saken, i motsetning til barn under 15 år, og foreldrene er dermed oftest de første man tar kontakt med. For det tredje har foreldrenes innstilling, – deres ønske om hjelp fra barnevernet eller motstand mot barnevernets involvering, stor innflytelse på hva barnevernstjenesten kan foreta seg og hvilke beslutninger de kan fatte. I studien av undersøkelsessaker fra 90-tallet som det tidligere er vist til, så vi hvordan dette hadde betydning for om barna ble snakket med (Christiansen, et al. 1998). Når foreldrene var negative til barnevernets involvering i familien, formidlet saksbehandlerne at deres ønske om å snakke med barnet fortonte seg som en vesentlig opptrapping av undersøkelsessaken. Dermed ble det også spørsmål om en hadde ryggdekning, både juridisk og normativt, til å gjøre det.

Et fjerde forhold er at barnevernloven forplikter barnevernstjenesten til å støtte foreldre, slik at de kan endre og bedre omsorgen for barna og slik at en flytting for barnet kan unngås. Dette innebærer at saksbehandlerne ofte får oppgaven med å støtte og veilede foreldrene samtidig som de også skal vurdere om omsorgen er god nok. Begge disse oppgavene krever at tid, ressurser og kommunikasjon rettes mot foreldrene. Samlet bidrar disse forholdene til at oppmerksomheten i saksprosessen oftest retter seg langt mer mot foreldrene enn mot barna. Med andre ord bidrar de til at barna ikke blir sett og behandlet som vesentlige aktører. Flere norske og internasjonale studier bekrefter dette (for eksempel Christensen, 1998; Egelund, 1997; Holland, 2000; Stang, 2007), og Ericsson beskriver situasjonen slik: «There is a danger that the lived experience of the child never emerges from the shadows cast by the interaction between adults» (Ericsson, 2000, p. 21).

Det er også trekk ved utviklingen i barnevernet de seneste årene, som synes å forsterke fokuset på foreldre og befeste barnet i en objektposisjon heller enn å styrke barnets aktørstatus. Det kan observeres i den sterke satsningen på manualbaserte foreldreveiledningsprogram, der Parent Management Training (PMTO) og Multisystemic Treatment (MST) er de mest kjente. Begge er kjennetegnet av at barn og unge med tiltakende eller betydelig antisosial atferd skal få endret atferd ved at foreldrenes autoritet blir styrket og ved at spesifikke foreldreferdigheter utvikles og forsterkes. Begge metodene viser noenlunde god effekt i følge forskning utført ved Atferdssenteret. PMTO terapeuten forholder seg ikke direkte til barnet, selv om ½ av barna som mottar tiltaket er over 7 år (SSB, 2011). I MST, som i all hovedsak benyttes for familier med tenåringsbarn, involveres

også ungdommen, men det er foreldrene som er primærklienten. For eksempel er det foreldrene, ikke ungdommen, som «har mulighet til å ta kontakt med terapeuten hvis de har behov for det, 24 timer i døgnet, syv dager i uka.» (<http://www.atferdssenteret.no/multisystemiskterapi-mst/category150.html>).

Å se barnet først og fremst som et «resultat» av foreldrenes omsorg, synes også å være det dominerende perspektivet innenfor maler for utredninger i barnevernet som er introdusert de senere årene. Foran er det vist at tradisjonelle undersøkelsesformer ganske systematisk tenderer til å ekskludere barnet, og en skulle derfor tro at nye og mer standardiserte undersøkelsesopplegg, med barnets behov og risiko i fokus, skulle representere positive alternativer. I Kvellos utredningsmal (Kvello, 2010), som implementeres i store deler av landet, er det i beste fall utydelig hvilken plass barnet skal ha som deltaker og informant. Evalueringer av den svenske utredningsmodellen «Barns behov i centrum», som også er implementert i stor skala, tyder på at det fortsatt er barrierer for å gi plass til barns deltakelse (Rasmusson, 2006). Det er med andre ord fare for at praksisen med å undersøke barns behov uten å spørre om hva de selv syns er viktig, vil leve videre i barnevernet.

Hvordan kan barnets aktørposisjon forstås og realiseres?

Når en ønsker å styrke barnets aktørposisjon innenfor barnevernet, blir det en viktig oppgave å skjelne mellom de barrierene og hindringene som er identifisert. For eksempel å skjelne mellom hindringer som handler om manglende metodisk kompetanse og hindringer som skyldes mer ubevisste og stivnende forståelser av barn og barns kompetanse. Videre; å skjelne mellom det som dreier seg om ressurser og strukturer for samhandling med barn, og det som dreier seg om utbredte normer og verdier i samfunnet.

Det betyr også å åpne for en oppfatning av barn, både på normativt og teoretisk grunnlag, som er mer sammensatt enn det som springer ut av et rent aktørperspektiv. Barn er ikke bare sårbare, men de trenger også beskyttelse. Barn er både selvstendige og avhengige; med manglende kompetanse for enkelte situasjoner og enkelte valg, og med fullgod kompetanse for andre situasjoner. Alder og modning har betydning, men slett ikke avgjørende betydning. Barn er rett og slett forskjellige, og de er i likhet med voksne, preget av den kultur og det miljø de er en del av. Barns meninger vokser ikke fram fra ingenting i barnet, men i samhandling med personer som er viktige for dem. På den måten er barn grunnleggende sosiale. Barn har rett til å delta, men også rett til ikke å delta. Det er også åpenbart at det er en asymmetrisk maktrelasjon mellom voksne og barn i samfunnet. Det ligger for eksempel i det faktum at det i denne artikkelen dreier seg om at det er de voksne som skal se og behandle, forstå og handle på visse måter for at barn skal kunne være aktører.

Hva sier barna selv?

Så langt har barns egne stemmer også vært temmelig fraværende i denne artikkelen. Det er med andre ord på sin plass å spørre: Hva sier så barna selv? Hva er barnas synspunkter og erfaringer når det gjelder involvering i egen sak? Thomas (2000) ba barn forklare hvorfor det er viktig at barn er delaktig og blir hørt når det skal tas avgjørelse i barnevernsaker. Barna hadde disse begrunnelsene:

- For det første at det rett og slett er mer rettferdig
- Og fordi det er deres liv det gjelder
- De var opptatt av at de lærte av å delta
- Og at de voksne lærte slik at det kunne bli bedre avgjørelser

Til slutt var det også viktig for dem å delta for få informasjon som kunne hjelpe dem til å forstå det som skjer og hvorfor det skjer

Thomas undersøkte også hva som var viktigst for barna når det gjaldt deltakelse (Thomas, 2000, p. 152). Han fant at det faktisk var mindre viktig for barna å få det slik som de ville. Det som var viktigst, var å få mulighet til å si sin mening, å bli støttet i å kunne uttrykke sin mening, og å oppleve at det de mente virkelig ble lyttet til.

Å se og behandle barn som aktører er ikke noe som er gjort bare ved å gjennomføre én samtale. Det dreier seg ikke om en enkelte hendelse, det er en langsående prosess. Det fins en del ansatte i barnevernet som har erfart og praktisert dette. Noen av dem ble intervjuet av Bente Cecilie Foss (Foss, 2011). De ble bedt om å formidle hvordan de hadde lyktes med å involvere ungdommer i saksprosessen, og hvordan de hadde fått ungdommene til å bli aktive i innsatsen for positive endringer. Saksbehandlerne fortalte hvor viktig det var å ta utgangspunkt i ungdommenes opplevelser og synspunkter, å lete etter deres motivasjon for å kunne bygge på den. De fortalte hvordan de hadde tatt i bruk ungdommenes egne kommunikasjonsformer i tillegg til de formelle, jobbet sammen med dem for å sette opp realistiske og konkrete mål, og sørget for at rollen og maktposisjonen de hadde ikke ble tilslørt. De passet på at de selv tok på alvor og fulgte opp det de var blitt enige med ungdommene om. Saksbehandlerne hadde sørget for å inkludere foreldre eller andre personer som var viktige for ungdommene, og de hadde skjønnet at de måtte bruke tid for å etablere en relasjon som var troverdig for ungdommene.

Avslutning

Alt i alt er det en rekke faktorer, på ulike nivå, som trer fram når en retter søkelyset mot barnevernets problemer med å se og behandle barn som aktører. Det dreier seg om forhold og egenskaper ved saksbehandlerne; deres forståelser av

barn, deres personlige erfaringer og verdier, og deres metodiske ferdigheter. Men det dreier seg også om hvilke handlingsmuligheter som barnevernsorganisasjonen setter for saksbehandlerne i form av ressurser, prioriteringer og styringsformer. Og ikke minst dreier det seg om rådende verdier og normer som er nedfelt i lover og uttrykt gjennom politikk, eller som eksisterer som en del av de kulturelle forutsetningene som omgir de som befinner seg på barnevernarenaen. Faktorene inngår i et komplekst samspill med hverandre, og de innvirker både på barna, foreldre og saksbehandlere og på samhandlingen dem imellom. Faktorene setter begrensninger for den enkeltes handlinger og muligheter, men de utgjør også ressurser som de tar i bruk.

Monica (18 år), var en av ungdommene som ble intervjuet i prosjektet «Barn som plasseres utenfor hjemmet – risiko og utvikling» (Christiansen, 2011). Hun hadde både positive og negative erfaringer med barnevernet. Når det gjaldt å bli sett og hørt som aktør, å kunne nå fram med hva som var viktig for at hun skulle få det bedre, var erfaringene klart mest negative. Mot slutten av intervjuet spurte vi henne, som alle andre, om hun hadde noe råd til barnevernet. Med bakgrunn i sine opplevelser var Monicas råd: «Man skal ikke ta for gitt at barnet ikke vet sitt eget beste». Hun etterlyste en oppmerksomhet om sine og ikke bare de voksnes erfaringer og meninger. Den oppmerksomheten hadde hun fortjent, hun hadde trengt den, og hun hadde rett til den.

Referanser:

- Andenæs, A., Christiansen, Ø., Havik, T., Havnen, K., Moldestad, B., & Skollerud, K. (2001). *Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling: framgangsmåter og erfaringer med å opparbeide et empiriskmateriale*. (Vol. 7/01). Oslo: NOVA.
- Andenæs, A., & Skollerud, K. H. (2003). Flytting i offentlig regi. In E. Backe-Hansen (Ed.), *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*. (pp. 23–43). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Ariès, P. (1962). *Centuries of childhood*. London: Cape.
- Bakketeig, E., & Mathisen, A. S. (2008). Ungdommenes egne stemmer. In E. Bakketeig & E. Backe-Hansen (Eds.), *Forskningskunnskap om ettervern* (Vol. 17/2008, pp. 120–160). Oslo: NOVA.
- Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: institutionalized individualism and its social and political consequences*. London: Sage.
- Benneche, G. (1983). *Barnevernet i Norge*. [Oslo]: Universitetsforlaget.
- Cantwell, N. (1993). Monitoring the convention through the idea of the «3 Ps». *Eurosocial Report*, 45, 121–130.
- Christensen, E. (1998). *Anbringelser af børn: en kvalitativ analyse af processen*. (Vol. 98:2). København: SFI.

- Christiansen, K. U. (1993). Hva kan vi lære av klientene? *Norges Barnevern*, 70(1), 15–22.
- Christiansen, Ø. (2011). *Når barn plasseres utenfor hjemmet: beslutninger, forløp og relasjoner : under barnevernets (ved)tak*. Universitetet i Bergen, Bergen.
- Christiansen, Ø., & Anderssen, N. (2010). From concerned to convinced: reaching decisions about out-of-home care in Norwegian Child Welfare Services. *Child & Family Social Work*, 15(1), 31–40.
- Christiansen, Ø., Havik, T., & Anderssen, N. (2010). Arranging stability for children in long-term out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 32(7), 913–921.
- Christiansen, Ø., Havnen, K., & Havik, T. (1998). Rett hjelp – til rett tid – til rette barn: visjon eller virkelighet? *Nordisk sosialt arbeid*, 18(2), 100–107.
- Christiansen, Ø., & Havnen, K. S. (2003). Plassering utenfor hjemmet – sammenbrudd eller gjennombrudd. In E. Backe-Hansen (Ed.), *Barn utenfor hjemmet: flytting i barnevernets regi*. (pp. S. 44–69). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Christiansen, Ø., & Moldestad, B. (2008). *Evaluering av hjemmebaserte tiltak i barnevernet: med Årstad familiesenter som case*. Bergen: Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet/UNIFOB Helse.
- Drugli, M. B., & Marthinsen, E. (1998). *En undersøkelse av barnevernet i Trondheim: en gjennomgang av inntaksprosedyrer i distriktene og 1000meldte barns karriere i perioden 1994/95* (Vol. nr 4). Dragvoll: Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge.
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen: socialforvaltningers risikovurdering og indgreb*. Hans Reitzels forlag, København.
- Egelund, T., & Sundell, K. (2001). *Til barnets bedste: undersøgelser af børn og familier – en forskningsoversigt*. København: Hans Reitzel.
- Ericsson, K. (2000). Social Control and Emancipation – Ambiguities in Child Welfare. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 1, 16–26.
- Ferguson, H. (2004). *Protecting children in time: child abuse, child protection and the consequences of modernity*. New York: Palgrave Macmillan.
- Foss, B. C. (2011). *Mot målene sammen med dem det gjelder – God praksis i barnevernets tiltaksplanarbeid med ungdom*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Gullestad, M. (1997). From 'being in use' to 'finding oneself': dilemmas of value transmission between generations in Norway. In M. Gullestad & M. Segalen (Eds.), *Family and kinship in Europe*, London: Pinter.
- Harding, L. F. (1991). *Perspectives in child care policy*. London: Longman.
- Hatland, A., Kuhnle, S., & Romøren, T. I. (2011). *Den Norske velferdsstaten*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Hill, M., Davis, J., Prout, A., & Tisdall, K. (2004). Moving the participation agenda forward. *Children & Society*, 18(2), 77–96.
- Holland, S. (2000). The Assessment Relationship: Interactions Between Social Workers and Parents in Child Protection Assessments. *British Journal of Social Work*, 30, 149–163.
- Holtan, A. (1997). *Evaluering av barnevernstjenesten i Tromsø kommune: slutt-rapport*. Tromsø: Barnevernets utviklingscenter i Nord-Norge.
- Jakobsen, R. (2008). Hvordan arbeider familiesenteret? Aktiviteter og metoder. In Ø. Christiansen & B. Moldestad (Eds.), *Evaluering av hjemmebaserte tiltak i barnevernet: med Årstad familiesenter som case*. Bergen: Barnevernets utviklingscenter på Vestlandet.
- James, A., Jenks, C., & Prout, A. (1998). *Theorizing childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Kriz, K., & Skivenes, M. (2011). *Child-centric or family focused? A study of child welfare workers' perceptions of ethnic minority children in England and Norway*. Child & Family Social Work.
- Kvello, Ø. (2010). *Barn i risiko: skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Larsen, E. (2011). Help or formality? Children's experiences of participation in home-based child welfare cases: A Norwegian example. *Nordic Social Work Research*, 1(1), 43–60.
- Lidén, H. (2004). Barns rettigheter – en realiserbar intensjon? *Tidsskrift for Velferdsforskning*, 7(4), 196–212.
- Midjo, T. (2010). *En studie av samhandlingen mellom foreldre og barnevernarbeidere i barnevernets undersøkelse*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Moldestad, B. (2007). Å være foreldre til barn i fosterhjem. *Norges Barnevern*, 84(2), 15–23.
- Munro, E. (2010). Learning to Reduce Risk in Child Protection. *British Journal of Social Work*, 40(4), 1135–1151.
- NOU 1985:18. (1985). *Lov om sosiale tjenester mv*.
- Oakley, A., Popay, J., & Williams, F. (1999). *Welfare research: a critical review*. London: UCL Press.
- Oppedal, M. (1999). *Rettsikkerhet ved akutte vedtak etter barnevernloven*. Oslo: Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo.
- Parton, N. (2010). 'From dangerousness to risk': The growing importance of screening and surveillance systems for safeguarding and promoting the well-being of children in England. *Health, Risk & Society*, 12(1), 51–64.
- Qvortrup, J. (1994). *Childhood matters: social theory, practice and policies*. Aldershot: Avebury.

- Qvortrup, J. (2010). Om børns rettigheder i voksensamfundet. In A. T. Kjørholt (Ed.), *Barn som samfunnsborgere: til barnets beste?* (pp. S. 30–46). Oslo: Universitetsforl.
- Rambøll. (2011). *Brukerundersøkelse blant barn og unge i statlige og private barneverntiltak.*
- Rasmusson, B. (2006). *Barnperspektiv i den sociala barnvården. Forsknings- og utvecklingsarbete inom ramen för projekt Kunnskapsbaserad socialtjänst.* Lund: Lund universitet, Socialhögskolan.
- Sandbæk, M. (2002). *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester.* Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.
- Sanders, R., & Mace, S. (2006). Agency policy and the participation of children and young people in the child protection process. *Child Abuse Review*, 15(2), 89–109.
- Sinclair, R. (2004). Participation in practice: making it meaningful, effective and sustainable. *Children & Society*, 18(2), 106–118.
- Skauge, B. (2010). *Er det noen som vil høre på meg?: Har endringer i barnevernloven, organisering av kommunaletjenester og innføring av nytt fagdataverktøy, der fokus har vært økt brukermedvirkning og deltakelse fra barnet, medført endringer i praksis? : blir barnets stemme mer fremtredende?* NTNU, Trondheim.
- Skivenes, M. (2011). Norway: Towards a Child-Centric Perspective. In N. Gilbert, N. Parton & M. Skivenes (Eds.), *Child protection systems: international trends and orientations* (pp. 154–179). New York: Oxford University Press.
- Skivenes, M., & Strandbu, A. (2006). A Child perspective and participation for children. *Children Youth and Environments*, 16(2), 10–27.
- Slettebø, T. (2008). *Foreldres medbestemmelse i barnevernet: en studie av foreldres erfaringer med individuell og kollektiv medvirkning.* Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- SSB. (2011). *Stadig fleire barn får hjelp frå barnevernet.* Retrieved 30.06.11., from Statistisk Sentralbyrå: <http://www.ssb.no/barneverng/>
- Stang, E. G. (2007). *Det er barnets sak: Barnets rettsstilling i sak om hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4.* Universitetsforlaget, Oslo.
- Steenstrup, J. (2002). *Familie-erfaringer. 3. delrapport i evaluering af den forebyggende indsats over for børn og unge.* København: Socialforskningsinstituttet.
- Strandbu, A. (2007). *Barns deltakelse og barneperspektivet i familierådsmodellen.* Institutt for pedagogikk og lærerutdanning, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Strandbu, A. (2010). Barnets deltakelse og barnets beste i barnevernet. In A. T. Kjørholt (Ed.), *Barn som samfunnsborgere: til barnets beste?* (pp. 71–88). Oslo: Universitetsforlaget.
- Strandbu, A. (2011). *Barnets deltakelse: hverdagslige og vanskelige beslutninger.* Oslo: Universitetsforlaget.

- Thomas, N. (2000). *Children, family and the state: decision-making and child participation*. Basingstoke: Macmillan.
- Thomas, N., & O’Kane, C. (2000). Discovering what children think: connections between research and practice. *British Journal of Social Work*, 30(6), 819–835.
- Ulvik, O. S. (2009). Barns deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelperes samarbeid med barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 46(12), 1148–1154.
- Vis, S. A., Holtan, A., & Thomas, N. (2010). Obstacles for child participation in care and protection cases –why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review*, n/a-n/a.
- Vis, S. A., & Thomas, N. (2009). Beyond talking – children’s participation in Norwegian care and protection cases. *European Journal of Social Work*, 12(2), 155–168.

Er plassering alltid bra? – Barnevernets moglege skadelege effektar på barn

Publisert i Norges Barnevern 3/2013

Denne fagartikkelen er ein lett redigert versjon av prøvøførelesing til oppgitt tema i samband med underteikna sin disputas for PhD-graden ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU, den 24. mai 2013. Tittelen på avhandlinga er «Mellom psykisk helse og barnevern. Ein studie av psykiske vanskar hos barn plasserte utanfor heimen; førekomst, variasjon og utvikling». Temaet for prøvøførelesinga og artikkelen er relatert til avhandlinga gjennom sitt fokus på moglege skadeverknader av plassering utanfor heimen, på barnas psykiske helse.

Det oppgitte temaet for prøvøførelesinga rører ved eit svært sentralt og vanskeleg barnevernfagleg spørsmål, som i tillegg er både omfattande og gir rom for mange innfallsvinklar. Eg vil derfor starta førelesinga med nokre refleksjonar om korleis problemstillinga kan forståast, kva tema den aktualiserer og kva omgrep som bør avklarast nærare, for deretter å gi ein disposisjon over hovudpunkta som eg vil utdjupa undervegs.

Temaet dreiar seg altså om plassering av barn utanfor heimen, og om barnevernets moglege skadelege effektar på barn. Det er viktig å presisera at plassering av barn utanfor heimen er det mest inngripande tiltaket barnevernet kan setja i verk, og at det berre skal skje dersom ikkje andre tiltak fører fram (Barnevernloven, §§ 4-4, 4-12). At beslutningar om plassering vanlegvis heller ikkje skjer over natta, kan eksemplifiserast ved barna i mitt eige doktorgradsprosjekt (Havnen, 2013), som i gjennomsnitt hadde hatt hjelpetiltak i heimen i 3,5 år før plasseringa skjedde (Christiansen & Anderssen, 2010).

Ein rimeleg måte å tolka problemstillinga på er *om barnevernet ved plassering av barn utanfor heimen kan påføra barn skader, og om plassering derfor ikkje alltid er bra*. Men kva omfattar ei plassering og korleis kan ein vurdera om plasseringa har hatt skadelege effektar på barnet? Sjølve plasseringsprosessen kan til dømes skrivast tilbake til barnevernets tidlege bekymringar og vidare utgreiingar og beslutningsarbeid, som ev. munnar ut i eit vedtak om plassering utanfor heimen.

Men det kan også visa til den konkrete flyttinga av barnet, til utveljing av plasseringstiltak, og til oppfølging av barnet på ulike område når plasseringa er gjennomført. Svikt og manglar i ulike delar av oppfølgingsarbeidet kan på ulike vis få skadeverknader eller i alle fall uheldige følgjer for barnet, sjølv om arbeidet er basert på barnevernfagleg kunnskap og erfaringar, i tillegg til juridiske retningsliner og føringar for god praksis.

I denne førelesinga vil det føra for langt å gå nært inn på dei enkelte områda av barnevernets arbeid med plassering av barn, og eg har derfor valt å ta utgangspunkt i det meir overordna temaet og rammene rundt det å *vera plassert utanfor heimen av barnevernet*. Eg vil altså føresetja at barnet er plassert i samsvar med eit beslutningsgrunnlag som har «barnets beste» for auga, vurdert utifrå at barnet av ulike grunnar ikkje blir godt nok ivareteke hos sine biologiske foreldre. Når det gjeld moglege *skadelege effektar* på barn som kan ha samanheng med det å vera plassert utanfor heimen, vil eg sjå dette i forhold til korleis barna utviklar seg, fungerer og trivest på ulike område, på kortare og på lengre sikt, og vurdert utifrå såkalla objektive utfallsmål og meir subjektive vurderingar.

På bakgrunn av desse innleiande refleksjonane og avgrensingane har eg valt å dela den vidare førelesinga i ein del om relevant forskning og ein del om drøfting av problemstillinga. I forskingsdelen vil eg presentera oppsummert kunnskap og utvalde studiar om plasserte barns bakgrunn, helse og fungering, plasserte barn som (unge) vaksne, stabilitet og endring i psykiske vanskar gjennom plasseringsforløpet og barns eigne erfaringar med å vera plasserte utanfor heimen. I drøftingsdelen vil eg relatera problemstillinga til den oppsummerte forskinga, til teoretiske perspektiv på barns utvikling og til sentrale barnevernfaglege og verdime ssige prinsipp. Avslutningsvis vil eg koma med nokre refleksjonar omkring kva som er realistiske og ønskelege målsetjingar når barn blir plasserte utanfor heimen og konkludera på problemstillinga.

Relevant forskning

Som ei innleiing til forskingsgjennomgangen vil eg starta med å avklara kva forskning på effektar eigentleg inneber, og kva studiar vi har frå barnevernforskinga som kan seia noko om dette temaet.

FORSKING OM MOGLEGE EFFEK TAR AV PLASSERING PÅ BARN

For å opplysa spørsmålet om moglege effektar av plassering på barn trengst det først og fremst studiar som har undersøkt nettopp dette, altså effektar av plassering. Men la meg nemna med ein gong at *slike studiar er stort sett fråverande i barnevernforskinga*, noko som gjer denne delen av førelesinga særleg krevjande. Den såkalla gullstandarden for effektstudiar (RCT-studiar) krev nemleg at eit utval barn som i utgangspunktet er mest mogleg like når det gjeld behov for plas-

sering utanfor heimen og andre kjenneteikn, blir fordelte tilfeldig til anten plassering eller ikkje plassering, ev. at halvparten av barna blir plasserte og den andre halvparten får tiltak i heimen, eller at barna blir fordelte til ulike plasseringstypar som kan samanliknast (Ringdal, 2001). Barna sine vanskar før tiltaket blir sett inn må dokumenterast, for seinare å kunna fungera som eit referansepunkt for moglege endringar over tid, undervegs eller etter avslutta tiltak. Det seier seg sjølv at ei slik eksperimentell tilnærming til plassering av barn som ikkje kan bu heime, kan vera etisk problematisk, og også vanskeleg å gjennomføra i praksis. Formulert på ein annan måte kan det vera uforsvarleg å ikkje gi barn som skal plasserast det best tenkelege omsorgsalternativet.

I ein nyare kunnskapsoversikt som omfattar nordisk og til dels europeisk forskning om fosterbarns behov (Backe-Hansen, Egelund, & Havik, 2010) er det eit eige avsnitt om «effektstudiar av plassering utanfor heimen». Avsnittet konkluderer med, i tråd med det eg allereie har nemnt, at dei føreliggjande studiane ikkje er gode nok metodisk til å kunna svara tilfredsstillande på spørsmålet om effekten av plassering er negativ, nøytral eller positiv.

At vi ikkje kan bevisa den moglege effekten av plasseringa betyr likevel ikkje at det ikkje finst relevant og etterretteleg forskning som kan vera eigna til å opplysa og drøfta moglege effektar av plassering. Dette gjeld forskning som har dokumentert barns situasjon og fungering når dei blir plasserte, undervegs i plasseringsforløpet, og korleis det har gått med tidlegare plasserte barn som vaksne. Som kontrast til vurderingar basert på konkrete utfallsmål frå t.d. ulike register og vurderingar som dei vaksne rundt barnet har gjort, finst det også ein del dokumentasjon av barns eigne vurderingar av det å vera plassert, som på mange måtar kan nyansera og utfylla funna om kva som er viktige effektmål for plasserte barn. Med dette utgangspunktet vil eg presentera oppsummert kunnskap og utvalde forskingsfunn som på ulike vis kan gi innspel til ei drøfting av om plassering alltid er godt for barn. Pga. at ulike land har til dels ulike lovverk og system for plassering av barn blir nordiske studiar prioriterte, men i mangel av slike blir også angloamerikanske studiar nemde.

BARNAS BAKGRUNN, HELSE OG FUNGERING NÅR DEI BLIR PLASSERTE AV BARNEVERNET

Basert på internasjonal forskning kan ein oppsummera at barn plasserte utanfor heimen er marginaliserte i forhold til andre barn når det gjeld familiestruktur, foreldres utdanning og inntektsforhold, foreldres psykiske helse og rusproblem, sviktande foreldrefunksjonar (inkludert omsorgssvikt og mishandling), stressande livshendingar og sosialt nettverk (sjå t.d. Andenæs, 2004 ; Backe-Hansen, 2003; Clausen, 2000; Clausen & Kristofersen, 2008; Cleaver, Undell, & Aldgate, 1999; Egelund, Hestbæk, & Andersen, 2004; Egelund & Lausten, 2009; McAuley & Young, 2006). Dette er alle ifølgje epidemiologisk forskning, åleine eller saman,

kjente risikofaktorar for utvikling av psykososiale vanskar hos barn (Costello, Egger, & Angold, 2005; Meltzer, Gatward, Goodman, & Ford, 2000).

Det er vel dokumentert at plasserte barn er dårlegare enn barn flest når det gjeld fysisk helse, psykisk helse, skolefungering og sosial fungering (Backe-Hansen et al., 2010). Fordi det manglar systematiske kartleggingar av barna på det tidspunktet dei kjem inn i barnevernet eller på det tidspunktet barna blir plasserte, veit ein ikkje nøyaktig når vanskane oppstod, men forskning tyder på at plasserte barn allereie frå fødselen av har dårlegare helse enn andre (sjå t.d. Egelund, Christensen, Jakobsen, Jensen, & Olsen, 2009; Egelund & Hestbæk, 2003).

Plasserte barn er også sterkt overrepresenterte når det gjeld psykiske vanskar (sjå t.d. Burge, 2007; Dimigen et al., 1999; Egelund et al., 2008; Fernandez, 2008; Ford, Vostanis, Meltzer, & Goodman, 2007; Garland et al., 2001; Oswald, Heil, & Goldbeck, 2010; Pecora et al., 2010; Stein, Evans, Mazumdar, & Rae-Grant, 1996), med førekomststal som ofte ligg godt over 50 prosent. Når det gjeld norske barn plasserte i alderen 6–12 år viser mi eiga forskning at inntil tre fjerdedelar av barna hadde symptom på psykiske vanskar (Havnen, Jakobsen, & Stormark, 2009), mot om lag ein femtedel av alle norske barn (Bang Nes & Clench-Aas, 2011; Dybing & Stoltenberg, 2006; Mykletun, Knudsen, & Mathiesen, 2009).

Sjølv om ein del skilnader i psykiske vanskar mellom plasserte barn og ikkje plasserte barn blir utjamna dersom barna kjem frå liknande sosioøkonomiske forhold, viser det seg likevel at plasserte barn oftare har åtferdsvanskar og hyperaktivitet enn barn som ikkje er plasserte, og at gutane har høgare psykiske vanskar enn jentene. Det er også indikasjonar på at barn som er plasserte pga. egne åtferdsvanskar har større vanskar enn barn plasserte pga. foreldra sine vanskar (sjå t.d. Havnen, Breivik, Stormark, & Jakobsen, 2011; Havnen et al., 2009). Andre hovudfunn dreiar seg om at barn som blir plasserte i institusjonar har høgare vanskar enn barn som blir plasserte i fosterheimar, og barn som blir adopterte (Holtan, Ronning, Handegard, & Sourander, 2005; Kjelsberg & Nygren, 2004; McAuley, 2009).

PLASSERTE BARN SOM (UNGE) VAKSNE

Eit hovudfunn er at mange av barna som hadde vanskar då dei kom inn i barnevernet også har vanskar som vaksne, sjølv etter langvarige plasseringar utanfor heimen. Både norske (Clausen & Kristofersen, 2008) og svenske registerundersøkingar (Vinnerljung, Franzen, Hjern, & Lindblad, 2010) og populasjonsundersøkingar (Vinnerljung, Sundell, Löfholm, & Humlesjö, 2006) av tidlegare registrerte barnevernsbarn har funne at barn med tiltak frå barnevernet (både tiltak i heimen og plasseringstiltak), kjem langt dårlegare ut som unge vaksne, enn adopterte barn og samanlikningsgrupper av barn utan tiltak frå barnevernet.

Dette gjeld på ulike livsområde som helse, utdanning, arbeidstilknytning, kriminalitet, det å bli tenåringsforeldre etc.

Den norske longitudinelle registerstudien viste at berre ein femtedel av barnevernsbarna hadde såkalla «vellukka» karrierar, målt i forhold til minstekriterier for oppnådd skolegang (vidaregåande skole eller meir) og inntekt/arbeidsforhold (bto. inntekt kr. 200.000), mot meir enn halvparten av ei tilpassa (*matcha*) samanlikningsgruppe (same fordeling av kjønn, alder, bakgrunnsvariablar etc.) (Clausen & Kristofersen, 2008). Vellukka karrierar var i denne studien kjenneteikna av oppvekst i fosterheim (altså ikkje institusjon), det å ha motteke ettervernstiltak og det å vera gift. Ei viktig nyansering er at dei såkalla «vellukka» barna sjeldnare var plasserte på grunn av åtferdsvanskar og rusmisbruk enn barn med mindre vellukka karrierar. Brot i plasseringane er funne å ha samband med negative utfall på ulike livsområde, særleg for ungdommar plasserte på grunn av åtferdsvanskar (Vinnerljung & Sällnas, 2008).

I ei oppfølgingsundersøking av norske ungdommar med alvorlege åtferdsvanskar (Buskerudprosjektet) fann Helgeland (2010) at halvparten hadde arbeidsinntekt eller var under utdanning som 30-åringar, om lag ein fjerdedel mottok trygd eller sosialhjelp og den siste fjerdedelen av ungdommane var døde, dei fleste pga. overdosar. Dei fleste av jentene og halvparten av gutane levde eit tilfredsstillande liv, vurdert utifrå det minimumskriterium at dei verken var rusmisbrukarar eller kriminelle. Særmerkt for ein tilfredsstillande livssituasjon i 30-årsalder var at barna sine åtferdsvanskar hadde starta etter 12-årsalder, at ungdommane hadde fått langvarig hjelp i forsterka fosterheim eller behandlingsskollektiv, at dei var jenter og at foreldra ikkje misbruka rusmiddel.

LONGITUDINELLE STUDIAR AV STABILITET OG ENDRING

Longitudinelle studiar som måler stabilitet og endring i plasserte barns psykiske helse og fungering er dei studiane som metodisk sett ligg nærast krava til effekt-målingar, då dei i det minste gjer bruk av det same kartleggingsinstrumentet på fleire tidspunkt. Desse studiane er elles varierende når det gjeld tidspunkt for målingar, kontroll for initiale vanskar, bruk av samanlikningsgrupper, informantar og analysemetodar. Med fokus på moglege effektar av plassering, vil eg dela denne gjennomgangen inn i studiar som har rapportert reduserte psykiske vanskar og studiar som har rapportert stabile eller auka psykiske vanskar. Då det er svært få studiar av denne typen i nordisk barnevernforskning, vil eg referera funn frå ulike angloamerikanske land, vel vitande om at funn frå andre land ikkje automatisk kan overførast til norske forhold.

Studiar som har rapportert reduserte psykiske vanskar:

Med unntak av nokre få britiske studiar har ingen av dei framkomne studiane i denne gruppa samanlikningsgrupper, noko som i utgangspunktet gjer dei dårleg eigna til å vurdere moglege effektar av plasseringane på barna. Stu-

diane er likevel relevante fordi dei på ulike måtar relaterer funna til debatten om moglege skadeverknader av plassering på barn.

I ein gjennomgang av britiske oppfølgingsstudiar av plasserte barn (også adopterte) (12 studiar publiserte mellom 1991 og 2009) konkluderte Forrester et al. (2009) med at storparten av barna hadde hatt ei positiv utvikling på ulike livs-område under plassering. Dei plasserte barna fungerte likevel dårlegare enn andre barn, og det er viktig å merka seg at den positive utviklinga ikkje varte ved etter opphøyr av plasseringa. Dette vart relatert til dårlege ettervernsopplegg.

Ein amerikansk representativ studie av plasserte ungdommar (13-16 år) viste nedgang i eksternerende vanskar etter 3 år i fosterheim; dette galdt særleg for gutar, og dersom plasseringa skuldast vanskjøtsel og seksuelle overgrep (McWey, Cui, & Pazdera, 2010).

Fleire australske studiar har indikert positive effektar av plassering utanfor heimen (Barber & Delfabbro, 2005; Fernandez, 2008, 2009). Til dømes viste Barber & Delfabbro sin oppfølgingsstudie av langtidsplasserte fosterbarn (4-17 år) ei tydeleg betring i alle typar psykiske vanskar allereie 4 månader etter plasseringa. Med unntak av hyperaktivitet fortsette betringa fram mot 8 månader etter plasseringa, for deretter å vera stabil resten av oppfølgingsperioden som varte i 2 år.

Min eigen oppfølgingsstudie av plasserte barn (ulike plasseringstypar) (Havnen, Breivik, & Jakobsen, 2012) fann at basert på lærarane sine vurderingar var det ein klar nedgang i psykiske vanskar hos barna 7-8 år etter plasseringa, medan basert på foreldre/omsorgspersonar sine vurderingar var nivået av psykiske vanskar stabilt. Justert for ulike bakgrunnsvariablar og årsaker til plassering, var det berre omfanget av vanskar på plasseringstidspunktet som kunne forklara endringar i barna sine vanskar over tid.

Studiar som har rapportert stabile eller auka psykiske vanskar:

Fleire forfattarar framhevar tydinga av å justera for utgangsskilnader i vanskar mellom barn som blir plasserte og ikkje plasserte (Berger, Bruch, Johnson, James, & Rubin, 2009; Lawrence, Carlson, & Egeland, 2006). Berger et al. (2009) fann t.d. at bruk av kontrollgrupper som ikkje var nøye tilpassa (*matcha*) ga ustabile svar ved ulike endringsanalysar, medan bruk av statistisk tilpassa grupper ga konsistente svar. Basert på dei mest pålitelege metodane, vart det konstatert at dei amerikanske plasserte barna (utval frå nasjonal survey) i alderen 4-14 år hadde eit stabilt nivå av psykiske vanskar 2,5 år etter plasseringa.

Lawrence et al. (2006) undersøkte effekten av fosterheimsplasseringar for amerikanske barns psykologiske utvikling og tilpassing (utval frå Minnesota) frå barna vart plasserte som småbarn og fram til 10. klasse. Justert for utgangsvanskar, «baseline» data og sosioøkonomiske forhold hadde fosterbarna kort tid etter at plasseringa var avslutta høgare vanskar enn to kontrollgrupper av heimebuande barn, der den eine gruppa hadde god omsorg og den andre dårleg. Fos-

terbarna hadde også høgare vanskar etter avslutta plassering enn då dei vart plasserte. Vanskane varte ved, men vart over tid utlikna med vanskane til heimebuande barn med dårlege omsorg.

Den siste studien eg vil nemna er den danske nasjonale barneforløpsstudien (Egelund et al., 2008; Egelund et al., 2004) som har følgd ein alderskohort av barn frå 7-årsalder og framover. I oppfølgingsundersøkinga då barna var 11 år gamle, vart det konstatert eit stabilt nivå av psykiske vanskar for barn som hadde vore plasserte utanfor heimen, medan det var ein nedgang i åtferdsvanskar for barn som ikkje hadde vore plasserte.

BARNES EIGNE VURDERINGAR AV PSYKISK HELSE OG TRIVSEL

Nyare kunnskapsoversikter framhevar tydinga av forskning med utgangspunkt i barns eigne erfaringar (Backe-Hansen et al., 2010). Dette er særleg viktig utifrå ei erkjenning av at barns opplevingar er gyldig kunnskap, og at barn ofte opplever ting annleis enn dei vaksne (Sandbæk, 2002). Reint juridisk er det også slik at barn ifølgje FNs barnekonvensjon¹ og norsk lov har rett til å uttala seg og bli høyrde i saker som er viktige for dei, noko som ikkje minst gjeld i saker om plassering utanfor heimen.

Forskning om barns erfaringar og synspunkt på ulike sider ved det å vera plassert utanfor heimen omfattar i hovudsak mindre kvalitative studiar av ungdommar eller tidlegare barnevernsbarn som vaksne, medan studiar som inkluderer yngre barn er sjeldnare (Holland, 2009). Sjølv om studiar som formidlar barns erfaringar behandlar ulike tema og ulike målgrupper er funn frå ulike land svært samstemte. Trass i at relativt mange har hatt negative opplevingar og påkjenningar ved å bli flytta frå foreldreheimen, har fleirtalet av barn og unge trivest og kjent seg ivaretekne og inkluderte i fosterheimane (Andersson, 2008; Barber & Delfabbro, 2005; Biehal, 2010; Chapman, Wall, & Barth, 2004; Christiansen, 2011; Fernandez, 2009; Kufeldt, 1996; Rambøll, 2011). Dette er eit langt meir positivt resultat enn funn frå kvantitative studiar som har studert langsiktige verknader av plassering på barn (Sinclair, 2010). Også når det gjeld barns vurderingar av eiga psykiske helse er funna langt meir positive enn vurdert av dei vaksne (Egelund et al., 2008; Havnen, 2013). Ein delstudie frå det norske prosjektet om barn plasserte utanfor heimen (Andenæs et al., 2001) fann at halvparten av dei intervjua ungdommane (n=32) hadde positive forventningar til framtida og eigne moglegheiter, medan den andre halvparten var meir usikre eller pessimistiske. Trass i ein viss ambivalens omkring eiga meistring såg dei fleste føre seg ei framtid med studiar/jobb, bustad, familie og venner (Pilodden, 2008).

¹ FNs barnekonvensjon blei vedteken i 1989, og ratifisert av Noreg 8. januar 1991.

Drøfting

Frå forskingsgjennomgangen har vi sett at plasserte barn har vanskar på ulike livsområde når dei kjem inn i barnevernet, når dei går ut av barnevernet og at plassering utanfor heimen synest å ha liten innverknad på barna sine psykiske vanskar og fungering. Eg vil starta drøftingsdelen med å spørja korleis vi kan forstå at barn får utviklingsmessige vanskar, for deretter å drøfta problemstillinga med tanke på sentrale barnevernfaglege og verdimesseige prinsipp for plassering av barn.

KORLEIS KAN VI FORSTÅ AT BARN FÅR UTVIKLINGSMESSIGE VANSKAR?
Frå utviklingspsykopatologisk forskning veit vi at vanskar som oppstår i tidlege barneår, særleg åtferdsvanskar, ofte varer ved fram i vaksenaldar, medan vanskar som oppstår seinare, i større grad er forbigåande (sjå t.d. Munkvold, 2011). Dette gjeld uavhengig av om barna er plasserte eller ikkje. Utifrå ei transaksjonell forståing av utvikling veit vi også at utvikling skjer gjennom pågåande samhandlingsprosessar i ein gjensidig vekselverknad mellom menneske og miljø, og mellom ulike menneskelege tilpassingssystem som inkluderer biologiske, psykologiske og sosiale prosessar (Sameroff, 2010). Når vi veit at foreldra til dei plasserte barna ofte har psykiske lidingar og rusproblem, er det ikkje urimeleg å tenkja at ein del vanskar barna har er genetisk betinga og dermed vanskelege å endra (Kendler & Baker, 2007). For barn som har levd med mange risikofaktorar frå tidleg i livet ville det faktisk vera underleg om ikkje mange av dei hadde psykiske vanskar; altså verkar det forståeleg at barn ved plassering har større vanskar eller skadar enn barn flest. I nyare traume- og utviklingspsykologi nyttar ein omgrepet «komplekse traumar» for å beskriva funksjonsforstyringar hos barn som har levd med omsorgssvikt og overgrep over tid. Sentralt i ei slik forståing er at barnets tidlege samspels erfaringar påverkar det sentrale nervesystemet og barnets sosioemosjonelle utvikling (Braarud & Nordanger, 2011).

På den andre sida veit vi frå resiliensforskinga (Masten, 2001; Rutter, 2007) at ikkje alle barn som opplever traumatiske eller risikofylte situasjonar tar skade av det på sikt. Det er ikkje uvanleg at inntil halvparten av desse barna får ei god utvikling trass i negative og inngripande livshendingar. Viktige indikatorar for ei såkalla «resilient» utvikling er t.d. at barna har gode intellektuelle og sosiale ressursar, og at dei har nære støttepersonar rundt seg, som til ein viss grad kan kompensera for sviktande omsorg (Borge, 2007, 2010/2003). Nyare genforsking har også påvist at ein del barn frå fødselen av er ekstra sensitive for påverknad, og dette gjeld ikkje berre negativ påverknad slik ein har vore oppteken av tidlegare. Desse såkalla orkidebarna, er også meir mottakelege for positiv påverknad enn andre barn, noko som gjer at eit skifte frå eit dårleg til eit godt omsorgsmiljø kan ha ein særleg positiv effekt på dei barna som i utgangspunktet fungerer dårlegast (Belskey, 2012).

BARNEVERN FAGLEGE OG VERDIMESSIGE PRINSIPP VED PLASSERING AV BARN

Dei barnevernfaglege prinsippa som eg ønskjer å relatera problemstillinga til er stabilitet, tryggleik og kontinuitet. I tillegg ønskjer eg å drøfta det biologiske prinsipp som føresetnad for barns utvikling, med underspørsmålet om det er skadeleg å bli flytta frå foreldra sine.

Stabilitet:

Stabilitet kan sjåast som ei av dei viktigaste målsetjingane ved plassering av barn utanfor heimen, noko som ikkje minst har samanheng med at mange barn har levd over tid i ein ustabil livssituasjon før plassering (Andenæs & Skollerud, 2003), som kan ha påført dei utviklingsmessige skadar. Den største trusselen mot stabile plasseringar er derfor den kjensgjerninga at mange barn må flytta, gjerne fleire gonger, mellom ulike omsorgstiltak også etter plassering utanfor heimen (Christiansen, 2011; Christiansen, Havik, & Anderssen, 2010). Særleg ikkje planlagde eller «utilsikta» flyttingar har blitt sett som ein risiko for barns utvikling. Christiansen (2010) nyanserer kva flytting kan innebera for barn, og framhevar at situasjonane rundt flyttingar kan vera svært ulike. For enkelte barn kan flytting vera til det betre, medan for andre kan flyttinga kjennast som eit svik eller ei avvising som kan vera vanskeleg å tola. Den tidlegare forskingsgjennomgangen viste at omfanget av flyttingar særleg hadde samanheng med negative utfall for barn med store åtferdsvanskar (Vinnerljung & Sällnas, 2008). Andre studiar framhevar at mange barn er velfungerande og har gode relasjonar til omsorgspersonane, trass i flyttingar undervegs i plasseringsforløpet (Andersson, 2009; Christiansen, 2011). Funna om usikre samanhengar mellom flyttingar og barns fungering og relasjonar, har ført til at fleire forskarar har reist spørsmål ved om prinsippet om stabilitet i plasseringar bør nedtonast, til fordel for eit sterkare fokus på barns relasjonar og tilhøyrse i familien (Andersson, 2009; Barber & Delfabbro, 2005; Fernandez & Barth, 2010; Whittaker, 2010). Som Barber og Delfabbro uttalar, kan iveren etter permanente (eller stabile) omsorgsalternativ vera eit uttrykk for dei vaksne sine behov for administrativ og lovmessig klarleik, meir enn for barna sine behov for kvalitativt gode relasjonar og omsorgssituasjonar.

Tryggleik:

Barns behov for tryggleik gjeld både i kvardagen og i framtida, og særleg det siste kan vera ei utfordring ved plasseringar utanfor heimen, som trass i langsiktige målsetjingar og framtidsplanar, er eit tidsavgrensa omsorgsarrangement og ikkje ei plassering for livet. I Christiansen si doktoravhandling (2011) blir dette temaet bringa på banen i samband med ein studie av relasjonar mellom fosterbarnet og fosterfamilien. Ein del fosterforeldre blir beskrivne som tilbakehaldne overfor

barnet når det gjeld framtida, rett og slett fordi dei veit at omsorgsarrangementet blir formelt avslutta når barnet fyller 18 år, og dei føler at det må vera opp til barnet om det vil ha fortsett kontakt eller ikkje. For barna er det også ein utryggleik knytt til det å høyra til i fosterfamilien når dei har blitt vaksne, sjølv om dei fleste i denne studien meinte dei både ville ha kontakt og ev. fortsetja å bu i fosterheimen også etter fylte 18 år.

I USA og i nokon grad i England har utfordringane knytt til ustabile og utrygge rammer for fosterheimsplasseringar ført til både lovreguleringar og eit sterkt press på at barn som treng ein oppvekst utanfor heimen bør adopterast (Barber & Delfabbro, 2005; Forrester et al., 2009). I Noreg har det ikkje vore ein tilsvarande debatt omkring effekten av offentleg omsorg, og slett ikkje om fosterheimsomsorg, som har vore ein berebjelke i det offentlege omsorgsapparatet frå gammalt av. Christiansen (2011) reiser likevel spørsmål om dei tidsavgrensa rammene for fosterheimsplasseringar gjer det vanskeleg å oppnå den tryggleik og tilhøyrsløse som er nødvendig for ein stabil oppvekst. Ei mogleg løysing på denne utfordringa kan ifølgje det såkalla «Barnevernpanelet» (2011), vera at fosterforeldre får lettare moglegheit til å adoptera yngre fosterbarn, og at dei som adoptivforeldra, framleis kan nytta godt av både rettleiing og godtgjersle.

Kontinuitet:

Prinsippet om tydinga av kontinuitet i relasjonar vil eg inkludera i det neste drøftingspunktet, om det biologiske prinsipp, som er eit særleg aktuelt tema ved langvarige plasseringar.

DET BIOLOGISKE PRINSIPP – ER DET SKADELEG Å BLI FLYTTA FRÅ FORELDRA?

Verdien av å veksa opp i foreldreheimen og kjenna til sitt biologiske opphav er ein av grunnpilarane i samfunnet, som òg har lege nedfelt i barnevernlovgivinga frå gammalt av som ein urokkeleg og overordna verdi for barnets beste. Med jamne mellomrom, og særleg i samband med diskusjonar om plassering av barn utanfor heimen, har det blitt stilt spørsmål ved om barn tar skade av å ikkje veksa opp saman med foreldra sine (sjå t.d. Andersson, 1984; Sandbæk, 2003; Skivenes, 2003). Temaet er nyleg bringa på banen igjen av eit statleg oppnemnt ekspertutval som har vurdert overordna prinsipp for barnets beste (NOU 2012: 5). Som Bunkholdt, medlem av ekspertutvalet, skriv i ein nyleg artikkel i Norges barnevern (Bunkholdt, 2013), har ikkje utvalet funne forskingsmessig belegg for at oppvekst hos biologiske foreldre er ein føresetnad for at barn skal utvikla seg godt. Det er heller ikkje slik at god omsorg berre kan givast av biologiske foreldre. Det biologiske prinsipp blir også jamleg diskutert i samband med adopsjon, sist i eit innlegg i Bergens Tidende (12. mai 2013), der ei kvinne som sjølv var adoptert, og som både hadde eit adoptivbarn og eit fosterbarn, hevda at adopterte barn

sin lengsel etter og behov for å kjenna sitt biologiske opphav er overdriven og konstruert, og at barn godt kan «finna seg sjølv» også på eit anna grunnlag.

Tydinga av kontinuitet i relasjonar, altså det å oppretthalda kontakt med biologisk familie er eit særleg aktuelt tema ved langvarige fosterheimsplasseringar. Sjølv om ein ikkje har funne nokon eintydig samanheng mellom barns relasjonar til foreldre og barns fungering, blir biologisk familie framheva av barna sjølve som viktig (Andersson, 2009; Christiansen, Havnen, Havik, & Andersen, 2011). Dette gjeld både med tanke på å vera del av familien, og med tanke på kjenslemessige band og omtanke for korleis det går med foreldre og søsken (Backe-Hansen et al., 2010). Fleire forskarar relaterer også plasserte barns positive utvikling nettopp til verdien av langvarige fosterheimsplasseringar, som ulikt adopsjonar, både tillèt barna å ha kontakt med biologiske foreldre og å veksa opp i omsorgsfulle heimar (Fernandez, 2009; Forrester et al., 2009). På den andre sida viser forskning om samvær at ein omfattande kontakt mellom plasserte barn og foreldre heller ikkje alltid er bra (Haugli & Havik, 2010). Som oppsummering av denne drøftinga vil eg hevda at sjølv om det biologiske prinsipp ikkje synest å gi grunnlag for å la vera å plassera barn, har det likevel tyding i psykologisk forstand, for å ivareta kjenslemessige band til foreldre og søsken.

REALISTISKE OG ØNSKELEGE MÅLSETJINGAR VED PLASSERING AV BARN

Frå forskingshald blir det på den eine sida hevda at plassering utanfor heimen ikkje greier å kompensera for barna sine vanskar som dei har med seg heimefrå (Backe-Hansen et al., 2010; Egelund et al., 2009), medan det på den andre sida blir hevda at plassering utanfor heimen ikkje synest å vera skadeleg for barns utvikling (Forrester et al., 2009). At plassering utanfor heimen verken er skadeleg eller gjenopprettar barns tidlegare skadar aktualiserer spørsmålet om kva som er realistiske og ønskelege målsetjingar når barn blir plasserte; altså, i kva grad er det realistisk at barn som har langvarige skadar skal bli kvitt desse ved å få ein ny heim? Og bør ein heller vera fornøgd med ei målsetjing om at barn skal trivast og inkluderast i fosterheimane sine?

Whittaker (2010) og fleire med han har stilt spørsmål ved om ikkje offentlege omsorgsarrangement har vore for opptekne av å ivareta prinsipp om stabilitet, tryggleik og kontinuitet, og om dette har blitt viktigare enn å fokusera på barns helse og fungering. Dei første prinsippa må danna rammer for god omsorg, med det spørst om dette er tilstrekkeleg dersom ein også skal oppnå betring i barns fungering. Med tanke på at det framleis er mykje ugjort når det gjeld tiltaksarbeid retta mot plasserte barns psykiske helse og fungering, er det vanskeleg å akseptera at barns trivsel i trygge rammer skal vera høge nok målsetjingar når barn blir plasserte utanfor heimen.

Konklusjon

Både gjennomgangen av relevant forskning og drøftinga har vore prega av usikre og sprikande svar, noko som viser kor vanskeleg temaet om moglege skadelege effektar av plassering på barn er. Konklusjonen på problemstillinga om plassering *alltid* er bra er sjølv sagt «nei»; noko som impliserer at i enkelte tilfelle vil barn bli påført skadar av barnevernet ved plassering utanfor heimen. At effekten av plassering i den eine eller andre retning synest å vera liten, kan tolkast som positivt i den grad at barna ikkje blir verre, men negativt i den grad at barna ikkje blir betre. Eit siste moment er at sjølv om forskning har vist at plasserte barn fungerer dårlegare enn ikkje plasserte barn med same bakgrunn, veit vi ikkje korleis det ville ha gått med det enkelte barn dersom det ikkje var blitt plassert.

Referansar

- Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Fra en undersøkelse om barn som blir plassert utenfor hjemmet. (Why don't we see the poverty? From a study of children in out-of-home care). *Nordisk Sosialt arbeid*, vol. 24(nr 1), s. 19–33.
- Andenæs, A., Christiansen, Ø., Havik, T., Havnen, K., Moldestad, B., & Skollerud, K. (2001). Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling. Framgangsmåter og erfaringer med å opparbeide et empirisk materiale. (Children placed out-of-home – risks and development. Methodological issues and experiences in building an empirical data base) *NOVA's skriftserie* Oslo: NOVA.
- Andenæs, A., & Skollerud, K. H. (2003). Flytting i offentlig regi. In E. Backe-Hansen (Ed.), *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi* (pp. 23–43). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Andersson, G. (1984). *Små barn på barnhem*. [Small children in a childrens home]. Lund University, Departement of Psychology (Thesis).
- Andersson, G. (2008). *Utsatt barndom – olika vuxenliv: ett longitudinellt forskningsprosjekt om barn i samhällsvård*. Stockholm: Allmänna Barnhuset.
- Andersson, G. (2009). Foster children: a longitudinal study of placements and family relationships. *International Journal of Social Welfare*, 18.
- Backe-Hansen, E. (Ed.). (2003). *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*. (Children in out-of-home care. Removals in charge of the child welfare authorities). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Backe-Hansen, E., Egelund, T., & Havik, T. (2010). *Barn og unge i fosterhjem – en kunnskapsstatus*. (Children in Foster Care – A Knowledge Status). Oslo: NOVA.

- Bang Nes, R., & Clench-Aas, J. (2011). *Psykisk helse i Norge. Tilstandsrapport med internasjonale sammenligninger*. Oslo: Folkehelseinstituttet, rapport 2.
- Barber, J., & Delfabbro, P. (2005). Children's adjustment to long-term foster care. *Children and Youth Services Review*, 27, 329–340.
- Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992.
- Barnevernpanelets rapport. (2011). Oslo: Barne-, likestillings- og familiedepartementet.
- Belskey, J. (2012). *Differential Susceptibility to Environmental Influence*. Paper presented at the Landskonferanse for barn og unges psykiske helse, Bergen.
- Berger, L. M., Bruch, S. K., Johnson, E. I., James, S., & Rubin, D. (2009). Estimating the «impact» of out-of-home placement on child well-being; approaching the problems of selection bias. *Child Development*, 80(6), 1856–1876.
- Biehal, N. (2010). *Belonging and permanence: Outcomes in long-term fostercare and adoption*. London: British Association for Adoption and Fostering.
- Borge, A. I. H. (2007). *Resiliens i praksis. Teori og empiri i et norsk perspektiv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Borge, A. I. H. (2010/2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Braarud, H., C., & Nordanger, D., Ø. (2011). Kompleks traumatisering hos barn: En utviklingspsykologisk forståelse. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 48, 968–972.
- Bunkholdt, V. (2013). Det biologiske prinsipp. På vei ut av barnevernet? *Norges barnevern*, 90(1), 52–62.
- Burge, P. (2007). Prevalence of mental disorders and associated service variables among Ontario children who are permanent wards. *Canadian Journal of Psychiatry-Revue Canadienne De Psychiatrie*, 52(5), 305–314.
- Chapman, M., A, Wall, A., & Barth, R., P. (2004). Children's voices: The perceptions of children in fostercare. *American journal of orthopsychiatry*, 74(3), 293–304.
- Christiansen, Ø. (2011). *Når barn plasseres utenfor hjemmet: beslutninger, forløp og relasjoner. Under barnevernets (ved)tak*. (Avhandling PhD), Bergen.
- Christiansen, Ø., & Anderssen, N. (2010). From concerned to convinced: reaching decisions about out-of-home care in Norwegian Child Welfare Services. *Child and Family Social Work*, 15, 31–40.
- Christiansen, Ø., Havik, T., & Anderssen, N. (2010). Arranging stability for children in long-term out-of-home care. *Children and Youth Services Review*, 32, 913–921.
- Christiansen, Ø., Havnen, K. S., Havik, T., & Andersen, N. (2011). Cautious belonging – relationships in long-term foster care. *British Journal of Social Work*.
- Clausen, S.-E. (2000). Barnevern i Norge 1990–1997. En longitudinell studie

- basert på registerdata. (Child welfare in Norway 1990–1997. A longitudinal study based on register data) *Prosjektrapport* Oslo: NIBR.
- Clausen, S.-E., & Kristofersen, L. B. (2008). Barnevernsklienter i Norge 1990–2005. En longitudinell studie. (Child welfare clients in Norway 1990–2005. A longitudinal study) *NOVA. Rapport 3*. Oslo.
- Cleaver, H., Undell, I., & Aldgate, J. (1999). *Children's needs – parenting capacity: The impact of parental mental illness, problem alcohol and drug use, and domestic violence on children's development*. London: Jessica Kingsley.
- Costello, E. J., Egger, H., & Angold, A. (2005). 10-year research update review: The epidemiology of child and adolescent psychiatric disorders: I. Methods and public health burden. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44(10), 972–986.
- Dimigen, G., Del Priore, C., Butler, S., Evans, S., Ferguson, L., & Swan, M. (1999). Psychiatric disorder among children at time of entering local authority care: questionnaire survey. *British Medical Journal*, 319(7211), 675–675.
- Dybing, E., & Stoltenberg, C. (2006). *Kunnskapsoppsummering om barns helse og miljø*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt, rapport 3.
- Egelund, T., Andersen, D., Hestbæk, A.-D., Lausten, M., Knudsen, L., Olsen, R. F., & Gerstoft, F. (2008). *Anbragte børns udvikling og vilkår. Resultater fra SFI's forløbsundersøgelser af årgang 1995*. (Developmental outcomes of young children in out-of-home care: Findings from SFI's follow up study of children born in 1995). København: SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Egelund, T., Christensen, P. S., Jakobsen, T. B., Jensen, T. G., & Olsen, R. F. (2009). *Anbragte børn og unge. En forskningsoversigt*. (Children in out-of-home care. A research review). København: SFI – Det nationale forskningscenter for velfærd.
- Egelund, T., & Hestbæk, A.-D. (2003). *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet: en forskningsoversigt (Children and adolescent in out-of-home care. A research review)*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, T., Hestbæk, A.-D., & Andersen, D. (2004). *Små børn anbragt uden for hjemmet: en forløbsundersøgelse af anbragte børn født i 1995. (Young children placed out-of-home: a follow up study of removed children born in 1995)*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, T., & Lausten, M. (2009). Prevalence of mental health problems among children placed in out-of-home care in Denmark. *Child and Family Social Work*, 14, 156–165.
- Fernandez, E. (2008). Unravelling emotional, behavioural and educational outcomes in longitudinal study of children in foster-care. *British Journal of Social Work*, 38, 1283–1301.
- Fernandez, E. (2009). Children's wellbeing in care: Evidence from a longitudinal study of outcomes. *Children and Youth Services Review*, 31, 1092–1100.

- Fernandez, E., & Barth, R. P. (2010). Reviewing International Evidence to Inform Foster Care Policy and Practice. In E. Fernandez & R. P. Barth (Eds.), *How Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes* (pp. 20–28). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Ford, T., Vostanis, P., Meltzer, H., & Goodman, R. (2007). Psychiatric disorder among British children looked after by local authorities: comparison with children living in private households. *British Journal of Psychiatry*, 190, 319–325.
- Forrester, D., Goodman, K., Cocker, C., Binnie, C., & Jensch, G. (2009). What is the Impact of Public Care on Children's Welfare? A Review of Research Findings from England and Wales and their Policy Implications. *Journal of Social Policy*, 38(3), 439–456.
- Garland, A. F., Hough, R. L., McCabe, K. M., Yeh, M., Wood, P. A., & Aarons, G. A. (2001). Prevalence of psychiatric disorders in youths across five sectors of care. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40(4), 409–418.
- Haugli, T., & Havik, T. (2010). *Samvær i barnevernsaker. Psykologiske og juridiske vurderinger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Havnen, K., S. (2013). *Mellom psykisk helse og barnevern. Ein studie av psykiske vanskar hos barn plasserte utanfor heimen; forekomst, variasjon og utvikling*. (PhD), NTNU, Trondheim.
- Havnen, K., S, Breivik, K., & Jakobsen, R. (2012). Stability and change – a 7–8 years follow-up study of mental health problems in Norwegian children in long-term out-of-home care. *Child and Family Social Work*. doi: 10.1111/cfc.12001.
- Havnen, K., S, Breivik, K., Stormark, K., M, & Jakobsen, R. (2011). Why do children placed out-of-home because of parental substance abuse have less mental health problems than children placed for other reasons? *Children and Youth Services Review*, 33, 2010–2017.
- Havnen, K., S, Jakobsen, R., & Stormark, K., M. (2009). Mental health problems in Norwegian school children placed outside home –the importance of family risk factors. *Child care in practice*, 15(3), 235–250.
- Helgeland, I. M. (2010). What works? A 15-year follow-up study of 85 young people with serious behavioural problems. *Children and Youth Services Review*, 32, 423–429.
- Holland, S. (2009). Listening to children in care. A review of methodological and theoretical approaches to understanding looked after children's perspectives. *Children and Society*, 23(3), 226–235.
- Holtan, A., Ronning, J. A., Handegard, B. H., & Sourander, A. (2005). A comparison of mental health problems in kinship and nonkinship foster care. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14(4), 200–207.

- Kendler, K., S., & Baker, J. H. (2007). Genetic influences on measures of the environment: A systematic review. *Psychological Medicine*, 37(5), 615–626.
- Kjelsberg, E., & Nygren, P. (2004). The prevalence of emotional and behavioural problems in institutionalized childcare clients. *Nordic Journal of Psychiatry*, 58(4), 319–325.
- Kufeldt, K. (1996). Connection and continuity in fostercare. *Adoption and Fostering*, 20(2), 14–20.
- Lawrence, C. R., Carlson, E. A., & Egeland, B. (2006). The impact of foster care on development. *Development and Psychopathology*, 18, 57–76.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic – Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238.
- McAuley, C. (2009). Emotional well-being and mental health of looked after children in the UK. *Child and Family Social Work*, 14(2), 147–155.
- McAuley, C., & Young, C. (2006). The mental health of looked after children: Challenges for camhs provision. *Journal of Social Work Practice*, 20(1), 91–103.
- McWey, L. M., Cui, M., & Pazdera, A. L. (2010). Changes in Externalizing and Internalizing Problems of Adolescents in Foster Care. *Journal of Marriage and Family*, 72, 1128–1140.
- Meltzer, H., Gatward, R., Goodman, R., & Ford, T. (2000). *The mental health of children and adolescents in Great Britain*. London: The Stationery Office.
- Munkvold, L. H. (2011). *Oppositional Defiant Disorder. Informant discrepancies, sex differences, co-occurring mental health problems and neurocognitive function*. (Avhandling PhD), Bergen.
- Mykletun, A., Knudsen, A. K., & Mathiesen, K. S. (2009). *Psykiske lidelser i Norge: Et folkehelseperspektiv*. Oslo: Nasjonalt folkehelseinstitutt, rapport 8.
- NOU 2012: 5. *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Oslo: Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- Oswald, S. H., Heil, K., & Goldbeck, L. (2010). History of Maltreatment and Mental Health Problems in Foster Children: A Review of the Literature. *Journal of Pediatric Psychology*, 35(5), 462–472.
- Pecora, P. J., White, C. R., Murdock, L. A., O'Brian, K., Kessler, R. C., Sampson, N., & Hwang, I. (2010). Rates of mental, emotional and behavioural disorders among alumni of family foster care in the United States: The Casey National Alumni Study. In E. Fernandez & R. Barth, P (Eds.), *How Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes?* London Jessica Kingsley Publishers.
- Pilodden, B. H. (2008). *Skadeskutt – men ikke vingeklippet?* (Masteroppgave i barnevern, UiB), Bergen.
- Rambøll. (2011). *Brukerundersøkelse blant barn og unge i statlige og private barneverntiltak*.

- Ringdal, K. (2001). *Enhet og mangfold. Samfunnsvitenskapelig forskning og kvantitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Rutter, M. (2007). Resilience, competence, and coping. *Child Abuse & Neglect*, 31(3), 205–209.
- Sameroff, A., J. (2010). A unified theory of development: A dialectic integration of nature and nurture. *Child Development*, 81(1), 6–22.
- Sandbæk, M. (2002). *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).
- Sandbæk, M. (2003). Verdier og faglige problemstillinger knyttet til det biologiske prinsipp i barnevernet. *Norges barnevern*(3).
- Sinclair, I. (2010). What makes for Effective Foster Care: Some Issues. In E. Fernandez & R. Barth, P (Eds.), *How Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Skivenes, M. (2003). Et innlegg mot det biologiske prinsipp i barnevernet. *Norges barnevern*(1).
- Stein, E., Evans, B., Mazumdar, R., & Rae-Grant, N. (1996). The mental health of children in foster care: A comparison with community and clinical samples. *Canadian journal of psychiatry*, 41(6), 385–391.
- Vinnerljung, B., Franzen, E., Hjern, A., & Lindblad, F. (2010). Long Term Outcomes of Foster Care: Lessons from Swedish national Cohort Studies. In E. E. Fernandez & R. Barth, P (Eds.), *How Does Foster Care Work? International Evidence on Outcomes*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Vinnerljung, B., Sundell, K., Löfholm, C., A., & Humlesjö, E. (2006). Former Stockholm child protection cases as young adults: Do outcomes differ between those that received services and those that did not? *Children and Youth Services Review*, 28, 59–77.
- Vinnerljung, B., & Sällnas, M. (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child & Family Social Work*, 13(2), 144–155.
- Whittaker, J., K. (2010). Foreword. In E. Fernandez & R. Barth, P (Eds.), *How does foster care work? International evidence on outcomes*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Inklusjonsorientert Nav-praksis?

Publisert i Tidsskrift for Velferdsforskning 1/2011

Det er mange skjær i sjøen når politiske visjoner om «en dør inn» til en effektiv, samordnet og helhetlig arbeids- og velferdsforvaltning skal omformes til ny «Nav-praksis». Vår ambisjon er å sette innholdet i denne praksisen under debatt ved å fokusere på *arbeidsevneevaluering* som metodisk verktøy og premissleverandør for oppfølgingsarbeidet lokalt. I artikkelen viser vi til forskningsbasert kunnskap fra dansk velferdsforvaltning og spør oss hvilken betydning arbeidsevneevaluering kan ha for utvikling av en *inklusjonsorientert «Nav-praksis»*. En slik praksis rommer både et arbeidsmarkeds-perspektiv og et sosialfaglig perspektiv.

Innledning

Nav er i sin spede begynnelse, og det er for tidlig å dra bastante konklusjoner i forhold til den praktiske gjennomføringen. Underveis er det likevel viktig å identifisere hvilke faktorer som bidrar til å prege Nav-praksisen i de nye arbeids- og velferdskontorene (Klemsdal 2009). I artikkelen diskuterer vi hvordan *arbeidsevneevalueringen* som metodisk verktøy kan komme til å prege praksisene som nå utvikler seg i de lokale Nav-kontorene, særlig i forhold til brukere med sammensatte behov. Vi problematiserer hvordan intensjonen om *helhetsorientering* i arbeidet kan gis ulike betydninger i praksis, og bidra til at en byråkratisk praksislogikk blir dominerende på bekostning av en inklusjonsorientert logikk. Artikkelen presenterer ikke empiri fra utøvelsen av arbeidsevneevalueringen i Nav, men bygger diskusjonen på beskrivelser av sentrale sider ved metodikken, på teoretiske perspektiver og modeller for sosialt arbeid, og på erfaringer fra den danske arbeids- og velferdspolitiske frontlinjen.

Vi tar utgangspunkt i et kritisk–konstruktivt perspektiv og ser oppfølgingsarbeidet i Nav som et felt for sosialt arbeid, kjennetegnet både av delte verdier og av kamp om verdier (Caswell 2005; Innjord 2006). De ansatte i det lokale Nav-kontoret er aktører i dette feltet, der ulike logikker kjemper om plass og

dominans. Samfunnets behov for at flere borgere kommer i arbeid, og den enkelte borgers rett til inntektssikring, et verdig liv og en rettferdig behandling i forvaltningen, er alle legitime krav som skal håndteres i velferdsstatens nye forståelinje. Slik vi ser det handler organisatorisk arbeidsdeling og metodiske verktøy i Nav ikke bare om å løse tekniske eller byråkratiske problemer, men i stor grad om selve innholdet i sosialpolitikken slik denne iverksettes i velferdsforvaltningen. Det handler om politikk og om oversettelse av politikk til praksis, og dermed om verdiforvaltning (Innjord og Kjæmpenes 2008; Larsen 2009b). I denne sammenhengen er *arbeidsevnevurderingen* sentral.

Hovedprinsippene for oppfølging og regulering av rettigheter i Nav er å fremme arbeid og deltakelse, og å gi økonomisk trygghet. Dette skal skje gjennom arbeidsrettet bistand og tilståelse av ytelser som bygger på den enkeltes avstand til målet – eller arbeidsevne (Arbeids- og velferdsdirektoratet 2008:28). Fra mars 2010 er arbeidsevnevurdering innført som et gjennomgående metodisk verktøy i Nav ved behov for bistand av et visst omfang i forhold til arbeid og aktivitet.¹ Arbeidsevnevurderingen skal omfatte både individforhold og omgivelsesforhold, og legge grunnlag for ytelser, tiltak og oppfølging av den enkelte. Dette er arbeidsoppgaver som kan betegnes som *sosialt* arbeid. Det er de ansatte ved Nav-kontoret, i samarbeid med brukeren, som skal foreta vurderingen. I saker som kan gi rett til avklaringspenger, uførestønad og kvalifiseringsprogrammet² skal en slik vurdering alltid gjennomføres (ibid.:77). Arbeidsevnevurderingen ligger til grunn i en rekke forvaltningsvedtak, og vil være det viktigste elementet i fordelingen av den enkelte brukers rettigheter til ulike ytelser i velferdsstaten (ibid.:32).

Innledningsvis ser vi på hvordan Nav-reformen føyer seg inn i en overordnet internasjonal diskurs om velferdsstatens mål og innhold, der arbeidsretting i sosialpolitikken, ny arbeidsdeling i velferdsstatens institusjoner og sentral styring mot mer standardiserte metodiske tilnærminger lokalt er sentrale elementer. Dernest redegjør vi, ut fra dansk forskning, for forskjellige praksislogikker som er på spill på feltet for sosialt arbeid i de danske Jobcentrene, og som også kan gjenkjennes i den aktuelle norske utviklingen. Vi fokuserer på hvordan helhetsorienteringen i det sosiale arbeidet står på spill når Nav-reformens politikk skal oversettes til praksis i de lokale Nav-kontorene. Med utgangspunkt i at samfunnsmandatet som skal ivaretas i de lokale kontorene synes å være i tråd med en inklusjonsorientert logikk, diskuterer vi hvordan arbeidsevnevurdering i Nav likevel kan bidra til at en byråkratisk praksislogikk blir dominerende.

1 Lov om arbeids- og velferdsforvaltningen av 16. juni 2006, nr. 20, § 14.

2 Kvalifiseringsprogrammet er hjemlet i Lov om sosiale tjenester i arbeids- og velferdsforvaltningen av 18. desember 2009, nr. 131, kap. 4.

Arbeidsretting, ny arbeidsdeling og økt standardisering

Fokuset på arbeid, aktivitet og aktiv brukermedvirkning framfor omsorg og «passive» ytelser gjenkjennes i den politiske retorikken og i policyutformingene i mange vestlige land (Lødemel og Trickey 2001; Marston, Larsen og MacDonald 2005; Jørgensen 2008; Larsen 2009b). På et overordnet politisk nivå innebærer dette en økende tendens til å inkludere sosialpolitikken i arbeidsmarkedspolitikken, der målet er å mobilisere flest mulig i yrkesaktiv alder til arbeid og aktivitet, og lette presset på offentlige utgifter. På mikronivå ser vi en politikktutforming i praksis der det legges vekt på motivasjons- og endringsarbeid på individnivå framfor kollektive løsninger og endringer på samfunnsnivå (Caswell, Larsen og Marston 2010; Wergeland 2008; Røysum 2010). Fra 1990 tallet er den såkalte arbeidslinja i sosialpolitikken søkt gjennomført i de fleste OECD-land, gjennom ulike reformer. Til tross for ulikheter mellom landene er det noen felles utviklingstrekk, gjerne betegnet som «work-fare» eller «work-first» (Jørgensen 2008; Lødemel og Trickey 2001). Dette betyr at folk fortrest mulig skal i arbeid, det er mindre fokus på kvalifisering, sterkere sanksjoner ved vegring og mer vekt på veiledning som skal fremme positiv motivasjon (Larsen 2009a). Arbeidslinja innebærer med andre ord at velferdspolitikken utformes slik at arbeid blir førstevalget og offentlig inntektssikring mindre fordelaktig. Velferdsstaten skal ikke lenger være et sikringssystem utenfor arbeidsmarkedet, men et instrument for å inkludere hele befolkningen i arbeid, også de som er svakstilte på arbeidsmarkedet (Andreassen, Fimreite og Hagen 2009).

Utover på 2000-tallet er det også et annet trekk som preger reformene på arbeidsmarkedsfeltet i de samme landene, nemlig skiftet fra *substansielle* til *operasjonelle* reformer (Larsen 2009b). Der substansielle reformer er rettet mot å endre innholdet i lovgivning og virkemidler, er operasjonelle reformer rettet mot implementeringsstrukturen i forhold til ytelser og politiske innsatser. I tillegg til å være et instrument for arbeidslinja skal Nav-reformen være svar på opplevde koordineringsproblemer, der siktemålet er en brukerrettet forvaltning som skal bidra til mer effektiv bruk av allerede foreliggende virkemidler (Fimreite og Hagen 2009:166).

En forutsetning i Nav-reformen var at gjeldende trygde- og sosiallovgivning ikke skulle berøres. Gamle kompetanseforhold skulle reorganiseres i partnerskap mellom stat og kommune i en felles førstelinjetjeneste der partene ble gitt stor frihet til å avtale lokale organisatoriske løsninger med sikte på en lokalt tilpasset velferdsforvaltning. Nav-reformen kan derfor ses på som en operasjonell reform, eller en strukturreform framfor en innholdsreform. Larsen (2009b) kaller imidlertid skiftet fra 1990-tallets substansielle reformer til dagens mer operasjonelle reformer for «den anden bølge» i forhold til å gjennomføre selve politikkskiftet fra «passiv» til «aktiv» arbeidsmarkedspolitikk. Retorikken om at

reformene først og fremst skal skape mer effektive (bedre og billigere) administrative systemer er med på å framstille reformene som tekniske og apolitiske. I realiteten har reformene ofte vidtrekkende konsekvenser for ansatte og brukere, og det er mer enn teknikk som står på spill. Desentralisering av oppgaver og sentralstyring som fører til økt press på dokumentasjon, økt bruk av standardiserte kartleggingsverktøy og metoder samt nye horisontale arbeidsdelinger, er elementer i de operasjonelle reformene som i høy grad har betydning for kjerneoppgavene, eller innholdet i oppfølgingsarbeidet lokalt.

Som operasjonell reform rokker Nav-reformen både ved horisontal og vertikal arbeidsdeling, og legger grunnlag for en svært sammensatt velferdsforvaltning (Fimreite og Hagen 2009:166).

Nav har gitt Norge en større og mer sammensatt velferdsforvaltning enn noen annen velferdsstat.

Horisontalt er A-etat og trygde-etat slått sammen til en ny statlig Nav-etat. Denne etaten slås så sammen med den kommunale sosialtjenesten med sikte på å etablere en sømløs førstelinjetjeneste, en idé som dukker opp i ulike former i mange vest-europeiske land som svar på koordineringsproblemer i velferdsstaten. Askim, Fimreite, Moreley og Pedersen (2010) peker på hvordan de norske Nav-kontorene, de danske Jobcentrene og de engelske JobPlus alle er varianter av det som kan betegnes som «one-stop-shop». Praksis viser at det likevel etableres nye former for grenser i virksomhetene, der variabler som oppgaveportefølje, deltakerstruktur, grad av autonomi/ekstern kontroll, nærhet til bruker og virkemidler i politikuttøvelsen har betydning for handlingsrommet i det enkelte kontoret. I Danmark resulterte den operasjonelle bølgen i 2007 i opprettelsen av Jobcentre i kommunene, hvis sentrale oppgave er å få folk i arbeid og aktivitet. Økonomiske ytelser og sosiale tjenester er skilt ut i egne enheter i kommunene, og fra august 2009 ble Jobcentrene kommunaliserte. I Norge er de lokale Nav-kontorene bygd på partnerskap mellom stat og kommune. Oppgaveporteføljen vil variere ved at kommunene selv bestemmer hvilke sosiale tjenester de tar inn utover minimumsløsningen som er økonomisk sosialhjelp og bolig til vanskeligstilte. Rundt 80 % av kommunene har for eksempel valgt å ta inn oppfølging av rusmisbrukere i Nav-kontoret (Fimreite og Hagen 2009).

Ulike varianter av horisontale samordninger har også en vertikal dimensjon, fordi de ofte blir kontrollert fra sentrale myndigheter (jf. blant annet Andreassen og Fossestøl 2009; Askim mfl. 2010; Breidahl og Seeman 2009; Caswell og Damsgaard 2006). Nærværet av slike vertikale politiske virkemidler i «one-stop-shop» berører spørsmålet om grad av ekstern kontroll og autonomi i forhold til innholdet i oppfølgingsarbeidet. Gjennom organisatoriske virkemidler settes det nye handlingskrav til de ansatte i virksomhetene lokalt (Jørgensen 2008). I Nav

vil for eksempel etableringen av egne forvaltningsenheter få betydning for det Caswell og Damsgaard (2006) betegner som forholdet mellom sentral styring og en myndig og potent førstelinje. Kartlegging og vurdering skal gjøres av dem som er nær brukeren i det lokale kontoret, mens selve beslutningsmyndigheten er blitt fjernere fra bruker. Målsettingen er å frigjøre kapasitet i Nav-kontoret til økt bistand og oppfølging av brukere for å få flere i arbeid og aktivitet og færre på stønad, og å fremme likebehandling og økt kvalitet i saksbehandlingen i forvaltningsenhetene (Arbeids- og velferdsdirektoratet 2007). Evalueringen av reformen så langt viser imidlertid at mye av tiden i det lokale kontoret brukes på dokumentasjonen som forvaltningsenhetene har behov for i sin beslutningsprosess, samtidig som oppgaveoverføringer og samhandlingsrutiner til dels er uavklart (Andreassen og Fossetøl 2009; Andreassen og Reichborn-Kjennerud 2009; Røysum 2009; Klemsdal 2009).

Arbeidsevnevurdering er et annet sentralt vertikalt virkemiddel i organisasjonen. Målet med oppfølgingsarbeidet er å utvide mulighetsrommet for den enkelte i forhold til arbeid og aktivitet. Fra statens side legges det metodiske føringer i lovverket som understøtter samhandlingen mellom stat og kommune, og det etableres et entydig begrepsapparat i lov- og regelverk (Arbeids- og velferdsdirektoratet 2008). Med arbeidsevne menes i Nav (ibid.:30):

(...) den enkeltes evne til å møte de krav som stilles i utførelsen av et arbeid eller deltakelse i dagliglivet – arbeidsevnen framkommer i skjæringspunktet mellom individets ressurser og barrierer og omgivelsenes krav og forventninger.

Arbeidsevne er etter dette ikke et resultat av individets begrensninger, slik man ofte har tenkt (for eksempel diagnose). Fokus flyttes fra målgruppetenkning til individfokus, der virkemidlene må være fleksible og skreddersys den enkeltes behov. Arbeidsevnevurderingen skal være en skjønnsutøvende prosess der de 6 individforholdene arbeidserfaring, utdanning/kompetanse/ferdigheter, interesser og fritid, personlige muligheter og utfordringer, sosiale og materielle forhold og helse veies opp mot omgivelsenes krav og forventninger relatert til arbeidslivsforhold og dagliglivsforhold. Det legges vekt på det relasjonelle aspektet i prosessen og på det mulighetsrommet som framkommer ved å se på individ- og omgivelsesforhold i en og samme prosess. Dette innebærer å utvide den enkeltes muligheter (f.eks. øke kompetanse), eller redusere barrierene (for eksempel tilby behandling), men også å redusere omgivelsenes krav og forventninger (for eksempel endrede arbeidsoppgaver, tilrettelegging av arbeidsplass mm). En felles plattform for arbeidsmetodikk skal sikre brukeren framdrift, forutsigbarhet og medvirkning i egen sak. Samtidig skal det sikre riktig tiltak til rett tid, likebehandling og åpne for lokalt handlingsrom og skreddersøm (ibid.:28). Trinnene i arbeidsevnevurderingen er *behovsvurdering*, *egenvurdering*, *ressursprofil* og *aktivi-*

tetsplan. Behovsvurderingen innebærer å identifisere brukere som kan ha behov for mer omfattende bistand. Brukerne blir etter denne vurderingen sortert inn i tre ulike servicegrupper: *ordinær bistand*, *moderat bistandsbehov* og *behov for arbeidsevnevurdering*. Dette siste gjelder personer som antas å ha nedsatt eller uavklart arbeidsevne, og vil bl.a. være aktuelt der det er spørsmål om arbeidsavklaringspenger, uførepensjon og kvalifiseringsprogrammet. Som grunnlag for å vurdere og å konkludere skal det utarbeides en egenvurdering og en ressursprofil. Egenvurderingen skal sikre brukerdeltakelse og brukerinnsflytelse hele veien fram til arbeidsevnevurderingen. Ressursprofilen er en systematisk kartlegging og framstilling av brukerens ressurser og barrierer sett i forhold til relevante omgivelsesforhold, og skal sikre at alle nødvendige faktaopplysninger og vurderinger blir veid opp mot hverandre. Ut fra ressursprofilen og egenvurderingen skal det gjøres en helhetlig arbeidsevnevurdering. En arbeidsevnevurdering vil kunne resultere i følgende servicegrupper: *ordinær bistand*, *moderat bistandsbehov*, *nedsatt arbeidsevne* og *varig nedsatt arbeidsevne*. Det er veilederen på Nav-kontoret, i samarbeid med bruker, som gjør den endelige vurderingen. Ved uenighet mellom veileder og bruker, er det veilederen i det lokale kontoret som tar den endelige avgjørelsen. Metodikken i arbeidsevnevurderingen er basert på at informasjonen skal legges inn på bestemte måter i IKT – systemet Arena.

Innledningsvis stilte vi spørsmål om hvilken betydning arbeidsevnevurderingen kan ha for utvikling av en inklusjonsorientert Nav-praksis. For et analytisk formål presenterer vi «handlingskompasset» som modell for ulike logikker i feltet for sosialt arbeid (Caswell 2005). Med utgangspunkt i helhetsorienteringen som sentralt prinsipp i sosialt arbeid viser vi hvordan dette kan komme til å bety ulike ting i en Nav-praksis. Dreier det seg om å ha et blikk for helheten i brukers situasjon, om å handle i forhold til hele problemkomplekset eller om å forholde seg til byråkratiets behov for helhetlige og standardiserte arbeidsprosesser? Flere har pekt på at ulike fortolkninger av helhetsorientering i arbeidet lever side om side innenfor Nav, og skaper spenninger i det utøvende arbeidet (Helgøy, Kildal og Nilssen 2010; Røysum 2009).

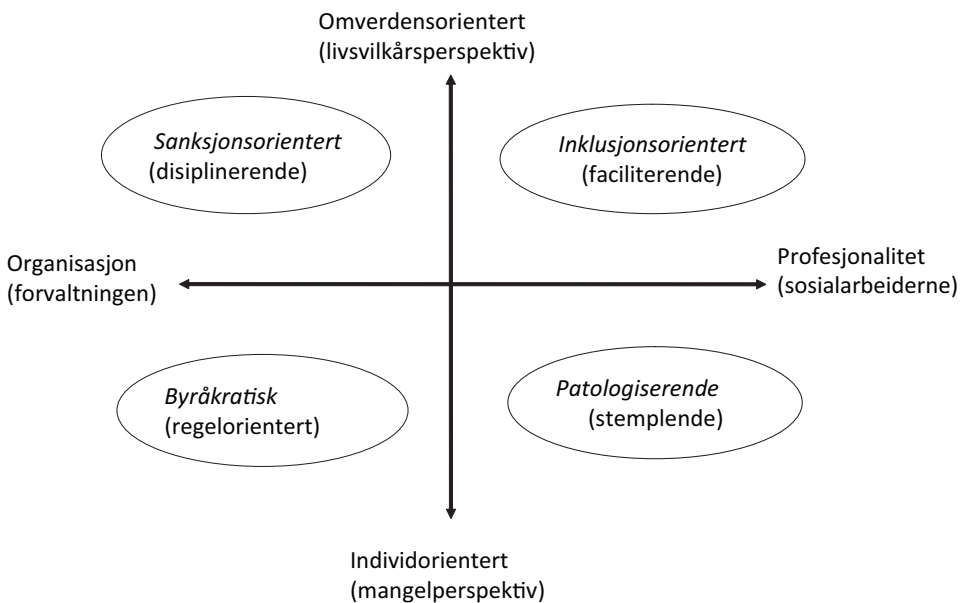
Praksislogikker i spill – kamp om helhetsorienteringen i Nav

Sosialt arbeid foregår i et felt preget av kamper og forskjellige interesser. I et forsøk på å forstå og begrepsfeste dilemmaer, krysspress og kamper som finner sted i det Hasenfeld (1992) kaller «human processing institustions» tar vi utgangspunkt i et handlingskompass (Caswell 2005). Handlingskompasset søker å sette ord på noen av de mekanismene som er på spill på feltet og er utviklet på bakgrunn av analyser av praksiser i Jobcentrene som er den danske arbeids- og velferdspolitiske frontlinje. En lang rekke elementer i Nav-reformen er gjenkjennelige fra tidligere danske reformer og gjør det relevant å diskutere

den norske utviklingen i forhold til praksislogikker som har vist seg sentrale i Danmark.

På den vertikale akse, *Omverden–Individ*, finnes forskjellige forståelser av hva et sosialt problem er, og hva den arbeids- og velferdspolitiske innsatsen handler om. I den ene enden av akse finner vi «omverden». Her ses brukers barrierer for en arbeidsmarkedstilknytning i et komplekst samspill mellom mange forskjellige faktorer, der en del er definert utenfor brukeren. I det sosiale arbeidet, og dermed i tilretteleggelsen av arbeids- og velferdspolitiske tjenester og tiltak, ser man derfor på arbeidsmarkedforhold, familieforhold mv. I den andre enden av akse finner vi «individ». Her betraktes barrierer for arbeidsmarkedstilknytning som individuelle begrensninger eller svakheter, altså noe som har med den enkelte bruker å gjøre. I det sosiale arbeidet rettet mot arbeid og aktivitet tas det derfor utgangspunkt i brukers utfordringer og begrensninger.

Figur 1: *Handlingskompasset (Caswell, 2005)*

Den horisontale akse, *Organisasjon–Profesjon*, fokuserer på innholdet i sosialt arbeid, på hvilke grunnprinsipper som står sentralt i oppgaveløsningen, og på hvilke oppgaver som er mest sentrale i arbeidet. I den ene enden av akse finner vi «organisasjon». Her veier grunnprinsippet om regelrett oppgaveløsning høyt. Tilsvarende vektlegges rask utslusning til arbeidsmarkedet. Det betyr, at output- og prestasjonsmåling samt resultatkontroll er sentrale omdreiningspunkter i tilretteleggelsen og utførelsen av innsatsen. Den arbeids- og velferdspolitiske inn-

satsen kan her forstås som en administrativ øvelse. Det betyr for eksempel at skjønn tar utgangspunkt i faste og forhåndsdefinerte regler. I den andre enden av aksene er «profesjon». Her finner vi noen grunnprinsipper for det sosiale arbeidet knyttet til verdiorienteringen og helhetsorienteringen i arbeidet. Brukeren tillegges høy moralsk verdi og utgangspunktet for møtet er en intensjon om å skreddersy innsatsen til brukerens spesifikke behov og ressurser (Hasenfeld 2000). Det er sentralt at innsatsen bygger på gjensidig tillit mellom ansatt og bruker. Dessuten innebærer en helhetsorientering i arbeidet at brukeren ses som del av en større sammenheng.

Innenfor dette koordinatsystemet kjempes det om sosialt arbeid. Kompasset rommer fire forskjellige praksislogikker. Hver praksislogikk viser til en måte å betrakte, utføre og organisere arbeidet på. Logikkene bidrar teoretisk til å kaste et kritisk blikk på aktuelle dilemmaer og utfordringer på det arbeids- og velferds-politiske området, og på sosialt arbeid med arbeidsledige, sykemeldte og andre som av ulike årsaker står utenfor arbeidsmarkedet. En praksislogikk er ikke et diskursivt fenomen, og heller ikke et fenomen som kan knyttes til en enkelt person i feltet. Logikkene vil være sterkere eller svakere forskjellige steder i feltet, og politiske reformer, rammebetingelser lokalt med videre kan styrke eller svekke de ulike logikkene. Disse utgjør teoretiske idealtyper, og vil i praksis eksistere i blandingsformer som både må tilskrives feltets historiske utvikling, kontekstuelle faktorer, herunder kulturelle, politiske og økonomiske vilkår i organisasjonene, den aktuelle sosialarbeiders tilnærming til arbeidet og den konkrete interaksjonen med brukeren.

Den første praksislogikken kalles en patologiserende praksislogikk. Innenfor denne logikken forstås sosiale problemer som noe som knyttes til brukerens individuelle svakheter, og fokus i innsatsen vil ofte være brukerens vilje eller motivasjon. Innsatsen er basert på en «case-work»-tradisjon, hvor interaksjonen mellom klient og sosialarbeider utgjør kjernen i innsatsen, og hvor «sosial diagnose» og avklaring av brukerens problemkompleks står sentralt i arbeidet.³ Det er kun i begrenset omfang fokus på brukerens ressurser. Denne logikken er i forskningen blitt betegnet som sosialt arbeids doxa (Järvinen og Mik-Meyer 2003). Dette er imidlertid en sannhet med modifikasjoner. Selv om den patologiserende logikken har vært dominerende i mye sosialt arbeid, har fokuset på «personen i situasjonen» fulgt sosialt arbeid som fag siden formødre som Mary Richmond og Gordon Hamilton (Levin 2004; Kokkin 2005). I kampen om hva som vektlegges viser likevel historien at fokuset på situasjonen har tapt terreng i forhold til en individorientering påvirket av psykodynamisk tankegods (Levin 2004).

3 Dette er i en dansk kontekst begrenset til borgerens mulighet for å komme med innsigelser. Som har en rekke likhetspunkter med den norske, men som også avviker fra denne på sentrale punkter.

Den neste praksislogikken kalles en byråkratisk praksislogikk. Her er perspektivet i sosialt arbeid preget av et fokus på regler og på administrative logikker. Innsatsen sett ut fra en byråkratisk praksislogikk handler om å få «sakene» kjørt gjennom systemet med færrest mulige feil så kravene til saksadministrasjon er oppfylt. Samtidig rommer denne logikken et fokus på å sikre rettighetene den enkelte bruker har i sin kontakt med velferdssystemet. Innenfor en byråkratisk praksislogikk vil aktiveringsinnsatsen ofte basere seg på en «administrativ tildeling» med fokus på likhet som fordelingsprinsipp (Terum 2003) der innsatsen avgjøres av en forhåndsdefinert kopling mellom klientkategorier og innsatstyper.

Den tredje praksislogikken kalles en sanksjonsorientert praksislogikk. Fokus er her primært på den motytelse som klienten skal levere for å motta den økonomiske ytelsen. Denne logikken lener seg til en «work first»-tankegang, hvor det primære målet er å få brukeren ut av offentlig forsørgelse så fort som mulig. For å sikre dette målet anvendes sanksjoner. Disse kan både være kontrollmekanismer, «trusler» om at brukeren kan bli trukket i ytelsen og faktiske krav om tilbakebetaling av offentlige ytelser. Den sanksjonsorienterte logikken problematiseres fra et forskningsperspektiv av blant annet. Larsen (2003:157) som peker på at:

(...) en ensidig fokusering på her-og-nu-arbejdsmarkedsrelevans af aktiverings- og uddannelses tiltag er problematisk fordi man derved springer over de mellemregninger (lærings- og selvværdsrum), der for mange langtidsledige kan være afgørende for at styrke deres langsigtede handlingskompetencer.

Den fjerde praksislogikken kalles en inklusjonsorientert praksislogikk. Fokus er her på en kopling av et arbeidsmarkedsperspektiv og et sosialfaglig perspektiv i en inklusjonsorientert logikk, hvor det ene perspektivet ikke utelukker det andre, men tvert imot ses de som forutsetninger for hverandre. Et inklusjonsorientert perspektiv vil fordre lydhørhet overfor den enkelte brukers behov, for eksempel for kvalifisering. Arbeidsmarkedsintegrasjonen kan innenfor denne logikken prinsipielt ses som et langsiktig perspektiv, hvor det ikke handler om å få folk raskest mulig ut av offentlig forsørgelse, men om å finne best mulig vei til en varig og holdbar plassering på arbeidsmarkedet. Samtidig er brukermedvirkningen innenfor denne praksislogikken basert på en sosialfaglighet som, på bakgrunn av grunnleggende verdier og prinsipper i sosialt arbeid, forsøker å være lydhøre overfor brukerens behov og leve opp til idealet om å skreddersy innsatsen til den enkelte. Innsatsen skal sikre god match mellom brukerens kvalifikasjoner og ønsker, samt de reelle mulighetene på det lokale arbeidsmarkedet. Utgangspunktet i kontakten mellom den profesjonelle og brukeren er forsøket på å bygge gjensidig tillit i relasjonen og skreddersy innsatsen til brukerens spesifikke behov

og ressurser. Et sentralt kjennetegn for sosialt arbeid er at det alltid utøves i spenningsfeltet mellom individ og samfunn (blant annet Hutchinson og Oltedal 2003; Kokkin 2005; Levin 2004). Dette forutsetter et blikk for helheten i brukers situasjon.

Tabell 1: *De fire praksislogikkene*

Den patologiserende praksislogikken

Fokus på sosial diagnose og avklaring av den lediges problemkompleks
Innsatsen vil ofte fokusere på brukers vilje eller motivasjon
'Omsorg', ofte i forståelsen 'synd på', er utgangspunktet i kontakten mellom den ledige og den profesjonelle

Den byråkratiske praksislogikken

Fokus på regler og administrasjon
Sakene skal gjennom systemet med færrest mulige feil
Blikk for brukers rettigheter i form av ensartethet og likhet som fordelingsprinsipp

Den sanksjonerte praksislogikken

Fokus på at brukeren skal gjøres selvforsørgende så fort som mulig
Midlene er kontrollmekanismer, trusler om sanksjoner og faktiske sanksjoner, f.eks. trekk i økonomiske ytelser

Den inklusjonsorienterte praksislogikken

Fokus på gjensidig tillit og samarbeid med brukeren
Løsninger er å skreddersy oppfølging og tiltak til den enkelte bruker. Det forutsetter blikk for både arbeidsmarkedsmuligheter og for brukers helhetlige situasjon.
Målet er varig tilknytning til arbeidslivet, selv om dette innebærer en langvarig prosess

I kampen om verdier som pågår på feltet for sosialt arbeid inngår også kampen om hva vi mener når vi sier helhetsorientering i arbeidet. Tanken om at sosialt arbeid ikke bare dreier seg om å forstå brukeren og brukers problemer på individnivå er, som vi har pekt på, ikke ny i faget (Levin 2004, Kokkin 2005). Helhetsbegrepet, eller helhetssynet, er et klassisk begrep i sosialt arbeid og handler om å forstå sosiale problemer i en større sammenheng (Koch 1982; Kokkin 2005, Hutchinson og Oltedal 2003). Helhetssynet ble innlemmet som en faglig komponent i sosialt arbeid på 1960-tallet og skulle være både et analyseverktøy og en veiviser for hensiktsmessigheten av ulike intervensjoner/tiltak (Kokkin 2005:188).

Tankegangen blomstret opp igjen i faget på 1980-tallet da systemteoretiske forståelses- og handlingsmodeller i sosialt arbeid vant frem (Hutchinson og Oltedal 2003; Kokkin 2005). Dette perspektivet retter fokus mot å avdekke hvilke sosiale systemer som ikke fungerer, og mot arbeidet for å bringe systemene i balanse igjen. Det systemteoretiske perspektivet medførte at sosialarbeiderne i større grad anla et «helhetsperspektiv» i praksis, i den forstand at de forsøkte å se helheten i brukerens tilværelse og handle i forhold til dette. I en mer konfliktorientert helhetsforståelse innebærer det å forstå «personen i situasjonen» og å se at den enkeltes situasjon er koplet til levekårsproblemer og samfunnsmessige forhold (Andenæs 2004; Hutchinson og Oltedal 2003; Kokkin 2005, Solstad 2006; Stolanowski og Tvetene 2005).

Anita Røysum (2009) problematiserer hvordan «helhet» i sosialt arbeid og helhetlig oppfølging i Nav kan dreie seg om ulike forhold. Med data fra et lokalt Nav-kontor viser hun at det er kontraster mellom et profesjonsfaglig og et byråkratisk-administrativt helhetssyn. Sosialarbeideres forståelse av helhet er knyttet til endringsarbeid, hvor målet er å intervensere på flere nivåer og i ulike faser. I Nav er det mye som tyder på at helhetlig oppfølging primært handler om at politiske eller administrative organer skal få helhetlig oversikt, med mulighet til å koordinere hele spekteret av ytelser og tiltak. I den videre diskusjonen om helhetsorientering i Nav kan det først være fruktbart å skjelne mellom helhetssyn og helhetsorientert innsats i det sosiale arbeidet. Begrepet *helhetssyn* viser til at sosialarbeideren i arbeidet sammen med brukeren er bevisst helheten i brukerens tilværelse, blant annet hvordan et gitt problem kan stå i sammenheng med forhold på andre arenaer (arbeidsløshet, boligproblemer, rusmisbruksproblemer med videre). I tillegg innebærer det å se at problem på individnivå henger sammen med samfunnsforhold. Begrepet *helhetsorientert innsats* viser derimot til en forestilling om at det skal handles i forhold til det samlede problemkompleks i en sak. Vi kan si at helhetssynet handler om å komme «hele veien rundt brukeren», mens den helhetsorienterte innsatsen mer handler om å komme «hele veien rundt problemet». En inklusjonsorientert praksislogikk forutsetter at det sosiale arbeidet må ha et helhetssyn *med blick for* helhetsorientert innsats. Dette innebærer å ha et bredt blick for arbeidsløsheten som sosialt problem og de forskjellige arenaer som er relevante i relasjon til en slik forståelse. Arbeidet med å understøtte brukernes bevegelse mot inklusjon på arbeidsmarkedet kan være en langvarig prosess, og en prosess som ikke bare handler om brukeren som individ, men også om hvilke mulighetsstrukturer som er på arbeidsmarkedet. Det handler med andre ord om å komme «hele veien rundt brukeren».

Det er relevant å spørre om et metodisk verktøy som arbeidsevnevurderingen overhodet gir rom for helhetsorientering, og i så fall i hvilken form? Det administrative-byråkratiske helhetssynet som Røysum (2009) fant er kanskje en tredje helhetsorientering som verken handler om å komme «hele veien rundt

brukeren» eller «hele veien rundt problemet», men å komme «hele veien rundt systemet».

Arbeidsevne vurdering – redskap for en inklusjonsorientert eller byråkratisk Nav-praksis?

Samfunnsmandatet som de lokale Nav-kontorene skal forvalte er på mange måter i tråd med en inklusjonsorientert logikk. Med arbeidsdelingen mellom fag og økonomi, legges det i utgangspunktet opp til at ulike kombinasjoner av et arbeidsmarkedsperspektiv og et sosialfaglig perspektiv vil dominere i de lokale kontorene, samtidig som et rettighetsorientert saksbehandlingsperspektiv svekkes (Innjord og Kjæmpenes 2008). Arbeidsevne metodikken, slik denne symbolsk uttrykkes gjennom et helhetlig individ- og omverdenperspektiv med handlingsrom for skjønnsvurdering, brukerretting og skreddersøm, kan i denne sammenhengen ses på som redskap for en inklusjonsorientert praksislogikk der det handler om å komme «hele veien rundt brukeren». Eller er det slik at standardisering av saksbehandlingen gjennom arbeidsevne vurderingen i første rekke vil bidra til effektivitet i systemene i samsvar med en byråkratisk praksislogikk, der det først og fremst dreier seg om å komme «hele veien rundt systemet?»

Grunnlaget for en helhetlig arbeidsevne vurdering er ressursprofilen og egenvurderingen. Arbeidsevne vurderingen skal være en skjønnsutøvende prosess der seks individforhold, som vi tidligere har redegjort for, utgjør en strukturerende ramme for hvilke temaer egenvurderingen og samtalen med brukerne skal handle om. I prosessen skal det legges vekt på det relasjonelle aspektet, på samarbeid med bruker og på det mulighetsrommet som framkommer ved å se på individ- og omgivelsesforhold i en og samme prosess. Til tross for dette er det relevant å spørre hvordan nødvendig informasjon om brukerens situasjon og behov innhentes og kategoriseres gjennom den standardiserte arbeidsevne vurderingen? Dessuten – innebærer metoden at fokuset først og fremst rettes mot individet og ikke omgivelsesforholdene? Står vi i fare for at noen tema blir utenforliggende i denne prosessen?

I en dansk sammenheng har det flere steder vært fremhevet at selv om intensjonen fra sentralt hold ikke har vært at ressursprofilen og dialogguiden skal fastlåse samtalen med brukeren i en rigid form, så kan en slik struktur ha denne uhensiktsmessige påvirkningen på praksis – at dialogguiden anvendes slavisk med ureflektert gjennomgang av de gitte temaene (Arbejdsmarkedsstyrelsen 2006; Eskelinen, Olesen og Caswell 2008; Hammen 2006). En analyse av konkret praksis i den danske førstelinjen peker på (Eskelinen mfl. 2008:219):

(...) at socialarbejderen bruger uhensigtsmæssigt meget energi på metoden på bekostning af klienten (...) metoden i sig selv og de politiske intentioner den bærer

med sig får forrang i det «wiggleroom», som socialarbejderen og klienten befinder sig i.

Samtidig peker ny dansk forskning på at dialogguiden er et instrument med stor fortolkningsmessig fleksibilitet som betyr at den ikke virker konkret informasjonsavgrensende. Likevel har frontlinjen, etter innføring av dialogguiden, klart snevret fokuset inn mot arbeidsmarkedsperspektivet (Højbye-Mortensen, under utgivelse). Her pekes også på at dialogguiden, som teknologi, bærer preg av bestemte ansvarlighetsstrukturer, som setter fokus på kontroll, regler og dokumentasjon i det sosiale arbeidet. Det massive fokuset på rettigheter, både fra sentralt og kommunalt hold, kan skubbe hensynet til brukeren til side.

I en norsk sammenheng viser Anita Røysum (2010) tilsvarende hvordan ansatte i de lokale Nav-kontorene utfordres i forhold til tid og begrepsbruk når det gjelder å tematisere en helhetsforståelse av brukernes situasjon. Mange sosialarbeidere i hennes undersøkelse viste til systemets forventninger om å løse arbeidsoppgavene mer instrumentelt enn tidligere, og pekte på motsetningen mellom kravene til å telle og rapportere, og det å se helheten i situasjonen og å arbeide relasjonelt. Rapporten *Mot en ny yrkesrolle i Nav?* (Helgøy mfl. 2010) viser at mange av de ansatte i Nav-kontorene peker på den byråkratiske saksbehandlerrollen som uforenlig med Nav-reformens mål. Ideelt sett skal de ansatte bevege seg mot en veilederrolle der sosialfaglig-, trygdefaglig- og arbeidsmarkedskompetanse smelter sammen i en generalistmodell med arbeidsmarkedskompetansen som kjerne. Fokuset på arbeidsretting, individualisering, skreddersøm og brukkeretting, med arbeidsretting som det grunnleggende målet, gjør at det er arbeidsmarkedskompetansen som får en sentral stilling i oppfølgingsarbeidet i Nav. Dette skaper spenninger i praksis. I rapporten pekes det blant annet på hvordan den nye yrkesrollen i Nav i større grad er forankret i etaten enn i yrkes/profesjonsgruppe (ibid.:42). En slik utvikling kan, slik vi ser det, bidra til å svekke en helhetsorientering i tråd med en inklusjonsorientert praksislogikk der også sosialfaglig kompetanse og perspektiver har en sentral posisjon. Også Rambøll Management (2010), som har utredet kompetansebehovet i Nav, peker på at profesjonell skjønnsutøvelse, relasjonsbygging, helhetsforståelse og innsikt i kompleksiteten i arbeidsoppgavene er sentrale kompetanseutfordringer lokalt. I tillegg kommer kompetanse på områder som er knyttet til IKT, arbeidsmarked og ytelse.

Røysum (2009, 2010) tar til orde for at helhetlig oppfølging i Nav i større grad bør handle om innholdet i tjenestene, hvor selve oppfølgingen er basert på helhet framfor på en administrativ- byråkratisk logikk. En tilsvarende kritikk er blitt rettet mot den danske arbeidsevneметоден, nemlig at den gir forrang til en teknisk-rasjonell forståelse av det sosialfaglige arbeidet framfor en forståelse av praksis hvor beslutningsprosesser (som bl.a. finner sted i arbeidet med res-

sursprofilen) bygger på en kompleks og refleksiv forståelse av brukerens situasjon (Caswell 2005). Også Hammen (2006) peker på at det helt primært er en teknisk rasjonalitet som det gis rom for i det sosialfaglige arbeidet med arbeidsevne-metoden. Hun peker på at en standardisert metodisk tilnærming fremmer en teknisk rasjonalitet som er kjennetegnet ved at den splitter helheten i mindre deler slik at de enkelte delene kan behandles separat på bakgrunn av en systematisk rasjonell struktur i metoden (Schön 1995). Det betyr at administrative elementer får en langt mer fremtredende plass i arbeidet i førstelinjen, og dermed gis en byråkratisk praksislogikk større plass. Den teknisk-rasjonelle tilnærmingen utfordres særlig i arbeidet med de brukerne som har komplekse problemer. I sin forskning har Hammen vist at det ofte er nødvendig at sosialarbeiderne tar ekstra hensyn til de brukerne som ikke passer inn i arbeidsevne-metodens struktur. Disse hensyn tas på tross av – eller noen ganger utenom – arbeidsevne-metoden fordi den ikke gir tilstrekkelig plass til fleksibilitet. Oppdelingen mellom behovsvurdering, egenvurdering, ressursprofil og aktivitetsplan er basert på en teknisk-rasjonell måte å utøve sosialt arbeid på. En omkostning kan være – og i den retning peker den danske kritikken – at omsorg for brukeren og gjensidig tillit i relasjonen blir fy-ord i det sosiale arbeidet (Caswell 2005; Hammen 2006). Den fleksibiliteten som arbeidet i førstelinjen også krever, forutsetter en kompleks og refleksiv forståelse av brukerens situasjon. Det kan medføre at håndteringen av brukeren skjer i to tempi, noe som oppleves som dobbeltarbeid for sosialarbeiderne. Først gjennom en fleksibel «refleksjon-i-handling» (Schön 1995) i møtet med brukere i komplekse situasjoner, og deretter gjennom en mer teknisk rasjonell tilnærming til selve utfyllingen av arbeidsevne-metodens strukturerende delelementer. Denne argumentasjonen peker mot at det i implementeringen av en standardisert arbeidsevnevurdering kan være en risiko for at helhetssynet i overveiende grad handler om et byråkratisk-administrativt helhetssyn der det først og fremst dreier seg om å komme «hele veien rundt systemet».

Selv om både individforhold og omgivelsesforhold skal inngå i arbeidsevnevurderingen, så innebærer metoden en risiko for at fokus i overveiende grad er rettet mot individet. I en dansk kontekst er arbeidsevne-metoden blitt kritisert for at arbeidsmarkedet fastholdes som et abstrakt begrep, og en tilsvarende kritikk kunne være relevant i en norsk kontekst. Kategoriseringer som ligger i arbeidsevnevurderingen er for eksempel *brukernes ressurser og barrierer* og *omgivelsenes krav og forventninger*. Omgivelsenes krav og forventninger ser ut til å dreie seg om arbeidsgivers krav, mens barrierer er knyttet til individet. Hva slags forståelse av sosiale problemer uttrykker dette? Tendensen til økt individualisering i problemforståelsen og nedtoning av strukturelle forklaringsmodeller innebærer at sosiale problemer, særlig arbeidsledighet, i større grad enn tidligere blir forklart med utgangspunkt i den enkeltes liv, og ansvaret skjøvet over på individet selv (Røysum

2010). En slik situasjon vil kunne gi grobunn for en patologiserende logikk der arbeidsledighet først og fremst er et spørsmål om den enkeltes moral, vilje og motivasjon.

En del av kampen om helhetsorienteringen handler nettopp om å opprettholde et kritisk blikk for hva det betyr for sosialt arbeid at metoden strukturerer noe som i sin natur er komplekst og sammensatt. En systematisk kartlegging og framstilling av brukerens ressurser og barrierer kan høres forlokkende ut i forsøket på å treffe kvalifiserte avgjørelser om f.eks. uførepensjon, men det er samtidig en teknisk rasjonell strukturering av den komplekse helheten som utgjør den enkelte brukers liv. Kampen om hva som menes med helhet handler også om hva det ikke gis rom for, hva som utelates i den nye Nav-praksisen. Det handler blant annet om å ha blikk for at det umiddelbart sympatiske ressursfokuset, som kan formuleres positivt som «jeg vil gjerne høre hva du kan», også kan medføre en utelukkelse som kan formuleres «jeg kan ikke høre hva du ikke kan» (Caswell, Eskelinen og Olesen, under utgivelse). Hvis vi holder den danske ressursprofilens temaer opp mot den norske ditto er det en interessant forskjell. I den danske ressursprofilen er temaet om personlige kompetanser bare ressursfokuseret, mens den norske ressursprofilen umiddelbart er mer romslig i sitt tema om personlige muligheter og utfordringer. I dette ligger potensiale til å skreddersy innsatsen til den enkeltes situasjon på grunnlag av et helhetlig blikk for både arbeidsmarkedet og brukerens situasjon i et bredere perspektiv, jf. den inklusjonsorienterte praksislogikken.

Avrundning

Det er all grunn til å lytte til erfaringene fra Danmark, og til å være bekymret for at en byråkratisk logikk blir styrende i de lokale Nav-kontorene på bekostning av en inklusjonsorientert logikk. Det er likevel et handlingsrom, der kampen for en inklusjonsorientert praksis innebærer kamp for et helhetssyn som kommer «hele veien rundt brukeren». Det betyr kamp for en skjønnsutøvelse som tar høyde for tid og kompetanse til å tematisere det komplekse og flertydige i brukers situasjon. At de som møter brukerne reflekterer kritisk over egen praksis er et viktig bidrag til en løpende debatt om hvilke logikker som dominerer de nye Nav-praksisene. Kampen om en inklusjonsorientert «Nav-praksis» kan likevel ikke overlates til ansatte i førstelinjen alene, men må føres på ulike arenaer og nivåer. Innholdet i Nav-praksisene henger sammen med verdier som gjeldende sosialpolitikk og organiseringen av velferdstjenestene bygger på, og er derfor først og fremst et politisk ansvar.

Litteratur

- Andenæs, A. (2004) Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? Nordisk sosialt arbeid (1):19–33
- Andreassen, T.A. og K. Reichborn-Kjennerud (2009) Utvikling og utfordringer i lokale Nav-kontor, AFI notat 2/09, Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet
- Andreassen, T.A., A.L. Fimreite og K. Hagen (2009) Nav i støpeskjeen: intensjoner og utfordringer, Tidsskrift for velferdsforskning, 12(3):152–154.
- Andreassen, T.A. og K. Fossetøl (2009) Å utvikle en helhetlig og brukerrettet forvaltning – oppdragsstyring eller samstyring?, Tidsskrift for velferdsforskning, 12(3):168–179.
- Arbeids- og velferdsdirektoratet (2007) Ansvars- og oppgavedeling på statlige områder i NAV, Samtalepakke 6-2007, Oslo: Hentet 06.10.2010: <http://kommune.nav.no/Sentralt/Etablering+av+NAV-kontor/805340761.cms>
- Arbeids- og velferdsdirektoratet (2008) Arbeidshefte for kompetanseveiledere i arbeidsevnetodikk, datert 27.8.2008 kommune.nav.no/binary/90978/file?download=true
- Arbejdsmarkedsstyrelsen (2006) Evaluering af visitationsværktøjskassen, København. <http://www.ams.dk/Publikationer/2006/pub272.aspx?p=3&pub=pub0266&show=long>
- Askim, J., A.L. Fimreite, A. Mosely og L.H. Pedersen (2010) One Stop Shops: An Emerging Instrument for Joining up the 21st Century Welfare State, s. 60–82, report 1-2010 Nav in an international Context, Bergen: Uni Rokkansenteret.
- Breidahl, K. og J. Seemann (2009) Jobcenteret som organisatorisk fænomen, København: Frydenlund Academic.
- Caswell, D. (2005) Handlemuligheder i socialt arbejde – et casestudie om kommunal frontlinjepsaksis på beskæftigelsesområdet, phd-afhandling, Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, København: Roskilde Universitet og Akf-forlaget.
- Caswell, D. og B. Damsgaard (2006) Strukturereformens ømme tær – hvor klemmer skoen på beskæftigelsesområdet?, Tidsskrift for Arbejdsliv, 8(4):45–61.
- Caswell, D., L. Eskelinen og S.P. Olesen (under udgivelse) Identity work and client resistance underneath the canopy of active employment policy, *Qualitative Social Work*.
- Caswell, D. J.E. Larsen og G. Marston (2010) Unemployment citizen or «at risk»-client? Classification systems and employment services in Denmark and Australia, *Critical Social Policy*, 30(3):384–404.
- Eskelinen, L., S.P. Olesen og D. Caswell (2008) Potentialer i socialt arbejde. Et konstruktivt blik på faglig praksis, København: Hans Reitzlers Forlag.
- Fimreite, A.L. og K. Hagen (2009) Partnerskapet mellom stat og kommune: Vel-

- ferdspolitikken territorielle dimensjon revisited?, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(3):155–167.
- Hammen, I. (2006) Sagsbehandlerens kompetencer og arbejdsevnetoden, i *Uden for nummer*, København; Dansk Socialrådgiverforening, (13):16–37.
- Hasenfeld, Y. (red.) (1992) *Human service as complex organisations*, California: Sage Publications.
- Hasenfeld, Y. (2000) Social services and welfare-to-work: prospects for the Social Work Profession, *Administration, in Social Work*, 23(3):185–199.
- Helgøy, I., N. Kildal og E. Nilssen (2010) *Mot en ny yrkesrolle i Nav? Notat 1–10*, Bergen: Rokkansenteret.
- Hutchinson, G.S. og S. Oltedal (2003) *Modeller i sosialt arbeid*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Højbye-Mortensen, M. (under udgivelse) *Velfærdsstatens dørvogtere*, phd-afhandling, Københavns Universitet, Statskundskab.
- Innjord, A.K. (2006) Ubehaget. Del av den profesjonelle selvforståelsen, i Anita Røysum (red.), *Sosialt arbeid. Refleksjoner om kunnskap og praksis*, Oslo: Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer og vernepleiere (FO).
- Innjord, A.K. og W.M. Kjæmpenes (2008) *Nav-reformen – verdier på spill? Om forholdet mellom rettighets-, behandlings- og arbeidsformidlingsorienteringer i etablering av et lokalt Nav-kontor*, HiF-rapport 2008:7, Alta: Høgskolen i Finnmark.
- Järvinen, M. og N. Mik-Meyer (red.) (2003) *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Jørgensen, H. (2008) *Fra arbejdsmarkedspolitik til beskæftigelsespolitik – kosmetiske eller indholdsmessige forskelle?* *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 10(3), København: Center for studier i arbejdsliv (CSA).
- Klemsdal, L. (2009) *Utviklingsprosessen på de lokale Nav-kontorene: Veien fra reform til praksis*, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(3):180–191.
- Koch, A. (1982) *Sosialt arbejde – helhedsprincip og behovsvurdering på fagligt grundlag*. København: AKF.
- Kokkin, J. (2005) *Profesjonelt sosialt arbeid*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Larsen, F. (2009a) *Kommunal beskæftigelsespolitik. Kommunale jobcentre mellom statlig styring og kommunal autonomi*, København: Frydenlund Academic.
- Larsen, F. (2009b) *Operationelle reformer som drivkraft for politisk forandring. Kommunale jobcentre som det gode eksempel?* *Samfundsøkonomen*, nr. 5, København: Djøf.
- Larsen, J.E. (2003) *Aktiveringspolitikken mange ansigter – den lokale aktiveringsindsats i Kgs. Enghave som case*, i J. Andersen, A.-M. Tyroll Back, C. Juul Kristensen og J.E. Larsen (red.) *Empowerment i storbyens rum – et socialvidenskabeligt perspektiv*, København: Socialpædagogisk Bibliotek.

- Levin, I. (2004) Hva er sosialt arbeid?, Oslo. Universitetsforlaget.
- Lødemel, I. og H. Trickey (2001) An offer you can't refuse. Workfare in international perspective, Bristol: Policy Press.
- Marston, G., J.E. Larsen og C. MacDonald (2005) The active subjects of welfare reform: a street-level comparison of employment services in Australia and Denmark, *Social Work and Society*, 3(2):141–157.
- Rambøll Management (2010) Utredning av hvordan tilbud innenfor høyere utdanning kan bidra til å dekke langsiktige kompetansebehov i arbeids- og velferdsforvaltningen, sluttrapport, Oslo: Arbeidsdepartementet
- Røysum, A. (2009) Ulike forståelser av helhetlig oppfølging i Nav?, *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(3):192–206.
- Røysum, A. (2010) Nav-reformen: Sosialarbeidernes profesjon utfordres, *Fontene forskning*, 01/10, Oslo: Fellesorganisasjonen for barnevernpedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsarbeidere.
- Schön, D.A. (1995) *The reflective practitioner – How professionals think in action*, London: Basic Books.
- Solstad, A. (2006) Pengene og livet. Økonomisk rådgivning i sosialt arbeid, Oslo: Universitetsforlaget.
- Stolanowski, P.A. og K.G. Tvetene (2005) Har vi råd, mamma? Om inntekts-sikring og fattigdom, Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Terum, L.I. (2003) Portvakt i velferdsstaten. Om skjønn og beslutninger i sosialtjenesten, Oslo: Kommuneforlaget.
- Wergeland, E. (2008) Kritisk til arbeidslinja, *Aktuell*, Tjenestemannsbladet, publisert 20.6.08, www.frifagbevegelse.no/aktuell/tjenestemannsbladet/article3616109.ece

Kollektiv handling skaper endring

Publisert i Fontene 12/2011

Samfunnsarbeid vektlegger medborgerrollen framfor brukerrollen. Dermed kan man bidra til å forsterke ellers svake stemmer og støtte initiativer for sosial endring til fellesskapets beste.

Høgskolen i Bergen kobler sammen flere profesjonsutdanninger og utforsker samfunnsarbeidet på mange arenaer. Samfunnsarbeid er en prosess for å bistå folk som ønsker å forbedre egne fellesskap gjennom kollektiv handling. Samfunnsarbeideren medvirker til å bygge fruktbare fellesskap mellom dem det gjelder for å identifisere utfordringer, mobilisere ressurser og iverksette tiltak. Sosial deltakelse er en forutsetning for fellesskapsbygging, innflytelse og endring. Tjenestemottakere, forskere og ulike offentlige utredninger peker på at de som skal motta tjenester i for liten grad får anledning til å delta i problemdefinering og valg av løsninger. Om vi undersøker og påvirker vilkår for sosial deltakelse sammen med dem det gjelder, kan vi imøtekomme noe av denne kritikken.

Samfunnsarbeid blir brukt til lokal oppgaveløsning og nærmiljøarbeid hovedsakelig knyttet til sosialarbeidernes virkefelt. Prosessorienterte arbeidsmåter på gruppe- og samfunnsnivå, nettverksarbeid, arbeid med grupper og organisasjoner er fellesemner i utdanningene i barnevernspedagogikk, vernepleie og sosialt arbeid. I tillegg har sosionomene et eget emne med sosialt gruppearbeid og samfunnsarbeid (Utdannings- og forskningsdepartementet 2005).

Samfunnsarbeid er velegnet som arbeidsmetode og tilnærming i mange situasjoner, og for mange profesjoner.

Velferdsstatens tjenester produseres i ansikt-til-ansikt-relasjoner basert på strukturelle forutsetninger. Det er overindividuelle vilkår for handling og samhandling. I møtene mellom tjenesteyter og tjenestemottaker vil forskjellene mellom oss alltid bety noe – men hvilke forskjeller som får betydning, for hvem og når eller hvor, må undersøkes.

I forslaget til ny diskrimineringslov (NOU 2009:14) trekkes det fram to ulike

måter å handle på bakgrunn av forskjell: Enten usaklig forskjellsbehandling basert på vesentlige sider ved en person eller gruppe som kjønn, religion, etnisitet, alder, funksjon, seksuell orientering, diagnoser, familieforhold, osv., eller likebehandling der virkningen blir skjev fordi en ikke har tatt hensyn til at vesentlige sider ved en person eller gruppe krever forskjellsbehandling.

Samfunnsarbeid kan være en løsning for å unngå diskriminering. Dominelli (2002) viser hvordan kollektiv handling kan brukes for å motarbeide diskriminering og undertrykking:

«Oppression individualises people in ways that isolate them and fragment their experience, leaving an individual feeling uncertain, without alternatives or incapable of taking action to change his or her situation. Coming together in groups is a major way of reversing this fragmentation. Realising their power within a group setting engaging in collective action can be a response that empowers an individual and enable him or her to work with others to redefine their state of being and develop a greater range of options within which to live» (Dominelli 2002:109).

Hvorfor samfunnsarbeid?

Vårt utgangspunkt for samfunnsarbeid er forankret i et menneskesyn der menneskene sees som kreative, kompetente og handlende aktører som selv kan bedre sine muligheter for sosial deltakelse og endre sine livsbetingelser. Handlende aktører kan utvikle sine sosiale fellesskap gjennom felles innsats.

Samfunnsarbeid er ikke mulig uten en grunnleggende tillit til at endring er mulig, og en tro på at selv små endringer kan ha avgjørende betydning. Begrunnelsen og berettigelsen av et slikt menneskesyn kan blant annet finnes i menneskerettighetene, i demokratiteori, i filosofien eller i pedagogikken (Freire and Berkaak 2003; Ife and Fiske 2006).

Slik vi ser det, medfører dette menneskesynet en forpliktelse til å nærme seg sosiale utfordringer med et nedenfra og opp perspektiv som førstevalg (Tesoriero 2010) og til å ha en hverdagslivsorientering (Ledwith 2011). Vi må undersøke hva det er folk gjør for å klare å innfri de sosiale forventninger de møter i løpet av en vanlig dag.

Samfunnsarbeid er å identifisere handlingsrom og undersøke vilkår for sosial deltakelse i samspill med dem det gjelder. Når de selv setter fingeren på hva det er som hindrer deres livsutfoldelse og deres tilgang til sosiale arenaer, kan de selv sammen med tjenesteyteren påvirke vilkårene for utfoldelse uten at tjenesteyteren går i diskrimineringsfellene. Slik avklarer vi behovet for tjenesteyting nedenfra, ikke ovenfra. Det sikrer at de det gjelder deltar og har betydelig innflytelse i endringsprosessene.

Samfunnsarbeid er tradisjonelt blitt omtalt som kollektiv handling, kollektivt

endringsarbeid og som å ta ansvar for sine medmennesker (Garsjø 1987; Hutchinson 2010; Kaasa 1989; Ledwith 2011). Kollektiv bevisstgjøring, organisering og handling, er sentralt når samfunnsarbeid skal bidra til sosial endring (Økland and Henriksbø 2009). Uttrykk som kollektiv handling eller ansvar for sine medmennesker må imidlertid operasjonaliseres for å kunne brukes som teoretisk perspektiv eller analytiske nøkler i samfunnsarbeid.

Kollektiv handling forutsetter et «kollektiv», noe som er mer enn en tilfeldig ansamling av enkeltindivider. Kollektiver er skapte sosiale fellesskaper plassert i tid, rom og sted, hvor samhandling oppstår når mennesker møtes (Polletta and Jasper 2001; Rawls 1990).

Noen fellesskap har lang levetid, der medlemmer kommer og går uten nødvendigvis å ha vært med fra starten, mens andre etableres for et bestemt formål, på et bestemt tidspunkt eller sted. De kan være avgrenset i forhold til en konkret sak eller et konkret problem, en felles interesse, eller geografisk eller institusjonelt.

Sosiale fellesskap bygger på at hvert enkelt individ er i stand til å vurdere en eller flere sider ved sin egen livssituasjon, orientere seg mot andre mennesker og sine omgivelser for å oppleve en følelse av fellesskap, og være i stand til å handle og samhandle på bakgrunn av dette (Freire & Berkaak 2003).

Fellesskap og deltakelse er uløselig knyttet sammen. Slik sett kan vi si at sosial deltakelse forutsetter noen individuelle betingelser, noen strukturelle betingelser, en sosial orientering og en opplevelse av tilhørighet og anerkjennelse. Livet leves i sosiale sammenhenger og situasjoner, samfunnsarbeid som metode utøves gjennom samhandling, deltakelse blir derfor et kjernefenomen.

Deltakelse i samfunnsarbeid

Følger vi Goffman, kan vi argumentere for at sosial deltakelse og samhandling bør forstås som et her-og-nå fenomen med sin egen sosiale orden (Goffman 1983; Rawls 1987).

Når vi går forbi noen på gaten, møtes over en kopp kaffe på kafé eller samles for å diskutere erfaringer med husleie økning eller alvorlig sykdom, så oppstår et umiddelbart og forpliktende engasjement. Vi må forholde oss til hverandre på ett eller flere vis for at vi skal finne ut av hva som foregår, og for å samarbeide om å passere hverandre trygt, hygge oss med prat og kaffe, eller diskutere så fillene fyker.

Overfører vi dette til samfunnsarbeid, trer betydningen av ansikt-til-ansikt-relasjoner tydelig fram. Nettopp her, i de konkrete kroppslige og hverdagslige erfaringene av sosial orden, kan vi både erfare og undersøke på hvilke måter ulike styringssystemer og selvforvaltning skaper muligheter for sosial deltakelse og kollektive handlinger. Styringssystemer, strukturer og kultur setter seg i

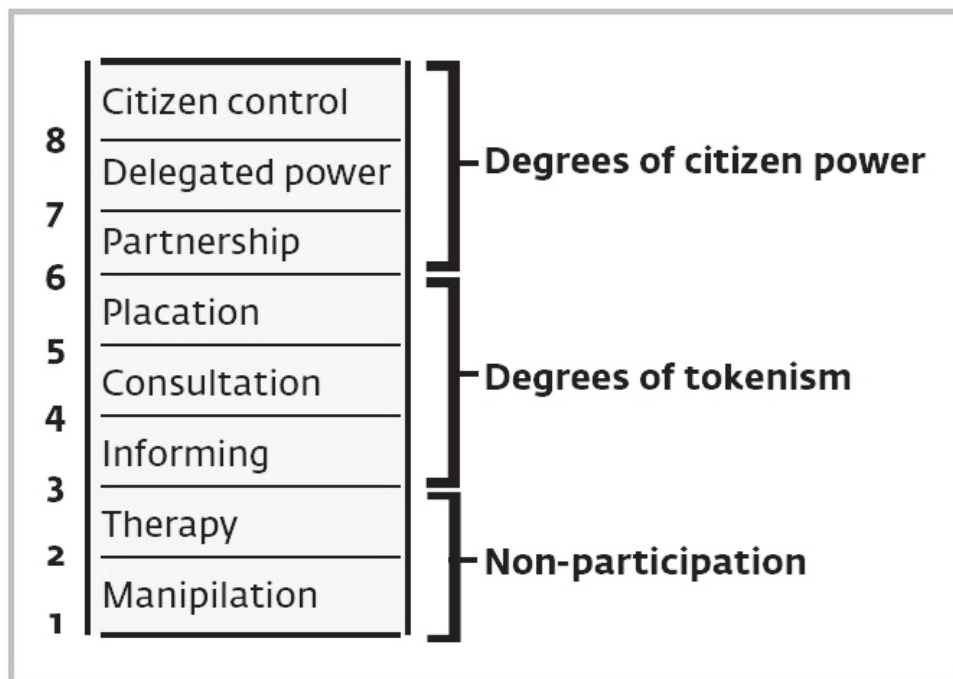
aktørens kropp og utgjør en sentral del av aktørens handlingsbetingelser (Dominelli 2002; Tangenberg and Kemp 2002).

Sosial ulikhet, funksjon, klasse eller kjønn er eksempler på kroppslig forankrede ressurser og begrensinger for deltakelse. Hverdagslivet kan aldri settes på pause eller utsettes, selv ikke under tvingende overindividuelle betingelser. Vi gjør alltid noe og forholder oss alltid til noen – selv i taushet og avvisning.

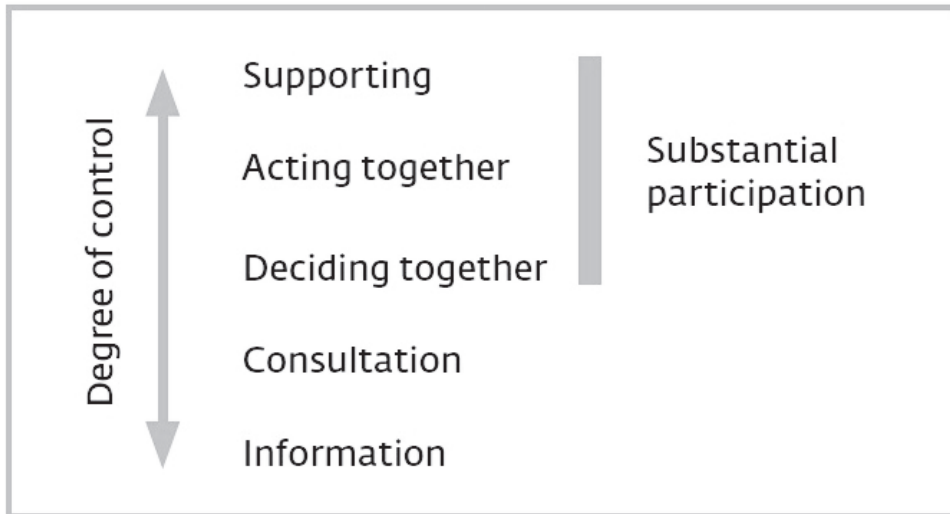
Sherry Arnstein var en av Goffmans samtidige. I likhet med ham var hun kritisk til sterk overindividuell styring og til at folk flest manglet innflytelse i politikkutforming og samfunnsplanlegging. Hennes artikkel «A ladder of citizen participation» (1969) er en kritisk gjennomgang av de ulike måtene folk tillates å «delta» på.

Arnstein beskriver deltakelse på 8 ulike nivåer, fra passiv tilstedeværelse til fullverdig samhandling og innflytelse, eller som ikkedeltakelse, symbolpolitikk og medborgerskap. Arbeidet hennes var skjellsettende, og denne artikkelen er en av de mest siterte artikler om deltakelse.

Arnstein forholder seg til sin samtid, men argumentene hennes har fremdeles relevans. Stigen skal ikke forstås slik at det nødvendigvis er bedre dess lenger opp en kommer. Den gir et godt bilde på både ikke-deltakelse og deltakelse, og viser at ulike formål kan kreve ulike former for deltakelse og deltakerkompetanse.

Arnstein 1969, side 217

Wilcox 1993:Guide 1, side 8

Arnsteins argumenter er blitt kritisert for å gi et statisk bilde av deltakelse. Deltakelsesbegrepet må pakkes ut, hevder Cornwall (Cornwall 2008), og stadig prøves mot konkrete fenomener i tid og rom, slik at Arnsteins deltakelsesstige beholder sin relevans. Wilcox (1993) fremmer samme type argumenter, og foreslår at begrepene informasjon, konsultasjon, felles beslutning, felles handling, og støtte er mer relevante i dag. I Willcoxs modell viser de tre siste begrepene til reell deltakelse.

Arnsteins stige viser at dersom folk flest skal kunne ta i bruk sin innflytelse som samfunnsborgere, må beslutningsmakt omfordeles. Samfunnsarbeid er på mange måter en form for direkte demokrati. Tilnærmingen vektlegger medborgerrollen framfor brukerrollen. Dermed kan man bidra til å forsterke ellers svake stemmer og støtte initiativer for sosial endring til fellesskapets beste.

Demokrati-begrepet ledsages ofte av sidestilte begreper som medborger-skap, innflytelse og deltakelse. Deltakelse er derfor blitt et slags moteord, uten at det er en direkte sammenheng med reell deltakelse slik som vi har beskrevet over (Leal 2007). Mange utviklingsprosjekter i sør og nord legger opp til og forventer ulike former for deltakelse fra lokalbefolkningen. Prosjektene forespeiler med-virkning og innflytelse, men fører også til stor skuffelse når beboerne opplever at deres «deltakelse» bare er et skalkeskjul (Dinham 2005).

Et nytt tyranni

De kritiske perspektivene på deltakelse problematiserer både de materielle og strukturelle vilkårene for deltakelse, samt åpner en diskusjon om hvilken deltakerkompetanse som forutsettes hos individer eller grupper.

Ved å anlegge et grunnperspektiv som antar at mennesker er sosiale vesener, blir sosial deltakelse implisitt konstruert som et normativt fenomen. Normative posisjoner er ikke problematiske i seg selv. Men om det ikke finnes alternativer, blir «ikke-deltakelse» fort kategorisert som sosialt avvik, noe som igjen understreker deltakelse som et normativt imperativ. Slik kan deltakelse bli et nytt tyranni (Cooke and Kothari 2001) som innskrenker handlingsrommet og begrenser livsutfoldelsen – stikk i strid med hva begrepet lover. Deltakelse for «alle» kan bli redusert til «noens» preferanser og vaner.

Ideen om ikke-deltakelse kan fungere som et kritisk korrektiv og en påminnelse om hva som til enhver tid ansees for akseptabel sosial deltakelse. Sosial marginalitet kan være selvvalgt og ønsket, eller påtvunget og uønsket, men kan uansett romme unike muligheter for livsutfoldelse som ikke er tilgjengelige i andre posisjoner.

Studier av sosial integrasjon og samhandling kan komme med fruktbare innspill til hvordan sosial deltakelse kan operasjonaliseres og studeres (Goffman 2010). Om deltakelse er konkret plassert i tid og rom, er et resultat av umiddelbar samhandling i ansikt-til-ansikt relasjoner, åpnes det for å se deltakelse som et sammensatt fenomen, der flere former for sosialt liv kan bli akseptert og stimulert.

Følger vi Goffman og Arnstein videre, kan vi argumentere for at sosialt liv kan studeres som aktive selvpresentasjoner, forhandlinger og tilpassinger til strukturelt betingete situasjoner, med både fortid og fremtid, tid og sted som nødvendige vilkår for samhandling. Dette markerer et skifte i menneskesyn og begrepsbruk, der de kompetente deltakere ikke lenger er brukere eller konsumenter, men kreative og skapende aktører (Cornwall and Gaventa 2001).

Kreative aktører kan skape nye former for deltakelse og kollektiv handling på bakgrunn av disse endringene. Et slikt perspektiv gir oss mulighet til å studere livsfaseoverganger, skjellsettende hendelser eller marginale posisjoner som særlige fruktbare utkikkspunkt til sosialt liv, der nye muligheter og overskridende praksiser kan gjøre en ny hverdag (og verden) mulig. Rom, tid og sted blir da viktige begreper for å forstå vilkår for sosial deltakelse.

Å (ny)ske samfunnsarbeid som en flerfaglig arena

Ved Høgskolen i Bergen forsøker vi å videreutvikle samfunnsarbeid ved hjelp av fagets egne metoder for fellesskapsbygging og kunnskapsdeling på tvers av profesjoner og virksomhetsfelt. Vi mener at samfunnsarbeid som akademisk virk-

somhet kan ha en katalysatorrolle for å videreutvikle faget teoretisk og metodisk. Forskning i og om samfunnsarbeid bør være kollektiv handling, der deltakelse, innflytelse, og fellesskap ikke bare er nøkkelbegreper for teoretiske refleksjoner, men også er kategorier som beskriver på hvilke måter forskning og utdanning foregår. Forsknings- og studiefellesskaper skapes på samme måte som andre sosiale fellesskap, og er mest fruktbare der deltakerne opplever innflytelse, tilhørighet og støtte.

Studentens forskningsprosjekter tematiserer på ulikt vis handling, sosial orden eller grunnlaget for dannelse av et sosialt fellesskap sett gjennom ergo-/fysioterapeutens, lærerens, vernepleierens, sosionomens, sykepleierens eller barnevernpedagogens perspektiver.

En av utfordringene studentene møter som samfunnsarbeidere, er at mange av de elever, rusbrukere eller pasienter de møter ikke er opptatt av eller ønsker å delta i de fellesskapene som eksisterer eller tilbys. Mange av dem har mer enn nok med å håndtere her-og-nå situasjoner, og har vansker med å se at en investering i et fellesskap i dag, kan være betydningsfullt i morgen. Her-og-nå situasjoner er kroppslig, de handler blant annet om hvordan rusen lager en egen tidslogikk og sosial orden, hvordan sykdom og funksjonshemming kan gjøre kroppen like ustyrlig som om den var avhengig av rus, og om hvordan rus, smerter, sosial angst eller det å være innvandrere får mange til å vende oppmerksomheten innover i seg selv, i stedet for utover mot andre i lignende situasjoner.

Når oppmerksomheten rettes utover oppleves andre like gjerne som konkurrenter som mulige deltakere i sosiale fellesskap. Mange mennesker erfarer daglig at de er annerledes på en slik måte at vesentlige sider ved dem fører til urimelig forskjellsbehandling, diskriminering og undertrykking. Rus, sykdom, etnisitet, smerter, kjønn, eller mobbing avgir kroppslige tegn som settes i spill i enhver samhandlingssituasjon.

De kroppslige forutsetninger for deltakelse blir svært tydelige. På den annen side viser de konkrete tiltakene studentene har bidratt til å sette i gang eller har undersøkt, at dersom de som trenger det får hjelp til å komme sammen med andre, så ligger det til rette for å utvikle en følelse av fellesskap, for over tid å utvikle kritisk bevissthet om sin situasjon, og i fellesskap formulere visjoner om hvordan vilkårene for sosial deltakelse kan endres. Eller med Twelvetrees (2008:1): «Community work is to consider as the process of assisting people to improve their own communities by undertaking autonomous collective action.»

Samfunnsarbeid – metode for økt deltakelse i endringsarbeid!

Samfunnsarbeideren kan medvirke til å bygge fruktbare fellesskap mellom dem det gjelder for å identifisere utfordringer, mobilisere ressurser og iverksette tiltak, basert på ansikt-til-ansikt-møter og et hverdagslivsperspektiv.

Ved å ta utgangspunkt i at forskjellene mellom oss alltid betyr noe – både tegn vi kan manipulere (klær, farger, språk), tegn vi vanskelig kan endre (kjønn, hudfarge, høyde), og mulighetsbetingelser i situasjonen (hvor når, kunnskap og makt) – kan samfunnsarbeid invitere til en utvidet form for deltakelse.

Som mennesker er vi både sårbare og kompetente, og vi har behov for aktiv deltakelse og beskyttelse. Samfunnsarbeideren må undersøke aktivt hva folk gjør, eller prøver å få til, for å skape gode forhold for seg og sine, samtidig som ideen om felleskap og medborgerskap ikke forveksles med likhet. Likhet skjuler forskjell, og forskjell er en kreativ ressurs i samfunnsarbeid, ikke et forstyrrende element.

Samfunnsarbeiderrollen slik vi ser den – å ha en katalysatorfunksjon i et nedenfra-og-opp-inspirert arbeid sammen med dem det gjelder, vil alltid bli utfordret av ulike former for offentlig styring, endringer i det sivile samfunn eller markedets rolle. Vi er likevel ikke pessimistiske på fagets vegne, snarere motsatt. Nye betingelser åpner også for nye muligheter.

Endringer kan stimulere til sosial mobilisering og kollektiv handling på gamle, nye eller uventete måter. Samfunnsarbeid i Norge har en verdifull historie, som skal ivaretas, men også utfordres og videreutvikles.

Litteratur

- Arnstein, S.R. 1969. A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35, (4) 216-224
- Cooke, B. & Kothari, U. 2001. *Participation – the new tyranny?* London, Zed Books.
- Cornwall, A. 2008. Unpacking 'Participation': Models, Meanings and Practices. *Community Development Journal*, 43, (3) 269-283
- Cornwall, A. & Gaventa, J. 2001. *From users and choosers to makers and shapers. Repositioning participation in social policy*, Brighton, Institute of Development Studies.
- Dinham, A. 2005. Empowered or over-powered? The real experiences of local participation in the UK's New Deal for Communities. *Community Development Journal*, 40, (3) 301-312.
- Dominelli, L. 2002. *Anti-oppressive practice*, Hampshire, Macmillan.
- Freire, P. & Berkaak, O.A. 2003. *De undertryktes pedagogikk* Oslo, De norske bokklubbene.
- Garsjø, O. 1987. *Folk imellom. Nærmiljøarbeid som forebyggende sosial prosess*, Oslo, Tano.
- Goffman, E. 1983. The interaction order. *American Sociological Review*, 48, (February) 1-17

- Goffman, E. 2010. *Relations in public. Microstudies of the public order*, New Brunswick and London, Transaction Publishers.
- Hutchinson, G.S. 2010. *Samfunnsarbeid. Mobilisering og deltakelse i sosialfaglig arbeid*, Oslo, Gyldendal.
- Ife, J. & Fiske, L. 2006. Human rights and community work: Complementary theories and practices. *International Social Work*, 49, (3) 297-308
- Kaasa, A. 1989. *Samfunnsarbeid. Om lokal oppgaveløsning*, Oslo, Tano.
- Leal, P.A. 2007. Participation: the ascendancy of a buzzword in the neo-liberal era. *Development in Practice*, 17, (4) 539-548.
- Ledwith, M. 2011. *Community development. A critical approach*, Bristol, Policy Press.
- NOU 2009:14 2009. *Et helhetlig diskrimineringsvern*, Oslo, Barne- og likestillingsdepartementet.
- Økland, M. A. & Henriksbø, K. 2009, «Community work – two Norwegian cases,» In *Community work in the nordic countries – new trends*, G. S. Hutchinson, ed., Oslo: Universitetsforlaget, pp. 148-167.
- Polletta, F. & Jasper, J.M. 2001. Collective Identity and Social Movements. *Annual Review of Sociology*, 27, (1) 283
- Rawls, A.W. 1987. The interaction order sui generis: Goffman's contribution to social theory. *Sociological theory* 136-149.
- Rawls, A.W. 1990. Emergent sociality: A dialectic of commitment and order. *Symbolic interaction*, 13, (1) 63-82 Tangenberg, K.M. &
- Kemp, S. 2002. *Embodied Practice: Claiming the Body's Experience, Agency, and Knowledge for Social Work*. *Social Work*, 47, (1) 9-18
- Tesoriero, F. 2010. *Community development. Community-based alternatives in an age of globalisation*, 4 ed. Frenchs Forest, Pearson Education Australia.
- Twelvetrees, A. 2008. *Community work*, 4th ed. Palgrave. Utdannings- og forskningsdepartementet. Rammeplan for 3-årig sosionomutdanning. 2005. Oslo
- Wilcox, D. 1993. *The guide to effective participation*, London, Joseph Rowntree.

Forholdet Barnevern – BUP

– sett i lys av Pierre Bourdieus teori om maktforhold og dominans

Publisert i Norges Barnevern 1-2/2012

Sammendrag

Barn og unge som er i kontakt med både barnevernet og psykisk helsevern for barn og unge (BUP) har ofte en sosial, økonomisk og kulturell bakgrunn som skiller dem fra jevnaldrende grupper. Dobbeltdiagnoseprosjektet i Oslo kommune (Nygren 2000) viste at problembelastningene blant barn og unge i barnevernet er langt høyere enn i normalbefolkningen. De unge slet med generelle psykiske problemer, alvorlige spiseforstyrrelser, atferdsproblemer og misbruk av ulike rusmidler. Problembildet var sammensatt og understreket behovet for psykisk helsehjelp. Like fullt hadde 80 prosent av de behandlingstrengende barna i undersøkelsen ikke kontakt med BUP.

FUNNENE I DENNE studien bekrefter funn fra andre studier som viser det samme. Barn i barnevernet har et større omfang av psykiske vansker enn andre barn i samme alder (Iversen mfl. 2008; Kristoffersen 2005). Samtidig er de *underforbrukere* av tjenestetilbudet i BUP (Agleddal mfl. 2006). Opptrappingsplanen for psykisk helse (1999–2009) har imidlertid ført til en betydelig økning av ressurstilførselen i det psykiske helsearbeidet i kommunene og spesialisthelsetjenesten. Tilgjengeligheten til tjenestene er blitt bedre og generelt har flere barn og unge fått hjelp (Evalueringsrapporten 2009). Men fortsatt er det store utfordringer. Et helhetlig behandlingstilbud til barn og unge med psykiske problemer forutsetter ofte samarbeid på tvers av tjenester, enheter og nivåer. Særlig vil det være tilfelle for barn og unge som henvises fra barnevernet. På tross av økte ressurser, er det kapasitetsproblemer og krav om effektivitet og høyere inntjening i BUP. Fortsatt er det lange ventelister (Andersson & Steihaug 2008). Dessuten har tjenesteprofilen i BUP endret seg betraktelig de siste årene med større vekt på evidensbaserte metoder. Disse metodene er sjelden tilpasset «barnevernsbarneas» sammensatte problemer. Derfor er samarbeidet med barnevernstjenesten, som ofte kjenner familien og familiens levekår, en viktig forutsetning for at

behandlingstilbudet i BUP kan inngå i et helhetlig og sammensatt hjelpetilbud. Det fordrer at begge tjenestene ser nytten av et gjensidig samarbeid. Det har vært utfordringen. Men hvorfor det har vært så vanskelig å samarbeide, er det få svar på. Asymmetrien i forholdet mellom BUP og barnevernstjenesten, gjerne omtalt som første- og andrelinjetjenesten, *kan* vanskeliggjøre et gjensidig og likeverdig samarbeid. I denne artikkelen vil jeg belyse samarbeidserfaringer i lys av Bourdieus teori om maktforhold og dominans, konkretisert til følgende problemstilling: Kan Bourdieus teori om maktforhold og dominans bidra til å utvide forståelsen av etablerte praksisformer, og vil en slik utvidet forståelse kunne bidra til at nye praksisformer etableres og utvikles?

Bakgrunn for artikkelen

Artikkelen bygger primært på kunnskap utviklet gjennom et treårig fagutviklingsprosjekt ved Bærum BUP i samarbeid med barnevernstjenesten i kommunen kalt «Familien i Sentrum» (2006-2008) (Aamodt & Aamodt 2009).¹ Hovedmålsettingen for dette prosjektet var å prøve ut arbeidsmåter og samarbeidsformer som barnefamilier med alvorlige og sammensatte problemer kan nyttiggjøre seg. Prosjektet tok sikte på å oppdage og synliggjøre kunnskapen som ligger nedfelt i enhver praksishandling ut fra en ide om å lære av egen praksis (Schøn 2001/1983). Det vil si å søke etter praksiskunnskapen, begrepsfeste den og sette den inn i en teoretisk sammenheng. En måte å oppdage ny kunnskap på, er å se den i lys av teori. Bourdieus teori om habitus, felt, kapital og makt kan være hjelpsom for å oppdage virksomme forhold i samarbeidsrelasjonen.

Metoder

Prosjektet hadde et aksjonsforskningsdesign etter inspirasjon fra et forskningsprosjekt i akuttpsykiatrien på Hamar kalt *handlingsorientert forskningssamarbeid* (Hummelvoll (red.) 2003). Det betydde at praktikere i barnevernet og BUP var medforskere i prosjektet med en særskilt *innstilthet* rettet mot å forstå og lære av egen praksis. Kjernen i tilnærmingen er en bevisst og selvkritisk bevegelse mellom erfaring og refleksjon hvor erfaringer, meninger og handlinger blir systematisk finslippt, justert og forbedret. I prosjektet var kunnskapsdannelsen knyttet til nettverksmøter/oppstartsmøter, åpne reflekterende samtaler (Seikkula

1 Prosjektet ble videreført som et implementeringsprosjekt (2009–2011) i regi av KS sitt prosjekt «Sammen for barn og unge» (KS 2011). Praksiskunnskapen som ble utviklet gjennom disse to prosjektene er inngående beskrevet i boken «Samhandling mellom barnevern og BUP. Kunnskapsutvikling i praksis» (Aamodt mfl. 2011). Prosjektledere var Ingerid Aamodt og Laila G. Aamodt fra BUP og Elisabeth Strøm fra barnevernstjenesten.

2000), felles møter mellom barnevernstjenesten og BUP, kunnskapsverksted og erfaringskonferanser. I tillegg ble det i starten av prosjektet i 2006 gjort en spørreskjemaundersøkelse med faste svarkategorier rettet mot ansatte i den kommunale barnevernstjenesten og BUP i ulike kommuner og distrikter i og utenfor Oslo. Spørsmålene dreide seg om samarbeidserfaringer, nytten av å samarbeide og hva informantene trodde kunne bidra til et bedre samarbeid. Dessuten ble det i prosjektperioden gjort til sammen ti fokusgruppeintervju med ansatte og ledere i begge tjenestene samt ett felles gruppeintervju med ledere fra både barnevernet og BUP. Temaene for disse intervjuene var også samarbeidserfaringer og hvilke grep som eventuelt kunne gjøres for å sikre bedre samhandling mellom tjenestene. Intervjuene ble transkribert og analysert. Det ble videre etablert et kunnskapsverksted som var et forum for utveksling av erfaringer. Her ble saksbehandlere i barnevernet og behandlere i BUP invitert til å presentere sine samarbeidserfaringer ut fra et ønske om å forstå mer av egne og samarbeidspartens handlinger. I tillegg ble det gjort kvalitative intervju med brukere av begge tjenestene, det vil si intervju med fire foreldre og fem barn/unge mellom 11 og 17 år. Her dreide spørsmålene seg om hvordan vi kan utvikle hjelpetilbud som brukere av tjenestene finner nyttig. Temaet i denne artikkelen er avgrenset til samarbeidet mellom barnevernet og BUP. Sitatene er hentet fra fokusgruppeintervjuene.

Hva vi vet om samarbeidet

Å sikre utsatte barn og unge helhetlig og koordinert hjelp fra ulike tjenestesteder, fordrer et gjensidig, respektfullt og likeverdig samarbeid. Mellom barnevernet og BUP har det som nevnt vært vanskelig og det på tross av at tjenestene har sett behovet for et bedre samarbeid (Christiansen 1993; Høyvik 1996; NOU 2000; Riedl 2008). Det synes som om begge tjenestene har vegret seg for å søke savnet kunnskap og kompetanse hos den andre, samtidig som det har vært usikkerhet om hva den andre tjenesten har kunnet tilby av bistand og kompetanse. Dog er det viktig å understreke at samarbeidet mellom disse to tjenestene har endret seg de siste årene (Aamodt & Aamodt 2009; Strøm & Jerpstad 2011; KS 2011; Evaluering av Opptrappingsplanen for psykisk helse 2009), noe som har gitt større åpenhet og mer samhandling. Samtidig må det erkjennes at det å endre en innarbeidet praksis krever omfattende holdningsendringer sammen med endringer av tankemåter, strukturer og rutiner. Det tar tid og forutsetter tålmodighet, utholdenhet og en vilje til å *ville* gjøre noe annet enn det en vanligvis pleier å gjøre. Samtidig ligger det nedfelt i hver av tjenestene en samarbeidshistorie som i verste fall kan bidra til å opprettholde kløften mellom tjenestene. For eksempel kan en høre at barnevernet fortsatt trekker fram formuleringen om at «omsorgssituasjonen er for uavklart» til at barnet kan få behandling. For

barnevernet har denne begrunnelsen for manglende behandlingstilbud skapt stor frustrasjon.

Jeg har vel ikke opplevd det så mye i det siste, men det er en av de tingene vi kan gjette er grunnen når BUP ikke kan begynne å behandle. Og for meg er det et vanvittig svar!

De fleste barna som henvises fra barnevernet, befinner seg i en belastet eller sårbar omsorgssituasjon. Barnevernet mener at nettopp (...) derfor trenger de (barna) folk å snakke med, tenke høyt om den (omsorgssituasjonen), sortere ut noe, uten at noe er fast og mye er usikkert

BUP har derimot ment at det ville være faglig uetisk å gå i gang med en behandling så lenge barnet har en utrygg og uforutsigbar omsorgssituasjon. Sitatene nedenfor viser hvor forskjellig utgangspunkt barnevernet og BUP har for sine vurderinger av barns hjelpebehov, noe som kan få som konsekvens at barnevernet opplever BUP som en uforutsigbar samarbeidspart. Noen ganger blir saker tatt imot, andre ganger ikke.

Jeg vet ikke hvilken jord henvendelsen faller i, om det er åpne dører eller lukkede dører? Det er veldig sånn personavhengig hvordan samarbeidet blir.

For barnevernet virker avgjørelsene i BUP tilfeldige og lite regel- eller normstyrte. Heller blir de personavhengige og skjønnsbasert. Kanskje blir dette inntrykket forsterket av at kommunikasjonen mellom tjenestene i hovedsak er basert på skriftlighet og mindre på muntlige utvekslinger, noe som kan innsnevre rommet for muntlige dialoger mellom partene. Det kan bidra til at kløften mellom tjenestene blir opprettholdt samtidig som fordommene om den andre tjenesten kan blomstre fritt.

Vanens makt

Flere enn meg har undret seg over hvorfor ikke forholdet mellom barnevernet og BUP har endret seg som en følge av samarbeidsavtaler og påbud fra helsepolitiske myndigheter og andre. Et treårig samarbeidsprosjekt ved Nic Waals Institutt i årene 1998–2000 (Aamodt mfl. 2000) viste at det å etablere nye samarbeidsrutiner mellom disse to tjenestene er «lettere sagt enn gjort». Ved avslutningen av dette prosjektet måtte vi erkjenne² at vi stort sett hadde handlet som vi pleide. Innarbeidede rutiner hadde på en måte stått i veien for å oppdage nye handlingsalternativer. Denne erfaringen ble førende for prosjektet «Familien i

2 «Vi» er her prosjektlederne Laila G. Aamodt; Anne-Kirsti Ruud og Ingerid Aamodt

Sentrum» (Aamodt & Aamodt 2009; Aamodt mfl. 2011). Vi innså at hvis praksisformer skal endres, måtte det skje gjennom kunnskapsdannelse i praksis, og ikke som en følge av overordnede instruksjoner eller samarbeidsavtaler på ledernivå. Vi ønsket å skape ny praksis ved å gjøre nye praksishandlinger som vi så på med et nysgjerrig, men kritisk reflekterende blikk. Men det er vanskelig å komme utenom spørsmålet; hva er det *egentlig* som fremmer og hemmer et gjensidig samarbeid mellom disse to tjenestene?

En inngangsport til å forstå dette spørsmålet kan være utdanningen. I BUP har de fleste fagansatte en tre-årig spesialistutdanning innenfor psykisk helsevern for barn og unge. I utdanningen inngår kurs, seminarer, løpende veiledning og praksisopplæring. Fagpersonene innøves i en bestemt måte å tenke og handle på, og umerkelig innøves et nytt «stammespråk». Det gjør at det over tid kan skapes en felles oppfatning av hvordan «vi i BUP» tenker og handler. Innlæringen gir en BUP-identitet som inngår i et kollektivt «vi», avgrenset fra «dem» – altså dem som tilhører tilgrensede fagdisipliner og felt. Pierre Bourdieu kalte denne felles identiteten for *habitus*. På samme måten har barnevernet og andre fagfelt sin *habitus*. Begrepet betegner sosialt innlærte måter å tenke og handle på som innenfor BUP er dypt forankret i fagfeltets historie og behandlingstradisjoner, så vel som i den enkelte fagpersonens kroppsliggjorte strukturer. I *habitus* kan sosiale erfaringer avleses så vel som den enkeltes historie, slik den framkommer gjennom måten å tenke på, handle på og ikke minst gjennom måten den enkelte viser seg fram på gjennom språk, kropp, kleskoder, osv.

Den enkelte fagperson kan dermed forstås som representant for det fagfeltet hun eller han kjenner og er «oppdratt» i. Måten vi orienterer oss i våre respektive fagfelt, styres nettopp av hvordan vi forstår eget fagfelt og av måten vi forstår oss selv i fagfeltet.

Bourdieu forklarer *habitus* som å være «et system av varige disposisjoner», det vil si av strukturerende strukturer, som hjelper oss til å handle, tenke og orientere oss i den sosiale verden (Broady 1990:225). Bourdieu formulerer dette som at verda omsluttar meg, men eg skjønner verda just fordi verda omsluttar meg. Det er fordi denne verda har produsert meg, fordi den har produsert dei tankekategoriene som eg brukar for å forstå verda, at det for meg verkar som om verda er sjølv sagt ... (Bourdieu & Wacquant 1993/1991:113).

Habitus kan dermed forklare noe av frustrasjonen som oppstår når ansatte i BUP eller barnevernet opplever at den andre parten handler på tvers av hva en selv mener er «riktig» eller «best». At bedømmelsen kanskje er forankret i en ensidighet i tenkningen basert på egen virkelighetsforståelse eller kontekst, er vanskeligere å vedkjenne seg. Det betyr at vi må gjøre et bevisstgjøringsarbeid dersom vi skal klare å se handlingene i lys av den andre partens perspektiv.

Symbolsk makt

I et fokusintervju reflekterte en ansatt i barnevernet over asymmetrien som preger forholdet mellom BUP og barnevernet:

I konsultasjoner virker det som om det alltid er BUP som gir konsultasjon, men noen ganger så burde det kanskje ha vært andre veien; at barnevernet var blitt etterspurt sin kompetanse.

Igjen et spørsmål om doxa (Bourdieu 1995), altså det som faller naturlig og som det sjelden stilles spørsmål ved. Kan det hende at det ligger nedfelt i innarbeidede rutiner en praksis som kan ha utilsiktede følger i den forstand at den bidrar til å forsterke BUP sin dominans overfor barnevernet? Utsagnet avdekker muligens hvordan en «naturlig» praksis befester en rangordning mellom tjenestene. Det er forskjell på å bli *tilbudt* konsultasjon og å være *mottaker* av konsultasjonen. Maktulikheten kommer også fram i neste utsagn:

Jeg har tenkt at BUP har mye makt i forhold til oss (barnevernet). Når de har bestemt noe, så er det sånn at vi gir fort opp. Jeg tror dette er i ferd med å endre seg, men vi gjør nok det mange ganger.

Her befester barnevernet sin underordning ved å la seg dominere av BUP, noe som samtidig bidrar til å opprettholde BUP sin dominans. Men kanskje kan en ane ut fra siste setning at barnevernet er i ferd med å endre sin posisjon overfor BUP. Det kan i tilfelle åpne for en økt samhandling mellom tjenestene.

I konkrete samarbeidsforhold er samarbeids- og nettverksmøter en vanlig arbeidsform. Sammen med familien inviteres aktuelle samarbeidsparter for å drøfte ulike saksforhold. I eksemplet nedfor er familien ikke deltaker, men familiens barnevernkurator er invitert til møtet for å ivareta familiens interesser.

Og der sitter vi, BUP og politi og vi (barnevernet). Og når vi skal presentere oss for hverandre, så starter man liksom sånn: Hei, jeg heter ... og jeg er sosionom og kliniker. Og så får du på en måte hele CV'en presentert. Så når den presentasjonsrunden er ferdig, så sitter man der og er innkalt som samarbeidspartner. Jeg har snakket med familien, jeg har snakket med skolen, jeg sitter med mye hverdagsinformasjon, så sitter de andre der da og snakker og har egentlig ikke peiling på hva som har skjedd de siste månedene. Hvorfor spør dere ikke meg når jeg er blitt innkalt? Jeg blir sånn veggpyrd – har bare et skarve besøkshjem å tilby ...

Utsagnet kan sikkert forstås på forskjellige måter. Jeg blir opptatt av hvilken kunnskap som fikk forrang på dette møtet, og hvilke kunnskap som ble ned-

prioritert og dermed ikke etterspurt. Denne barnevernkuratoren opplevde at BUP markerte sin dominante posisjon gjennom måten å presentere seg. Det var som om BUP ikke etterlot noen tvil om hvem som hadde forrang på møtet. Selv hadde barnevernet bare «et skarve besøkshjem» å tilby, men den kunnskapen ble ikke etterspurt. Eksemplet kan synliggjøre hvordan kunnskapsmakten styrer informasjonstilgangen på et samarbeidsmøte, og hvordan barnevernet i dette tilfelle lar seg dominere av den dominante parten. Hun som kanskje hadde den viktigste informasjonen, lot seg bringe til taushet. Dermed underla hun seg en makt som verken ble satt ord på eller erkjent. Bourdieu ville ha sagt at makten var miserkjent. Som Flemmen (2012) skriver, hviler ikke maktforholdene på at de er aktivt godtatt av oss, men heller at de er uoppdagede og utematisert og forekommer oss naturlig. Bourdieu kalte denne miserkjente makten for *symbolsk vold*; dette fordi det er den dominerte parten i et forhold som kjenner dominansen og som fylles av frustrasjon og irritasjon. En barnevernkonsulent formidlet sin frustrasjon slik:

... vi ser jo an saker vi søker inn. Det handler kanskje om makt, men det går vel også litt på at vi har respekt for behandlerne i BUP. At de er en faggruppe som innehar en fagkompetanse som vi ikke har, så derfor godtar vi det de bestemmer ...

Denne barnevernkonsulenten forteller at *barnevernet ser an* hvilke saker som henvises til BUP. Bak avgjørelsen ligger en vurdering som *ikke* handler om hvorvidt barnet er i behov av psykisk helsehjelp, men om saken har sjanse til å bli tatt imot i BUP. «*Sakene må være snaksy for BUP, for å bli tatt imot*», hørte vi i det samme fokusgruppeintervjuet.

Bourdieu skriver at symbolsk makt er den makten som skaper det naturlige eller det gitte gjennom måten vi omtaler eller forholder oss til fenomenet. Aktørene i begge fagfeltene står i fare for å bli offer for denne symbolske makten fordi både barnevernet og BUP gjør sitt beste for å skape en felles oppfatning av verden rundt seg, en verden som oppfattes som «normal» og som partene derfor tror på og bekrefter gjennom meningsutvekslinger og utsagn. Bourdieu sier at symbolsk makt virker bare når den *anerkjennes*, det vil si når det villkårlige ved den ikke ses eller tas i betraktning. Sagt med andre ord vil den makten som tilskrives BUP bare virke så lenge begge parter anerkjenner den ved å unnlate å stille seg kritisk spørrende til den. Det betyr at den symbolske makten definerer seg i, og gjennom, et bestemt forhold mellom de som utøver makt og de som makten utøves på (Bourdieu 1996/1994).

Symbolsk makt handler altså ikke om direkte utøvelse av makt. Men den merkes og setter spor. Makten kjennes gjerne kroppslig, som en følelse av uro, ubehag, sinne eller frustrasjon. En barnevernkurator gir i utsagnet nedenfor uttrykk for følelsene hun hadde i forbindelse med en sak hun hadde henvist til

BUP. Ikke at hun direkte knyttet ubehaget til den dominerte posisjonen hun indirekte ble tilkjent, men følelsene hennes avslørte den symbolske makten. Det interessante er jo at hun som dominert påtok seg ansvaret og skylden for ubehaget hun kjente. Hun sa:

Av og til føler jeg meg litt dum, fordi jeg burde jo ha skjønt på forhånd at denne saken ikke var noe for BUP. Men det hadde jo da vært flott hvis noen da hadde sett et mulig alternativ; det vil si ha anerkjent problemstillingen i hvert fall og sagt at dette kan vi ikke bidra med, men prøv der eller noe sånt – for det er på en måte som om problemet ikke eksisterer når du får den (henvisningen) avslått.

Denne kuratoren etterlyste et mer gjensidig ansvar fra BUP. Hadde BUP besvart henvendelsen på en annen måte; det vil si anerkjent problemstillingen og gitt den en legitimitet som fordret handling, ville ubehaget antagelig kjentes annerledes. En mer likeverdig samhandling gir liten plass for symbolsk vold.

Symbolsk kapital

En annen måte å beskrive forholdet mellom barnevernet og BUP på, er at BUP besitter en symbolsk kapital som barnevernet opplever gir mer makt og som derfor blir mer verdifull enn deres egen kapital. Vi husker reaksjonene til barnevernkuratoren som var på et samarbeidsmøte og hørte behandleren i BUP presentere seg. Å presentere sin CV kan være en utmerket måte å synliggjøre forskjeller mellom mennesker. Tidligere i artikkelen beskrev jeg noen av de dannelsesprosesser som nyansatte i BUP gjennomgår for å bli *klinisk* utdannet og «en av oss» i BUP. Dannelsesprosessene gir aktørene mulighet til å samle seg en kulturell kapital, en kapital som kan hjelpe til å befeste en maktposisjon i fagfeltet.

Bourdieu tar i bruk begrepet *kapital* for å tydeliggjøre at det dreier seg om ressurser (økonomiske, kulturelle og sosiale) som er ulikt fordelt blant grupper i samfunnet. Prinsipielt kan det meste fungere som kapital. Det avgjørende er i hvilken grad kapitalen kan produsere forskjeller og omsette den til anerkjennelse, status og prestisje. For at kapital kan gi en symbolsk effekt, må det eksistere en etterspørsel, det vil si et marked av *sosiale agenter* (som er Bourdieus uttrykk), som i kraft av sin habitus er disponert for å gjenkjenne denne typen kapital, anerkjenne dens symbolske verdi og ikke minst underkjenne de objektive betingelsene som ligger til grunn for den. BUP med sin dominans av medisinsk-psykologisk kunnskap har en kulturell og symbolsk kapital som bidrar til å forsterke tjenestens dominante posisjon i fagfeltet barn og unge. Men det er ikke gitt at denne kapitalen er erkjent av aktørene i BUP, kanskje heller tvert imot hvis spørsmålet var blitt reist. Til det ville kanskje Bourdieu ha sagt at den symbolske

kapitalen er *miserkjent* fordi den lett kan forstås som noe annet enn dominansforhold og uttrykk for sosial ulikhet.

BUP og barnevern forstått som felt

Fagfeltet barn og unge er oppdelt i ulike autonome fagfelt, forstått som sosiale felt i Bourdieus tenkning, der posisjonene innehas av mennesker og institusjoner, samtidig som feltene kan overlape hverandre. Det betyr at samme individ, gruppe eller institusjon kan tilhøre flere enn ett felt. Bourdieu forsto felt som et nettverk av relasjoner mellom posisjoner. En posisjon kan forstås som en yrkesgruppe i relasjon til en annen yrkesgruppe eller et fagfelt i relasjon til et annet. Her vil jeg gjennom feltbegrepet ta en ny omdreining for å forstå noe mer av stridighetene mellom barnevernet og BUP. Og jeg spør meg; kan stridighetene mellom disse to tjenestene også forstås i lys av at praksisen er så innarbeidet, tradisjonsbundet og vanepreget at vi ikke reflekterer over den. Med andre ord at handlingene gjøres på måter som de alltid er blitt gjort, og derfor er «det sånn vi jobber i BUP». Det samme kan sies om barnevernet. Når vi gjør som vi gjør, ligger det i praksisen en underliggende eller implisitt tro på handlingenes mening eller verdi, en tro så grunnleggende at det ikke stilles spørsmål ved den, altså en form for *illusio* (Bourdieu 1999) som er et sosialt spill mellom forventninger og den verden som innfrir dem. At «spillet» ikke avsløres, kan forstås som at aktørene i begge feltene stilltiende slutter seg til *doxa*, altså til alt det som gjør at praktikerne i begge feltene handler som de gjør og som også opprettholder det selvfølgelige i praksishandlingene. Disse innarbeidede handlingene kan som jeg har påpekt, ha ulike uttrykk og gis ulik mening. En slik mening kan være å forstå stridighetene og kampene som et forsvar for sine respektive og autonome fagfelt, altså sine «revir». Det å beskytte sine revir mot konkurrenter eller «illegale» inn-trengere kan forstås som uttrykk for en manglende tillit til den andre tjenesten. En manglende tillit kan uttrykkes på forskjellige måter, for eksempel slik behandleren nedenfor gjør:

Jeg lurer på om vi tier om for mange ting «i det gode samarbeidets navn». Vi er så opptatt av at samarbeidet skal være godt – poliklinikken er opptatt av det, slik at vi ligger for lavt noen ganger når vi tenker at noe ikke er bra ...

Og jeg spør; kan det hende at denne behandleren opptrådte i tråd med en innarbeidet behandlerpraksis der en plasserer seg selv i en overordnet ekspertposisjon? Videre i intervjuet kom det fram at hun hadde begynt å føle en uro over at hun mer *behandlet* barnevernet enn å forholde seg til tjenesten som en likeverdig samarbeidspartner.

Når kamper oppstår mellom BUP og barnevernet, kan de altså dreie seg om

å ville beskytte gjeldende fagfelts spesifikke kunnskap og praksis, ja, kanskje feltets kollektive habitus. Det er som om det innenfor hvert felt forefinnes en stilltiende tro på at eget fagfelts autonomi og grenser er så viktige at de er verdt og slåss for. Men det kan også hende at den manglende gjensidige anerkjennelsen fra hver av tjenestene kan virke truende på det enkelte fagfeltets identitet med den konsekvens at fagfeltets «selvoppfatning» blir truet.

Bourdieu mente at en viktig grunn til å markere distanse overfor de nærmeste rivalene i makthierarkiet er nettopp å hegne om sin kollektive identitet. BUP kan for eksempel mene at (...) *vi kan mye mer om psykisk sykdom og vi kan diagnostisere, i hvert fall en del av oss, og det gjør ikke barnevernet. Jeg synes en del fra barnevernet, ikke alle, trekker litt raske konklusjoner noen ganger. Jeg synes at noe av det som mange av oss (i BUP) har som styrke er dette å reflektere over at det kan være mange ulike årsaker til noe, for eksempel en krise.*

Utsagnet kan sikkert leses på mange måter. Jeg leser det umiddelbart som en faktabasert uttalelse som det er liten grunn til å sette spørsmål ved. Men utsagnet kan også leses som en påminnelse om de ulike rammene som barnevernet og BUP arbeider innenfor. For eksempel ble det i et fokusgruppeintervju påpekt at barnevernet opererer med svært korte tidsfrister og at «det derfor brenner under føttene deres», mens ansatte i BUP har mer tid og rom for refleksjoner.

Denne oppfatningen med å markere eget fagfelt som *svært* forskjellig fra rivalens fagfelt kan handle om å sikre seg et monopol innenfor en spesiell sektor. Men det kan også handle om å etablere en mest mulig autonom og uavhengig praksis, noe som kan være forklaringen på at barnevernet i enkelte kommuner har ansatt egne psykologspesialister og familieterapeuter i tjenesten, og dermed frigjør seg mest mulig fra spesialisthelsetjenesten. Barnevernet ønsker å være mer uavhengig og selvforsynt i sitt arbeid.

Et annet poeng som Bourdieu påpeker, er at jo mer autonomt et felt er, desto sterkere er adgangsbegrensningene. Autonome felt har gjerne ulike typer portvakter som beskytter feltets praksis og grunnleggende verdier. I de siste årene har helseforetakene operert med et finansieringssystem som indirekte har fungert som «portvakter»³ i BUP. For å opprettholde nødvendig inntjening og «produksjon», forutsetter det at pasientene møter til fastsatt tid, at behandlingstiden i prinsippet ikke overstiger 50 minutter, at lange samarbeids- og nettverksmøter unngås og at tilnæringsmåtene og metodene er mest mulig effektive slik at pasientgjennomstrømningen går kjapt. Barn og unge som ikke klarer å følge opp disse kravene, gir dårlig økonomisk uttelling, samtidig som behandlerne risikerer å få lave produksjonstall i sine tiltakslistene. En behandler i BUP beskrev situasjonen slik:

3 Begrepet «portvakt» er hentet fra Lars Inge Terums bok *Portvakt i Velferdsstaten* (2003). Her heter det at portvaktens problematiske oppgave er å bestemme hvem som skal slippe inn og hvem som skal avvises.

Jeg tenker at dette kravet om så og så mange tiltak gjør det mindre fristende å gå inn i en omfattende barnevernssak hvor du må regne med at du må i møter stadig vekk. Noen møter er refusjonsgivende, andre er det ikke. Du får masse telefoner, du får en rekke praktiske problemer når det skal holdes ansvarsgruppemøter som gjør at du må fire på din egen timeplan; alle de tingene der med det presset som vi har i retning av å være effektive ... Det gjør at vi nøler mer enn det vi ellers ville ha gjort med å ta disse sakene. Det gjør at det begrenses hvor mange slike saker en kan gå inn i. Du får det på en måte veldig travelt uten at det synes.

Barnevernssaker er sammensatte og kompliserte. «Noen ganger, når saker ikke blir tatt inn i BUP, så tror jeg de er for kompliserte.» Men forskjellen mellom BUP og barnevernet er at barnevernet ikke kan velge bort disse sakene, noe BUP i stor grad kan.

Mange saker vi holder på med i barnevernstjenesten som vi godt kunne ha tenkt oss å slippe å holde på med fordi de er så komplisert at en ikke vet hvem fot en skal stå på, en det kan vi ikke. Vi kan ikke velge oss ut!

Saker som henvises til BUP fra barnevernet er arbeidskrevende og gir den enkelte behandler liten *symbolsk kapital* innad i BUP. Men også i barnevernet er mange av disse sakene utfordrende og heller ikke her gir disse sakene høy status og symbolsk kapital. Det kan i sin verste konsekvens føre til at ingen vil arbeide med de mest sammensatte sakene, og at tid og energi i BUP og barnevernet går med til å kives om hvor sakene *ikke* hører hjemme. Antagelig hadde mange av disse sakene blitt behandlet annerledes dersom begge parter hadde erkjent og anerkjent problemstillingen og derav tatt et fellesansvar for oppfølgingen av saken.

Å tenke det, ønske det, ville det, men å gjøre det ...

Tilbake til problemstillingen; kan Bourdieus teori om maktforhold og dominans bidra til å utvide forståelsen av etablerte praksisformer? Og vil denne utvidede forståelsen bidra til at nye praksisformer etableres og utvikles? Slike spørsmål har dannet grunnlag for denne artikkelen. Når jeg har undret meg over hvorfor barnevernet og BUP har hatt så vanskelig for å samarbeide, har det nemlig vært vanskelig å finne begrunnede svar. Samtidig har det utenfra sett vært ubegripelig hvorfor tjenestene ikke bare har etablert samarbeidsstrukturer og fora fordi det ville være nyttig for egen praksis. Her er det jeg håper at Bourdieu sitt habitusbegrep har gitt noen svar. Avhengig av posisjonen i fagfeltet, reflekterer den enkeltes habitus en kollektiv måte å forholde seg til motparten på som bidrar til å markere distinksjonen mellom «oss» og «dem». Den kollektive habitus, altså det systemet av disposisjoner som bestemmer hvordan bestemte grupper handler,

tenker, oppfatter og vurderer i gitte sosiale sammenheng, er kroppsliggjort på en måte som gjør at mennesker intuitivt handler på måter som man pleier å gjøre. Det kan forklare tregheten som ligger i å skulle endre egen praksis. Ikke det at praktikere ikke ser behovet for endring, men det viser seg vanskelig i situasjonen. Da handles det ofte intuitivt og regelbundet. Men la meg presisere; det betyr *ikke* at habitus ikke kan forandres (Bourdieu (1999:179)). Habitus er i utvikling i takt med at livs- og samfunnsbetingelsene endrer seg og at det i fagfeltene tilføres nye praksismåter, metoder og tilnæringsmåter. Men det nye vil alltid bli møtt med utgangspunkt i den «gamle» habitus. Derfor møtes nye arbeidsformer og pålegg med mye skepsis, tvil og motstand. Derimot kan nye praksiser utvikles fordi praktikerne, som en følge av kritiske refleksjoner over egen etablerte praksis, har fått ny kunnskap som kan gi nye handlinger. En godt erfaren saksbehandler i barnevernet uttalte følgende om sine erfaringer med BUP:

BUP blir nå fremstilt mye mer positivt, og jeg tenker det er kjempebra. Det gjør jo noe med oss også, at vi på en måte får litt trua på dem. Og jeg ser også at i noen av sakene hvor BUP har vært inne, at det har vært positivt for familiene.

Og en annen sier:

Vi er tross alt kommet et stykke på vei nå i forhold til å vite om hverandre, i forhold til å tørre å ta kontakt. Og det som også er viktig er at BUP kommer ut til oss; det opplever i alle fall jeg. Som i dette prosjektet; at BUP er til stede på Oppstarts-møtene og kan være tilstede der og da; det tror jeg er veldig viktig.

Ved at den kollektive habitus blir utfordret gjennom nye praksisformer og tilnæringsmåter, gir det håp om at nye praksisformer er i emning; en praksis som anerkjenner betydningen av åpne dialoger mellom tjenestestedene.

Referanser

- Agledal, S-A. (2006). *Tidligere hjelp til barn og unge med psykiske lidelser og/eller rusproblemer*. Høringsrapport til Helse- og omsorgsdepartementet.
- Andersson, H.W. og Steilhaug, S. (2008). *Tilgjengelighet av tjenester for barn og unge med psykiske problemer: Evaluering av Opptrappingsplanen for psykisk helse*. Sintef Helse
- Bourdieu, P. (1999). *Meditasjoner*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Bourdieu, P. & Wacquant, J.D. (1993/1991). *Den kritiske ettertanke*. Oslo: Det Norske Samlaget
- Bourdieu, P. (1995). *Distinksjonen: en sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag A/S

- Bourdieu, P. (1996/1994). *Symbolisk makt*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge: The Polity Press
- Bourdieu, P. (2005). *Udkast til en praksisteori*. København: Hans Reitzels Forlag
- Broadly, D. (1991). *Sociologi och epistemologi*. Stockholm: HLS Förlag
- Christiansen, K.U. (red.) (1993). *Forholdet mellom barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien*. Oslo: Skriftserie fra Barnevernets utviklingscenter, nr. 5.
- Evaluering av Opptrappingsplanen for psykisk helse (2001–2009)*. Oslo: Norges Forskningsråd 2009
- Flemmen, M. (2012). Vår tids viktigste sosiolog. I *Klassekampen* 21. jan. 2012.
- Hummelvoll, J.K. (red.) (2003). *Kunnskapsdannelse i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Høyvik, K. (1996). *Barnevernet og barne- og ungdomspsykiatrien. Samarbeid eller henvisning?* Trondheim: NTNU
- Iversen, A.C. m.fl. (2008). Psykiske vansker hos hjemmeboende barn med tiltak fra barnevernet. I *Norges Barnevern*, 1: 3–10.
- Kristoffersen, L. B. (2005). *Barnevernsbarnas helse: uførhet og dødelighet i perioden 1990–2002*. Oslo: Norsk institutt for by- og regionsforskning.
- KS. (red.) (2011). *Sammen for barn og unge. Bedre samordning av tjenester til utsatte barn og unge*. Rapport.
- NOU (2000). *Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer*. NOU-rapport 2000:12
- Nygren, P. (2000). *I krysningsfeltet mellom barnevern og barne- og ungdomspsykiatri. Dobbeltklientprosjektet. Delrapport 1*. Oslo kommune: familieetaten.
- Riedl, T. R. (2008). Samhandling mellom barnevernstjenesten og BUP – sett fra en juridisk synsvinkel. I *Voksne for barn: Barn i Norge 2008. Årsrapport om barn og unges psykiske helse*.
- Seikkula, J. (2000). *Åpne samtaler*. Oslo: Tano Aschehoug
- Schøn, D.A. (2001/1983). *Den reflekterende praktiker*. Århus: Forlaget Klim
- Strøm, E. og Jerpstad, R. (2011). Endring skjer gjennom handling! I KS-rapport: *Sammen for barn og unge. Bedre samordning av tjenester til utsatte barn og unge*.
- Terum, L.I. (2003). *Portvakt i velferdsstaten*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Aamodt, L. G. m.fl. (2011). *Samhandling mellom barnevern og BUP. Kunnskapsutvikling i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Aamodt, L.G. & Aamodt, I. (2009). «Familien i sentrum». *Et samarbeidsprosjekt mellom barnevernstjenesten og BUP*. Sykehuset Asker og Bærum
- Aamodt, L.G., m.fl. (2000). *Prosjekt Sanering Venteliste*. Oslo: Nic Waals Institutt.

Brikker i voksenspillet

Publisert i Fontene 6/2012

Skilsmisse betyr akutt krise for barn og voksne. Men barna blir sjelden hørt i meklingen. Dette bør endres.

Mange barn og foreldre strever med å lage gode omsorgsordninger etter samlivsbrudd. Vi har obligatorisk foreldremekling for å bistå foreldre i å komme fram til privat avtale. Meklere snakker sjelden med barnet. Familjerettsbyråen i Gøteborg har tilbudt barnesamtaler som del av meklingsordningen siden 1990-tallet. Sosialrådgiver Eva Axelsson og hennes kolleger delte erfaringer de har gjort gjennom snart 20 år med meg.

Obligatorisk foreldremekling ved skilsmisse ble innført i Norge for 19 år siden. Norge har forpliktet seg til å etterleve blant annet FNs barnekonvensjon som gir barn rett til informasjon og deltakelse når beslutninger skal tas i saker som angår dem. Likevel viser tall fra vinteren 2010 at barn bare deltok i 4 prosent av meglingssakene¹. FNs komite for barnets rettigheter anmodet i 2010 Norge om å «... fremme behørig respekt for synspunktene til barn i alle aldre i administrative og rettslige prosesser, herunder i barnefordelingsaker ...» (2010, 9).

Norsk statistikk teller saker, og dermed er antallet barn som berøres av samlivsbrudd eller tvister usikkert. I realiteten er barna relativt usynlige. Personopplysninger og meklingsattest gjelder de voksne. Ingen opplysninger registreres om barnet eller om foreldre faktisk kommer fram til en ordning, og det er ingen kontroll av om barnets beste blir ivaretatt.

Barn har ingen instans de kan henvende seg til dersom ordningen ikke fungerer for dem, de er avhengig av foreldre som tar initiativ til endringer ut fra barnets signaler.

I et juridisk perspektiv har barnet en utvetydig rett til deltakelse og medbestemmelse.

¹ SINTEF og NTNU Samfunnsforskning AS på oppdrag fra BLD; Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov, 2011.

Forskning viser at barn ønsker å delta i samtaler om hvordan familielivet bør organiseres etter samlivsbrudd (bl.a. Smith & Taylor 2003). Min erfaring er at barn ser seg selv som likeverdige familiemedlemmer som ønsker å få mulighet til medbestemmelse og få vite hva som skjer. Barn forstår at de ikke kan bestemme, men de vil at foreldre skal høre på dem – «det er jo meg det gjelder».

Mange forteller imidlertid at de ikke blir hørt på, mens andre sier at de liksom er brikker voksne bestemmer over. Praksis viser at vi er langt unna at alle barn som berøres av meklingsordningen kan få et godt tilbud om deltakelse. Derfor er tilbudet til svenske barn interessant å se nærmere på.

Kartleggende samtaler med barn

Svenske foreldre får tilbud om «Samarbetsamtal». Når de benytter dette, registreres barnet som hovedperson, og det tilbys barnesamtale. Begrunnelsen for dette er at det å holde barnet utenfor foreldrenes konflikt ikke er å ta hensyn til barnet. Det å være barn blir ofte veldig ensomt og forvirrende med to foreldre som hver for seg kanskje holder på å drukne i egen livskrise.

Tilnærmingen de har brukt i Göteborg de siste 12 årene presenteres som «kartleggende samtaler med barn når foreldre ønsker hjelp til å finne gode ordninger for bosted og samvær». Opprinnelsen er Barneorientert familieterapi (BOF), et tankesett utviklet av den norske psykologen Martin Soltvedt. BOF legger til grunn at barn er selvstendige aktører i familien, at leken er barnets naturlige måte å uttrykke seg på, at leken avspeiler barnets indre liv og familiens samhandlingsmønster. Tilknytning, samhandling og utvikling av barnets selvfølelse er nøkkelbegreper. For nærmere beskrivelse viser jeg til Soltvedts bok fra 2005. Barnesamtalen beskrives som «en bro mellom lek og virkelighet» der barn fra fire års alder får mulighet til å gi uttrykk for hvordan det opplever livssituasjonen og sin relasjon til hver av foreldrene. Det er en måte å få del i barnets livsverden på uten å skulle vurdere en «objektiv» virkelighet. Gjennom en – to lekpregete samtaler samhandler barnet med sosialrådgiveren ved hjelp av figurer som visualiserer livssituasjonen. Barnet støttes i å sette ord på det det viser i leken slik at det blir en utvidende og meningssskapende dialog (Hundeide 2003, 68). Fokus i samtalen avklares og forberedes med foreldrene ved individuelle og felles samtaler.

I samtalerommet er det sandkasse, figurer for visualisering, og sittegruppe med lavt bord. Regien er litt forskjellig etter barnets alder. Tenåringen velger ofte sittegruppen og bordet mens yngre barn oppsøker sanden. Det er to rådgivere i rommet, èn i aktivt samspill mens den andre styrer videooptak og supplerer etter behov. Video hjelper å huske detaljer og få øye på reaksjoner, samtidig som det er god bevisstgjøring i forhold til språk. Utdrag vises i eget møte der barnet ikke deltar. Oppnår ikke foreldre enighet, inviteres barnet til oppfølging med

fokus på håndtering av situasjonen. Foreldre kan be om at avtalen blir vurdert ut fra barnets beste, og det kan avtales evaluering.

Erfaringer som framheves:

- Barn er ensomme i sine tanker og løsningsstrategier. Søsken snakker ikke uten videre med hverandre, og dermed blir tanker og følelser individualisert.
- Man får god innsikt i barnets spørsmål og forvirring, en innsikt foreldre trenger for å møte barnets behov. Barn har sjelden noen tydelig vilje eller ønske om å bestemme.
- Det stilles sjelden spørsmål til barn om hvor det vil bo, de som har en klar mening forteller den uoppfordret.
- Skriftlig samarbeidsavtale om prosessen virker forpliktende, og foreldre blir klart mer lydhøre for barnets perspektiv.
- Etnisk svenske foreldre kommer ofte til enighet om gode ordninger når barnet har deltatt.
- Det kan være vanskeligere å finne åpning for forhandling om barns synspunkt i innvandrerfamilier.
- Barn deltar fra de er rundt fire år, og relevansen av samtalematerialets figurer, sand eller bordoppstilling ser ikke ut til å ha noen øvre aldersgrense.
- Kunnskap om, og erfaring med barn og barns utvikling er avgjørende for å møte barnet på rett utviklingsnivå, og tilrettelegge en ivaretagende samtale.
- For god samhandling på barnets premisser, er det en forutsetning at fagpersonen trives i arbeid med barn.

I Norge er det opp til den enkelte mekler å tilby foreldre deltakelse for barnet. Forskning viser at de færreste gjør det (Kopperud 2007, Kvål Svidal 2006). Mekler avgjør også hvordan barnet involveres. I dag brukes ulike tilnærminger. Det gjør også jeg. Som BOF-terapeut var det interessant å ta i bruk modellen fra Göteborg.

Her presenterer jeg to gutter som har likhetstrekk med mange meklinger. Den obligatoriske timen med foreldrene var preget av sterke følelser, høyt konfliktnivå og fastlåst kommunikasjon, underkjennelse av den andre som omsorgsperson og stor uenighet om hva som var best for barna. Intensjoner om å finne gode løsninger ble til kampen om barna, og ellers gode foreldre klarte ikke å være fokusert på barnet. Etter aktivt «innsalg» fra meg ble foreldrene enig om å gi prosessen en sjanse, og takket ja til barnesamtale.

NIKOLAI

Nikolai (N) var 10 år da mor begjærte mekling fordi skolen var bekymret over store endringer i hans atferd. Far hadde noen uker før flyttet til ny dame. De hadde ingen avtale. Nå var SFO arenaen der han ble hentet, foreldrene sendte SMS til hverandre om at han ble hos seg noen dager.

Første samtale (gutten og jeg alene): Da N plukket ut figurer valgte han «seg», en hund (H), mor, far og fars kjæreste (K). Han satte mor, et hus og en bil langt unna far, K, tre katter, et hus og to biler. Han selv og H sto med god avstand til mor og far. Da min figur undret seg over at gutten og H sto midt i «ingenmannsland», hentet N et hus og en mann han plasserte nær seg. Det var skolen og en lærer. Det kom fram at N svikta H hvis han dro til far, han kunne ikke bli med på grunn av kattene. Mor sa at N sikkert savna H fælt når han skulle legge seg. Far sa at det nok kom til å ordne seg, bare K begynte å like hunder.

Andre samtale: Også nå ble far, K og kattene plassert langt fra mor. N plasserte seg med mor og H. Min figur kommenterte forandringen. Da sa N at egentlig var det greiest at han og H bodde hos mor. Det var mye bedre for skoletingene for da fikk han hjelp, og verken han eller H ble lei seg, og mor ble ikke alene. Han trodde far kunne forstå det med skolen og H. Han var veldig usikker på om de voksne kunne møtes uten krig, så hva kom til å skje når han snart måtte slutte på SFO? Han tenkte over om K kunne like H, men egentlig var hun skyld i at far flytte tog han likte henne ikke. Da var det ikke greit å være alene med henne når far var bortreist med jobben.

MARCUS

Marcus (M) var 6 år og storebror til Fredrik 3 år. Mor begjærte mekling om en ordning de hadde hatt vel ett år. Hun var innstilt på å bringe saken inn for retten fordi hun var urolig for om barna ble psykisk skadet. De viste sterke reaksjoner i overgangene mellom foreldrene; klamring og redsel, vanskelig å trøste, søvnforstyrrelser, og den eldste tok stort ansvar for den minste. Far opplevde at barna ved legging alltid ville til mor, han visste at hun hadde sagt at de ikke skulle være hos han. Ingen informasjon ble delt, og de var enige i at «overleveringen» var krancling der barna ble direkte involvert i sterke følelsesutbrudd.

M deltok i to samtaler. Mye av leken foregikk på en parkeringsplass der foreldrefigurene og bilene fikk sentral plass. Det ble «slåssing» mellom de voksne, de ropte høyt og kræsja mye inn i hverandre. M gravde sin figur ned i sanden, mens lillebror alltid var tett inntil mor med hodet i sanden og gråting. Rundt parkeringsplassen var det drager, løver og andre skumle dyr. Disse laget høye og skumle lyder. M gjentok at det måtte være helt stille, ellers ville dyrene spise opp den som kom ut av bilen, og når det ble mørkt jaktet de på barn. Lillebror skjønte ikke at han måtte slutte å gråte.

Aha-opplevelser

Barns opplevelser og perspektiver er ikke nødvendigvis i samsvar med hva foreldrene tror og mener. Dette ble tydelig i samtalene med Nikolai og Marcus.

Nikolai forsto ikke hvorfor pappa hadde funnet seg kjæreste når han hadde

familie. Han tenkte mye på at det var mest rettferdig at han var like mye hos begge, men egentlig ville han bo hos mor når det var skole. Han ville være med far i helger når han ikke var borte.

Jeg måtte fortelle far at Nikolai var glad i far selv om han var mest kjent med mor, og at han kunne være mer hos far senere, men ikke nå. I tilbakemeldingen sa far at det var sterkt å se av leken hvor alene N virket. Han fikk mange tanker om hvordan det var å være N.

Mor responderte med at hun ikke hadde støttet opp om kontakten mellom N og far, og hun så hvor vanskelig det var for N. De klarte å enes om en ordning for utprøving og evaluering, og drøftet hvordan de kunne involvere N. Far ba om mer veiledning.

Marcus ville være sammen med både mamma og pappa. Mor og far ble rørt til tårer da de så opptak av hvordan han gravde seg og lillebror ned i sanden. De hørte brølene og historien om de farlige dyrene. De så at M viste fram hvor vanskelig det var å være han, og de så sammenhenger med barnas reaksjoner. Dette ble starten på en annen prosess der de fikk hjelp til å etablere samarbeidsrutiner, og individuelt kontrollere følelser. BOF fortsatte som tilnærming for å gjenopprette trygghet.

Hva gjør den kartleggende samtalen annerledes?

Samhandlingen i den lekpregete samtalen legger til rette for at barn kan fortelle fram sin historie gjennom lek og visualisering. De barrierene ord ofte gir, får mindre betydning. Barn er jo i stand til å gjøre mer enn de er i stand til å redegjøre for (Vygotkij 2008). Denne tilnærmingen er langt fra den «ikke vitende» posisjonen de fleste meklere praktiserer. Forberedelser med foreldrene setter barnets yringer i en sammenheng og sosialrådgiveren deltar i en prosess som konstruerer mening i livssituasjonen. Foreldrene til Nikolai og Marcus erkjente barnets opplevelser fordi tilnærmingen gir distanse nok til at de kunne oppfatte hva barnet fortalte gjennom «å vise fram» og fortelle til en tredjeperson. Fortellingen fikk kraft fordi de gjenkjente realitetene i det barnet visualiserte og snakket om. Vi kan si at de fikk hjelp til å få øye på barnets situasjon.

Effekten ble at de klarte å håndtere uenighetene mer konstruktivt av hensyn til sønnene. Ved å få del i barnets meningsverden kunne de gi barnet adekvat omsorg og støtte. Blant annet ble de enige om hvordan og hva de skulle snakke med barna om.

Foreldrene fortalte i evalueringssamtalen om raske endringer. Hverdagen og overgangene var mindre preget av uro, barna viste fram at de var lei seg på en «normal» måte, søkte nærhet og snakket om den andre forelderen. Jeg tenker at dette skjedde fordi prosessen påvirket både foreldre og barn.

Også familieterapeuten Jim Wilson har beskrevet effektene av en lekpreget

tilnærming. Hans erfaring er at samarbeidet med barn og foreldre er blitt bedre ved bruk av miniskulpturer og «tankelesing». Ved å følge prinsipper for lek, at barnet står for koreografi og tempo, at vi oppdager barnets signaler og følger opp disse ved å være en interessert samhandler, beskriver Wilson hvordan blikkene rettes mot «scenen» og barnet finner det lettere å snakke mer åpent, og forflytte seg mellom kontekster i tid og rom. Dette har ført til gjennombrudd i mange fastlåste samspill (1998).

Mer akutt for barna

Vi skal snakke med barn av hensyn til barnet og av hensyn til familierelasjonene etter samlivsbrudd. Ved mekling er mange i en livskrise, og barnet er i en mer akutt situasjon enn de voksne. Før bruddet har det vært en slitsom periode av ulik varighet og styrke. For å få del i barns opplevelse må vi støtte dem til å fortelle fram sin forståelse av situasjonen, og utforske hvordan det har kommet fram til denne. Slik innsikt er viktig for foreldres valg og handlinger.

Inge Kvaran beskriver hvordan omstruktureringen et samlivsbrudd er, kan være kriseutløsende. Han konkluderer med at «... barns sårbarhet forutsetter kvalitativt god omsorg fra foreldrene for at de skal kunne håndtere de mange endringene som følger i kjølvannet av skilsmissen» (2008, 207).

Mødrene til Nicolay og Marcus begjærte mekling ut fra reaksjoner hos barna. De følte at de ikke fikk tak i hvordan barnet *egentlig* hadde det. Min erfaring er at mange strever med å få til gode samtaler om det vanskelige. Når situasjonen preges av følelsesmessig smerte, påvirkes den trygge dialogen. Voksne venter på at barnet skal snakke, mens barna tier for å skjerme de voksne.

Som kursleder i «Fortsatt Foreldre»² (FF) hører jeg at foreldre føler seg hjelpeløse. Relasjoner og kommunikasjon i familien er påvirket negativt. På FF-kurset deler vi kunnskap om vanlige reaksjoner ved samlivsbrudd, systematisert ved Haaland (2002) og Tjersland (2007). En unison respons er at denne innsikten skulle de fått ved mekling, det kunne hjulpet dem til å være mer kompetente foreldre i en uvanlig livshendelse. Gjennom barnesamtalen får vi tilgang på barnets fortelling og spørsmål, og åpner for dialog om følelser og praktiske ting. Det er essensielt for sunn utvikling av identitet og selvfølelse at barn får ryddhjelp og adekvat følelsesmessig omsorg. Det får bedre oversikt, kan se flere perspektiver, og ikke minst oppleve at det er greit å snakke.

Det at mor og far er enige om deltakelse er viktig for barnets oppfatning av seg selv: «å være viktig for andre, å være premissleverandør og å kjenne at andre faktisk er avhengig av en og trenger ens tilstedeværelse og meninger, kan også

2 Kursprogram utviklet av Modum Bad – Samlivssenteret (2007): Godt nok samarbeid etter samlivsbrudd.

skape et grunnlag for identitet og selvfølelse» (Rosenberg i Eide og Winger 2008, 41).

For å komme i gang med den viktige prosessen med å finne nytt fotfeste når vi opplever uvanlige hendelser, er det avgjørende at vi benevner, beskriver og symboliserer opplevelsene (Hundeide 2003). Relatert til Kvarans funn kan samtalen være en hjelp til å forstå hva som skjer og sette dette inn i en sammenheng (Antonovsky 1987), viktige faktorer for hvor godt de mange omstillingene håndteres.

Hvem skal snakke med barna?

De fleste barn er som Nikolai og Marcus ved vårt første møte, reserverte og usikre på hva de skal gjøre på dette kontoret. Barn i en livssituasjon preget av foreldres intersemotsetninger påvirkes av at de skal håndtere mange dilemmaer og hensyn, samtidig er de preget av sterke følelser og usikkerhet. Likevel har jeg ikke opplevd at barn, uansett alder, har takket nei til muligheten for samtale.

Gode samtaler med barn fordrer særskilt kompetanse og egnethet hos den voksne. Dette støttes av erfaringene fra Gøteborg. Selv om flertallet av norske meklere er terapeuter og skal ha forutsetninger for å implementere barne-spesifikk kunnskap i sin praksis (Mæhle 2000), er det ingen selvfølge at alle har lyst eller er gode barnesamtalere. Derfor må vi tillate oss å drøfte hvem som skal gjennomføre barnesamtaler og hvordan de skal gjennomføres. I intervjuer jeg har gjort med barn som har deltatt i mekling sier de at det er viktig hvordan mekler møter dem i språk og innlevelse (Hoviosen)³. Barn fortjener kvalitet, men vi har i dag ingen standardisering eller kvalitetssikring av det vi tilbyr. Hvorfor?

Erfaringer fra Familjerätten i Gøteborg er at barns deltakelse er konfliktdepende. Legger vi til rette for barns deltakelse, kan det bygges bro mellom ulike interesser, og det kan lyttes med større innlevelse og tålmodighet. Det er sannsynligvis det som skjer når foreldre oftere blir enige om gode ordninger når barn deltar. Min erfaring er at en lekpreget tilnærming er en ivaretakende samtaleform som kan tilpasses hvert barn. Foreldre tilbys muligheter til «å få øye på» barnets situasjon med en samtaleform der barnet både viser og får hjelp til «å snakke fram» tanker og følelser.

Barn uansett alder prøver å skape seg oversikt, de er opptatt av omsorg for kjæledyr, omgang med venner, hvem av foreldrene de skal være hos når, og de er opptatt av hvordan foreldrene har det.

Den kartleggende samtalen som tilbys i Sverige egner seg godt som del av ordningen med foreldremekling. Hvorfor skal svenske barn skal ha et bedre tilbud enn norske?

3 I forbindelse med master i familiebehandling, HiOA, Grethe K. Hoviosen 2012

Litteratur:

- Antonovsky, Aaron. *Helbredets mysterium*. Oversatt til dansk av A. Lev. København: Hanz Reitzels Forlag 2000.
- Eide, Brit Johanne og Winger, Nina. *Fra barns synsvinkel. Intervju med barn – metodiske og etiske refleksjoner*. Cappelen's Forlag as 2003.
- Hundeide, Karsten. *Barns livsverden. Sosiokulturelle rammer for barns utvikling*. Cappelen's Forlag as 2003.
- Haaland, Kirsti Ramfjord. *Barnet i skilsmissen. Et barneperspektiv på familieomforming*. Universitetsforlaget 2002.
- Kopperud, Ella. *Barn på familiekontor?* Masteroppgave Diakonhjemmets høgskole 2007.
- Kvaran, Inge. *Skilsmisse sett med barns øyne – barns sårbarhet og håndtering*. Doktoravhandling ved NTNU 2008:21.
- Moxnes, Kari. *Kjernespregning i familien. Familieforandringer ved samlivsbrudd og dannelse av nye samliv*. Universitetsforlaget 1990.
- Mæhle, Magne. *Bruk av barnespesifikk kunnskap i familierapi*. *Tidsskriftet Fokus* 1/2000.
- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. *Rapport: Behandling av Norges fjerde rapport til FN om oppfølging av barnekonvensjonen. Avsluttende merknader fra FN's komite for barnets rettigheter januar 2010*.
- Smith, Anne B. & Taylor, Nicola J. *Rethinking children's involvement in decision-making after parental separation*. Paper presented at the Eight Australian Institute of Family Studies Conference, Melbourne 12-14 February 2003.
- Soltvedt, Martin. *BOF – Barnorienterad familjeterapi*. Bokförlaget Mareld 2005.
- Svidal, Linda J. Kvål. *Forteljinger om å involvere barn og unge i mekling*. Masteroppgåve, NTNU 2006.
- Tjersland, Odd Arne. *Typiske reaksjonsmåter hos barn. I Godt nok samarbeid etter samlivsbrudd, red. Guro Hansen Helskog og Kristin Tafjord Lærum*. Modum Bad – Samlivssenteret 2007.
- Ulvik, Oddbjørg Skjær. *Barns rett til deltakelse – teoretiske og praktiske utfordringer i profesjonelle hjelpers samarbeid med barn*. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening* 12:2009.
- Vygotskij, Lev S. *Tenkning og tale*. Gyldendal Akademisk, 1.utgave, 3.opplag 2008.
- Wilson, Jim. *Child-focused practice. A Collaborative Systemic Approach*. London: Karnac books 1998.
- SINTEF og NTNU Samfunnsforskning AS: *Evaluering av mekling etter ekteskapslov og barnelov på oppdrag fra Barne- og likestillings- og inkluderingsdepartementet*, Rapport 2011.

Bilder fra narrativ praksis

Publisert i Fokus på Familien 4/ 2011

Hensikten med denne artikkelen er å formidle noen bilder eller historier fra vår praksis, en liten familieenhet kalt Poliklinisk Intensivt Familiesamarbeid (PIF) i en stor barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk. Familieenheten har de siste åtte årene forsøkt å utvikle en narrativ tilnærming i møtene med barn/ungdom og deres familier. Siden dette har foregått innfor rammen av en tradisjonell BUP-poliklinikk, med sine retningslinjer, krav til utredning og diagnostisering, har det vært en utvikling fylt av utfordringer og dilemmaer. Hensikten er først og fremst å illustrere noen sider av vår praksis så erfaringsnært som mulig gjennom konkrete eksempler. **Nøkkelord:** narrativ, eksternaliserende samtaler, unntak/unikt resultat

Selv om utfordringer og dilemmaer knyttet til den konteksten vi arbeider innenfor er viktig, er hensikten her først og fremst å illustrere noen sider av vår praksis så erfaringsnært som mulig, gjennom konkrete eksempler. Alle implikasjonene av disse praksisbildene vil ikke bli drøftet her, heller ikke hvordan den narrative praksisen står i forhold til andre praksisformer. Dette overlater jeg til lesernes egen refleksjon og erfaring.

Hvorfor narrativ praksis?

Gjennom de mer enn tjue årene jeg har arbeidet som sosialarbeider og terapeut, har jeg vært på leting etter metoder eller terapeutiske retninger som kunne ivareta de verdiene jeg ønsker å stå for som behandler: respekt, vennlighet, høflighet overfor folks erfaringer og historier. Jeg har blitt mer og mer opptatt av at folks egne kunnskaper og erfaringer blir etterspurt og satt i fokus, ikke minst barn og unges kunnskaper og erfaringer.

Som de fleste andre familierapeuter har jeg hentet mye inspirasjon fra ulike systemiske familierapiretninger (Boscolo, Cecchin, de Shazer, Tom Andersen med flere.) Likevel var det mitt møte med narrativ terapi og Michael Whites arbeid som ga meg et løft, ny inspirasjon – og ikke minst glede. Jeg fant i

narrativ praksis en måte å tenke om folk og folks problemer og plager på som samstemte med mine egne verdier og idealer, på en helt unik måte.

Jeg kan ikke gi Whites bidrag til utviklingen av narrativ praksis noen rimelig framstilling i denne korte artikkelen. Men han har etterlatt seg en arv av kunnskap, erfaringer og fantastiske fortellinger fra praksis da han døde altfor tidlig i 2008. Hans arbeid (White, 1989, 1990, 1995, 1997, 2000, 2004, 2009) er en kilde til stadig ny inspirasjon.

Jeg vil bruke et sitat fra Geir Lundby som uttrykker noe av det praksis i narrativ terapi betyr for meg:

Det kanskje fremste kjennetegnet på narrativ praksis er at den ønsker å sette menneskers spesifikke og lokale kunnskaper og erfaringer i sentrum for alt samarbeid. Dette i motsetning til generalisert og «global» kunnskap om «psykiatriske tilstander». Dette bygger på en erkjennelse av at alle menneskers liv og erfaring er unike, og at det ikke er noen «psykiatrisk tilstand» som er nøyaktig lik en annen, selv om de gis samme navn. Det er nettopp i de spesifikke og unike kunnskapene folk har om sine egne liv og historier at de rikeste kildene til kunnskap om hva som er bra for dem, hva som ikke er bra, og hva de ønsker, håper på og drømmer om i livene sine, kan finnes (Lundby, 2009: 11).

PIF

PIF – Poliklinisk Intensivt Familiesamarbeid – er familieenheten ved Lillestrøm BUP. Den ble opprettet for snart tolv år siden. På PIF har vi i sju-åtte år forsøkt å utvikle en narrativ tilnærming og praksis i møtene med barn/unge og deres familier.

Utgangspunktet var at det skulle representere et tiltak som skal kunne ha noe mer tid og fleksibilitet enn det som ofte er praktisk mulig i den vanlige poliklinikkhverdagen, blant annet for å forsøke å unngå innleggelse i institusjon.

Vi jobber mye med spiseforstyrrelser, alvorlig tvang, kronisk utmattelsessyndrom (ME), alvorlig familieproblematikk og sammensatte saker.

PIF er lokalisert i egen leilighet i poliklinikken, med to stuer som er våre samtalerom, og et eget kjøkken.

Om veiledere, pålegg, krav, dokumentasjon og behandlingsplan

En av måtene Helsedirektoratet forsøker å sikre at det ytes forsvarlig behandling på innenfor vårt system, er å komme med ulike pålegg og forskrifter. Selv om det er en økende åpenhet rundt psykisk helse, er det fremdeles for mange ansett som noe skamfullt, og dermed hemmelig at de mottar et tilbud for seg selv eller sin familie. Mottar man behandling uten å dele det med omgivelsene, kan det også

være vanskelig å stille spørsmål ved tilbudet man får, og på den måten få sjekket ut om det er forsvarlig og i tråd med hva en kan forvente. Myndighetenes intensjon med behandlingsplaner og retningslinjer er å sikre at den enkelte bruker av tjenestene får god og forsvarlig hjelp. Dette er en intensjon vi deler. Noen ganger kjennes allikevel disse påbudene ut som en liten tvangstrøye og krav om byråkratisering. Fordi en behandlingsplan ikke kan romme alle de ulike måtene man jobber og tenker på innenfor vårt system, kan det være tidkrevende, og nesten kjennes litt meningsløst å oppfylle sine plikter ved å fylle dem ut.

I PIF har vi ingen intensjon om å ikke ta del i de samme plikter og oppgaver som alle andre avdelinger på BUP. Hvis vi skal ha en faglig berettigelse i den store BUP-en, må vi jobbe lojalt og smidig inn i det store systemet.

Vi fikk et nytt pålegg om behandlingsplan våren 2009. Det var ingen jubel å spore, heller en litt trøtt resignasjon på at dette må vi forholde oss til. Så begynte vi å snakke om at vi kunne oversette denne planen til et «narrativt» språk. Ganske raskt og i samarbeid med hverandre på et teammøte utformet vi vår egen plan, som ivaretar alle de krav som ble stilt i den opprinnelige behandlingsplanen. Trøtt resignasjon forvandlet seg til smil og energi og til og med litt entusiasme på å skulle starte opp og skrive behandlingsplaner. Jeg har lyst til å dele denne planen og vår «oversettelse» av den her.

Behandlingsplan for PIF

- Opprinnelig sto det: Beskrivelse av hva det ønskes hjelp til.
- Dette oversatte vi til: «Forhandle om en erfaringsnær og spesifikk definisjon av problemet. Hva skal vi snakke om, og hva skal vi kalle det?»

Her er det naturlig å stille spørsmål, først og fremst til de som er henvist, om hvorfor de har kommet, hva som er mest vanskelig og utfordrende akkurat nå, hva de kunne tenke seg å samarbeide med oss om, og hvilke problem de ønsker å redusere i sitt liv. Hva kaller de problemet? Vi stiller også dette spørsmålet til foreldre, og det er ikke alltid at foreldre og barn tenker likt om det. Gjennom å få fram ulike synspunkter og ulike stemmer, får vi også fram en rikere kunnskap om hvordan problemet influerer på de forskjellige i en familie.

- Hva skal være BUPs rolle i saken, og samarbeid med andre instanser
- Dette «oversatte» vi til: «Hvem er det viktig for familien at vi samarbeider med?»

Ønsker de at vi har kontakt med lege, klinisk ernæringsfysiolog, skole, helse-søster, representanter fra barnevernet eller andre som er viktige for familien?

Vi kan også foreslå aktuelle samarbeidspartnere. Når vi møter ungdom som er rammet av en spiseforstyrrelse, har vi erfaring med at spiseforstyrrelser kan

være ganske gode på å villed med hensyn til hva som er sunt og usunt. Vi kan da foreslå å invitere inn klinisk ernæringsfysiolog, som kan representere en motvekt til spiseforstyrrelsens stemme i så henseende. Det er også naturlig i disse sakene at vi ber om at fastlegen følger opp somatiske forhold, da spiseforstyrrelser som kjent ofte kan både svekke og skade kroppen.

- Valg av metode og tilnærming
- Dette «oversatte» vi til: «Fokus på doble historier og familiens/barnets agenda for eget liv.»

Familier som henvises til oss kommer alltid med en problemmettet historie. Vi er selvsagt svært interessert i denne historien, og vi inviterer familien/barnet til å fortelle oss denne historien i et eksternalisert språk. På samme tid er vi interessert i å få tak i de doble historiene gjennom å bli kjent med de delene av deres liv som ikke er dominert av problemet. De tingene de setter pris på hos hverandre og seg selv. De tingene de liker og er interessert i osv. Vår erfaring er at det er rundt disse temaene vi lettest kan komme på sporet av hva som er familiens/barnets agenda for sine liv – hver for seg og sammen.

- Behandlingsfokus og målsetting
- Dette «oversatte» vi til: «Fokus på de ønsker, håp og drømmer som familien/barnet har for samarbeidet og for livet.»

Sentralt for vår praksis er at vi aldri formulerer noe behandlingsfokus eller målsetting uavhengig av det som er familiens/barnets eget anliggende eller interesse. Problemet de har kommet for, vil alltid stå i fokus. Vi antar at problemet alltid skygger for et frustrert håp, ønske eller drøm, og at det er håpene, ønskene og drømmene det er viktig å få fram i lyset og rikt beskrevet.

- Tentativ behandlinglengde/avslutningstidspunkt
- Dette «oversatte» vi til: «Lengden og hyppigheten av samarbeidet evalueres fortløpende av familien og barnet.»

Jeg har blitt fortalt at Steve de Shazer en gang sa at den beste definisjonen på korttidsterapi han visste om, var at det tar den tiden det tar. Det er også vår erfaring. Vi vil derfor aldri anslå noen bestemt tidsramme for hvor lang tid «behandlingen» eller samarbeidet vil ta. Derimot vil vi alltid spørre familien og spesielt barnet/ ungdommen om det vi snakker om er nyttig og viktig og om de har lyst til å lage en ny avtale med oss. Helt i begynnelsen av samarbeidet med en familie vil vi ofte foreslå at vi møtes tre til fire ganger for å bli kjent, og at vi sammen evaluerer arbeidet da. Nesten uten unntak sier familien ja til et slikt forslag.

- Husk at det i alle saker skal journalføres en vurdering av selvmordsrisiko
- Dette «oversatte» vi til: «Har problemet på noen måte fått deg til å gi opp, miste håpet eller tenke at du kommer til eller vil gi opp?»

Det å skulle gjennomføre et pålegg om å gjøre suicidalvurderinger av absolutt alle som kommer, kan kjennes unaturlig og ubehagelig. Ikke fordi det er feil å spørre når man tenker at det faktisk er en fare eller vi lurert på om det er det, men alle som har jobbet i vårt system vet også at det ikke alltid er fare for selvmord. Det å skulle stille en ungdom spørsmål om selvmordsrisiko, og ungdommen aldri har tenkt tanken, kan igangsette prosesser som kanskje er helt i strid med intensjonen.

Mange ungdommer lurert på om de har det vanskelig nok når de mottar et tilbud i BUP. Kanskje andre har det mye verre. Når vi i tillegg spør om selvmordstanker, så kan de få bekreftet at det er sånn. Som liten lærte jeg et ordtak:

«Vekk ei den bjørn som sover». Det å heller stille spørsmål om problemet har fått en ungdom til å nesten tenke at de vil gi opp, åpner for rikere samtaler, flere temaer, men også en mulighet til å kunne gjøre vurderinger av eventuell selvmordsfare.

Det første møtet på PIF

I den første samtalen vil vi ofte ta utgangspunkt i det første punktet i behandlingsplanen, som er å forhandle om en erfaringsnær og spesifikk definisjon av problemet. Dette punktet er sammenfallende med det første punktet i Michael Whites Kart for stillingtaken til problemet (kartet er oversatt og utarbeidet av Geir Lundby og brukes i undervisning).

Kartet er organisert rundt fire områder for utspørring, som jeg kort vil nevne her:

- Forhandle om en erfaringsnær og spesifikk definisjon av problemet
- Kartlegge problemets virkning på folks liv og forhold
- Evaluere problemets virkninger
- Begrunne denne evalueringen, gjerne ved å stille spørsmål om hvorfor man evaluerer det på denne måten

Folk vet gjerne mye om alt de ikke får til, når de kommer til PIF. De har forsøkt å motarbeide og løse problemet, de har antagelig forsøkt å forklare problemet, og mange rundt har bidratt på samme måte.

Det som klart ligger i vår kultur, er en lineær årsak–virkningstenkning. De aller fleste familier har med seg denne tenkemåten når de kommer. Det er helt vanlig å forklare barns problemer med mangler/svakheter i oppvekst og opp-

vekstvilkår og feil hos foreldre. Alternativt søker man etter biologiske, nevropsykiatriske svakheter. Noen ganger har barn og familier med seg ferdige forklaringer og kanskje hendelser i livet som virkelig har satt sine spor. Andre ganger er det tvilen og skyldfølelsen som følger med dem.

Uavhengig av forklaringer, både de som bygger på vonde erfaringer, biologiske svakheter og de som bygger på en foreldreifeil-forklaringsmodell, er vi opptatt av hvilke utfordringer og problemer som hindrer dem i å leve et foretrukket liv. Hva kaller de det?

Er det Redd, er det Spiseforstyrrelsen, er det Tvangen, er det Gruing, er det Selvskading, er det Sint og så videre. Vi forsøker å snakke på en slik måte at det skapes et skille mellom personen og problemet. Vi inviterer barnet og foreldrene inn i en samtale der vi kartlegger hvordan «problemet» virker på dem hver især og på forholdet mellom dem. Ideen er at det som virker på oss, kan ikke samtidig være oss. Med dette unngår vi samtidig samtalen om problemets årsak og fordeling av skyld og anklager.

En utfordring i arbeidet ved en BUP er at det nesten aldri er barnet eller ungdommen som i utgangspunktet ønsker å komme. Det kan være foreldre, lærere eller andre som står barnet/ungdommen nær som er mest bekymret, og som tilsynelatende er mest plaget av problemet. Det kan dreie seg om ulikt syn på hva som er problemet, eller om det i det hele tatt er noe problem.

Nå er det sånn at de fleste barn og ungdommer hører på foreldrene sine og blir med dem til BUP selv om de ikke selv ønsker det. Jeg har til gode å oppleve at foreldre tar jobben med å få med seg barnet sitt til BUP uten at det er eller har vært grunn til bekymring.

Jeg kan vanskelig se for meg å skulle innlede et samarbeid med en som ikke har noe å samarbeide om eller som er uenig i det som presenteres som et samarbeidsprosjekt.

Vår utfordring blir da å finne ut om det er noe som er plagsomt eller uønsket i ungdommens liv, og om det er mulig å etablere et samarbeid rundt det.

Sammen må vi finne en erfaringsnær definisjon og et felles navn på problemet.

Da vi startet opp arbeidet med å eksternalisere problemet, opplevde jeg noen ganger at vi brukte mye energi på å finne fantasifulle navn. Etter hvert har jeg erfart at «det enkleste ofte er det beste». Barn og ungdom vet best hva som sliter dem, hva som hindrer dem i det de ønsker og hvilke forandringer de drømmer om. Vi må bare spørre.

Tea

Jeg husker Tea, som ble brakt til oss av foreldrene. Hun var sterkt avmagret, og hun kunne ikke se at det var noen som helst grunn for henne å komme til oss. Foreldrene presenterte anoreksi som problemet. Tea nektet for dette og formidlet

at hun ikke hadde anoreksi eller spiseforstyrrelse, at hun spiste det hun hadde lyst på, og at hun ikke var noe sulten. Hun la til at det var latterlig og misbruk av ressurser å bruke tid på henne. Hun hadde ingen spiseproblem.

Vi hørte på det hun sa, og stilte henne spørsmål om det var andre forhold i livet som hindret henne i daglig utfoldelse. Hun fortalte da at hun var veldig slapp, faktisk så slapp at hun ikke orket å gå på skolen i perioder, og heller ikke orket så mye med venner.

Vi ba om tillatelse til å spørre litt mer om slappheten, og den tillatelsen fikk vi. Vi startet opp med en kartlegging av Slapphetens virkning på Teas liv, forholdet til familie, til venner, til skolegang og til tanker hun hadde om seg selv. Tea fortalte at Slappheten påvirket humøret hennes. Den påvirket dansingen, og den tok fra henne konsentrasjonen. Den påvirket også skoleresultatene på en negativ måte. Vi spurte om virkningen den hadde på hennes tanker om fremtiden. Da vi spurte henne om Slapphetens planer for livet hennes var de samme som hennes planer, ble det tydelig at de var svært forskjellige. Tea var en aktiv danser, og gikk også på videregående skole hvor dette var hovedfaget. Slappheten hindret henne i å trene og utvikle dansen, og den gjorde henne motløs med tanke på en framtidig dansekarriere. Vi spurte Tea om det var noe som var bra med Slappheten, noe hun ønsket å ta vare på. Tea svarte klart på det. Det var ingen sider ved Slappheten som var bra for henne. Den hindret henne i alt hun ønsket å gjøre, den hindret livsutfoldelse og den hindret henne i å tro på drømmen sin.

Tea konkluderte med at hun ønsket mindre av Slappheten i livet sitt, og at hun ønsket et samarbeid med oss rundt det.

Foreldrene begynte å beskrive Tea som danser. De fortalte levende om hennes innlevelse, lidenskap og ikke minst glede over å være i dansen. De fortalte om hvor ambisiøs og innsatsvillig Tea var. De beskrev vakre opplevelser de hadde med å få se Tea på en dansescene. De fortalte om Teas utholdenhet og hvor dedikert hun var til dansen.

Tea hadde mang en gang droppet hyggelige tilbud fra venner for å opprettholde avtaler om dansetrening. Fram til nå hadde foreldrene erfart at dette likevel lot seg kombinere med et sosialt liv, men nå var de bekymret fordi Tea brukte de få kreftene hun hadde på å forsøke å gå på skolen og gjennomføre treningsøkter, men hun klarte ikke alltid det. Tea hadde nå liten eller ingen kontakt med venner på fritiden.

Tea lyttet til foreldrenes beskrivelse av henne som danser. Det så ut som at det var godt for henne å høre det de fortalte og beskrev.

Vi spurte Tea om de dagene hun faktisk fikk til å gå på skolen eller trene. Kunne disse dagene være dager hvor Slappheten var mindre framtrødende?

Tea bekreftet det, og vi spurte om Tea ut fra det trodde at hun på noen måte kunne påvirke Slappheten. Tea visste ikke det, og vi spurte om vi kunne undersøke dette sammen med henne.

Stillingtaken til det unike resultat

Vi forsøkte å kartlegge dager der Slappheten ikke hindret Tea i å leve slik hun ønsket. Dette kan vi også kalle unntak, unike resultat eller usedvanlige vendinger.

Gjennom denne samtalen kom Tea fram til at Slappheten var mindre forstyrrende de dagene hun fikk i seg noe mer å spise. Da hadde hun mer krefter og bedre humør. Det viste seg også etter hvert at Slappheten fikk fram Tristheten. Også Tristheten ble redusert de dagene Tea fikk i seg mer å spise.

Teas egen konklusjon var etter hvert at hun kanskje burde forsøke å få i seg mer å spise, for på den måten å redusere Slapphetens innflytelse i livet.

Framover samarbeidet vi mest om unntakene, det vil si dagene hvor Slappheten ikke hindret Tea i å dyrke sin lidenskap. Vi snakket om hvordan hun forbedret seg og hvilke bidrag fra andre som hjalp henne videre.

Vi fortsatte samarbeidet med Tea og hennes foreldre i lang tid framover. Tea ønsket at Slappheten skulle reduseres. Hun tok stilling til det. Hun hadde forstått at den fikk en sterkere innflytelse over henne når hun spiste mindre. Samtidig ble ikke Tea noe mer sulten av denne erkjennelsen, så vi brukte mange timer og samtaler på å finne løsninger på hvordan Tea skulle få til sitt prosjekt om å ha krefter til å danse og redusere Slapphetens virkning.

Eksternalisering av problemet, eksternaliserende språk

I samtalene på PIF søker terapeutene hele veien å omsette språket til et mer eksternaliserende språk. I praksis innebærer det at vi løfter begrepene ut fra en indre egenskapstilstand til et objekt som det går an å se på og kartlegge. Det er altså ikke personen eller relasjonen som er problemet. Det er problemet som er problemet.

I boka Terapi som samarbeid beskriver Geir Lundby hvordan denne praksisen utviklet seg først i Michael Whites arbeid. «Det er altså ikke som et ledd i en teoretisk diskusjon om hva psykiske eller sosiale problemer egentlig kommer av, ideen om Problemet er problemet oppsto. Den oppsto som en pragmatisk idé, ut fra en praksis som så ut til å virke. I sin store artikkel «Eksternalisering av problemet og ny-skriving av liv og forhold» (1989), oppsummerte White disse virkningene i seks punkter:

- Den reduserer uproduktive konflikter mellom mennesker, inkludert hvem som er ansvarlig for problemet.
- Den underminerer opplevelsen av mislykkethet som mange føler etter at problemet fortsetter å eksistere til tross for deres forsøk på å finne løsninger på det.

- Det legger grunnlaget for at mennesker kan samarbeide med hverandre, kan forenes i kampen mot problemet og unnsnippe innflytelsen det har på livet og forholdet deres.
- Det åpner opp for nye muligheter til å ta initiativer som tar tilbake kontrollen over livet og forholdet deres fra problemet og dets innflytelse.
- Det gir mulighet til å ta en lettere, mer effektiv og mindre stresset tilnærming til «dypt alvorlige» problemer.
- Den gir mulighet for dialog istedenfor monolog om problemet (Lundby, 2009: 24).

Michael White utdyper dette videre i sin siste bok *Maps* (oversatt til *Kart over narrativ praksis*):

Mange mennesker som ønsker å gå i terapi, tror at problemene de har i livet avspeiler deres egen identitet, eller andres identitet, eller de avspeiler identiteten til de personlige forholdene de lever i.» «Kort sagt begynner folk å tro at problemet er innebygget i dem selv eller i de andre – at de selv eller de andre faktisk er problemet. Og denne troen gjør at de synker enda lenger ned i problemet de forsøker å løse. Eksternaliserende samtaler kan da objektivisere problemet og dermed føre til en motvekt til disse indre forestillingene. De setter praksisen med å objektivisere problemet opp mot den kulturelle praksisen med å objektivisere mennesker. Det gjør det mulig å oppleve egen identitet som atskilt fra problemet; problemet blir problemet, ikke personen. Når det gjelder eksternaliserende samtaler, slutter problemet å representere «sannheten» om folks identitet, og muligheten for en vellykket problemløsning blir plutselig synlig og innenfor rekkevidde. (White, 2009: 14).

I eksemplet nedenfor vises en samtale hvor en fars beskrivelse av å være sint, oppgitt og bekymret (en indre tilstand) over datterens væremåte, omgjøres til en Bekymring (et objekt) som virker på ham.

Gjennom denne type eksternaliserende samtale håper vi å gjøre det lettere for ham og datteren å finne sin personlige agenda for sitt liv.

Anna, far og Bekymringen

Far og Anna (14) kom på besøk. Anna ønsket ikke at han skulle være med, men far sa at han opplevde at de som foreldre var spilt helt ut over sidelinja, og han kjente seg tom for virkemidler. Anna virket litt mutt. Hun hadde bestemt seg for at hun ikke ville si noe i samtalen når «han» – pappa – var med. Vi spurte pappa og Anna om det var i orden at vi intervjuet ham mens Anna hørte på. Det var greit for dem begge. «Bare ikke jeg må si noe så», sa Anna.

Far: Hun hører ikke på oss noen gang. Gjør vi en avtale, kan du banne på at hun misforstår. Når vi forsøker å ta dette opp med henne, blir det enda mer bråk. Hun kan liksom ikke innrømme at hun bryter avtaler. Hun bortforklarer og sier at det har vært en misforståelse. Det er da grenser for hva man kan misforstå! Det har blitt sånn at jeg lurer på om jeg må innføre et helt annet regime hjemme enn det jeg egentlig foretrekker. Det er jo krangel og bryting av avtaler hele tiden. Vi er helt utslitte, både kona mi og jeg.

AM: Er det sånn at trøbbel og bråk har kommet mellom dere i familien?

Far: Ja, sånn som Anna oppfører seg, så er jeg bekymret absolutt bestandig.

AM: Kan jeg spørre litt om hvordan denne Bekymringen virker på deg og forholdet ditt til Anna?

Far: Bekymringen får meg til å være mye mer oppfarende og utålmodig enn jeg noen gang har vært. Jeg blir oppfarende og irrasjonell. Jeg merker at jeg ikke tåler noen ting. I stedet for å være diplomatisk, er jeg utålmodig og kjempesint. Fem minutter for sent hjemme, så er jeg rasende. Jeg har i grunnen blitt ganske gnien på mange områder. Jeg har likt å være litt fleksibel og romslig, men nå gir jeg ikke en millimeter.

AM: Hvordan virker det på deg at du er annerledes enn det du har likt å være?

Far: Det gjør meg også rasende. Det får fram en smålighet i meg, og jeg blir plutselig til en type jeg ikke selv liker.

AM: Så Bekymringen forandrer deg til å være annerledes enn det du foretrekker å være, og det igjen virker på en provoserende måte. Hvis vi skulle snakke om hva slags far du ønsker å være for Anna, hvordan tror du da du ville beskrevet det?

I denne samtalen beveget vi oss bort fra at far eller Anna var problemet. Det var Bekymringen vi snakket om: virkningene av Bekymringen og på hvilken måte far evaluerte disse virkningene. Gjennom denne måten å snakke om det på, fikk far mulighet til å influere på det som skjedde. Vi snakket ikke om «håpløse» Anna, men vi snakket om en Bekymring som rådde grunnen i fars og mor liv for tiden. Den hadde virkninger på far som han kunne ta stilling til og mene noe om, og som han, da han ble klar over dem, kunne velge å motarbeide. Hvordan passet virkningene av Bekymringen med hvordan han ønsket og håpet å være?

Gjennom svarene far ga, kom det fram at han hadde helt andre ønsker og intensjoner for sin farsrolle enn dem han for tiden fylte. Han fortalte at han

ønsket å være en far som barna alltid kunne stole på, og han ønsket seg en gjensidig tillit mellom ham og barna. Han ønsket at Anna skulle merke at han ville hennes beste. Han drømte om mer humor, fleip og glede, noe som hadde blitt mangelvare de siste månedene.

Far sa at han var opptatt av gjensidig respekt. Han ønsket ikke å virke autoritær. Han ville være en pappa som var til stede for barna sine, og han ønsket å ha et åpent hus for vennene til Anna. Han ønsket at barna skulle kunne komme til ham med problemer og faderer, og at de skulle oppleve et hjem der det er høyt under taket. Han ville være på parti med ungene sine. Far understreket at det er lov å gjøre feil, han har gjort mange feil, og barna hans skulle også vite at det var lov, og at han likevel ville tåle dem og støtte dem. For tiden fikk han ikke dette til.

Far beskrev at Bekymringen kom i veien for alle disse intensjonene og ønskene. Den virket også på hvordan han hadde det med ektefellen sin, på den måten at Bekymringen tok stor plass mellom dem. Bekymringen fikk ham definitivt til å tenke at han var en feil og dårlig far. Bekymringen fikk ham også til å tenke at alt kom til å bli verre.

Vi spurte far om han kunne huske på noen situasjoner den siste tiden hvor Bekymringen ikke hadde fått ødelegge for ham og Anna. Det gjorde han! Han fortalte med glede i stemmen om en hjemmeoppgave som Anna hadde. Han hadde tilbudt seg å hjelpe, og Anna tok imot. De to jobbet sammen på data, de snakket sammen, lyttet til hverandre og samarbeidet på en god måte. Oppgaven gikk over flere dager, og far sa at han gledet seg til å sette i gang dette samarbeidet hver dag. Her opplevde han den gjensidige respekten, gleden over å samarbeide, og til og med en del latter og humor. Far smilte da han tenkte tilbake på dette, og Anna smilte med. Oppgaven ble dessuten bra!

Anna hadde startet timen med å uttrykke tydelig at hun ikke ville si noe når «han» var med. Men hun hadde fulgt nøye med på samtalen, periodevis sett både overrasket og berørt ut, og vi spurte om tillatelse til å stille henne noen spørsmål i forhold til det hun hadde hørt pappa si. Anna gikk med på det.

Vi sa til Anna at vi nå hadde hørt noe om hvilket forhold pappa ønsket å ha til henne, og hvordan han opplevde at Bekymringen ødela dette for ham. Vi lurte veldig på hva slags forhold Anna ønsket å ha til faren sin?

Anna: Jeg skulle ønske at vi kunne høre på hverandre, og stole på hverandre. At vi kunne vært ærlige med hverandre, og mer si fra. Jeg tenker liksom at jeg vil ha det sånn som pappa sier at han vil ha det. Det er det samme.

AM: For meg høres det ut som at du og pappa sier noe om de samme verdiene for hva som er viktig i forhold til hvordan dere skal ha det sammen i familien. Har jeg forstått det riktig?

Anna: Ja, det har du vel.

AM: Har du Anna noen tanker om hvilke bidrag du kunne komme med for i større grad å få til noen av de felles verdiene dere har?

Anna: Ja ... jeg må prøve å ikke misforstå så mye, slik at jeg mer får til å holde avtaler. Og så kan jeg kanskje si fra mer om hva jeg holder på med når jeg er ute ...

Far: Også kan kanskje mamma og jeg være flinkere til å være helt sikre på at du har fått med deg beskjeder ordentlig slik at det ikke blir misforståelser.

Anna: Men da regner jeg med at jeg får lov til mer etter hvert også, dersom jeg blir flinkere til å holde avtaler.

Hit kom vi i denne samtalen. Både Anna og pappa uttrykte at det hadde vært ok, og vi oppsummerte at det kan være lurt å bevege seg med små skritt når Bekymring og Trøbbel rår banen.

Jeg ble berørt av denne samtalen. Det var to redde og fortvilte mennesker som hadde kommet inn i rommet denne dagen. Det var lett å få fantasier om en fastlåst situasjon, om personer som ikke ønsket å strekke seg mot hverandre eller som ikke ville samarbeide for noen pris. Det var sterkt å få være med på en samtale som så tydelig viste at de begge hadde et sterkt ønske og en intensjon om å møte og samarbeide med den andre. Det var mer smil, lettelse og glede å spore da de forlot rommet.

Folks livserfaringer er rikere enn problemhistorien

«Jerome Bruner (1986, 1990) sier at det som har en tendens til å falle ut av våre historier, handler om det trivielle. Det vil si alle de hendelsene og erfaringene som dagliglivet er fylt av, som å sove, spise, kle på seg, gå på skole/jobb, handle og lignende. Med andre ord, det aller meste av det vi opplever. Det historier handler om ifølge Bruner, altså de hendelsene vi velger å historiegjøre, er det spesielle eller unike. Det er ikke om hvordan dagliglivet fortoner seg på skolen, hvis ikke noe spesielt skjer, men det er om hvordan vi gjorde det på en spesiell prøve eller til eksamen, og til sist hvilken utdanning vi tok. Det er ikke om hvordan vi gjennomførte hver slitsomme treningsøkt på idrettsarenaen, men om hvordan vi gjorde det i den viktige konkurransen. Det er ikke om vår daglige omgang med det annet – eller samme – kjønn, men om vi giftet oss, fikk samboer eller ikke. Det er ikke om alle de dagene vi sto opp av senga, stelte oss, spiste og kom oss på jobb eller skole til riktig tid, men det er avgjort om de dagene vi ikke klarte det, det er de dagene som krever en forklaring (Lundby, 2009: 12).

Når familier kommer til PIF, møter de alltid to terapeuter. De får vite litt om rammene, og vi forteller noe om hvordan vi liker å samarbeide med familier.

Vi foretrekker å starte samtalen med å bli kjent med de som kommer, og bli kjent med også den delen av livet som Problemet ikke dominerer. Vi får ofte høre om det barnet/ungdommen liker å gjøre, hobbyer, kjæledyr, venner, yndlingsfag på skolen, suksesser – i det hele tatt, en presentasjon av hele mennesker.

Disse samtalenene forteller ofte både om kompetanse, men også om unntak fra problemhistorien som er bakgrunnen for henvisningen. Fordi mange ofte har en forestilling om at vi skal søke etter feil og finne forklaringer på hvorfor noe er problematisk, er det noen som synes det er rart og på grensen til frustrerende at vi bare «koseprater», kanskje om det noen tenker er trivielle, dagligdagse temaer. Mange foreldre har fortalt dette i ettertid, men de samme foreldrene har også fortalt at de etter hvert erfarte at denne praten var viktig, og at de så at «kosepraten» bidro til nye uoppdagede historier, både om dem selv og om barnet/ungdommen, og at dette igjen bidro til at glemt eller ukjent kunnskap kom fram og økte mulighet for endring.

Historier som problemet ikke forteller noe om – doble historier

Istedenfor å reprodusere en praksis som erstatter en ramme med en annen eller en praksis som reviderer den kjente historien om folks liv, ønsker narrativ terapi å bidra til at folk får mulighet til å knytte en ny kontakt med sin egen historie slik at en fler-fasettert fortelling om deres liv og identitet kan framtre. Denne praksisen bidrar ikke bare til en utvidelse av folks narrative ressurser, men gjør det også mulig for dem å endre sitt forhold til sine egne historier. Dette er ikke å ny-innramme historien ved å revidere den, men å knytte ny kontakt med sin personlige historie på nye premisser (White & Epston 1990: 36).

I Michaels Whites siste bok Kart over narrativ praksis er han opptatt av samtaler som setter søkelyset på «usedvanlige vendinger». Han peker på hvor rikt livet er av erfaringer, og hvor liten del av disse erfaringene vi tillegger betydning. Vi har alle en dominerende historie om livet vårt, og ofte samler vi på erfaringene som understøtter denne historien. Erfaringer som faller utenfor rammen av den dominerende historien blir ofte ikke tillagt vekt, verdi eller betydning. Det er nesten så vi ikke husker dem, hører dem eller får dem med oss når de blir nevnt.

Noen ganger kan det kreves av terapeuten at hun må innta en mer sentrert rolle i samtalen for å få fram disse glemte erfaringene, og betydningen av dem. For dersom vi klarer å identifisere disse historiene som er utenfor rammen av den dominerende historien, kan det gi oss en innfallsvinkel til å utvikle alternative historier.

Karl

Han var 16 år, het Karl, og var henvist blant annet fordi han hadde slåss seg ut av en spesialskole. På venteværelset så han ut som en stor olm okse. Terje, som var far, satt i rullestol, Else, som var mor, så sliten ut.

Vel inne på familieenheten satte de seg i forskjellige sofaer. Foreldrene tok med glede imot en kaffekopp, Karl gryntet noe som vi oppfattet som avslag på noe å drikke. Karl satt lut i sofaen, og øynene var to sprekker.

Vi har en intensjon om å møte familier med vennlighet, gjerne litt humor, og på den måten bidra til at skuldrene senkes og at det skal være et godt rom å møtes i. Denne situasjonen ga lite å gå på i så måte. Jeg for min del hadde høye skuldre. Da jeg stilte det første spørsmålet, registrerte jeg at stemmen høretes tantete ut.

AM: Du hadde kanskje ikke så lyst til å komme?

Karl: (med høy stemme) Nei, trur du det eller???

AM: Hva var det som gjorde at du ble med hit da?

Karl: Nei, dem tvang meg. Og jeg skal aldri mer sette mine bein på dette stedet.

Terje: Nå har det seg sånn at situasjonen er helt uholdbar hjemme hos oss. Nå får han jo ikke engang gå på skolen for tiden, fordi det har vært så mye bråk, og hjemme er vi rett og slett litt redde.

AM: Vet du, nå vil jeg avbryte deg litt. Vi vet litt om det som er vanskelig, for det sto det skrevet om i henvisningen, men i dag har vi et ønske om å bli kjent med dere, og da kunne det vært ok å få vite litt om flere ting. Det første jeg kunne tenke meg å få vite noe om er hva du Else setter aller mest pris på hos sønnen din. Hva er det ved ham du virkelig liker?

Else: (tenker seg nøye om) – Det jeg virkelig liker med Karl, er at han vet så mye. Det er så spennende å snakke med ham, fordi han har så mye kunnskap og meninger og er interessert i så mange forskjellige ting.

Terje: Ja, det kjenner jeg også igjen. Det er virkelig gøy å snakke med Karl. Nesten samme hva det gjelder, så kan jeg spørre ham, for han kan nesten alltid noe om det.

AM: Visste du at foreldrene dine setter så pris på å snakke med deg? At du bidrar med kunnskap i deres liv?

Karl: Nei, det visste jeg ikke, men jeg er interessert i mange ting, og jeg liker å følge med på nyheter og det som skjer.

Flaks kanskje, men så langt i samtalen – eller så kort – var stemningen i rommet helt annerledes. Karl hadde åpnet øynene, han så mer avslappet ut, og ikke minst, han kjente igjen beskrivelsen som foreldrene ga. Han viste glede over den, og han begynte å ta ordet.

Etter å ha snakket videre en stund, bestemte vi oss for å ha en liten pause i samtalen. Før vi gikk ut av rommet, understreket vi at vi hadde hørt at Karl ikke ville sette sine ben her mer, og at det selvfølgelig var opp til ham. Vi kunne godt tenke oss å møte ham og foreldrene igjen, og hvis han vurderte å ombestemme seg, så kunne han jo tenke litt på hvor ofte eller hvor mange ganger han eventuelt ville komme.

Karl så på oss og sa: «Jeg trodde dette var noe helt annet. Jeg trodde det var sånn som jeg har opplevd før, jeg trodde ikke at dere var interessert i meg.»

Vi kjente på en stor glede da vi gikk til pause. Vår intensjon om å skape et rom for samarbeid og en atmosfære preget av vennlighet og omtanke, og kanskje annerledes samtaler enn det denne gutten hadde vært med på, var oppfylt. Om ikke annet hadde spørsmålet, som også foreldrene viste stor glede og stolthet over å få svare på, brakt inn noen andre og alternative historier om denne gutten i rommet. Det var historier som var like ekte og sanne som historien om en kranglete og til dels voldelig gutt, og kanskje historier som det ga mer håp å bygge videre på mot en mer foretrukket tilværelse og en mer foretrukket identitet. Det å kunne mye, å være en gutt det er spennende og fint å snakke med, å være en gutt som setter pris på kunnskap og som gjerne deler, legger grunnlaget for noen andre framtidsmuligheter enn å være en som sloss seg ut av skolen.

Mange kunne si at dette er å være opptatt av mestrings, at vi fokuserer på det positive. Eller, som vi liker å tenke: at vi er interessert i de historiene som problemet ikke forteller noe om, de doble historiene.

Vi kunne kanskje også startet denne samtalen med å spørre foreldrene hva det er de vet om gutten sin som gjør at de ikke har gitt opp. De tok kampen med ham for å komme til BUP, og hvilken kunnskap om Karl, hvilke håp og ønsker for ham det er som ligger i denne handlingen. Hva forteller det om ham, og hva forteller det om dem som foreldre?

Stillingtaken til unntak/det unike resultatet

Michael White har også utarbeidet et kart for stillingtaken til det unike resultat/ unntak fra problemet/usedvanlige hendelser.

Jeg velger her å kalle det unntak. Unntak kan være områder i livet som problemet ikke har fått legge hindringer i veien for, eller handlinger som man på

tross av problemet har klart å gjennomføre. Det kan være hendelser i nåtid eller fortid, det kan være handlinger i nåtid eller fortid. Felles for unntakene er at de forteller en annen historie om identitet enn det problemet forsøker å fortelle. Fordi problemet ofte dominerer med sin fortelling, er det viktig for oss å historiegjøre også det som unntakene forteller om.

Kart for stillingtaken til unntaket er et hjelpemiddel i så måte:

- Forhandle om en erfaringsnær og spesifikk definisjon av handlinger som har ført til det unike resultatet/unntaket. Hva kan unntaket kalles?
- Kartlegging av virkningene/mulige virkninger unntaket har på ulike områder av livet
- Evaluering av disse virkningene/potensielle virkningene
- Begrunnelse for evalueringen

Gjennom denne kartleggingen kommer det ofte fram beskrivelser av personlige kvaliteter eller personlige egenskaper som ofte har kommet i skyggen av problemet.

Å bruke verdier i livet som en motvekt til problemet – Kvalmen

Kari ønsket å komme alene. Mamma var med henne noen få ganger.

Kari var rammet av kvalme som plaget henne nesten hele tiden. I tillegg var det «redsel for å kaste opp» eller at «andre skal kaste opp» som la mye beslag på tiden hennes. Kari gikk på en skole som er rettet mot en høyskoleutdanning hvor hun etter hvert vil arbeide med barn og ungdom.

I henvisningen sto det at kvalmen hadde ødelagt nattesøvnen til Kari. Den fikk henne til å gå ned i vekt, og hun ble karakterisert som deprimert.

Kari fortalte: «Problemet mitt er kvalmen. Den har nærmest blitt sjefen i livet mitt. Jeg har alltid vært redd for å kaste opp, men etter at jeg falt på isen og kastet opp, har kvalmen dukket opp stadig oftere. Først kom den noen dager, deretter kom den flere ganger om dagen og hver dag. Nå er det sånn at jeg er kvalm absolutt hele tiden.»

I DEN FØRSTE TIMEN KARTLA VI KVALMENS VIRKNINGER

Kvalmen fikk Kari til å gå ut av rommet hun var i, og ut i friluft. Det kunne være klasserommet, stua, rommet til venninnen eller ut av handlesenteret. Uansett hvilken situasjon Kari var i, kunne kvalmen komme inn og avbryte det hun holdt på med. Kvalmen fikk henne til å kjenne seg helt nummen, og hun merket den i hele kroppen. Dette innebar at Kari tilbrakte mye tid alene i skolegården, eller alene på verandaen.

Kvalmen gikk ut over skolehverdagen. Den gjorde det vanskelig å konsen-

trere seg, og det var vanskelig å få med seg fag når mye tid ble tilbrakt i skolegården.

Kvalmen gjorde Kari sur og irriterbar. Dette gikk ut over foreldrene, men det virket også inn på forholdet til bestevenninnene ved at hun nesten ikke var sammen med dem.

Kvalmen hindret Kari i å gå på fest. Den hindret henne definitivt i å drikke alkohol. Helst ville hun ikke være der hvor andre drakk alkohol heller. Da kunne jo noen komme til å kaste opp.

Kvalmen fikk Kari til å tenke mye på seg selv. Før har hun alltid tenkt mye på andre. Den fikk henne til å kjenne seg egosentrert. Kvalmen hindret Kari i å ta jobb og tjene penger etter skoletid. Den ødela også for tanker og planer om framtida. Det var vanskelig å tenke på å skulle arbeide med barn «som har omgangssjuke hele tiden», og det var umulig å tenke seg å bli gravid. «Da blir man jo kvalm», sa hun.

EVALUERE VIRKNINGEN AV PROBLEMET

Jeg spurte Kari om hun ville valgt mer eller mindre kvalme i livet om hun kunne velge. Kari sa at hun ville valgt mindre, men en god effekt av kvalmen var en vektnedgang som hun satte pris på. Hun syntes det var skummelt å tenke på å gå opp i vekt, og kvalmen hjalp henne å spise mindre. Samtidig uttrykte hun redsel for å utvikle en spiseforstyrrelse. Hun sa at den største skrekken i livet måtte være å få bulimi, som jo er forbundet med oppkast. Kari sa at hun hadde dårlig selvtillit hele tiden.

Da jeg stilte spørsmålet til Kari om hun ønsket mer eller mindre kvalme i livet sitt, følte jeg meg nesten litt dum. Gjennom mange års læring og streben etter å forstå er det fristende å ikke stille det spørsmålet, fordi det nesten er opplagt å tenke at hun ønsket mindre. Jeg kunne lett ha konkludert Karis stillingstaken og bekreftet en forståelse av hennes situasjon ved å si noe sånt som «jeg forstår at dette må være forferdelig vanskelig for deg, og at du ønsker å bli kvitt kvalmen.» Min intensjon hadde vært god – jeg ville vist henne støtte, forståelse og empati, men det hadde vært en sentrering av meg og mine konklusjoner som hadde fått råde. Gjennom å be henne evaluere, kom det fram at Kari ville bli kvitt kvalmen, men den bidro også til noe som hun satte pris på, nemlig vektnedgang.

BEGRUNNE EVALUERING

Karis hovedkonklusjon var at hun ønsket mindre av kvalmen. Jeg ba henne begrunne evalueringen ved å spørre hvorfor hun i hovedsak ønsket mindre av kvalmen.

Kari hadde en lang begrunnelse: «Jeg ønsker mindre kvalme fordi den ødelegger for så mye. Jeg er ikke meg selv, jeg er helt ute av meg selv, og jeg ville heller brukket begge bena og begge armene enn å være kvalm. Mindre kvalme

ville gjort det lettere å komme seg gjennom dagen. Jeg ville vært mer stolt over å ha få gjennomført oppgavene mine. Jeg ville fått mindre angst, og jeg ville sovet bedre. På denne måten ville jeg vært mindre sliten, og fått til mye mer enn i dag.»

UNNTAK

Kari fortsatte: «Faktisk har det skjedd en positiv forandring de siste ukene. Jeg gledet meg til høstferien, og til at broren min skulle komme hjem på ferie, og jeg gledet meg til å starte i praksis i barnehage, og da la jeg plutselig merke til at kvalmen kom sjeldnere. Det har vært så deilig! Men i dag er det helt ille igjen.» Jeg spurte Kari om «å glede seg til», glede og gode forventninger kunne være en motvekt mot kvalmen. Kari lurte på det. Timen var over, og vi avtalte ny tid.

Kari kom til ny time, og fortalte at kvalmen hadde vært slitsom hele uka. I tillegg hadde redsel for å få omgangssjuka vært overveldende.

Jeg spurte Kari om det hadde hendt noen gang at hun hadde klart å stoppe kvalmen etter at den hadde kommet og forsøkt å overmanne henne. Kari kom på noen ganger etter sommerferien at hun hadde klart det. Hun hadde tenkt: «Jeg veit at jeg ikke kommer til å kaste opp», og på dager med overskudd og glede kunne dette få bort kvalmen.

Vi snakket videre om hva dette kunne fortelle om Kari. En Kvalme som setter seg i kroppen og gjør henne nummen og slapp, er det ikke så lett å motarbeide. Gjennom samtalen kom vi fram til at det kan handle om styrke og mot, å bruke hodet og være litt cool.

Jeg spurte Kari om det lå noen intensjon i dette for henne. Kari sa at dersom hun kunne få bort kvalmen ville hun bli mer glad, og det ville øke selvilliten og gi litt styrke. Kari sa at det på en måte var å ta mer ansvar for seg selv.

Jeg spurte etter andre situasjoner hvor Kari tok ansvar for seg selv. Kari sa at hun var opptatt av valget rundt skole og de planene hun la nå som ville være viktige for henne resten av livet.

Hun hadde tatt bevisste valg rundt livsstil. Hun ville trene og være sunn. Hun hadde gjort bevisste valg av venner. Hun ønsket ikke venner som kunne dra henne ned og som skulket eller dopet seg. Hun var opptatt av hvilke miljø hun var i. Hun var opptatt av å bruke viljen sin til å komme seg videre. Det var for eksempel viktig for Kari å komme tidsnok til skolen og holde avtaler hun hadde gjort. Jeg sa at det hørtes ut som om Kari tok mye ansvar for seg selv. Var det andre som kunne fortelle slike historier om henne – for eksempel foreldrene hennes?

Kari sa at de ville sagt at hun alltid kommer seg opp om morgenen, på tross av netter med mye kvalme og lite søvn. Hun var trøtt, men rakk alltid skolen. Kari trodde at foreldrene så dette som ansvarlighet.

Hadde Kari opplevd noen positive erfaringer som følge av kvalmen?

Kari sa at Kvalmen hadde gitt henne anledning til å se at det kunne komme

noe positivt ut av alt. Dersom hun møtte noen andre som var angrepet av kvalme, ville hun vært opptatt av at det gir vedkommende nye erfaringer. Det å lære noe nytt gjør det lettere å takle andre utfordringer også.

Mot slutten av denne samtalen spurte jeg Kari om det å redusere Kvalmen skulle være vårt viktigste samarbeidsprosjekt.

Kari bekreftet det. Kvalmen reduserte selvtilliten, og den fikk Kari til å tenke at hun måtte være tynn og mager. Kari fortalte at det var mange jenter i klassen som var opptatt av å gå ned i vekt. Jeg spurte om Kvalmen fikk Kari til å tenke at hun skulle gå ned i vekt. Kari sa at det ikke var Kvalmen, men «Andre tanker». Andre tanker lovet Kari at hun ville bli penere, dersom hun ble tynnere. Andre tanker syntes ennå at Kari skulle bli tynnere på tross av stadig vektnedgang siste tiden.

Vi snakket om vekt og høyde. Det kom fram at Kari hadde en BMI som lå godt under hva den skulle. Jeg tillot meg å ta opp med Kari en tanke jeg hadde gjort meg. Tynnhet har blitt en moderne form for kvinneundertrykking. Moteskapere og markedsførere tjener penger på at særlig kvinner aldri er bra nok, tynne nok og vakre nok. På denne måten tjener de penger fordi vi hele tiden må handle nye produkter for å bli bedre og fornye oss. Vi snakket om at modeller er sykkelig avmagret, og at det har blitt en fordreid oppfatning i vårt samfunn om å spise vanlig mat og bli mett. Det er det samme som dårlig samvittighet for mange. Kari ble tankefull, og sa at hun aldri hadde tenkt på det på denne måten.

OM VERDIER SOM MOTVEKT TIL KVALMEN OG ANDRE TANKER

Kari kom til nye samtaler. Umiddelbart etter samtalen om tynnhet, fortalte Kari at dette hadde hun tatt stilling til. Hun hadde aldri tenkt på slanking og tynnhet som undertrykking, og hun var ikke interessert i å være med på det. Hun hadde derfor bestemt seg for å spise vanlig, og hun så også at det kunne ha en god effekt på Kvalmen. Dette fortsatte hun med.

Når det gjaldt Kvalmen, så var den fortsatt plagsom. Kari fortalte at hun hadde vært på praksis i barnehagen. Kvalmen satt i hele kroppen på vei til jobb. Vel framme satte hun seg ved bordet sammen med barna som var i rolig lek. Jeg spurte Kari hva som gjorde at hun ikke overga seg til Kvalmen og la seg på sofaen på personalrommet. Kari så alvorlig på meg og forklarte at hun var på jobb, og hun ønsket ikke være en som sluntrer unna. Dessuten, forklarte hun, er ungene så morsomme og søte. På ett eller annet tidspunkt merket hun at hun satt og lo, og da merket hun også at Kvalmen faktisk var borte! Generelt, sa Kari, virket latter mot Kvalme.

Kari fortalte videre at hun ble kvalm før formiddagsmaten. Hun var alltid redd for at noen skulle kaste opp ved bordet, og hun gruet seg for dette måltidet i barnehagen. Igjen spurte jeg hva som gjorde at hun gjennomførte. Kari sa at hun satt der og spiste maten sin fordi hun ønsket å være en god rollemodell for

barna. Hun visste hva hun ville bli i livet sitt. Hun visste hva hun hadde lært om hvordan voksne skal være sammen med barn, og Kvalmen skulle ikke ødelegge verken hvem Kari var, hva hun sto for eller drømmen om å bli en god førskolelærer.

Kari uttrykte etter dette at hun kanskje ikke hadde latt Kvalmen bli helt sjefen i livet hennes allikevel.

Slik fortsatte vårt samarbeid. Kari fikk mer og mer tak i hvilke verdier som skulle være styrende i hennes liv; verdier som sto i sterk kontrast til det Kvalmen forsøkte å få til. Kari kom med nye eksempler hver gang på situasjoner hvor Kvalmen forsøkte å lure henne til å være en annen enn den hun var og ville være. Kari gjorde seg erfaringer med at den ikke hindret henne i å være omtenkstom, omsorgsfull, modig, hjelpsom og en god modell. Den hindret ikke, men den utfordret henne daglig og på natta, og den gjorde henne ganske utslitt i perioder. Kari erfarte virkelig at hun hadde mye mer styrke enn det Kvalmen forsøkte å få henne til å tro at hun hadde. Hun brukte tid og krefter på å finne ut hvordan hun kunne redusere den, og hun fant etter hvert gode strategier for å begrense Kvalmens innflytelse.

Etter hvert klarte ikke Kvalmen å hindre Kari i noe som helst. Den vanskeliggjorde, forsøkte å legge hindringer og utfordret henne, men Kari var helt sikker på hvem hun var og hva hun ville stå for. I en av våre siste samtaler sa Kari med glimt i øyet: «Det vil jo ikke bli vanskelig for meg å bli gravid en gang i tiden. Jeg har jo lang erfaring med å takle Kvalme, og jeg tror det skal mye til at de tre første månedene i et svangerskap kan være noe særlig verre enn det jeg har erfart. Faktisk tror jeg at jeg vil kunne takle det bedre enn mange andre.»

Avslutning – det er en glede

Når vi tar farvel med barn, unge og foreldre som vi har hatt gleden av å samarbeide med, takker jeg ofte for alt det jeg har lært av å være sammen med dem. Noen ganger har jeg vært redd for at de som har vært der har tenkt på det som en floskel – noe jeg bør si og sier i ren høflighet.

Jeg håper at denne artikkelen forteller noe annet. Det har vært en glede.

Det å få være så privilegert at jeg får delta i samtaler hvor folk deler utfordrende og vanskelige livstemaer, og ikke minst være vitne til hvilke muligheter som finnes og hvilken kreativitet som lever i folk, gjør sterkt inntrykk på meg.

Jeg håper og tror at hver eneste samtale jeg deltar i, bidrar med nye erfaringer i mitt eget liv, som i beste fall kan komme andre til gode. Ikke fordi jeg blir ekspert på mennesker, men fordi jeg blir ydmyk over alt det jeg ikke kan vite noe om uten å spørre. For meg er det verdifull kunnskap.

Litteratur

- Bruner, J. (1986). *Actual minds. Possible words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lundby, G. (1998). *Historier og terapi*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Lundby, G. (2009). *Terapi som samarbeid*. Oslo: Pax forlag.
- Selvini, M.P., Boscolo L., Cecchin G. & Prata, G. (1980). Hypothesising-circularity-neutrality: Three guidelines for the conductor of the session. *Family Process*, (19): 3–12.
- White, M. & Epston, D. (1989). *Literate Means to Therapeutic Ends*. Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- White, M. & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends*. New York: W. W Norton & Company.
- White, M. (1995). *Re-Authoring Lives: Interviews and Essays*. Adelaide, South Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (1997). *Narratives of Therapists' Lives*. Adelaide, South Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (2000). *Reflections on Narrative Practice*. Adelaide, South Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (2004). *Narrative Practice and Exotic Lives: Resurrecting diversity in everyday life*. Adelaide, South Australia: Dulwich Centre Publications.
- White, M. (2009). *Kart over narrativ praksis*. Oslo: Pax forlag.

ANNE WULLUM AASBACK, RIINA KIIK OG
NINA SCHIØLL SKJEFSTAD

Brukermedvirkning i arbeidsevnevurderingen

Publisert i Tidsskrift for Velferdsforskning 3/2013

En sentral målsetning bak innføringen av arbeidsevnevurderingen (AEV) som kartleggingsverktøy er å styrke brukermedvirkningen i Nav. Denne artikkelen er basert på ni kvalitative intervju av Nav-brukere som har vært gjennom en AEV. Artikkelen tar for seg brukernes muligheter for medvirkning i AEV, og hvordan AEV kan bidra til å styrke brukermedvirkning i Nav. Hovedfunnene antyder at måten AEV presenteres på, hvordan hensikten med den forstås, tidsbruk i vurderingen og mulighetene for innsyn i veilederens vurderinger er avgjørende for at AEV skal kunne bidra til å styrke brukermedvirkningen. Det kommer også frem momenter ved AEV som gjør brukermedvirkning mer utfordrende.

Innledning

Arbeidsevnevurdering (AEV) som kartleggingsverktøy i Nav ble obligatorisk ved innføring av arbeidsavklaringspenger i mars 2010, men var allerede i 2008 tatt i bruk ved enkelte Nav-kontor. Nav har lagt opp til at AEV skal være et sentralt ledd i Navs operasjonisering av begrepet brukermedvirkning. Målsettingen er at AEV skal bidra til å skape reell brukermedvirkning ved at brukerne sikres en rett til å uttale seg om sin egen situasjon (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). Ingar Heum, som har vært sentral i utviklingen av AEV, uttaler at vurderingen skal (2010:195):

(...) være et instrument for å få den mye omtalte brukermedvirkningen ned fra de retoriske skylagene den ofte har befunnet seg i, og inn i den praktiske hverdagen og samhandlingen.

Innføringen av AEV som verktøy legger klare føringer for kartleggingsmetodikken i Nav. Idealet er tett individuell oppfølging som har klare paralleller til sosialfaglig metodikk og som har lang tradisjon i sosialtjenesten. Vårt utgangspunkt i artikke-

len er at vi ser på brukermedvirkning i AEV ut fra et sosialfaglig ståsted. Vi ønsker å bidra til økt kunnskap om hvordan et sosialfaglig perspektiv kan være til støtte i arbeidet med å utvikle AEV som et verktøy der brukerne har reell innflytelse.

Artikkelen er basert på ni kvalitative intervju av Nav-brukere som har vært gjennom en AEV. Hensikten med artikkelen er å ta for seg hvilke opplevelser informantene har omkring mulighetene for medvirkning i AEV. Artikkelens problemstillinger er: På hvilken måte kan AEV bidra til mer brukermedvirkning? Hva bidrar til å gjøre brukermedvirkning i vurderingen mer utfordrende? Spørsmålene diskuteres med utgangspunkt informantenes erfaringer med brukermedvirkning i AEV. Dataene drøftes gjennom følgende hovedtema: forståelse av hensikten med AEV, medvirkning til vurderingen, fokus på ressurser kontra dokumentasjon av rettigheter, innsyn i veilederens vurdering, kontrollaspektet i AEV, konsekvenser av AEV, arbeidslinjas føringer og det strukturelle aspektet.

Teoretisk utgangspunkt

Medvirkning til hva?

Brukermedvirkning har røtter tilbake til 1960- og 1970-tallets radikale studentbevegelse, kvinnebevegelsen og demokratiseringen i arbeidslivet (Rønning og Solheim 1998). Medvirkning ble ansett som en demokratisk rettighet. Brukermedvirkning impliserer et ressursperspektiv der mennesker ses som kompetente aktører som skal bli tatt på alvor, og som har rett til aktiv deltakelse i egen sak. På 1980-tallet skjedde det et styringspolitisk skifte fra demokratisering til modernisering (ibid.). Dagens forståelse av både brukerbegrepet og brukermedvirkning kan hevdes å være et ektefødt barn av en markedsorientert ny-liberalisme og New Public Management (NPM) der sentrale elementer som statlig styring, sterk markedsorientering og større vekt på individuelt ansvar inngår (Aamodt 2006). Brukermedvirkning er et vidt begrep som brukes om mange ulike tiltak og praksiser i forskjellige sammenhenger (Andreassen 2009). Begrepet har derfor blitt kritisert for å ha et lavt presisjonsnivå og for å være et honnørord (Aamodt 2006; Humerfelt 2005; Rønning og Solheim 1998). Innenfor Nav-systemet er brukermedvirkning en lovfestet rettighet (Nav-loven § 6). Her slås det fast at:

Arbeids- og velferdsetaten skal sørge for at representanter for brukerne får mulighet til å uttale seg i forbindelse med planlegging, gjennomføring og evaluering av etatens tjenester.

Hva som ligger i formuleringen *mulighet til å uttale seg*, er imidlertid ikke presisert. Det er heller ikke lagt opp til brukermedvirkning i alle typer tjenester, noe som blant annet gjelder alle avgjørelser som omhandler økonomiske ytelser.

Systemet og lovverket legger altså noen føringer for hvilke forhold brukerne skal ha muligheter for å påvirke.

En nærmere presisering av brukermedvirkningsbegrepet er derfor nødvendig. Vi har tatt utgangspunkt i Rønning og Solheim (1998) som beskriver brukerens eierforhold til problemet som en mulig tilnærming til brukermedvirkning. De har tatt utgangspunkt i Peyrots faktorer hvor man ser etter i hvilken grad brukeren er delaktig og har innflytelse over faktorer som (Peyrot 1982, i Rønning og Solheim 1998:41):

- å bestemme om et problem eksisterer
- å definere hva problemet gjelder
- å ta beslutninger om det skal gjøres noe med problemet
- å velge mellom ulike former for hjelp
- å ta initiativ til, vedlikeholde eller å avslutte kontakten

Ut fra denne modellen kan man tenke seg at en vurdering av arbeidsevnen i stor grad handler om å definere, ikke bare problem, men også løsninger og ressurser som kan tas i bruk. Graden av medvirkning i AEV kan slik måles ut fra i hvilken grad brukeren er delaktig og har innflytelse over disse vurderingene. Når vi videre i drøftingen tar for oss hvordan AEV kan bidra til brukermedvirkning i Nav, handler det om hvordan brukeren kan sikres en mulighet til å være med og påvirke både prosessen og sakens utfall. Det er allikevel klart at denne påvirkningen ikke vil være like sterk eller like tydelig i alle spørsmål. I mange tilfeller er det også et regelverk som både bruker og veileder må forholde seg til og som noen ganger setter begrensninger for mulige løsninger.

Arbeidsevnevurderingen i Nav

Ifølge Nav-lovens § 14-a skal alle nye brukere i Nav gjennom en såkalt behovsvurdering. Brukerne som vurderes til å ha behov for mer utstrakt oppfølging, vil få tilbud om en AEV. I Nav defineres *arbeidsevne* som evnen og potensialet til å kunne fylle de krav og forventninger som stilles i arbeidslivet, sett i forhold til individets helse, utdanning, kompetanse, arbeidserfaring, livs- og familiesituasjon (St.meld. nr. 9, 2006–2007). Nedsatt arbeidsevne er inngangsvilkåret for flere ulike tiltak og ytelser fra Nav. Blant annet er det å foreta en AEV obligatorisk i søknader om arbeidsavklaringspenger og kvalifiseringsprogram. Sentralt i AEV er egenvurderingsskjemaet hvor brukerne selv kan si noe om sin egen situasjon (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). Spørsmålene i egenvurderingsskjemaet er knyttet til ulike livsområder som tidligere arbeidserfaring, kompetanse, fritidsinteresser, personlige muligheter og utfordringer, sosiale og materielle forhold og helse. Informasjon fra dette skjemaet skal sammen med

annen innhentet informasjon utgjøre grunnlaget for den vurderingen som skrives av veileder i en AEV. Den ferdige vurderingen skal munne ut i en konklusjon som sier noe om brukers arbeidsevne og hva slags innsatsnivå som kreves fra Nav sin side. I tillegg skal veileder skrive en ressursprofil der man innenfor de seks nevnte livsområdene setter individuelle ressurser og barrierer opp mot omgivelsesforhold og gjør en vurdering rundt hvordan forholdene påvirker arbeidsevnen og hva som kan være hensiktsmessige tiltak for å forbedre arbeidsevnen.

AEV er en viktig del av den nye brukerrettede arbeidsmetodikken i Nav med fokus på standardiserte oppfølgingsmetodikker som har som hensikt å ivareta målet om individuelt tilpassede tjenester. Dette er en trend i tråd med NPM og økt bruk av standardisering og kontrakter.

Om studien og metodisk tilnærming

Artikkelen har bakgrunn i et HUSK¹-prosjekt om arbeidsevnevurdering i Nav (Pedersen, Alseth, Aasback, Nyland og Marthinsen 2011). Kontorene i dette prosjektet var lokalisert i tre ulike kommuner av ulik størrelse. Mens det minste Nav-kontoret bare hadde noen få ansatte, var det største lokalisert i en større by med rundt 50 ansatte. Alle Nav-kontorene var i startfasen av implementering av AEV. Det ble som en del av dette prosjektet gjennomført ni kvalitative intervjuer med brukere i Nav som har gjennomgått en AEV. Utvalget besto av seks kvinner og tre menn mellom 25 og 55 år. De hadde alle enten arbeidsavklaringspenger eller kvalifiseringsstønad, og de fleste hadde levd på stønader fra Nav i mer enn ett år. Informantene hadde veldig ulik bakgrunn når det gjelder utdanningsnivå. Om lag halvparten av informantene hadde høyere utdanning, mens resten hadde enten grunnskole eller fagbrev. Det var også ulikt hva som var informantenes hovedutfordring med tanke på å komme i arbeid. For alle de kvinnelige informantene var det helsemessige årsaker til at de ikke klarte å være i jobb, mens for de mannlige var hovedutfordringen å skaffe jobb. Intervjuene ble foretatt i løpet av første halvår av 2010. Hvert enkelt intervju varte mellom 40 og 90 minutter. Det ble brukt en intervjuguide som omhandlet praktiseringen av AEV som verktøy, hvilke opplevelser informantene hadde rundt arbeidsevnevurderingen og hvordan de opplevde mulighetene for brukermedvirkning og deltakelse i AEV. Intervjuene ble så transkribert og gjenstand for en temabasert analyse ved hjelp av metoden systematisk tekstkondensering (Malterud 2003). I analysen kom det opp flere tema som gikk igjen i informantenes opplevelse av medvirkning i AEV, hvor de mest sentrale vil bli behandlet videre i artikkelen som svar på problemstillingene.

1 HUSK står for Høgskole- og universitets sosialkontor og var et prosjekt som pågikk i perioden 2006–2011.

Informantene ble rekruttert av veiledere i Nav. Dette kan gi utvalget noen metodiske svakheter ved at det ofte er lettere å rekruttere informanter man har et godt forhold til. I intervjuene kom det imidlertid frem at flere av informantene både har hatt et anstrengt samarbeid med sin veileder² og at de hadde negative synspunkter knyttet til Nav. En konsekvens av fremgangsmåten i rekrutteringen kan være at en liten overvekt av informantene som deltok, har høyere utdanning. Samtidig som det var ønskelig å kartlegge ulike brukere med forskjellige typer bakgrunn, var det en fordel at informantene som deltok, var i stand til å gi utdypende og reflekterte betraktninger omkring intervjuets tema. I gjengivelse av informantens historier og sitater er de gitt fiktive navn. Studien er for øvrig godkjent av NSD, og har fulgt forskningsetiske retningslinjer for taushetsplikt, informert samtykke, frivillighet til å delta i studien og anonymitet.

Forståelse av hensikten med arbeidsevne vurderingen

Egenvurderingen i AEV er tenkt som et verktøy for at brukeren selv skal kunne fortelle og sette ord på sin situasjon (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). En del av informantene opplever at de har fått god informasjon om egenvurderingsskjemaet. Flere av informantene etterspør derimot en bedre forklaring på hva som er hensikten med at Nav skal ha den informasjonen det spørres etter. På grunn av dette er det også noen av informantene som mener at skjemaet ikke bør sendes ut i posten uten noen nærmere forklaring. Å avklare sin rolle som sosialarbeider og formålet med møtet er ifølge Shulman (2003) en av de viktigste ferdighetene i den innledende delen av det sosiale arbeidet. Dette kan gjøres i form av en enkel formulering som sier noe om formålet med møtet og de tjenestene som tilbys (ibid.). Ifølge Shulman spør brukere sjelden direkte om hvorfor sosialarbeidere stiller spørsmål ved det de gjør. Det å stille spørsmål ved sosialarbeiderens hensikt vil også kanskje blitt oppfattet som uhøflig og lite samarbeidsvillig. Tvil omkring hensikt kan imidlertid føre til mistenksomhet og usikkerhet hos brukeren (ibid.). Flere av informantene opplevde hensikten med AEV som en styrking av kontrollfunksjonen som er tillagt etaten i form av kontroll over inngangsvilkårene til velferdsytelser. Dette kommer tydelig frem hos Tove som opplevde spørsmål om fritidsinteresser som mistenkeliggjørende og kontrollerende:

Men hva har egentlig de hobbyene du har når du er syk med jobb å gjøre? Ingenting! Så jeg følte ikke helt at det var sammenheng i alt. Jeg ga klar beskjed om at

2 Veileder er den betegnelsen som brukes i Nav på ansatte som følger opp brukere. De stedene i artikkelen hvor praktikerne omtales som sosialarbeidere, siktes det til utøvere innenfor sosialt arbeid mer generelt.

jeg fyller ut hobbyene mine og de tingene der, men det er ikke dermed sagt at jeg kan jobbe med de tingene der selv om jeg liker å holde på med det. Fordi hjemme kan jeg ta ting i mitt tempo.

Navnet *arbeidsevnevurdering* viser at dette omhandler arbeid, og hvilken rolle familie og fritid spiller, kan være uklar. Etter vår mening har brukerne også rett til å vite hvorfor Nav skal ha personlige opplysninger om familiesituasjon, fritidsaktiviteter og økonomi. Når brukerne ikke vet hvilke opplysninger som er nødvendige for at sosialarbeideren skal kunne forstå og analysere situasjonen, vil det også kunne føre til at de utleverer sensitiv informasjon som er irrelevant i den aktuelle saken. Dette kan oppleves både ydmykende og undertrykkende (Askeland og Molven 2010).

Shulmans (2003) forskning viser at evnen til å avklare formål og hensikt i startfasen av arbeidet vil medvirke til å utvikle en positiv relasjon preget av tillit mellom sosialarbeider og bruker. En relasjon preget av tillit er i tillegg viktig for å fremme brukermedvirkning. Dette er noe som gjenspeiles i studiens materiale. Samarbeidet omkring en AEV har potensial til å bidra til en klargjøring omkring det videre arbeidet som kan virke positivt inn på relasjonen mellom bruker og veileder. En av informantene argumenterer for at AEV vil ha en relasjonsbyggende effekt forutsatt at den kommer i starten av samarbeidet:

Jeg tror det hadde spart dem mye tid om de hadde startet med det (AEV) tidligere. Det kunne jo brukes til å bygge opp en god relasjon. De har jo mange brukere de også, så det er en god innpass til å bygge opp gode relasjoner. Det er jo også noe som de får veldig dårlig skussmål på i dag.

Å avklare hensikten med AEV handler også om å gi informasjon om hvilken rolle AEV spiller i prosessen videre, og hvordan man kan benytte informasjonen som kommer frem i videre planlegging. Ifølge Hanssen (2010) er brukermedvirkning avhengig av at man har den kunnskapen som behøves for å ta informerte valg. Det å gi informasjon om systemets lover og regler, muligheter og begrensninger kan ikke kalles brukermedvirkning isolert sett, men det bidrar til å legge et grunnlag for å gjøre brukermedvirkning mulig. Det er svært vanskelig å medvirke i sin egen sak uten å kjenne til disse faktorene. Å få tilstrekkelig informasjon er ikke en problematikk som bare er knyttet til AEV; brukerundersøkelsen som ble gjennomført av Nav i 2009 viser også at informasjon er et av de områdene hvor Nav scorer dårligst (Hansen 2009).

Det å gi tilstrekkelig informasjon er kanskje spesielt utfordrende overfor minoritetsspråklige. Her handler det ikke bare om å forstå hensikten, men også selve innholdet i skjemaet. David sier at:

For å gjøre det lettere for folk som ikke har norsk som morsmål å fylle ut skjemaet, bør Nav sette seg ned med dem og fylle ut skjemaet sammen.

David forteller videre at han ikke fylte ut store deler av skjemaet fordi det var vanskelig å forstå hva det ble spurt etter. Hammen (2006) har studert den danske *arbejdsevne*metoden og påpeker at en slik strukturert skriftliggjøring av ulike livs-områder oppleves lettere for mer skiftvante brukere, uavhengig av etnisk bakgrunn. Selv om språket i skjemaet var forståelig, var det også flere av informantene som syntes det var vanskelig å finne ut av hvordan skjemaet skulle fylles ut.

Medvirkning til vurderingen

Det varierte i hvilken grad informantene medvirket til hvilke områder som skulle behandles i AEV. De fleste mente at alle aktuelle områder var blitt belyst, og at temaene i egenvurderingsskjemaet fanget opp det som var av betydning for deres arbeidsevne. Det kom allikevel opp et par områder hvor informantene opplevde egenvurderingsskjemaet som noe mangelfullt. Et av områdene var at flere av informantene opplevde helseproblematikken som utgangspunktet for sin samhandling med Nav, og etterlyste større rom for denne type opplysninger i heftet. Et annet var at erfaringene med og forventningene til Nav ikke kommer frem i egenvurderingsskjemaet. Lisa forteller at hun opplevde AEV som en veldig styrt prosess og at dette var til hinder for å kunne hjelpe i prosessen med å komme seg videre:

Jeg prøvde å gi uttrykk for de tingene som jeg har uttrykt til deg her, og han hørte jo på det, men jeg vet ikke hvordan han skulle hjelpe meg, derfor tok han frem de verktøyene han var vant med å bruke. Hadde han kanskje klart det annerledes, så hadde han sikkert gjort det, så det var nok den rutinen de hadde for hva de pleide å gjøre, som ble bestemmende.

Vår mening er at det som er avgjørende for at AEV skal kunne bidra til bruker-medvirkning i Nav, er at brukerne også kan være med å påvirke hvilke momenter som skal være med i vurderingen av dem. Dette krever igjen en grundig redegjørelse for hensikten med skjemaet og at brukerne blir informert om hvilken type informasjon saksbehandleren behøver for å gjøre en god vurdering.

At det blir satt av nok *tid* til å gjennomføre en AEV, er et gjennomgående tema i datamaterialet. Flere av informantene påpeker at et vanlig møte med Nav på en halv time ikke gir nok rom for aktivt å kunne være med i en prosess hvor man skal komme til enighet omkring beslutningsgrunnlag, og være inkludert i beslutningsprosessen. Dette setter Trine ord på:

Ja, altså, jeg føler ikke det at brukeren er spesielt godt ivaretatt og at vi får lov til å være med så veldig mye fordi det er det for lite tid til.

De brukerne som hadde fått utvidet tid til samtalen omkring arbeidsevnen, opplevde dette som svært positivt. Å sette av tid til dialog er ifølge informantene også nødvendig for at vurderingen skal kunne virke som en måte å sortere tanker rundt sin egen situasjon og finne mulige ressurser. Nok tid til å gå gjennom de ulike temaene er også avgjørende for at brukervedvirkning skal kunne finne sted.

Fokus på ressurser kontra dokumentasjon av rettigheter

Brukermedvirkning stimuleres også ved at brukerens ressurser synliggjøres. Profesjonsutøvere i helse- og sosialfag blir imidlertid kritisert for å være for problemfokuseret (Eriksen 2007). Det kan være mange årsaker til at sosialarbeidere er problemfokuserete, men det er ifølge Askeland og Molven (2010) ofte et dilemma for sosialarbeideren at det fra systemet fokuseres mer på problem enn ressurser. AEV legger opp til å bøte på dilemmaet ved å fokusere mer på ressurser (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). For brukerne handler AEV derimot også om å kunne dokumentere og sette ord på en del byrder som gjør dem berettiget til å motta velferdsstatens ytelser. Elin er en av disse:

Jeg fikk endelig sagt det jeg har kjent på selv hele tiden. Det har jeg ikke følt at var viktig før. Jeg føler at legene er redd for å gå imot Nav, og at Nav er veldig regelstyrt. Det å legge frem hva du føler, hva du tenker og det du synes er viktig. Det betyr noen ting, endelig fikk jeg virkelig sagt og utdypet hva jeg har problem med.

Å fremstå som for ressurssterk kan for brukerne få uheldige konsekvenser i form av avslag på ytelser som forutsetter redusert arbeidsevne. Flere av informantene forteller at de har vært nødt til å kjempe for å bli trodd på at deres helseplager er så omfattende som de selv mener, noe som også bidrar til at det kan være vanskelig for dem å innta et ressursperspektiv i møtet med veileder. Samtidig er det viktig å kartlegge både ressurser og barrierer for å danne seg et helhetlig bilde, og for å få en oversikt over hvilke muligheter brukeren har i arbeidsmarkedet. Dette kan være en utfordrende balansegang som krever gode kommunikasjonsferdigheter fra veileders side både for å forklare hensikten med behovet for kartleggingen, men også for å bruke de ressursene som kommer opp i en myndiggjørende dialog.

Innsyn i veilederens vurdering

AEV skal munne ut i en ressursprofil hvor egenvurderingen sammen med saksbehandlers vurderinger skal sammenstille faktorer ved den enkelte med omgivelsesfaktorer (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). Omgivelsesfaktorer kan være forhold i arbeidsmarkedet eller det kan være omkringliggende dagliglivsforhold slik som mulighetene til transport eller barnehageplass. Denne ressursprofilen er det bare to av de ni brukerne som ble intervjuet som har sett, og begge har positive betraktninger rundt dette. Tove hadde i utgangspunktet en negativ holdning til å skulle bli arbeidsevnevurdert. Hun opplevde et stort press om å komme ut i arbeid selv om hun var syk, og hun opplevde at AEV bygget opp under presset og mistenkeliggjøringen. Hun syntes også at vurderingen i for liten grad fokuserte på det som for henne var mest relevant, nemlig helsesituasjonen. Da hun fikk ressursprofilen i posten, endret derimot noe av dette inntrykket seg fordi hun så ut av vurderingen at veileder allikevel hadde hørt hva hun hadde å si, selv om hun ikke opplevde det slik i samtalen. Elin hadde en lignende opplevelse. Hun hadde fra starten av vært svært skeptisk til AEV, men opplevde det som veldig positivt å få ressursprofilen:

Jeg husker at jeg ringte henne etterpå og skrøt av henne. Det var veldig godt det som var skrevet. Det er rett, men det var sårt å lese det. Så var det greit å se det for å ha det. For når en har vært så lenge i systemet, så stoler en ikke så mye på de rundt deg noe mer. Så tenkte jeg at: Nå har jeg bekreftelsene her.

Det ser ut til at det å få veileders helhetsvurdering i form av en ressursprofil har bidratt til at informantene har følt seg sett, og at de har opplevd at deres historie har blitt ivaretatt i vurderingen. Dette til tross for at dokumentet inneholder en oppsummering av en del problematiske forhold. I intervju av ansatte i Nav kom det frem at en del av veilederne kviet seg for å dele ressursprofilen med brukeren nettopp fordi det kunne virke nedslående å få alle sine problem og et vedtak på at man har nedsatt arbeidsevne, servert sort på hvitt (Pedersen mfl. 2011). Som bruker har man derimot krav på å få en skriftlig vurdering av arbeidsevnen sin (Nav-loven § 14a). Det er derfor oppsiktsvekkende at så mange av informantene ikke har sett dette dokumentet. En samtale omkring temaene i egenvurderingskjemaet, slik en del av informantene har etterlyst, ville gitt veileder mulighet til å stille oppklarende spørsmål direkte til brukeren og på denne måten fått tilbakemelding på sin tolkning av utsagnene. Dette ville kanskje også bidratt til at det ville oppleves lettere å dele ressursprofilen og den endelige vurderingen i AEV med bruker. Det er blant annet gjennom utvikling av en felles problemforståelse at AEV kan bidra til å styrke brukermidvirkning i Nav, noe som krever at veileder deler sine vurderinger og problemforståelser med bruker.

Tilgang til veilederes vurdering gjennom ressursprofilen kan bidra til at brukerne får større innsyn i de vurderinger som ligger bak avgjørelser som blir fattet i deres sak. Dette gjør dem i stand til å argumentere mot det de måtte se på som feilaktige antakelser, noe som også kan gjøre det vanskeligere for veileder å gjemme seg bak regler og lovverk. På denne måten kan AEV øke rettssikkerheten for brukerne.

Kontrollaspektet i arbeidsevnevurderingen

AEV skal bidra til en helhetlig vurdering av brukers oppfyllelse av vilkår for å få tilgang til en del ytelser. Dette innebærer en sterk kontrollfunksjon. I forvaltningen opptrer sosialarbeideren i skjæringspunktet mellom kontroll og hjelp (Askeland og Molven 2010). Når sosialarbeideren har makt til å påvirke eksistensgrunnlaget eller livssituasjonen til en person, er møtet av stor betydning for den det gjelder. Utrygghet kan skape avmaktsfølelse (ibid.). Noen av informantene ser det helt klart som en utfordring at samme person skal være hjelper og kontrollør. Det er vanskelig å bygge en tillitsrelasjon når man samtidig er bekymret for at det man deler vil kunne bli brukt mot deg. Lisa er en av dem som snakker om dette. Hun uttrykker imidlertid forståelse for den rollen veileder har som forvalter av velferdstjenester:

Det er klart at de sitter på pengesekken, og om de skal gi studielån eller hva de skal gjøre og de prøver på en måte å holde igjen, og jeg forstår jo det på en måte.

Det å legge ansvar for økonomiske ytelser samt hjelp og oppfølging hos samme person er en bevisst strategi fra Navs side (Heum 2010). Dette gjøres ut fra et ønske om at beslutninger skal kunne tas nærmest mulig bruker og at disse to funksjonene har mange overlappende faktorer (ibid.). Ulempen med en slik organisering kan være at forvaltning av de økonomiske ytelsene bidrar til å øke veilederens kontrollfunksjon. Dette bekreftes av studien til Jenssen (2009). Sosialarbeiderne i hennes undersøkelse ser på tiltaksarbeid som noe som fremmer brukermedvirkning, mens økonomisk saksbehandling hemmer medvirkning. Dette er både fordi brukernes nærvær er viktig for brukermedvirkning og at ansvar for økonomi styrker veilederens kontrollørfunksjon.

Tove forteller at hun har vært forsiktig med hva hun fyller ut i et slikt egenvurderingsskjema fordi noen veiledere fort kan komme til å bruke opplysningene mot deg. Når man ser nærmere etter hva hensikten med AEV er, så kan man ikke se bort fra at hun har rett i dette. Hvis man fremstår som for frisk og ressurssterk i denne vurderingen, blir man heller ikke vurdert til å ha nedsatt arbeidsevne, og får dermed også avslag på arbeidsavklaringspenger eller kvalifiseringsstønad. Hvordan man fremstår i AEV, kan få store konsekvenser for økonomi og hverdagsliv.

Fredrik sammenligner den samtalen han hadde rundt arbeidsevne og de vurderingene som ble gjort av arbeidsevnen på Nav-kontoret med lignende samtaler hos en tiltaksarrangør: *Det føles ut som en friere form for Nav da, på en måte mye mer åpent* at Nav i stor grad har valgt å kjøpe oppfølgings- og avklarings-tjenester av eksterne tiltaksarrangører fremfor å legge disse tjenestene inn i Nav-kontoret, gjør at portvokterrollen hos veilederne i Nav oppfattes av informantene som enda mer fremtredende. Kontrollaspektet og veilederens rolle som portvakt til velferdsstatens ytelser gjør at det er vanskeligere å skape reell brukermidvirkning. Både fordi dette innebærer en vurdering av hvilke muligheter det er aksept for i lovverket, men også fordi det kan prege relasjonen ved å gjøre det vanskeligere for brukerne å legge frem sine synspunkter på en fri måte (Aasback 2011). Flere av informantene gir uttrykk for at de ønsker at veileder skal dele sine tanker og vurderinger med dem. Det å vite hva veilederen baserer sine vurderinger på, ved at veilederen deler ressursprofilen med bruker, kan bidra til å gjøre kontrollaspektet mindre fremtredende. Om dette sier Trine:

Jeg synes det hadde vært greit å få litt mer oppfølging, og kanskje hadde det gjort at de virker mindre skummel og mer dagligdags. At det er mer hjelp og at de ikke skal skremme deg på plass.

Mer tid sammen kan også være med på å gjøre kontrollaspektet mindre omfattende og gjøre det lettere å betro seg til veilederen.

Konsekvenser av arbeidsevnevurderingen

AEV skal føre til at man involverer brukeren i planlegging av tiltak. Ifølge Arnstein (1969) må brukerens synspunkter få reelle konsekvenser for sakens utfall om det skal kunne kalles brukermidvirkning. Om AEV skal føre til reell brukermidvirkning, må opplysninger som kommer frem i vurderingen få konsekvenser for videre tiltak. Det holder ikke at brukerne får være med å definere problemet. Få av informantene opplevde derimot at AEV fikk noen reelle konsekvenser for det videre forløpet i Nav-systemet. Noen av dem ga uttrykk for at AEV var en proforma kartlegging for å gjennomføre tiltak som allerede var bestemt, slik Trine setter ord på:

Den (AEV) har gjort at jeg kom til Friskgården, det er det som er resultatet av den. Så slik sett har det vært produktivt for meg, men om det er vurderingen som utløste det eller om det var det de trengte for å kjøre meg videre, det vet jeg ikke.

Andre opplevde at til tross for informasjon om tidligere arbeid og helsetilstand så ble arbeidsoppgaver i liten grad tilpasset denne informasjonen. Signe var en av

de som opplevde at AEV i praksis fikk liten betydning for hennes videre aktiviteter. Hun hadde slitt med store helseplager og kunne ikke lenger arbeide som selvstendig næringsdrivende. Hun hadde sammen med mannen sin klart seg i flere år uten sykmeldinger ved at de kunne legge arbeidshverdagen til rette og variere arbeidsoppgaver etter dagsform. Men etter hvert som helsesituasjonen forverret seg, fikk hun for store problem til at oppgavene lot seg tilpasse. Hun fortalte dette til veilederen, men etter en AEV opplevde hun likevel å bli satt i den samme type arbeidsoppgaver og stillinger da hun var i arbeidspraksis hos en tiltaksarrangør.

Informantene opplevde ikke noen valgfrihet i hvorvidt de skulle delta i tiltak eller ikke, eller om de skulle få innvilget en bestemt stønad eller ikke. En av informantene sier hun er klar over at hun ikke selv kan bestemme om hun skal ha uføretrygd eller ikke. For mange av informantene med helsemessige plager er det allikevel dette som er det mest sentrale spørsmålet. Noen av disse forteller at de har hatt innflytelse på hvilken type aktiveringstiltak de skulle delta i. Det avgjørende spørsmålet for dem har derimot vært aktivering eller ikke, noe de ikke opplever å ha hatt innflytelse over. Utsagn om at AEV tar brukermedvirkning ned fra de retoriske skylagene den har befunnet seg i, slik vi refererte til innledningsvis, har liten rot i virkeligheten om den informasjonen som kommer frem der, ikke tas hensyn til. Det minner da heller om det Arnstein (1969) kaller skinninnflytelse.

Arbeidslinjas føringer

Samtidig som den skal være en helhetsvurdering, tar arbeidsevnetodikken utgangspunkt i ett mål, altså målet om at brukeren skal ut i arbeid. En del av intensjonen bak innføringen av AEV er at de skal bidra til en arbeidsretting av stønadsforløpet (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). Egenvurderingsskjema er derfor ikke en nøytral kartlegging. Det fremgår av informantenes uttalelser at flere av dem opplevde arbeidslinjas føringer som en utfordring når det gjaldt brukermedvirkning i AEV. En del av informantene har i liten grad opplevd mulighet til å være med å påvirke hva som skal være målet deres. De påpeker at det er arbeid som er målsettingen, ikke god livskvalitet eller en bedret helsesituasjon. Trine forteller at hun har prøvd å utfordre veilederen sin til å tenke litt mer helhetlig:

Kan jeg jobbe fullt med de plagene jeg har, eller er det smart å gå ned i stilling? Og der rir jeg mine kjepphester i forhold til: Hva er livskvalitet? Jeg har stilt spørsmål om det til mine saksbehandlere for å få dem til å tenke mer holistisk og ikke bare jobb.

En del av informantene opplevde også at det som teller for veileder er at de er i en eller annen form for arbeidsrettet aktivitet. Om aktiviteten er med på å bedre deres helhetlige helsesituasjon eller ikke, er av mindre betydning. For de fleste av informantene var målet og drømmen å komme ut i arbeid igjen, men de opplever å komme i en forsvarsposisjon overfor Nav da de i liten grad føler at de får den nødvendige støtten når det gjelder de helsemessige utfordringene de har. Flere av informantene forteller også om sorgprosessen rundt det å måtte innse at man ikke lenger kan jobbe med det man er utdannet til. Frida sier:

Du har en sorg over å ha mistet et yrke og en arbeidsplass. Du har mistet kollegaer, du har mistet halve livet ditt. Du har mistet halvparten av der du er i våken tilstand, og da er det ikke bestandig at du klarer å se hvor du da kan bruke de ressursene du har.

Lisa sørger også over å ha mistet en jobb, og hun er opptatt av at man i en arbeids- evnevurderingsprosess behøver hjelp til å finne ut hva slags muligheter man har videre. Lisa har behov for en dialogpartner som kan være litt åpen for forslag uten at det blir så konkret. Hun opplever de veilederne hun har hatt på Nav-kontoret som veldig målrettet i samtalen. Ifølge Humerfelt (2005) avhenger brukermid- virkning av sosialarbeiderens ferdigheter i å formidle ønsket om å sette seg inn i brukernes perspektiv. Ønsket om større forståelse for sorgen over å være nødt til å forlate et yrke har vært et tema i flere av intervjuene, men en del forteller at de i stedet opplever et massivt press om å komme i jobb igjen.

Analysen viser at arbeidslinjas føringer er med på å gi strammere rammer for brukermidvirking. Dette er i overensstemmelse med Kjørstads (2002) undersøkelse hvor også sosialarbeiderne opplever at det er vanskelig å ivareta brukernes rett til selvbestemmelse fullt ut ved iverksettingen av arbeidslinja. Krav og forventninger om deltakelse i inntektsgivende arbeid påvirker mulighe- tene til selvbestemmelse. Slettebø (2000) er inne på det samme når han hevder at arbeidslinja forsterker maktubalansen mellom bruker og sosialarbeider ved at det er saksbehandleren som har myndighet til å fremme krav om arbeid og akti- visering for at brukeren skal kunne motta nødvendig økonomisk bistand.

Det strukturelle aspektet

En målsetting med innføringen av AEV i Nav er at de individuelle forholdene skal vurderes opp mot forhold i omgivelsene (Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet 2007). Dette er essensielt innenfor det man i sosialt arbeid omtaler som helhetssyn. Et helhetssyn fordrer ikke at sosialarbeideren skal kartlegge alle aspekt ved brukerens liv, men at sosialarbeideren skal tenke gjennom alle faktorer som kan tenkes å ha innvirkning på situasjonen (Askeland

og Molven 2010). Dette innbefatter også de strukturelle og samfunnsmessige faktorene (ibid.). Arbeidslinjas fokus på rehabiliteringsargumentet handler om å gjenopprette den enkelte brukers evne til å arbeide. Marginalisering foregår derimot også på grunn av strukturelle årsaker, som dermed lett overses (Kjørstad 2002). Et eksempel er tidligere nevnte David som har høyere utdanning og afrikansk opprinnelse. Han var villig til å ta hvilken som helst jobb for å forsørge seg selv, og han var lei av å gå fra tiltak til tiltak. David kan tenkes å være et eksempel på en bruker hvor mangel på arbeid i liten grad skyldes personlige faktorer, men i høy grad skyldes at afrikanere diskrimineres på det norske arbeidsmarkedet. Jevnt over ligger arbeidsledigheten blant innvandrere vesentlig høyere enn blant resten av befolkningen. Statistisk sentralbyrås tall fra august 2012 viser at innvandrere fra Afrika hadde høyest andel registrerte ledige med 14,2 prosent (Statistisk sentralbyrå 2013). Konjunkturer slår også hardere ut blant innvandrere. Det tar lengre tid før økt etterspørsel etter arbeidskraft har effekt blant denne gruppen. Ifølge Kjeldstadli (2008) gjelder dette spesielt for afrikanere. Kjeldstadli hevder også at en del innvandrere har fungert som en reservearmé i arbeidsmarkedet og har gått inn og ut av arbeidslivet med konjunkturerne (ibid.). Davids eksempel illustrerer dette da han mistet den ene jobben han hadde etter at arbeidsplassen ble nødt til å nedbemanne.

Et annet eksempel på hvordan strukturelle faktorer virker inn, er informantene som ikke har utdanning ut over grunnskolen, og som har hatt fysisk krevende arbeid. De har etter hvert pådratt seg slitasjeskader som gjør fysisk arbeid vanskelig. Her er det også snakk om strukturelle forhold ved arbeidsmarkedet som gjør at det er vanskeligere for arbeidstakere uten utdanning å få ikke-manuelt arbeid. Det er positivt at Nav tar sikte på å fange opp omgivelsesforhold og vurdere disse sammen med de individuelle forholdene i AEV. Spørsmålet er hvordan AEV klarer å fange opp dette, og hvilke tiltak som kan settes i verk for å bøte på ulike former for strukturell diskriminering.

Individorienteringen som ofte følger med argumentasjonen om brukermidvirkning, kan også være en årsak til at strukturelle forklaringer på sosiale problem som arbeidsledighet lett overses. Aamodt (2006) hevder at vektleggingen av erfaringskunnskap, som er en del av brukerperspektivet, kan gjøre at man nedprioriterer den generaliserte kunnskapen, og at brukerperspektivet dermed fører oss inn i individualistiske tilnærminger hvor man ikke ser at personlige historier også er uttrykk for strukturelle og kulturelle forhold. Det er en fare for at individfokuset tildekker strukturelle årsaker til problemet ved at brukeren tillegges ansvar for både å ha kommet i og å skulle komme seg ut av en uheldig situasjon. Et konkret eksempel kan være at spørsmål som «Hvordan skal jeg nå mitt mål om arbeid eller aktivitet?» i egenvurderingsskjemaet, vil være mindre hensiktsmessige om arbeidsledigheten skyldes diskriminering på arbeidsmarkedet. Det er langt fra alt som omtales som brukermidvirkning, som i realiteten gir bruke-

ren større innflytelse over egen sak. Om det som kalles brukermedvirkning fører til at ansvar både for å ha havnet i den aktuelle situasjonen og for å komme seg ut av den tilfaller brukeren selv, blir sosiale problem til individuelle problem.

Avsluttende refleksjoner

Om AEV skal bidra til brukermedvirkning, forutsetter det at flere ting er på plass. Det er avgjørende at det gis god informasjon om hensikten med AEV. Informantene hadde ulike opplevelser knyttet til vurderingen. AEV ble gjennomført på ulike måter, men noe av det som var felles for informantene var at de syntes at det var vanskelig å forstå hensikten med bruken av skjemaet og formålet med vurderingen. Måten hensikten med AEV ble oppfattet på, gjorde også at synet på den ble påvirket. De av informantene som oppfattet AEV som et kontrollverktøy, hadde også et svært negativt syn på å måtte gjennom noe slikt. Andre informanter oppfattet AEV mer som en formalitet og «nok et skjema fra Nav» som måtte fylles ut. Dette gjorde at inntrykket av Nav som et regelstyrt skjemavelde ble forsterket. Noen av informantene syntes det var vanskelig å forstå hva det spørres etter en del steder i egenrederingsskjemaet. Det styrker på ingen måte brukersens posisjon å få et skjema som hun eller han ikke ser seg i stand til å besvare, og det er derfor avgjørende at brukeren får nødvendig hjelp til dette.

Ser man på brukermedvirkning i AEV ut fra Rønning og Solheims (1998) modell slik vi har presentert den tidligere, kan vurderingen bidra til brukermedvirkning både i forhold til definering av problemet, årsaker og løsninger. Dette forutsetter imidlertid en dialog og rom for en gjensidig utveksling av oppfatninger og perspektiver mellom veileder og bruker. AEV fremmer ikke brukermedvirkning dersom bruker fyller ut egenrederingsskjemaet og veileder gjør sine vurderinger uten at bruker får innsyn i dem, eller uten at det foregår noen samtale mellom partene. Ifølge Rønning og Solheim er en del av brukermedvirkningen at bruker også har et ansvar for å ta initiativ til og vedlikeholde kontakten med Nav. For informantene er dette noe som kommer i bakgrunnen i forhold til betydningen av å ha en veileder som er tilgjengelig og mulig å få tak i på telefon for spørsmål og avklaringer. Mulighet for å avslutte kontakten er det de færreste som har på grunn av avhengighet til de økonomiske stønadene. Denne avhengigheten er med på å bygge opp under en sårbarhet som hemmer mulighetene for brukermedvirkning. I informantenes forståelse av brukermedvirkningsbegrepet er det spesielt to forhold som kommer frem. For det første handler brukermedvirkning om å bli møtt med respekt. Det andre forholdet er at man som bruker skal ha en reell mulighet til å påvirke. Ifølge informantene kan AEV bidra til mer brukermedvirkning på flere ulike måter. Først og fremst kan den bidra til at de får sagt det de ønsker om saken sin. AEV kan slik bidra til at man blir bedre kjent med veileder og at det dermed blir lettere å legge frem sin side av saken. Den kan bidra til en samkjøring mellom flere

hjelper, som for eksempel lege, som gjør at alle vet hva de har å forholde seg til. Andre forhold som kom opp i informantenes uttalelser, er at AEV kan bidra til å gjøre det lettere å ta opp vanskelige tema fordi det spørres direkte etter det i egen-vurderingsskjemaet. En del ser også på det å få tilgang til kurs eller andre tiltak de ønsker som et viktig resultat av AEV. Tidsbruk er et gjennomgående tema i informantenes fortellinger. Det er også avgjørende at det settes av nok tid til samtale med brukeren for at AEV skal kunne bidra til å fremme brukervedvirkning.

Ifølge Eriksen (2007) er dokumentasjon og kartlegging av brukerens ønsker, ressurser og belastninger helt nødvendig for individuell tilpasning av tiltak og for å oppnå optimal brukervedvirkning. Eriksen advarer allikevel også mot kartleggingsverktøy fordi de kan oppleves som «tvangstrøyer» og kan bidra til objektgjøring av brukerne. Hun sier videre at anvendelsen av kartleggingsverktøy kan bli praktisert på en krenkende måte. Kartlegginger som AEV kan likevel være viktig som et grunnlag for brukervedvirkning. Det vil ikke være mulig å ta hensyn til brukerens ønsker og interesser om man ikke har spurt hva disse er. Vår påstand er at det likevel ikke er snakk om brukervedvirkning så lenge svarene på disse spørsmålene ikke får reelle konsekvenser for videre samarbeid og hjelpeinnsats. Skal man kunne snakke om reell brukervedvirkning, må det være muligheter for å være med å påvirke sakens utfall innenfor rammene av systemet. Er det ikke rom for dette, vil brukervedvirkningen reduseres til det Arnstein (1969) omtaler som skinninnflytelse. Legges det opp til en involvering av brukeren uten noen form for reell innflytelse eller tilførsel av makt, kan begrepene brukerperspektiv eller brukerring brukes.

Det er også viktig at AEV gjøres til et dynamisk dokument som sier noe om nå-tilstanden til en person. I tillegg må AEV oppdateres når det kommer nye opplysninger eller det skjer endringer i situasjonen til brukeren. Evalueringen av arbeidet bør sikres en større plass i AEV, og det er i evalueringen av tiltak også viktig å sikre en aktiv deltakelse fra bruker.

Sosialt arbeids teori kan være et bidrag i den videre utviklingen av AEV som Navs kartleggingsverktøy. Brukervedvirkning, og et helhetssyn som også innbefatter strukturelle forhold, er noe man har en lang tradisjon for i sosialt arbeid. Andreassen og Fossetøl (2011) hevder at fokuset ved mange Nav-kontor har vært på produksjon og resultatoppnåelse heller enn på å utvikle helhetlige arbeidsformer. De beskriver sosialt arbeids helhetlige tilnærming og koordinerende rolle som svært betydningsfull på veien fremover for Nav-kontorene. Dette vil kunne bidra til at brukerne får mer innflytelse også i AEV, noe som vil være avgjørende hvis Nav skal realisere målsettingen om at AEV skal bidra til å skape reell brukervedvirkning.

Litteratur

- Aamodt, I. (2006) Den nødvendige uroa – en kritikk av brukerbegrepets uutholdelige letthet, *Nordisk sosialt arbeid* 4:318–326.
- Aasback, A.W. (2011) *Makt til medvirkning? Brukermedvirkning i arbeidsevneevalueringen*, Masteroppgave, Trondheim: NTNU.
- Andreassen, T.A. (2009) *Brukermedvirkning i Nav – Når velferdsforvaltningen og brukerorganisasjonene skal jobbe sammen*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Andreassen, T.A. og K. Fossetøl (2011) *Nav ved et veiskille*, Oslo: Gyldendal akademisk.
- Askeland, G.A. og O. Molven (2010) Dokument i klientarbeid, journalar, sosialrapportar og saksframstillingar i *sosialt arbeid*, Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Arbeids- og velferdsdirektoratet og Sosial- og helsedirektoratet (2007) *Arbeidsevneevalueringer i Nav, Sluttrapport*.
- Arnstein, S.R. (1969) A ladder of citizen participation, *Journal of the American Institute of Planners*, 35(4):216–224.
- Eriksen, R.E. (2007) *Hverdagen som langtids sosialklient – mestring i et (bruker) medvirkningsperspektiv*, Doktorgradsavhandling, Trondheim: NTNU.
- Hammen, I. (2006) *Sagsbehandlernes kompetencer og arbejdsvevemetoden. Uden for Nummer 7(13):16–37*, København: Dansk Socialrådgiverforening.
- Hansen, H.-T. (2009) Nav på rett vei? En surveybasert brukerundersøkelse. *Tidsskrift for velferdsforskning*, 12(3)2009:207–227.
- Hanssen, H. (2010) Faglig skjønn ved utforming av vilkår for sosial stønad – handlingsrom, resonneringsprosess og brukermidvirkning, i Hanssen, Helene (red.) *Faglig skjønn og brukermidvirkning*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Heum, I. (2010) Brukerrettet arbeidsmetodikk i Nav, i T. Hernes, I. Heum og P. Haavorsen (red.) *Arbeidsinkludering – om det nye politikk- og praksisfeltet i Velferds-Norge*, Oslo: Gyldendal akademisk forlag.
- Humerfelt, K. (2005) Begrepene brukermidvirkning og brukerperspektiv – honnørord med lavt preisisjonsnivå, i E. Willumsen (red.) *Brukernes medvirkning – kvalitet og legitimitet i velferdstjenestene*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Jenssen, A.G. (2009) *Brukermedvirkning i sosialtjenesten, en studie av sosialarbeidernes perspektiv*, Doktoravhandling, Trondheim: NTNU.
- Kjeldstadli, K. (2008) *Sammensatte samfunn. Innvandring og inkludering*, Oslo: Pax forlag.
- Kjørstad, M. (2002) *Sosialhjelp og arbeidsplikt, Utfordringer og etiske dilemmaer for sosialarbeiderrollen ved iverksetting av arbeidslinjen*, HiO rapport nr. 11, Oslo: HiO.
- Malterud, K. (2003) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Pedersen, H., A.K. Alseth, A. Aasback, J.O. Nyland og E. Marthinsen (2011) *Arbeidsevne vurderingen i Nav – Brukerorientert prosess eller ren prosedyre*, rapport fra NTNU samfunnsforskning, Trondheim: NTNU.
- Rønning, R. og L.J. Solheim (1998) *Hjelp på egne premisser? Om brukermedvirkning i velferdssektoren*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Shulman, L. (2003) *Kunsten å hjelpe – individer og familier*, Oslo: Gyldendal
- Slettebø, T. (2000) Empowerment som tilnærming i sosialt arbeid, *Nordisk sosialt arbeid*: 2:75–85.
- Statistisk sentralbyrå (2013) Innvandrere, arbeidsledighet, tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/tab-2012-11-22-01.html> [Lastet ned: 8.1.2013], Oslo: SSB.
- St.meld. nr. 9 (2006–2007): *Arbeid, velferd og inkludering*, Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Fra PowerPoint til selvhjelpsgrupper.

«Vi trenger dere egentlig ikke»: En fortelling om hvordan ekspertstyrte kurs ble til sterke selvhjelpsgrupper.

Publisert i Fontene 6/2012

Jeg jobber på en ruspoliklinikk og leder årlige kurs for pårørende til rusmisbrukere. Kurs av denne type er velprøvd i psykiatrien og vi får gode tilbakemeldinger. Tilsynelatende er det all grunn til å være fornøyd.

- Vi trenger dere egentlig ikke, sa den ene.
- Nei vel? sa jeg.
- Vi lærer mer av hverandre, sa den andre.
- Å ja, sa jeg.

Ordvekslingen utspant seg i en pause midtveis i det første kurset, og det var oss kursledere det etter sigende ikke var bruk for. Jeg ble overrasket, kanskje en anelse fornærmet. Av og til i livet oppstår øyeblikk som først vekker uro, men ved ettertanke åpner for ny innsikt. Min kollega og jeg hadde sett flere tegn; de sterke båndene som ble knyttet mellom deltakerne, kraften i gjenkjennelsen og ikke minst den skyhøye evalueringsskåren når det var noen med personlig erfaring som snakket. Til sammen ledet dette oss i en annen retning enn vi hadde planlagt.

Mine første systematiske møter med pårørende, særlig foreldre til rusmisbrukere, kom for seks år siden. Jeg ble satt til å lede behandlingsgrupper og det slo meg at lidelsestrykket, den dype fortvilelsen, skammen og opplevelsen av maktlesløshet var langt kraftigere der enn i møter med misbrukere.

Det hendte gruppedeltakerne ønsket å fortsette på egen hånd når behandlingen ble avsluttet. Vi ønsket dem lykke til. At de aldri lyktes var ikke i vårt fokus. Vi var opptatt av å nå flere pårørende og endret gruppebehandlingen til et kurstilbud. Når vi startet kurset hadde vi gjort et grundig forarbeid i forhold til temavalg, innledere og fasiliteter. Vår rolle var å være eksperter, svare på spørsmål og gi råd. Deltakerantallet tredoblet seg, tilbakemeldingene var positive: Likevel oppsto øyeblikket jeg beskriver innledningsvis: «Vi trenger dere egentlig ikke». Deres behov

for å fortsette på egen hånd, det vi tidligere (i behandlingsgruppene) knapt tok notis av, var påtrengende. Skulle vi lukke øynene for tidligere erfaringer og ønske dem lykke til igjen eller skulle vi våge å følge dem et stykke på veien? Vi kontaktet Selvhjelp Norge og lærte oss å bli oppstartere for selvhjelpsgrupper. Det finnes mange måter å starte selvhjelpsgrupper på. Erfaringen jeg presenterer her handler om å gjøre det med utgangspunkt i et kurs drevet av fagfolk. I skrivende stund er vi midt i vårt tredje pårørendekurs. Etter de to første begynte omtrent halvparten i selvhjelpsgrupper. Vi var med de første gangene. Gruppene lever nå videre uten oss.

Som kursleder hadde jeg gjort mitt beste for at mest mulig korrekt informasjon ble gitt i delikate innpakninger (les: powerpointpresentasjoner). Nå måtte vi spørre oss selv hva som var annerledes med et kurs som i tillegg til informasjonsformidling skulle berede grunnen for selvhjelp. I iveren etter å være «flink nok» hadde det vært lett å glemme at det var kursdeltakerne som visste best hvor skoen trykket. Det ble ikke lenger så avgjørende å fullføre innledningene eller få siste ordet. Dialogen og refleksjonen ble løftet fram, deling av triste stunder og deres egne fortellinger om å lykkes ble mye sterkere enn noe vi kunne formidle. Vi måtte gi avkall på å være den som «visste best», satte dagsorden og eide kunnskapen.

Dette betyr ikke at kurstilbud er et feil tiltak, at informasjon er uviktig. Tvert om. Når vi innledningsvis på kurset spurte deltakerne hvordan de hadde det, ble ofte dette enkle spørsmålet besvart med at «han/hun har det ikke så bra nå». De svarte ikke på vegne av seg selv, de var kommet for å hjelpe misbrukeren og hungret etter kunnskap: «Dere vil at jeg skal snakke om meg selv. Det gjør jeg gjerne. Men jeg får ikke ro før barnet mitt blir tatt vare på». Kurset var en prosess. Mange sa det største skrittet var å bryte med skamfølelsen og møte opp. På de første kurskveldene var det få som tok ordet. På slutten, når de var kjent med hverandres historier, når pårørendeorganisasjonene hadde vært inne, snakket alle. Da, ved overgangen til selvhjelp, var det klart: De trengte oss egentlig ikke.

Et velkjent faremoment i en selvhjelpsgruppe er klaging eller «kunsten å tenke negativt». Jeg har til gode å oppleve dette i selvhjelpsgruppene. På kurset var det derimot vanlig med sterk frustrasjon. Det kunne gjelde alt fra mangel på institusjonsplasser til historier om at fortvilte forsøk på å hjelpe sine ble møtt med taushetsplikt. Frustrasjonen var forståelig. Hjelpeapparatet anerkjenner altfor sjelden at pårørende både har behov for støtte og at de er en betydelig ressurs for misbrukerne. Selvfølgelig fikk vi behov for å forsvare samarbeidspartnere eller oss selv. Vi spurte i stedet om andre hadde lignende erfaringer. Å høre at en ikke er alene oppleves som en styrke, men det skal ikke stikkes under en stol at det noen ganger vokste fram en stemning der håpløsheten fikk dominere. For et kurs, og i enda høyere grad for en selvhjelpsgruppe er dette drepende. Da undret vi på om noen hadde lyktes i lignende situasjoner. Eksempler dukket

alltid opp, etter hvert ba vi ikke en gang om dem. Stemningen snudde, flere ble opptatt av å uttrykke anerkjennelse til de som har fått det bedre, samtidig som de uttrykte støtte til dem som fortsatt slet. Ikke sjelden påpekte de selv, ofte i en spøkefull tone, at klaging ikke førte til noe som helst. Jeg tror dette fikk stor betydning for hverdagen i selvhjelpsgruppene.

For meg har kurset og selvhjelpsgruppene vært en læring i å senke skuldrene, løsne kontrollen, og dermed deler av den makten jeg har i kraft av min fagekspertise. Det følte som de tok til seg makten jeg ga slipp på. Vi ble invitert på julebord til den ene gruppen. Pratet og lo om hvordan det gikk med den enkelte (oss medberegnet) og om hvordan kurset kunne bli bedre. Tør jeg si at jeg fyltes med en indre fryd? De trengte oss egentlig ikke. Lenger.

Unge flyktninger bygger felles historie

Publisert i Fontene 9/2013

Ungdommer som har flyktet alene, opplever sorg og savn. Noen venter med frykt på å bli 18 år og sendt tilbake til det helvete de kom fra. Å komme sammen og fortelle historier kan lege og forebygge.

Fra tidenes morgen har mennesker operert i flokk. Flokken har bidratt til overlevelse, reproduksjon, samhold og felleskap. I tidligere tider betydde utstøtelse fra gruppen man tilhørte vanligvis en rask undergang. Til alle tider har samfunn hatt historier, myter og sagn som sveiser mennesker sammen i et fellesskap. Gjennom fellesskapet blir historiene fortalt, og noen vil hevde at det er nettopp historiene som kjennetegner mennesket som art (Bateson 1972). De aller fleste enslige mindreårige flyktninger kommer fra kulturer hvor kollektivet fremelskes i kanskje enda større grad enn i vår kultur, og hvor enkeltindividet er sterkt knyttet til denne «storfamilien». På flukten fra hjemlandet blir de ofte tvunget til å være individualister samtidig som mange av dem blir utsatt for store belastninger under ekstreme omstendigheter.

Stor oppgave for BUP

Det er estimert at om lag åtte prosent av alle barn og unge i Norge mellom tre og 18 år har en psykisk lidelse til enhver tid (Folkehelseinstituttet, 2009). De enslige mindreårige flyktningene (EM) er en av de mest sårbare gruppene, og det er gjort undersøkelser som viser at 55–60 prosent av dem har depresjonssymptomer over klinisk grenseverdi. Disse ungdommene kan også ha høy symptombelastning når det gjelder posttraumatiske stressreaksjoner som søvnproblemer, mareritt, unngåelse med mer. Ungdommene har blitt atskilt fra sine familier, de har i lang tid levd en utsatt og ubeskyttet tilværelse på flukt, og mange har blitt utsatt for fysisk, psykisk og seksuell vold. Det er ofte en kamp for å overleve, men ungdom forteller også om at det er en pris de har vært villig til å betale da de ikke så noe håp for framtida i hjemlandet. Vi møter også barn og ungdommer som ikke selv har valgt en flyktningtilværelse, men som er blitt sendt av sine foreldre i håp om at de skal få et bedre liv.

Etter innstramningen i det norske regelverket i 2009 har mange ungdommer fått midlertidig oppholdstillatelse. Det betyr at de kan oppholde seg i Norge fram til den dagen norske myndigheter mener de er 18 år. Etter det må de dra tilbake til det mange av ungdommene karakteriserer som et helvete på jord. Det er dokumentert at mennesker med livet på vent er i risiko for å utvikle psykiske helseplager (Laban 2008). Dette setter dem tilbake til den tiden da alt var en kamp for å overleve og det trigger de dårlige minnene. For mange ungdommer betyr dette en stor krise, de føler seg maktesløse og tanken på at døden kan være en befrielse aktualiseres. I 1989 ble det etablert et asylmottak på Sjøvegan, og siden har en jevn strøm av asylsøkere kommet til vårt lille lokalsamfunn med ca 2 200 innbyggere. Tidlig på 90-tallet så en tydelig at gruppa med EM-ungdommer hadde store behov for psykososial oppfølging. Det ble derfor øremerket stillinger på BUP for å jobbe med denne gruppa. I dag er vi to kliniske sosionomer som utgjør flyktningeteamet ved BUP Sjøvegan, og vi får henvist en stor andel av EM-ungdommene både fra asylmottaket og fra de som er bosatte i kommunen. Vi holder på med vanlig utredningsarbeid og behandling av ungdommene individuelt.

Ensomheten

Felles for de fleste er ensomhetsfølelsen. Vi synes derfor det er viktig å kunne jobbe med ungdommene også i grupper. I sosialt arbeid er gruppearbeid en sentral metode, og vi har oppdaget at det er mange gevinster å hente på å samle ungdommene. Ikke minst er det fint å se hvordan de kan støtte hverandre og hente fram egne ressurser.

I kreative samtalegrupper skal gruppelederne fremme gruppeprosesser som bidrar til forebygging og bearbeidelse av psykiske helseplager. EM-ungdommene får lære om temaer som er viktige for psykisk helse: De får vite om typiske og normale emosjonelle reaksjoner på ulike typer belastninger. De får gode råd om søvnhygiene, selvregulering og avspenning. De får videre hjelp til å utvikle et ordforråd for følelser og til bevisstgjøring om hvor ulike følelser kan være «plassert» i kroppen. De får også råd om hva som kan hjelpe og hvilke ressurser de kan ta i bruk når de har det vanskelig.

Gruppeprosesser kan defineres som samspillet mellom mennesker (Tveiten 1998). I samspillet ligger en viktig styrke fordi samværet alltid er mer enn summen av den enkeltes bidrag. Det gir den enkelte mulighet til å være i kontakt med seg selv og andre om de ulike temaene som tas opp under gruppemøtene, og man har et felles ansvar for hverandre. Å forholde seg til andre med sin historie kan gi grunnlag for personlig vekst. I følge Heap (Heap 1998) forutsetter bruken av gruppeprosessen at det finner sted en interaksjon, og at det utvikler seg personlige forhold mellom gruppemedlemmene.

Lavterskel forebygging

Vi ønsker å oppfordre andre som jobber i BUP til å benytte seg av de store mulighetene som ligger i å drive gruppearbeid med disse ungdommene. Her er det også muligheter for å samarbeide med andre instanser, som helsesøster og mot-takspersonal. Planleggingsarbeidet er viktig. Kreative samtalegrupper skal være et lavterskeltilbud i den forstand at det ikke må foreligge en psykisk lidelse som grunn for henvisning til gruppetilbud for enslige mindreårige i BUP. Samtale-gruppene kan ha en funksjon i å fange opp ungdom i særlig risiko, og motivere dem for individuell oppfølging i psykisk helsevern. Vår erfaring er at gruppetilbu-det river ned eventuell motstand mot å gå i behandling, fordi ungdommene er blitt kjente med og føler seg trygge på dem som skal gi dem individuell oppføl-ging.

Før oppstart av gruppa har vi samlet ungdommene til et informasjonsmøte for å informere og motivere til å delta i gruppe. Personalet ved mottaket er viktige støttespillere i motivasjonsarbeidet. I møtet får ungdommene detaljert kunnskap om opplegget i tillegg til at de kan stille spørsmål. De får også bli litt kjent med oss som er gruppeledere og med tolken.

Hvordan bør så en samtalegruppe være sammensatt? Vi har gode erfaringer med å ha enten rene guttegrupper eller rene jentegrupper der alle snakker samme språk. Dette åpner for økt trygghet for den enkelte, og kommunikasjonen blir enklere. Tolken har en svært viktig funksjon i gruppa, og vi har god erfaring med å bruke eldre ungdommer som tolker. De kjenner godt til både hjemlandets kultur og den norske kulturen, og tolken deltar positivt i den forstand at han eller hun kan være en rollemodell og en kulturoversetter. I individualterapi vil derimot rollen som språkformidler være den viktigste.

Gruppa bør ikke være for stor, seks til åtte gruppemedlemmer er ideelt. Det er viktig at alle i gruppa kan føle at de blir sett og kan komme til orde. Dersom det blir for mange, kan det gå på bekostning av tilhørigheten til gruppa for den enkelte og at noen trekker seg tilbake fordi de føler lite ansvar for gruppeproses-sen.

Vi har et godt samarbeid med den videregående skolen der ungdommene til daglig har sin norskundervisning. Vi får låne et klasserom til å ha gruppesamlin-gene i, og det gjør det lettere for ungdommene å komme til gruppa. Det er også fint at vi kan være på et nøytralt sted, og vi kan i samarbeid med skoleledelsen finne et egnet tidspunkt, slik at det ikke konkurrerer med andre aktiviteter ung-dommene liker. Skolen har vært positivt innstilt til å gi ungdommene fritak fra noe av undervisningen for å delta i samtalegruppa. I vårt opplegg har vi gruppe-samlinger til fast tid en gang i uka. Vi har lagt opp til totalt ti samlinger der hver samling varer i to og en halv time. Det er verdifullt å kunne bruke god tid sammen med ungdommene.

Gjennomføring av gruppemøte

Før hver gruppesamling rydder vi unna pulter og setter stolene i ring, og ofte kommer det også noen ungdommer som hjelper. Det er viktig at ungdommene føler seg velkomne og at vi kan legge til rette for at rammene blir annerledes enn en undervisningssituasjon. Ungdommene forstår raskt at samtalegruppe er noe annet enn skole. Vi setter fram kjeks, frukt og saft. Til å begynne med småprater vi med ungdommene, og de kan forsyne seg med noe å spise og drikke. Når alle har kommet, kan vi starte. Særlig ved de første gruppemøtene kan det ta tid før alle er på plass, men vi tenker det er viktig å ha med alle, og derfor tar vi oss tid til å ringe/sende noen som henter dem som eventuelt ikke har kommet. Hver og en er viktig i gruppa, og ungdommene blir mer og mer opptatt av at alle må være der.

Alle har sin plass, og dersom noen ikke kan komme, står gjerne stolen til den personen tom under gruppemøtet. Det har hendt at noen ungdommer har forsvunnet fra mottaket. Da har de andre ungdommene i gruppa funnet bilder eller andre ting som kan minne om den aktuelle ungdommen og plassert dette på personens stol. Det er en viktig symbolsk handling, som viser støtte og solidaritet.

Etter hvert som vi har hatt noen gruppemøter, begynner ungdommene å kjenne til formen og vet hva de kan forvente. Til å begynne med snakker vi gjerne litt om løst og fast, og ungdommene kan fortelle litt om hva de har vært opptatt med. Så presenterer vi dagens program. Vi har i samråd med ungdommene blitt enige om en fast sang som vi starter med. Denne sangen kan ofte slå an tonen til å snakke om temaer som berører, og det kan åpne opp for andre sanger eller kulturuttrykk som ungdommene kjenner til.

Ungdommene lager selv regler for gruppa. Respekt er et nøkkelord, og dette gjør at ungdommene opplever gruppa som et fellesprosjekt de får et eierforhold til. I løpet av gruppemøtene tar vi opp ulike temaer som vi mener er relevante for ungdommene og som de gjerne ikke snakker så mye om til daglig. Vi veksler mellom psykoedukasjon, samtale og oppgaver.

Det er viktig å få en god og trygg atmosfære i gruppa, og vi legger vekt på at den enkelte kan få si så mye eller lite som han eller hun vil. Det fungerer ofte fint å ta en runde i gruppa når det gjelder for eksempel å fortelle om en oppgave de har jobbet med individuelt. Vi blir ofte overrasket over hvor frimodige mange av dem er. Siden gruppesamlingen varer i to og en halv time, er det godt å ha en pause midtveis. Dette er også en god anledning for small talk, som i seg selv er verdifullt.

Som avslutning på gruppesamværet pleier vi å oppsummere dagen og spørre ungdommene hvordan de har hatt det. De kommer da gjerne med ærlige tilbakemeldinger om det de syntes var bra og om det var noe som var vanskelig for dem. Helt til slutt pleier vi å ta hverandre i hendene og si et «avskjedsritual», som de

har vært med på å finne på selv. Disse ritualene mener vi er med på å bygge fellesskapsfølelsen og gir en kontinuitet som representerer trygghet og forutsigbarhet.

Narrativ metode

Felles for ungdommene er at alle har opplevd vanskelige hendelser i livet. De har opplevd atskillelse fra familiemedlemmer, de har alle hatt en lang flukt til Norge. For noen har den vært mer strabasjøs enn for andre. Ungdommene har mange fellestrekk samtidig som de er veldig forskjellige. For mange er det svært vanskelig å snakke om egne opplevelser, og de vil ofte unngå å tenke på hva de har opplevd i fortida. En del mangler også begreper og ord for hva de har vært gjennom, spesielt når det er snakk om traumatiske hendelser. Ungdommene inviteres derfor inn i en skapende prosess der de i fellesskap lager en historie om en ungdom fra deres eget land som flykter til Norge. Hovedpersonen i historien er en fiktiv person, og det er ungdommene som i samarbeid dikter personens livshistorie fra fødsel til tiden på asylmottak i Norge. Vi som gruppeledere har i oppgave å stille spørsmål underveis om hva som skjer med hovedpersonen, for eksempel Hamid. Hva tenkte han på, hva følte han, hvilke ønsker har han? Av terapeutiske hensyn legger vi stor vekt på å la hovedpersonen i historien få uttrykke hele følelsesrepertoaret. Hvordan var det for Hamid å ta avskjed med moren? Hva tenkte han på da han kom til Norge – hvordan var førsteinntrykket? Hva var det vanskeligste for han på flukten?

I fortellerprosessen er vi sekretærer og skriver ned fra gang til gang det ungdommene har diktet. Neste gruppemøte leser vi opp det de ble enige om sist gang, og de har da mulighet for å korrigere historien dersom de mener vi ikke oppfattet det riktig, eller de vil gjøre om noe. Ungdommene er ofte motvillige til å begynne med når vi presenterer opplegget med å lage en historie. Men når de har forstått konseptet, blir de som regel veldig engasjerte. Ungdommene får mulighet til å lufte og sette ord på egne erfaringer på en indirekte og ufarlig måte. Historien handler jo ikke om dem selv, men om en tredjeperson. Likevel skinner det ofte gjennom at de bruker egenopplevde episoder. Ungdommene får en mulighet til å bearbeide vanskelige opplevelser i et fellesskap som oppleves trygt.¹

I ettertid gir ungdommene tilbakemelding på at dette har vært veldig viktig for dem. Her er noen tilbakemeldinger: «Det er bedre å fortelle enn å ikke fortelle.» «Når man forteller om en annen, får man fortalt litt. Men merker ikke hvem som fortalte.» «Det er mange ting man kan si når det er gjennom en annen. Man får lettet sitt hjerte, men det er også vondt å tenke på situasjonen som den var.» «Det er en bra metode. Det er bra å fortelle til personer man stoler på, men

¹ Dersom noen er interessert i å lese en slik historie som ungdommer har laget, vises det til boka *Barn på flukt* som ble utgitt i 2012 der historien om Safar er trykket i sin helhet.

man kan ikke fortelle historier til alle.» Vi benytter en del tegning/maling/silkemaling der ungdommene lager motiver som passer til det som skjer i historien. Bildene er ofte sterke og følelsesladde uttrykk, og disse bruker vi som illustrasjoner i det ferdige produktet, som alle får et eksemplar hver av.

Rituale for tap og sorg

De fleste av ungdommene har mistet en eller flere av sine nærmeste. Dette er noe de til nå har holdt for seg selv, men tenker veldig mye på. Når gruppen har etablert seg godt og alle er blitt trygge på hverandre, inviterer vi ungdommene til deltagelse i et rituale som vi kaller sørgerituale. Her kan den enkelte skrive en tekst og/eller tegne noe som de forbinder med den de savner eller som er død, og vi tenner lys. Gruppelederne deltar på lik linje med ungdommene. Den som vil, kan si hvem de tenner lyset for, men dette er frivillig. På den måten kan de dele sorgen uten å måtte dele hva sorgen handler om. I disse settingene melder det seg nesten alltid en «kapellmester», det vil si en ungdom som tar et spesielt ansvar og bidrar med å lese høyt for eksempel fra hellige skrifter.

Finner vennskap

Etter avslutning av gruppene pleier vi å ha en evalueringsrunde med ungdommene. Tilbakemeldingene er stort sett meget positive. De fleste trekker frem vennskap som det viktigste med gruppen. Den følelsesmessige nærheten ser ut til å åpne for noe meget verdifullt, opplevelse av tilhørighet og fellesskap: «Vi har hatt det kjempebra i samtalegruppe, og vi lærte masse av hverandre». Mange går fra isolasjon og ensomhet til vennskap og tilknytning, og vi ser dessuten at når ungdommer opplever kriser, for eksempel negativt vedtak i asylsaken, trer gruppesolidariteten inn som en støttende faktor.

Kan søke terapi

Unge som skal returneres fordi de er fylt 18, opplever fortvilelse, depresjon og angst. Noen tenker på døden som utvei. Dette er et viktig tema som gis mye plass, og vi opplever at ungdommene finner egnede ord for sine følelser, om det nå er sinne, fortvilelse eller avmakt. Vår erfaring er at kreative samtalegrupper bidrar til å styrke ungdommene. Gjennom aktiv deltakelse opplever de en økt forståelse for egne og andres reaksjoner. For noen kan kreative samtalegrupper være en døråpner for å bli tilgjengelig for psykologisk behandling. For oss handler det om å møte ungdom som i alt for stor grad har blitt overlatt til seg selv. Vi ønsker å gi dem en opplevelse av et inkluderende fellesskap der de kan kjenne seg betydningsfulle og få styrket troen på egne ressurser

Litteratur

- Bateson, G. (1972). *Steps to an Ecology of the mind*. New York: Ballantine.
- Eide Ketil (red.): *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslig mindreårige flyktninger*. (Se kap. 13: historien om Safar: om narrativ gruppeintervensjon). Gyldendal 2012
- Folkehelseinstituttet: *Psykiske lidelser blant barn og unge i Norge*. 2009.
- Heap, Ken (1998). *Gruppeteori for sosial- og helsearbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kreative samtalegrupper for enslig mindreårige flyktninger – ressurshefte.
- Laban, C.J. mfl. (2008). *The impact of a long Asylum Procedure on Quality of Life, Disability and Physical Health in Iraqi Asylum Seekers in the Netherlands*. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 43(7):507-15.
- Myrvoll, Kjell-Ole og Randi E. Jenssen (2012). *Kreative samtalegrupper for enslige mindreårige – ressurshefte*. UNN.
- Psykososialt arbeid med flyktningebarn – Introduksjon og fagveileder. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. 2006.
- Tveiten, S. (1998). *Veiledning – mer enn ord...* Bergen: Fagbokforlaget

Skeiv, muslim og menneske

Publisert i Fontene 2/2012

Det kan være vanskelig å være både skeiv og muslim, og mange føler seg tvunget til å velge mellom disse identitetene. Sosialarbeidere må anerkjenne og komme i møte mangfoldet. Det betyr også å bekjempe tabuer.

Fagfeltet sosialt arbeid har opp gjennom tidene i beskjeden grad berørt problemstillinger omkring livssituasjonen til lesbiske, homofile, bifile og andre skeive. På denne måten har fagfeltet selv vært en del av et undertrykkelsesapparat. Denne fagartikkelen vil løfte frem noen sentrale funn og konklusjoner i min masterstudie som omhandler livshistoriene til åtte lesbiske, homofile og bifile med muslimsk bakgrunn (Narvesen 2010). Jeg ønsker å trekke paralleller til sosialt arbeids praksis.

Før jeg begynte å forske på temaet, hadde jeg allerede møtt Kasim på 17 år fra Irak som da oppholdt seg på en barnevernsinstitusjon. Etter hvert som vi fikk opparbeidet en god og trygg relasjon fortalte han meg at han lurte på om han skulle fortelle de ansatte på barnevernsinstitusjonen at han likte gutter. Kasim fortalte: «Det virket som de verken ville forstå eller lytte til det jeg egentlig hadde tenkt å si, og det ble mye verre når jeg fikk flere spørsmål om jeg hadde noen jentekjæreste på gang.»

Jeg fortalte at mulighetene til å leve med en guttekjæreste i Norge var gode. «Nei,» svarte han bastant. «Jeg må nok leve slik som min familie sier, jeg er innstilt på at jeg skal gifte meg med en jente. Jeg må bare klare det» Han fortalte meg at familien allerede hadde planlagt (hetero) bryllupet. Han hadde hatt selvmordstanker for å slippe presset og det innvendige kaoset. Jeg spurte om hvorfor han ikke kunne stå fram, hvorpå han svarte: «Nei, det er ikke en mulighet engang, fordi da vil jeg for alltid bli helt alene og miste kontakten med familien min som jeg er så glad i.»

Heteronormativ makt: Skjult, men svært virkningsfull

Heteronormativ makt er usynlig og snikende. Den kommer til uttrykk gjennom språk og kroppsspråk, for eksempel ved små bemerkninger, ansiktsuttrykk, taushet, toneleie, film og reklame (Hellesund 2009). Disse korrigeringene forstår jeg som en utøvelse av symbolsk vold. Alt dette er med på å understreke at homofile ikke er en selvfølgelig del av verden. Homofili fremstår som noe som må aksepteres og tolereres, men som få vil fremme eller arbeide aktivt for bortsett fra homofile selv.

Vi skal ikke ta det for gitt at våre venner, barn, klienter eller nærmeste er heterofile. Dette innebærer en kritisk innstilling til begreper som kjønn, kropp, begjær, lyst og seksualitet (Butler 1991; Ohnstad 2009). Det finnes flere måter å forstå på, det har historien vår vist.

Seksualiteten som identitet

Seksualiteten som identitet preger forståelsen av homoseksualitet i vestlige og liberale samfunn slik som i Norge, men det har ikke alltid vært slik. Grunnlaget for oppfatningen av homoseksualitet som sykdom sprang ut av kristne forestillinger om syndige handlinger (Furseth og Repstad 2003).

Denne oppfatningen forplantet seg i vitenskapsmennesenes forforståelse og kunnskapsproduksjon, og resulterte i en antagelse om et seksuelt avvik som man forsøkte å kategorisere og «helbrede» (Foucault 1999; Prieur 1994). På denne måten ble mennesker utsatt for overgrep og tortur gjennom for eksempel lobotomi. Etter at homofile selv begynte å fortelle sine historier endret denne forståelsen seg.

I 1972 ble homofili avkriminalisert, og i 1977 ble det strøket fra den psykiatriske diagnoselisten. Skillet mellom hetero/homo, normalt/unormalt tok nå en annen retning, og det ble satt fokus på toleranse og aksept for deres «tragiske skjebne» (Hellesund 2009).

I 2008 fikk Norge en kjønnsnøytral ekteskapslov som gir lesbiske, homofile, bifile og andre skeive samme rettigheter som heterofile til å inngå ekteskap, adopsjon og assistert befruktning. Dette viser at homoseksuelle og heteroseksuelle diskurser nå glir over i hverandre og blir mer like. Dette kan forstås som en repetisjon av heteronormativitetens hegemoni (Butler 1991).

Jeg forstår begrepet identitet som en prosess som skapes gjennom språk og samspill med de omgivelsene man er en del av fremfor noe man er (Burr 1995; Gulbrandsen 1996). Å skape en forståelse av hvem man er kan forstås som en navigering og forhandling mellom tilgjengelige diskurser i det heteronormative landskapet¹ basert på språklige og forenklende dikotomier som blant annet

1 En diskurs er en bestemt måte å snakke om eller forstå et sosialt fenomen på (Foucault 1999).

hetero/homo, maskulin/feminin, identitet/handling, individualisme/kollektivism og ulike forståelsesrammer innenfor kategorien religion. Disse identitetsmarkørene er fylt med mening av de som har definisjonsmakt. I min forståelse er ikke begreper statiske, men i stadig endring avhengig av sosial, kulturell og historisk kontekst.

Flere av informantene opplever sterk konflikt mellom kategorien homo og muslim. De opplever ofte ulike og motstridende krav og forventninger fra flere hold. Flere av informantene opplever å bli stilt overfor et umulig og smertefullt valg, enten som åpen homofil slik som det vestlige og norske samfunnet anser som viktig og bra eller som «god» muslim, der det ofte ligger et sterkt fokus på å føre slekten videre gjennom det heterofile parforholdet. I tillegg mangler det tilgang på rollemodeller på grunn av kulturelt tabu. Å pendle mellom disse to identitetskategoriene får store konsekvenser for informantenes selvbylde på ulike måter som jeg straks kommer tilbake til.

Kjønn og oppvekst

Flertallet av informantene hadde ingen mulighet til å forstå homofili som en livsstil og identitet under oppveksten. Det betyr ikke at homoseksualitet var ukjent for dem. Intimitet og nærhet mellom gutter og menn, som for eksempel å ligge i hverandres fang eller holde hverandre i hendene er vanlige og synlige handlinger i deres hjemland (Murray & Roscoe 1997). I denne samfunnskonteksten fortolkes ikke denne handlingen som homofilt, men som kameratskap.

Informanten Bilal forteller følgende om sin oppvekst: «Jeg hadde sex med andre gutter i Pakistan, og det var liksom helt vanlig. Alle visste at det foregikk, men det ble aldri snakket om eller argumentert for. Jeg trodde det var slik det skulle være på en måte.»

På grunn av økt globalisering for eksempel gjennom internett og migrasjon sprer de ulike forståelsene av homoseksualitet seg. Flere av informantene forteller at homokategorien er tilgjengelig for noen i storbyene i hjemlandet sammenliknet med landsbygdene. Dette tyder på at *sosialklasse* kan være en faktor som spiller inn på forståelsen av fenomenet.

De heteronormative fortellingene om at homofile menn er feminine og lesbiske kvinner er maskuline ligger der som premiss for informantenes selvforståelse. Når de skal se etter potensielle partnere blir dette særlig aktualisert. Samina fra Pakistan beskriver dette: «Jeg husker at jeg prøvde å titte etter jenter med kortklipt hår, de som var litt guttete om du skjønner? Jeg følte meg ganske unormal, akkurat som jeg hadde en sykdom som jeg trodde bare ville gå over.»

Slik jeg tolker Saminas fortelling forstår hun seg ubevisst gjennom de heteronormative brillene som ikke passer henne. Dette fører til en selvforståelse som syk og unormal. Slik blir usynlig makt produktiv og undertrykkende (Bourdieu 1996).

Ofte handler de heteronormative fortellingene om de homofile som bryter kjønnsnormer. Det vil si feminine menn og maskuline kvinner. Flertallet av informantene i min studie gjør sitt kjønn i takt med den heteroseksuelle matriksen, det vil si at de forblir usynlige homofile fordi de oppfyller normativ maskulinitet og femininitet i for eksempel måten de kler seg på og fremstår. Informanten Leah fra Irak beskriver dette på en god måte: «Jeg har egentlig alltid følt meg som en normal kvinne. Jeg har alltid hatt et heterostempel på meg da, fordi jeg er så feminin. Når jeg er ute er jeg veldig populær blant guttene, men de glemmer at jeg liker jenter og det er veldig plagsomt.»

Familie, sosialt nettverk og åpenhet

Flere av informantene forteller at det kollektivistiske livssynet står sterkt i deres hjemland. Det kan forstås som en del av heteronormativiteten. Det vil si at storfamilien går foran individets egne valg. Denne forventningen kolliderer med kravet om å komme ut av skapet for å leve et godt liv. Kollisjonen gjør det vanskelig å finne sin plass. Bilal fra Pakistan beskriver hvordan det kollektivistiske livssynet virker inn på han: «Homofili sidestilles med utroskap. Man tenker at det er bedre å drepe enn at det skal gå utover familiens ære. Hvis familien min hadde oppdaget at jeg var homofil og ønsket denne livsstilen, ville det for eksempel gått ut over mine søsken som hadde blitt satt i dårlig lys. Det kunne resultert i at jeg hadde ødelagt livet for dem.»

Det er kun et fåtall av informantene som har fortalt til omgivelsene at de er lesbiske, homofile eller bifile, men med vidt forskjellige utfall. I det ene tilfellet har åpenhet ført til utestengelse og avstand fra foreldrene, spesielt far. I det andre tilfellet har åpenhet ført til aksept og inkludering. Når foreldrene aksepterer sønnens legning, er sosial klasse og høy utdanning betydningsfulle faktorer i deres syn på homoseksualitet. Et annet mønster som er fremtredende, er at flere av informantene er strategisk åpne, det vil si at de for eksempel er åpne for venner, men ikke for mor og far. Det heterofile ekteskapet er noe flere av informantene trekker fram som problematisk. Det fremstilles i kulturen som selve målet med livet. Flere forteller at dette var noe de følte var obligatorisk.

Samina fra Pakistan forteller om erfaringene med (hetero) ekteskapet: «Jeg var bare 18 år, og pappa sa at jeg skulle gifte meg med min fetter selv om jeg sa at jeg ikke ville. Inni meg likte jeg bare jenter! Han ble veldig rasende og tok en pistol mot hodet mitt og tvang meg til å gifte meg med fetteren min. Han kalte meg hore, skrek mot meg og truet med kniv. Jeg var veldig redd, og satt inne på rommet mitt i mange dager helt alene uten tv eller musikk.»

Flere av informantene opplever det belastende å bli spurt om når de skal gifte seg med en av motsatt kjønn. Det fører til at man gruer seg for å delta i familiesammenkomster og liknende. Flere svarer at de ønsker å studere. Dette

er en strategi for å utsette (hetero) bryllupet og dermed unngå å skuffe familien.

Islam og homoseksualitet

Det er ikke gitt at selv om man er muslim så er man troende. Likevel var flertallet av informantene troende, men på helt forskjellige måter. Rådende heteronormative tolkninger av islam så vel som kristendommen er problematiske for lesbiske, homofile og bifile. Disse fortellingene forstår jeg som et resultat av symbolsk makt og vold.

Oman fra Indonesia forteller dette: «Jeg hørte ofte historier om at mennesker som var sånn som meg kunne komme til helvete og bli straffet ved å bli kastet over et fjell.»

De siste ti årene har en ny retning innenfor islam utviklet seg med senter i Sør-Afrika, Cape Town. Denne organisasjonen kaller seg *The Inner Circle*, og er ledet av en homofil imam ved navn Mushin Hendricks som går for å være verdens første åpne homofile imam. Formålet til organisasjonen er å myndiggjøre lesbiske, homofile, bifile og andre skeive. The Inner Circle mener man må se på helheten i Koranen, og at det er forenlig å leve som homofil og samtidig være en god muslim. Disse strømningene har også festet rot i andre land som for eksempel USA, England, Frankrike og Norge.

En av mine hovedkonklusjoner er at en denne forståelsen av islam fører til mestrings. Fatima fra Pakistan sier: «Jeg har ikke noen problemer med å kombinere min seksualitet med islamsk tro. Aldri har jeg vært i tvil på om homofili er tillatt i islam. Det er fordi jeg har studert Koranen i seks år. Koranen er som en veiviser for meg, den er så vakker og kan tilpasses ethvert menneske mener nå jeg. Uten islam hadde jeg aldri vært der jeg er i dag.» Kort forklart fremholder den liberale tilnærmingen at konservative kretser misforstår budskapet i Lot-fortellingen om Sodoma og Gomorra, som er den fortellingen det refereres til når praktisering av homofili fordømmes. The Inner Circle hevder at historien handler om menn som var gift med kvinner og som utnyttet gjestfriheten ved å plyndre, rane og voldta innbyggerne i Sodoma og Gomorra. Det var selve *voldtektshandlingen* som ble fordømt, og ikke gjensidig kjærlighet mellom to av samme kjønn (Kugle 2010).

Umulig valg

Mine informanter blir utsatt for ulike marginaliseringsmekanismer i hverdagslivet. For det første opplever flere at media polariserer hva som anses som «typiske norske verdier» og «typiske muslimske verdier.» Det gjør det ikke enklere å velge.

Bilal fra Pakistan illustrerer dette: «Når jeg kom til Norge visste jeg ikke hva

ordet homo var, men etter hvert skjønte jeg det og da begynte jeg å lure på om jeg kunne være en god muslim og homo samtidig siden jeg ofte hørte i mediene at muslimer sa det var synd. Det førte til at jeg noen dager sluttet å tro, og andre dager sluttet å møte gutter. Jeg var homo ute og hetero hjemme, slik var det over lang tid. Jeg hadde problemer med å finne ut av hvem jeg var. Jeg følte meg veldig norsk på grunn av verdiene mine, men jeg ser jo ikke sånn ut. Jeg følte meg som en dobbeltminoritet, og da kunne ingen akseptere meg hvor enn jeg var.» På høytidsdager som for eksempel Eid og familiesammenkomster forsterkes den dårlige samvittigheten om at de lever feil. Samina fra Pakistan beskriver dette: «Jeg føler meg veldig utenfor det pakistanske miljøet spesielt under eid/ramadan, fordi jeg bare er sammen med kjæresten min. Jeg savner den festfølelsen og det å kunne være sammen med mange andre mennesker. Jeg tenker veldig mye på at jeg lever feil og kanskje burde gjort annerledes.»

Fatima fra Pakistan forteller om en hverdagslig hendelse hun opplevde ekskluderende: «Jeg husker engang jeg snakket med en FrP-politiker som sa at jeg måtte velge om jeg ville være bifil eller muslim, og da ble jeg rasende og sa rett ut at jeg var et menneske og gikk i sinne.»

Maktakser

Ulike maktakser forsterkes avhengig av om informanten befinner seg blant etnisk norske homofile eller i sitt eget etniske miljø. I det etnisk norske homofile miljøet er det noen som oppgir at det er muslimkategorien som settes i fokus. Det anses ikke forenlig å være både homofil og mørkhudet muslim. I eget etniske miljø blir homokategorien gitt oppmerksomhet ved at det snakkes om som umoralsk. Informanten Fatima har troen på dialog, og har aktivt tatt opp kampen i eget etniske miljø: «Jeg er åpen i mitt eget etniske miljø, men får ofte høre at det er en fase som vil gå over. Da svarer jeg at fasen vil vare livet ut, og prøver å forklare hvordan spørsmålet kan oppleves på lik linje som de kan oppleve rasisme.»

Avsluttende refleksjoner

Lesbiske, homofile og bifile med muslimsk bakgrunn opplever ofte at de må velge mellom å enten være «homo» eller «god muslim.» Stikkord som kan være særlig relevant for denne målgruppen er: ensomhet, tvangsekteskap, vold, usikker sex, sosial kontroll, frykt og dårlig psykisk helse. De møter særskilte utfordringer i forskjellige miljøer. Dette enten/eller valget er for flere av mine informanter et umulig og til tider et dødelig valg. Lesbiske, homofile og bifile med muslimsk bakgrunn må få støtte på at en ikke nødvendigvis trenger å velge, men at det finnes rom for et både og.

Ett faremoment i den offentlige debatten er å konstruere det «typisk norske» som homotolerant opp mot en antatt muslimsk ikke-toleranse. Også blant etniske norske homofile finner vi flere liknende historier, for eksempel blant barn og unge som vokser opp i sterkt kristne konservative miljøer (Nordbø 2009). Som følge av økte globaliseringsprosesser, for eksempel gjennom internett, og homofiles stadig forverrede internasjonale rettssituasjon, kan seksuell orientering være en direkte årsak til migrasjon. På asylmottak bør det tilbys prevensjonsmidler og tilgjengelig informasjon. Dette mener jeg kan være en forebyggende faktor mot spredning av HIV/AIDS da flere asylsøkere kommer fra land hvor seksualopplysning er fraværende. Det kan også være viktig å skaffe flere enerom samt flytte dem til et mottak hvor det er lettere å møte andre i samme situasjon. Storbyer som Oslo, Trondheim, Stavanger og Bergen er aktuelle. I ankomstfasen er det mindre sannsynlig at asylsøker vil beskrive seg selv som lesbisk, homofil eller bifil fordi de kommer fra land uten begreper som hetero/homo i språket. Men enkelte har fanget opp disse begrepene gjennom internett. Enkelte kan være usikre på hvordan Norge forholder seg til homofili.

En faktor som spiller inn på åpenhet om seksuell orientering kan være ære. Situasjoner der han eller hun kommer ut for sine foreldre og venner, kan i verste fall ende med utstøtelse. Dette kan være en utløsende faktor som fører til at klienten må oppsøke Nav, for eksempel for å få økonomisk hjelp og sikring av trygg bolig. Kompetanse om denne målgruppen bør styrkes, særlig i Nav, skoler, asylmottak, UDI, krisesentrene og barnevernsinstitusjonene.

Vi bør være tilbakeholdne med å bruke tolker fra klientenes egne etniske miljø hvis klienten forteller at han eller hun er homofil. De kan da frykte at ryktet sprer seg. Sosialarbeidere skal være bevisst heteronormativitetens skjulte ekskluderingsmekanismer, dens virkninger og ikke ta den for gitt. Her har vi ikke kommet særlig langt. En anbefaling er å ta i bruk et språk som nyanserer fremfor et som begrenser, for eksempel ved å bruke åpne betegnelser som «kjæreste» fremfor «guttekjæreste» hvis vedkommende er en jente. Vi må ikke være engstelige for å spørre direkte om han eller hun tiltrekkes av samme kjønn.

Rettighetsmessig har vi kommet langt i Norge, men det gjenstår en annen viktig utfordring på veien mot reelt likeverd. Å ikke møte anerkjennelse eller føle seg som en selvfølgelig og ønsket del av verden er skadelig for selvbildet. Denne marginaliseringen kan være vel så virkningsfull som den reelle diskrimineringen i form av mobbing, hets og fysisk vold. Som profesjonelle sosialarbeidere må vi slutte å ta det for gitt at klienten er heterofil. Da vil man kanskje unngå å bli møtt med holdningen mange sosialarbeidere og andre besitter: «Vi må akseptere ham selv om han er homofil» eller: «Dette er vanskelig å snakke om» som baserer seg på smertespråket og homofile som «den andre.»

Vi er kjent med det store fokuset på mangfoldet, men hva slags mangfold er det vi ønsker? Ikke alt mangfold er like populært å kjempe for. Jeg etterlyser mer

samfunnsansvar. Dette håper jeg du som sosialarbeider kan være med å endre på i fremtiden i et stadig mer komplisert og sammensatt postmoderne samfunn. Taushet, tabu og fordommer er vår største fiende og kilde til psykisk smerte. La heteronormativiteten få hvile, og la stygge andunger bli til vakre svaner.

Litteratur

- Bourdieu, Pierre. 1996. *Symbolisk makt*. Artikler i utvalg. Oslo: Pax forlag.
- Burr, Vivien. 1995. *An Introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Butler, Judith. 1991. «Imitation and Gender Insubordination.» I Diana Fuss (red.). *Inside/out. Lesbian theories, gay theories*. London: Routledge.
- Foucault, Michel. 1999. *Seksualitetens historie 1*. Oversettelse, forord og etterord ved EspenSchaanning. Oslo: Exil.
- Furseth, Inger og Pål Repstad. 2003. *Innføring i religionssosiologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, Liv Mette. 2006. *Oppvekst og psykologisk utvikling*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hellesund, Tone. 2009. *Identitet på liv og død. Marginalitet, homoseksualitet og selvmord*. Oslo: Spartacus forlag.
- Kugle, Scott Siraj-al Haqq. 2010. *Homosexuality in Islam. Critical reflection on Gay, Lesbian, and Transgender Muslims*. Oxford: Oneworld.
- Murray, Stephan O. og Will Roscoe. 1997. *Islamic Homosexualities. Culture, History and Literature*. New York and London: New York University Press.
- Narvesen, Richard Ruben. 2010. «Bestem deg, er du homo eller muslim?» «Jeg er et menneske!» En kvalitativ studie av livshistoriene til åtte lesbiske, homofile og bifile med muslimsk bakgrunn. Masteroppgave i sosialt arbeid. Høgskolen i Oslo (HiO), Avdeling for samfunnsfag (SAM).
- Nordbø, Arnfinn. 2009. *Betre død enn homofil? Å være kristen og homo*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Ohnstad, Anbjørg. 2009. *Lesbiske identiteter – skeive bevegelser*. Avhandling for doktorgrad i psykologi. Psykologisk institutt. Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Prieur, Annick. 1994. *Iscenesetelser av kjønn: Transvestitter og macho-menn i Mexico by*. Oslo: Pax forlag.

Felles løft i akuttsaker

Publisert i Fontene 10/2012

Barnevern og barne- og ungdomspsykiatri i Kristiansand samarbeider god til tross for mange ulikheter i faglig tilnærming. Nå prøver de ut hvordan samarbeidet kan utvikles videre og brukes i akuttsaker.

Barnevernpanelet mener det er mye å hente i et bedre samarbeid mellom barneverntjenesten og barne- og ungdomspsykiatrien. De foreslår å prøve ut ulike samarbeidsordninger. Også samhandlingsreformen gir klare føringer på hvordan nye samarbeidsformer skal utnytte ressursene i 1. og 2. linje på en bedre måte.

Barnevernvakta i Kristiansand har søkt BLD om prosjektstøtte til et prosjekt om utprøving av samarbeid i akutte saker. De siste 5 – 10 årene har det utviklet seg et stadig bedre faglig samarbeid mellom barneverntjenesten og barne- og ungdomspsykiatrien (heretter kalt ABUP) i Vest Agder. Dette samarbeidet bygger på at mange (anslagsvis 70 %) av de pasientene som er i behandling i ABUP også er klienter i barneverntjenesten. Familie- og systemperspektivet har blitt en felles tilnærming i begge tjenestene.

Når en undersøkelse i barneverntjenesten konkluderer med tiltak, hender det stadig oftere at tiltaket innebærer samarbeid mellom ABUP og barneverntjenesten. De siste årene har det også vært flere videreutdanninger innen systemisk orienterte tilnærminger der ansatte fra ABUP og barneverntjenesten deltar i felleskap og på like premisser.

I saker der det på faglig grunnlag kreves en akuttintervensjon/øyeblikkelig hjelp har imidlertid ikke dette samarbeidet vært like tett. ABUP har en øyeblikkelig hjelp-enhet (poliklinisk og ambulerende team), og barneverntjenesten har en barnevernvakt, og disse to tjenestene har også stor grad av felles brukere. Begge tjenestene har ansvar for at barn/unge mellom 0-18 år med akutte psykososiale vansker får øyeblikkelig hjelp etter normal arbeidstid. Henvendelsene til ABUP er i all hovedsak knyttet til barn/unges akutte psykiske helse. Barnevernvakta får

henvendelser som i stor grad handler om barnet/ungdommens omsorgssituasjon eller atferd. Det kommer også henvendelser til barnevernvakta hvor akutte endringer av barnets/ungdommens psykiske tilstand er bakgrunnen for henvendelsen. *Ofte er det vanskelig å skille de barnevernfaglige problemstillingene fra de helsefaglige – da familiesystemene kan være preget av både omsorgssvikt, utagering, psykiske vansker og mer alvorlige symptomer på psykiske lidelser.*

Begrenset åpenhet

Begge tjenesters lovverk inneholder klare begrensninger for åpenhet i samarbeidet. Foreldre/foresatte må gi samtykke til fri informasjonsutveksling og drøfting på tvers av tjenestene. I en type samarbeid som vi ønsker å prøve ut, vil et slikt samtykke bety at grensene mellom 1. og 2. linjetjenesten overskrides på mange ulike måter. Det vil selvsagt også bety at det å søke hjelp fra den ene tjenesten vanligvis innebærer at den andre tjenesten også registrerer og dokumenterer sitt bidrag i en eventuell akuttintervensjon. Mange vil nok frykte hva barneverntjenesten kan bruke slik dokumentert informasjon fra en akuttintervensjon til. Andre har frykt for stigmatisering knyttet til å bli lagt inn i psykiatrien.

Det er lite tradisjon for samarbeid mellom barnevern og barne- og ungdomspsykiatrien i akutte saker. Derfor må vi kartlegge hva som skal til for å endre personalets holdninger til samarbeid i begge tjenester, slik at et slikt samarbeid blir like naturlig som at AMK kan utløse bistand fra mange tjenester på en gang i samme sak.

De samarbeidsutfordringene begge disse systemene står overfor kan sammenlignes med de prosessutfordringene som måtte møtes da barnevernvaktene ble etablert i nært samarbeid med politietaten på begynnelsen av 1990-tallet. En rekke tiltak ble den gangen gjennomført for å skape en holdningsendring i begge etater, slik at et faglig og operativt samarbeid kunne bli mulig. Eksempler på slike tiltak var samlokalisering av vaktlokale, felles konferanser, faste møtetidspunkter der saker ble diskutert, og lignende.

En utprøving av mulige samarbeidsmodeller kan gi oss oversikt over hvilke verktøy vi kan bruke (eksisterende lovverk, forskrifter eller metoder) eller hvilke verktøy vi må lage oss (lovendringer, dispensasjoner eller metodeutvikling) for å endre på de holdningene som pr. i dag hindrer åpenhet mellom disse to akutt-tjenestene. To eksempler viser hvordan et samarbeid gir bedre løsninger for barna.

Samarbeid på tynt grunnlag

Barneverntjenesten mottok melding fra skole, helsesøster og nabo om fire barn som levde under svært kritikkverdige og vanskelige forhold. Foreldrene var svært psykisk ustabile, barna var svært skitne og ustelte. Barna møtte sporadisk på skolen og de var sjelden å se ute i nærmiljøet. Ved første kontakt mellom barnevernvakt og familien ble det fremsatt drapstrusler, og sagt at det var skarpe våpen i huset som skulle brukes dersom man forsøkte å ta seg inn i huset.

Barnevernvakta dro hjem til familien og fikk ved hjelp av en godt gjennomført politifaglig aksjon tilgang til barna og foreldrene. Forholdene i hjemmet var av en slik karakter at det var nødvendig å akutt plassere barna etter lov om barneverntjenester § 4-6 2. ledd. To av barna satt i fosterstilling, kom utelukkende med gurglelyder», viste apati og var ikke tilgjengelige for øyekontakt. Det tredje barnet vandret hvileløst rundt på stedet, og var heller ikke kontaktbar. Det fjerde barnet var mer i «normalspekteret» der og da, og var tilgjengelig for samtale. Alle barna hadde da opplevd en væpnet politiaksjon for å sikre barnevernvaktas tilgang til huset og dem.

I denne situasjonen samarbeidet Barnevernvakta, Politiet og ABUPs ambulerende team direkte i hjemmet. ABUP hadde også fått henvendelser angående barna, men hadde naturlig nok ikke kommet i posisjon, som følge av kravet om samtykke fra foreldrenes side. ABUP gjennomførte kriseintervensjoner sammen med barnevernvaktas personale overfor barna i denne situasjonen. Legitimeringen av dette samarbeidet ble gjennomført på et «tynt» juridisk grunnlag, da «barnets beste» ble brukt som begrunnelse for at ABUP kunne delta direkte uten samtykke fra foreldrene. Dette nære og «hands on»-samarbeidet gav større grad av sikkerhet og ro i håndteringen av situasjonen. Barna ble plassert sammen i beredskapshjem med oppfølging fra ABUPs ambulerende team, og det ble ikke nødvendig med ytterligere tilsyn fra helsetjenesten i første omgang.

Fikk hjelperne hjem

Barnevernvakta ble kontaktet av foreldre som hadde tiltak fra barneverntjenesten i form av behandling på ABUP og MST. Foreldrene formidlet at de ikke turde å ha datteren boende hjemme lenger da hun kuttet seg mer enn de som foreldre tålte og var svært utagerende – hun kastet møbler og knuste gjenstander i huset. Foreldrene ønsket henne innlagt med tvang i psykiatrisk avdeling, da hun åpenbart var selvmordstruende og farlig for seg selv og andre, ifølge dem. De fortalte også at hun hadde vært innlagt før, og at både hennes nåværende behandler i

ABUP og MST ikke ønsket at hun skulle legges inn igjen. Barnevernvakta ba i telefonen om tillatelse til å samarbeide med akutt-enheten innen ABUP, og foreldrene samtykket uten videre. Det var det samme for dem hvem som hjalp dem, bare noen kom med en gang. Barnevernvakta kontaktet ABUPs akutt-team, som ble med hjem til familien. Etter to timers intens samtale og flere kontrollerte utageringer ble følgende bestemt: Jenta og familien fikk oppfølging av miljøterapeuter fra ABUP's ambulerende team inntil jenta kunne vurderes av sin faste terapeut og MST. Foreldrene og ABUP laget en plan for 12 timer av gangen, hvor ABUP kontinuerlig var tilgjengelig for familien. Jenta ble vurdert av ABUP som ikke suicidal, og heller ikke som akutt psykotisk. Hennes atferd ble først og fremst forstått som en dyptgående fortvilelse over egen og foreldrenes manglende evne til å utholde sterke følelser uten å dramatisere disse i form av selvskading eller utagering.

Alternativet til denne hjemmebaserte løsningen hadde vært plassering i akuttinstitusjon med hjemmel i Lov om Barneverntjenester. Forutsetningen for denne løsningen var at jenta ble vurdert i samarbeid mellom de to tjenestene. Begge tjenesters lovverk ble brukt i denne vurderingen, og det kunne skje uten at jenta og familien måtte vente eller transporteres hit eller dit. Det ville medført en betydelig større belastning for familien dersom jenta først hadde måttet innom legevakt, eventuelt psykiatrisk bakvakt, før det kunne settes inn akutte behandlings- og omsorgstiltak.

Beskyttelse og behandling

I samarbeid som er avtalt som et ledd i hjelpetiltak rettet mot barn, unge og deres familier, er barnevernets tilnærming å redusere risikofaktorer og øke beskyttelsesfaktorer i/rundt familien, og det har over relativt lang tid utviklet seg en faglig kultur der Øyvind Kvellos «mal» for vurderinger legges til grunn i denne tenkningen (Kvello, 2007). ABUP har vanligvis ingen motforestillinger mot å anvende disse begrepene når resultater av et arbeid skal vurderes, men anvender helt andre begreper når de beskriver sin arbeidsmetodikk i møte med familier. De tar utgangspunkt i Jaakko Seikkulas forskning og erfaring knyttet til «åpne samtaler» (Seikkula og Arnkil, 2007). I den tenkningen er det normative svært lite fremtredende, og endring skapes først og fremst i dialogen eller utvekslingen av mening mellom aktørene i behandlingsrommet.

Som følge av ulike faglige tradisjoner, lovverk og teorigrunnlag er terminologien/fagspråkene så vidt forskjellige at det selvsagt også kan medføre en viss fare for misforståelser, og dermed feil beslutninger i akutte situasjoner. Følgende «akutt-ordliste» sett fra de to tjenestene er eksempler på dette poenget:

Barnevernet	ABUP
Melder	Henviser
Foresatt	Pårørende
Part	Pårørende
Atferd	Symptom
Aktuelt problem	Diagnose
Tiltak	Behandling
Tiltaksplan	Behandlingsplan
Nettverk	System
Urolig	Forvirret
Vil ikke snakke	Lite kontaktbar

I møte med akutte behov har de to tjenestene ulike prosedyrer og faglige tilnæringer. Mens barnevernet mottar meldinger fra alle, får psykiatrien en henvisning fra førstelinjetjenesten. Barnevernet forsøker å avklare sakens hastegrad, og skal deretter danne seg en idé om hva den dreier seg om og eventuelt hvilken intervensjon som skal anvendes. Barne- og ungdomspsykiatrien kartlegger pasientens psykiske tilstand, stiller diagnose og bestemmer eventuelle behandlingstiltak. Prosedyrelisten er lang. Poenget er at både rammer, begreper og faktiske tiltak er ulike for de to tjenestene.

Diskuterer ulikhetene

Vi erfarer at samarbeidet og den gjensidige tilliten som er utviklet mellom barnevernet i Kristiansand og ABUP skaper grobunn for at to så vidt forskjellige tilnæringer kan brukes til barnets beste. I den grad det oppstår konflikter om forståelsen av et barns beste, diskuteres dette åpent med familien det angår, og det aksepteres som en del av vårt felles faglige grunnlag at man kan se ulikt på slike vurderinger.

Det er likevel flere uløste faglige problemstillinger. ABUP kan vurdere omsorgssituasjonen i en familie som så fylt av risikofaktorer at de ikke vil igangsette eller fortsette behandling, mens barneverntjenesten i den samme situasjonen vurderer foreldrene som «gode nok» til å ivareta barnas behov også i et behandlingsforløp. En annen konfliktfylt problemstilling i dette samarbeidet, er meldeplikten som helsepersonell har etter lov om barneverntjenester. Forståel-

sen av meldeplikten er svært forskjellig, og langt på vei mener jeg helsepersonell unnlater å melde til barneverntjenesten av to grunner: enten fordi de ikke har tillit til at barneverntjenesten vil kunne gjøre omsorgssituasjonen bedre for barnet, eller fordi den kliniske relasjonen de har til familien blir oppfattet som så betydningsfull at man som terapeut ikke vil utfordre denne relasjonen med en melding.

Slike problemstillinger viser at det fortsatt er et klart behov for å utvikle større grad av felles vurderingsgrunnlag mellom de to tjenestene. Er det mulig å finne en faglig gjensidig utfyllende plattform i arbeid med akutte saker innen begge tjenester? Og kan utvikling av en slik plattform la seg overføre til andre problemstillinger av mer langsiktig karakter?

Utvikling og endring

Et felles mottak vil kunne medføre endringer i den konkrete tilnærmingen til den enkelte bruker av begge tjenester. Det vil være mulig å samle inn nødvendig informasjon for å gjøre vurderinger i form av samtaler/observasjoner der personale fra begge tjenester er til stede. Videre vil personale fra begge tjenester kunne drøfte den informasjonen de får fra pasienten og eventuelt nettverk fortløpende, slik at man unngår unødvendig tidsbruk for å kunne finne fram til og sette i gang tiltak fra enten den ene eller begge tjenestene. Slik jeg ser det, vil et felles mottak også innebære at brukerperspektivet tas enda mer på alvor enn i dagens situasjon, da begge tjenester har sine «ytre» kontrollsystemer som har sterk grad av styring med de tilbudene som gis.

De faglig-metodiske utfordringene ved en samlet akutt-tjeneste vil sannsynligvis medføre behov for gjennomgang av de begrepene hver av tjenestene bruker i dag når akutte situasjoner skal beskrives og analyseres. Det kan selvsagt også tenkes en hel rekke andre metodiske utfordringer. Noen av disse utfordringene kan sannsynligvis løses ved at man blir enige om felles faglig forståelse. Men det vil sannsynligvis også være enkelte områder der man ikke kan nå en felles plattform. I denne sammenhengen må det selvsagt minnes om at vurderinger i et barnevernfaglig perspektiv bygger på teori fra akademiske disipliner som ikke er en del av den helsefaglige teoripakken som anvendes av helsepersonell eller innen helsevesenet. Det er derfor ikke urealistisk å tro at den akademiske rammen rundt både barnevernfagene og helsefagene vil bli utvidet gjennom et slikt samarbeid. Dette er i så fall en kjærkommen mulighet til å tilpasse vår forståelse og vårt lovverk til de endringene som har skjedd i samfunnet. (Endringer i familiesammensetning, demografi, utdanningssystem etc.)

Ulik bruk, forståelse og praktisering av taushetsplikten blir ofte en hindring for åpent samarbeid mellom ulike etater og tjenester. Både barneverntjenesten og det psykiske helsevernet har en streng lovgivning på dette området, og det er

viktig for familier å føle seg trygg på at informasjon om så følsomme områder av livet blir ivaretatt på en sikker måte. I akutte situasjoner er det allikevel noen ganger slik at behovet for fleksibilitet bør være overordnet taushetsplikten mellom ulike tjenester/etater. En utprøving av konkret samarbeid i akutte saker vil gi oss mer erfaring i dette «grå» landskapet der beslutninger må tas raskt og uten for mye dveling knyttet til spørsmål som taushetsplikt. Hvordan slike overskridelser påvirker publikums tillit til begge de aktuelle tjenestene, blir så en av de faglig interessante utfordringene underveis i prosjektperioden. Begrepene «risiko» og «beskyttelse», som er sentrale i barnevernet, vil i beste fall kunne kompletteres med mer konkrete og oppdaterte beskrivelser enn de inneholder pr.i dag, slik at de blir enda mer anvendbare, også for helsepersonell.

Å virkelig forstå og vurdere symptomer på akutte psykiske vansker eller lidelse er svært vanskelig, og et samarbeid der barnevernansatte i større grad går inn i slike situasjoner sammen med helsearbeidere vil sannsynligvis også kunne føre til at en forståelse av dette feltet tas inn som en naturlig del av en barnevernfaglig vurdering. Praksis i dag er altfor ofte at barnevernansatte setter bort denne type vurderinger; enten det er til utenforstående sakkyndige eller ved henvisning til psykisk helsevern. Det å utvikle større grad av trygghetsfølelse i møte med denne type problemer er slik jeg ser det et vesentlig skritt i retning av enda bedre faglig rustet barnevern.

Lokale modeller

Et nærmere faglig og administrativt samarbeid i akutte saker der barn, unge og deres familier har behov for hjelp av psykososial karakter vil kreve nye tankemåter, både innen barnevernfaglig og helsefaglig tradisjon og praksis. Denne utviklingen kan igangsettes ved at det lages lokale modeller som tilpasses de enkelte partenes organisering og faglige fokus. Når slike samarbeidsmodeller prøves ut med klare krav til dokumentasjon og resultatvurdering, vil det bli mulig å svare på mange av de spørsmålene som er reist i denne artikkelen, og det vil selvsagt også dukke opp flere spørsmål enn de vi til nå kan se for oss i denne type samarbeid. Det er heller ikke utenkelig at direkte konflikter mellom dagens ulike lovverk vil komme til syne underveis i denne type utprøving. For de av oss som synes at faglige diskusjoner av motsetninger er bra for dette som alle andre fagfelt, vil selvsagt denne type modellutprøvinger gi inspirasjon og materiale til viktige avklaringer.

Referanser

Kvello, Øyvind: *Utredning av omsorgssvikt, atferdsvansker og mishandling*. Universitetsforlaget, 2007

Seikkula, J; T.E.Arnkil: *Dialogical meetings in social networks*. Universitetsforlaget, 2009

Helse- og omsorgs-departementet: *Samhandlingsreformen 2011*.

Barne- likestillings og diskrimineringsdepartementet: *Barnevernpanelets rapport 2011*

Meahcceterapiija – Terapi med samiske familier

Publisert i Fontene 10/2011

Terapeuter og pasienter opplever naturen sammen. Slik kan begge parter vise fram andre sider ved seg selv, og en annen dialog oppstår.

Samiske familier bærer med seg historier fra en tid der fornorskingspolitikk trolig har satt sitt preg på deres psykiske helse. Mange kan oppleve det som vanskelig å snakke om egne eller familiens problemer i en fremmed kontekst, på et offentlig kontor.

Når samer har søkt om hjelp fra hjelpeapparatet, er de blitt møtt med velferdsgoder bygd på majoritetens verdier, normer og ideologi/tro. Men møter med samiske familier handler om møter med mennesker som har en annen historie og andre verdier enn majoritetsbefolkningen. Samer har tradisjonelt vært nært knyttet til naturen, og den har fremdeles stor verdi for mange. Også i åndelig sammenheng har den hatt en stor betydning, der ofring var en viktig del.

Familieavdelingen innen psykisk helsevern for barn og unge i Karasjok har utviklet en behandlingsmodell som er tilpasset samisk kultur og levesett. Modellen kalles for «Meahcceterapiija» (MT) og kan oversettes som utmarksterapi.

Samer er en etnisk minoritetsgruppe og urbefolkning i Norge, som gjennom mange tiår er blitt utsatt for sterk fornorskingspolitikk. Fornedrelse og mindreverdighetsfølelsen kan for mange ha gitt psykiske og somatiske lidelser som det kan være vanskelig å sette ord på.

Flere studier viser at samisktalende pasienter er mindre fornøyde med helse-tjenestene enn norske (Sørli og Nergård 2005, Nystad et al. 2006). Det kan tyde på at samiske pasienter ikke er blitt møtt på egne premisser, men på hjelpe-systemets premisser.

Intensjonen med «Meahcceterapiija»-modellen er å skape en kontekst slik at samiske familier føler seg trygge nok til å fortelle historier som åpner opp for tidligere avstengte følelser. Terapien går ut på å trekke seg bort fra kontoret og ut i naturen, der terapeuter sammen med familien drar på en overnattingstur og

bor i lávvu eller hytte. Elementer fra natur og kultur brukes som terapeutisk tilnærming og metode i møte med familier.

Når jeg i artikkelen refererer til «oss» og «vi» er det vi terapeuter som jobber ved Familieavdelingen. Mitt ønske er å gjøre modellen kjent for fagfolk som arbeider med samer og andre etniske minoritetsgrupper i førstelinje- og i spesialisthelsetjenesten. Den kan gi inspirasjon til å utvikle tjenester mer i samsvar med pasientenes tradisjon og kultur, og modellen kan eventuelt tilpasses andre pasientgrupper.

SANKS og familieavdelingen

Samisk Nasjonalt Kompetansesenter (SANKS) er opprettet innen psykisk helsevern for å kunne gi et mer tilpasset behandlingstilbud til samiske pasienter. En av oppgavene er å utvikle kliniske tjenester tilpasset samisk levesett og verdier. En av enhetene innen SANKS er Familieavdelingen som ble opprettet i 2002.

Familieavdelingen er et tilbud til samiske familier fra hele landet, men også andre fra Finnmark og Troms. Den ligger i Karasjok, i det samiske kjerneområdet.

Vi får henvisninger fra Barne- og ungdomspsykiatrisk avdeling når polikliniske tiltak ikke har ført til noen bedring av barnets situasjon, og det er behov for tettere oppfølging av hele familien. Vanligvis er familien innlagt i fire uker.

Familien kan ha ulike problemer, som samspills-, kommunikasjons-, grensesettingsproblemer der barnet kan ha fått diagnosen utagerende atferd, angst, depresjon, ADHD osv. Familien bor i fullt utstyrte leiligheter tilknyttet avdelingen og ordner seg selv i det daglige. I tillegg til Meahcce-terapiija består behandlingen av foreldresamtaler og familiesamtaler fem dager i uka. Familieavdelingen har egen skole for barn i skolepliktig alder.

Bakgrunn for meahcceterapiija

Barnepsykiater og dr. med. Cecilie Jávo, assisterende avdelingsoverlege ved BUP underlagt SANKS, har vært en pådriver for utvikling av modellen (Jávo 2007). Uten en ildsjel som henne kan det være en utfordring å få inn nye perspektiver innen samisk psykisk helsevern, der diagnoser har stor innflytelse på kartlegging og behandling. Jávo har siden oppstarten av BUP i Karasjok i 1984, vært opptatt av å utvikle psykiatriske helsetjenester som er kulturelt tilpasset samer (Jávo 2007, Guttorm 2007). Hun mener at i områder med stort innslag av urfolk bør det utvikles behandlingsmetoder knyttet til eksisterende kultur.

Studier viser at det tidligere er gjort forsøk på å flytte terapien ut av kontoret og til naturen. Utgangspunktet for MT er det som i den internasjonale litteraturen refereres til som «wilderness therapy». Villmarksterapi har oftest vært benyt-

tet framfor institusjonsbehandling og med vanskelige ungdommer som målgruppe (Kelly & Baer 1968, Stewart 1978). Det ble antatt at når terapeuter var sammen med dem døgnet rundt, ville det føre til styrket tillit, respekt og intimitet.

Villmarksterapi er prøvd ut i mindre skala for familier, og meget sjelden for urbefolkninger (inuitter, indianere, maoriene og aboriginere).

Til tross for noen likhetstrekk, har MT et vesentlig annet innhold enn tradisjonelle former for villmarksterapi. I MT vektlegges det i stor grad å benytte seg av kjente naturområder, som gir trygghet og nærhet, og der de kan hvile og vende fokuset innover seg selv. Det blir i stor grad lagt vekt på familienes kultur og identitetsstyrking. I villmarksterapi er fokuset derimot lagt på det ukjente og det å klare seg i en barsk natur.

Begrepet «meahcci» kan oversettes med «utmark». Samene har hatt et aktivt forhold til «meahcci» gjennom daglig høsting, der mennesket lever i tett samhandling med utmarken (St.meld. 28 2007-2008) og der det kjente er i fokus.

To dager i utmarken

MT har eksistert i sju år og er blitt en integrert del av behandlingsopplegget ved Familieavdelingen. MT legges til andre uka av oppholdet. Hele uka går til turen. På mandag foregår planlegging, der klargjøring av rammer og struktur inngår som en viktig del. Dette for å skape forutsigbarhet og hindre utrygghet for familien.

Formiddagen på tirsdag går til pakking, og vi starter på turen midt på dagen og er på tur til torsdag. Fredag evaluerer vi turen sammen med familien og skriver journaler.

Under planleggingen informerer vi familien om at det er en felles tur der alle må bidra når det gjelder innkjøp og hva vi bør ha med oss, med temaer de tenker vi kan snakke om og aktiviteter som vi kan ha sammen. Vi gjør det også klart at vi forventer at familien tar ansvar for seg selv og sitt, fremfor alt sine barn.

Dersom vi skulle tatt utgangspunkt i kontorrammene, hadde det vært naturlig at vi hadde hatt med egen låvvu og trukket oss tilbake ved arbeidshagens slutt, men slik er det ikke. Det informeres allerede under planleggingen om at vi kommer til å være sammen – fra vi står opp om morgenen og til vi går og legger oss. Vi har felles måltider og aktiviteter, men også terapeutiske samtaler når det passer seg slik, der hovedstikkordet er; «Vi tar det som det kommer». Turen er en del av behandlingsprosessen, dvs. at det vi får ta del i – både gjennom samtaler og observasjoner – frambringes for familien under turen, men også når vi kommer tilbake på kontoret og skal fortsette med samtaler i to uker til.

«How to connect»

I samiske miljøer er det liten tradisjon i å samtale om egne og familiens problemer på et offentlig kontor, og det kan være vanskelig å være åpen, spesielt for menn og barn/ ungdom. Vi har reflektert over «How to connect» slik Wilson (2001) spør når han vurderer sine samtaler i arbeid med barn/ungdom, der han ofte har fått svaret «vet ikke».

I familiesamtaler er det viktig at alles stemmer kommer fram, at alle sier noe om hvordan de oppfatter sin egen situasjon eller om andre forhold (Andersen 2005). På kontoret må vi terapeuter opptre mer styrende ved å ta regien for å få fram fedrenes og barns/ungdommenes stemmer, eksempelvis når far ber mor om å svare på et spørsmål, må vi gjenta vårt spørsmål og se direkte på far. På den måten utøves det mer makt fra vår side, og relasjonen blir mer hierarkisk.

Når familien viser lite initiativ i samtaler på kontoret, kan det være lett for oss terapeuter å tolke det som at de ikke er behandlings- eller samarbeidsvillige. Vi har begynt å reflektere over slike forhold og har kommet fram til at det ikke er fedre eller barn/ungdom det er feil med, men måten vi organiserer de terapeutiske samtalene på. Vi har sett at det å våge å forlate våre trygge kontor, og være mer spontane og fleksible for å skape rom for gode samtaler, er veien å gå. Wilson er opptatt av at bevegelse er en forutsetning for å få til forandring, spesielt hos barn. Vår oppgave er å tilrettelegge slik at det stimulerer til egenforandring for hele familien, både på det praktiske og relasjonsmessige plan.

Endring av kontekst

I Meahcceterapiija flyttes terapien ut i naturen som kontekst for samtaler, som er det sentrale ved modellen. Rytmen endres, fra å følge klokka og andre rutiner til å ha god tid og «følge naturens» rytme. Tid blir en annen viktig faktor, som et utgangspunkt for å skape en god relasjon i terapien, som også gir mulighet for til å få innblikk i familiens ulike situasjoner. De blir ikke overlatt til å være «alene» i en endringsprosess. Vi har mulighet til å gi en adekvat bekreftelse til familien, samt å hjelpe videre med de utfordrende temaer som trer fram under turen.

Å være ute i naturen kan også hindre fremmedgjøring for samiske familier og dermed styrke behandlingsmotivasjonen. Det gjelder både i forhold til delaktighet/åpenhet og hvilke historier som kommer fram.

Fedre, men også barn/ungdom, kan i langt større grad – uten terapeutens styring – vise eget initiativ i en slik kontekst, spesielt i forhold til praktisk arbeid, som jo er en stor del av turen. Eksempelvis er fedre flittige med å pakke utstyr i bilen eller i tilhengeren, er villige til å bære tunge sekker, sette opp låvru, tenne bål osv.

Men fedre er også mer deltagende i samtaler, og de kan komme med mange

gode historier rundt bålet. Det kan være om familie/slekt og andre kulturelle temaer som troen på helbredere/ drømmer og om egne turopplevelser som barn. Vi erfarer at historiene ofte er muntre og freidige, i motsetning til samtaler på kontoret som ofte er problemorienterte. Barn kan oppleve en annen side ved sin far, eksempelvis som en ivrig historieforteller. På denne måten får de en utvidet forståelse av sin far.

Spesielt gjelder det i forhold til reindriftssamer som jo behersker naturen, og der mange historier er nært bundet til naturen. Det kan også gjelde historier om betydningsfulle personer i slekta, og som de gladelig deler med oss i en kjent kontekst.

Her-og-nå situasjoner er avgjørende. Familiemedlemmene kan invitere oss terapeuter til samtaler når de selv føler seg klar til det, framfor at vi setter opp en timeavtale. Familien kan også mer eller mindre bestemme samtalested og – lengde, noe som er umulig på et kontor. Samtalene på et kontor preges i liten grad av familiens medbestemmelse, og det forventes at vi har kontroll og styrer samtalene. Både vi og familier opplever at vi er mer «i samme båt», der vi snakker med hverandre og ikke til hverandre.

Historier skapes ved bålplassen

På tur er det å sitte rundt bålet det sentrale. Bålplassen fungerer både som et knutepunkt og en samtaleplass. Å sitte i en ring rundt bålet kan gi trygghet til også å snakke om vanskelige og tabubelagte temaer. Når vi har samtaler rundt bålet og tankene kan stoppe opp, eller man ikke lenger ønsker å ha blikkontakt med den andre, er det normalt å reise seg opp for å kaste noen vedkubber i bålet. Og dette uten behov for nærmere forklaring. Når vi er ute i naturen blir vi mennesker friere både psykisk og fysisk.

I Else Boine sin (2005) hovedfagsoppgave kommer det fram at fedre benyttet seg av «bálddalagaid» -samtaler «side om side» (kjører bil, ser på TV, gjør noe i lag osv.) for å få til gode samtaler med sønner. Hun antyder at det er en fordel å ha en tredje ting å fokusere på. Når vi sitter rundt bålet, sitter vi side om side og kan se inn i bålet/landskapet eller spikke på en trepinne, mens det føres en samtale. Vi har fått tilbakemeldinger fra foreldre om at de føler at det er mye lettere å snakke om vanskelige temaer i en slik setting, og at de også setter stor pris på at barna er mer deltagende i samtaler. Pauser faller naturlig, og det er lettere å tolerere lengre pauser enn på et kontor.

Andersen (2005) er opptatt av at samtalen er tilstrekkelig langsom, slik at det er rom for indre samtale. Det vil si at vi gjør oss ulike tanker og forestillinger, kommenterer handlingene våre og forestiller oss hva som kan komme til å skje når vi sier det eller det. Dette skjer også uten at vi selv er helt klar over at det foregår.

Roen i pausene gir også mulighet under en samtale til å finne de «rette» ord eller uttrykk. Ofte trenger man noe tid til å finne de rette ordene for å beskrive sin situasjon, spesielt for de som har problemer å uttrykke følelser og om temaer som er skam- og tabubelagte. Det blir en utfordring å finne de rette uttrykkene, når det sjelden snakkes om disse tilstandene eller temaene.

To eksempler

Ellen (13 år) var henvist til Familieavdelingen grunnet angst. Hun kom sammen med sin mor. De var fra en kystkommune i Finnmark som er sterkt fornorsket. Det vil si at mange som bor i kommunen er av samisk ætt, men innrømmer det ikke.

Mor utga seg for å være norsk i en av de første samtalene på kontoret. Vi dro på låvvutur. På slike turer lager vi ofte tradisjonell samisk mat: kokt reinkjøtt, tunger og margbein. Ved bålet begynte mor spontant å fortelle om sin samiske bakgrunn. Maten vekket minner om hennes barndom da besteforeldrene pleide å lage slik mat. Hun innrømmer at hun aldri hadde fått lære samisk språk, selv om begge besteforeldre var samisktalende, noe hun i voksen alder har savnet. Dattera fikk også ta del i historien om egne samiske røtter, noe hun aldri før hadde fått høre om.

Da vi lyttet til mors historie, ble både hun selv og dattera interessert i det hun sa. Det ble satt i gang en prosess som skapte en sammenheng i familiens historie. Ifølge Lundby (1998) representerer ikke en historie eller en rekke hendelser bare en form for informasjon og erfaring, men konstruerer samtidig en etnisk identitet. Dattera og terapeutene ble vitne til at mors selvidentitet inneholdt flere sosiale identiteter, også en samisk identitet.

Mor innrømmer at det var vanskelig og sårt å snakke om dette temaet. Hun visste at to av terapeutene var samer, noe som muligens gjorde at hun valgte å åpne seg og fortelle om sin skjulte identitet. Dette kasuset tydeliggjør at forandring ikke er noe som kan styres utenfra, men vokser frem innenfra, i dialog med mennesker i trygge relasjoner og omgivelser. Å dra på tur ut i naturen var en kjent handling for mor, og derved trygghetsskapende. Å samtale med samiske terapeuter var likeledes tillitsskapende.

Troen på de underjordiske:

Lásse på 12 år er henvist til Familieavdelingen pga hyperaktivitet og konsentrasjonsproblemer (ADHD). Han og familien hans, mor og tre søsken, blir innlagt til behandling. Begge hans foreldre er samer, men er skilt. Alle barna bor hos mor og de snakker norsk. Mor har ingen eller lite kontakt med sin tidlige svigerfamilie som er samisktalende. Vi dro også med denne familien på låvvutur.

Da vi begynte å sette opp lávvu, kommer Lásse og spør om vi har spurt «om lov». De samiske terapeutene forstår hva han mener, og sier at det var bra å bli påminnet om dette. I samisk kultur anses det som viktig at «gufihtar» (de underjordiske) informeres og godkjenner valg av leirplass, ellers vil de forstyrre dersom leiren settes på deres plass «uten lov». Lásse forteller videre at hans farfar alltid pleier å spørre «om lov» til å tenne bål eller å sette opp telt. Ut fra dette snakker vi om hans besteforeldre, deres verdier og viktigheten av å ta vare på sin kultur. Lásse får dermed anerkjennelse av fars familie og deres verdier som også betyr mye for ham.

Konteksten bidrar til at familier er mer åpne for å fortelle andre historier om seg selv og sitt enn inne på et kontor. Historier om det overnaturlige er mange forsiktige med å snakke om i offentlig rom for å unngå skam og stigmatisering (Boine 2007). Å tro på «hjelpere» i naturen er fortsatt ganske vanlig blant samer, men i norsk kultur kan slike forestillinger lett tolkes som symptom på en sinnslidelse (Bongo 2000), eller noe primitivt og mindreverdige. Vi så videre hvordan samspillet mellom mor og barna fungerte der de er seg selv, mens på kontoret treffer vi dem bare i noen timer. Denne mora så at det gikk an å dra på tur om høsten, og ikke minst at barna klarte seg fint uten dusj, TV og dataspill. Moren oppdaget nye sider både ved seg selv og barna, og de fikk også anerkjennelse fra oss terapeutene.

Bruk av metaforer

Under disse turene er vi blitt mer bevisst på å fange opp og bruke metaforer/symboler fra naturen. De kan bidra til at familier ser sine problemer i et nytt lys. For barn kan det være enklere å gi uttrykk for sin situasjon via bilder eller symboler, som gir dybde i budskapet. Metaforen inneholder alltid en sammenligning som gir en forståelse av noe gjennom noe annet (Selbekk 2007). Familier kan blant annet få i oppgave å finne noe fra naturen eller lage noe som symboliserer dem i familien eller hva de opplever særpreger deres familie. Det var en familie på fem som fikk disse spørsmålene, og de tok utfordringen. De fikk en time på oppgaven, og etterpå møttes vi igjen ved bålplassen. Foreldrepåret laget en krans av bjørk, der det stakk ut fem grener fra kransen. Kransen symboliserte det sterke samholdet i familien. Det hadde de erfaring med både under hytteturene og også under oppholdet ved avdelingen. Men når de var i hjemmesituasjon, etter skoletid, følte alle at de var opptatt med sitt, og det var vanskelig å få til et samarbeid og forutsigbarhet i familien. En av sønnene ga en beskrivelse av sin situasjon ved å kaste en liten trepinne opp i lufta. Han sa at «Slik har jeg det i min familie». Foreldrene fikk umiddelbart en forståelse av sønnens situasjon og kunne se hans situasjon i sammenheng med deres handlinger. De var preget av uforutsigbarhet, noe som førte til at han følte seg sviktet.

Relasjonsbygging og «small talk»

Å være terapeut i Meahcceterapiija betyr at vi terapeuter er sammen med familien døgnet rundt i tre dager. Det er den tette samhandlingen mellom oss og familiemedlemmene som gir mulighet for at kan vi kan stå fram som mer troverdige i vårt engasjement. Dette gir terapeutisk effekt. Familier har uttrykt at de opplever samtalene som mer avslappet, og at relasjonen er preget av større likeverdighet og inkludering.

Vi kan ikke tvinge fram en god relasjon, men tilrettelegge for den. Volden (2007) som er opptatt av brukerperspektiv, mener at klientene har behov for samvær, og at det ikke nødvendigvis er samtalene som gjør folk friske. Vi står ikke utenfor og bare observerer familien, men vi står «inne» og forsøker å forstå og påvirke familiens situasjon gjennom samarbeid og samvær. Å bli møtt som medmenneske har avgjørende betydning for familienes selvfølelse, selvrespekt og menneskeverd. Ved evaluering av turene er det flere familier som har sagt at nå «skjønner dere hva vi sliter med, for nå har dere sett og hørt hvordan vi har det.» Av dette utsagnet tolker vi at de er fornøyd med det tette samværet under turen.

En stor del av kommunikasjonen under turen handler om hverdagslige temaer, «small talk». Eksempelvis når vi begynner å lage middag, er det naturlig å snakke om hva den enkelte i familien, men også terapeuter liker av middagsmat. Om arbeidsfordelingen hjemme, og om hvordan måltider foregår når det er vanskelig å få barn til å spise. Når høytider begynner å nærme seg, kan vi snakke om ulike tradisjoner, alt fra mattradisjoner til hva den enkelte liker å gjøre og er god til.

Å snakke med noen om vanlige ting kan ha innvirkning på ens sosiale identitet, slik at en opplever seg som verdig og alminnelig (Skatvedt 2008). Vi terapeuter forteller også noe fra vårt privatliv, uten at vi blir for private. Det utvikles en større likeverdighet mellom familiemedlemmene og oss, noe vi har fått tilbakemelding på ved evaluering av turene. De blir kjent med oss på en annen måte. De mer formelle samtalene har vi også under turen, men de oppstår spontant når vi snakker om hverdagslige ting.

Mer tillit

Samisk psykiatri er forholdsvis nytt, og det har vært diskusjon om hvilken retning vi skal bevege oss mot. Stadig flere tester og kartleggingsverktøy oversettes til samisk.

Når vi er tilbake på kontoret etter turen, stoler familiene mer på oss og kan være mer åpne. Denne terapiformen styrker også identitets- og mestningsopplevelse. Den er ikke bare ordrik og intellektualiserende, men gir rom for fysisk

aktivitet. Videre synliggjør MT temaet makt i terapirelasjonen. Denne terapiformen er også med på å vedlikeholde og videreføre den tradisjonelle kulturen for framtidige generasjoner.

Litteratur

- Andersen, T. (2005): *Reflekterende prosesser. Samtaler og samtaler om samtalerne*. København: Dansk psykologisk forlag.
- Bongo, B. (2000): *Hva er en bærer? Belysning om «en» måte å forstå psykiske lidelser på i den samiske kulturen*. Hovedoppgave ved det medisinske fakultetet, Institutt for klinisk medisin. Universitet i Tromsø.
- Boine, E. M. (2005): *Fra far til sønn. Kjønnsperspektiv og sosial kompetanse i samisk sammenheng*. Hovedoppgave ved Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap. NTNU, Trondheim. Guttorm, A. A. H. (2007): Hva er SANKS? Tidsskrift for psykisk helsearbeid, vol. 4, nr.1:146–47.
- Javo C. (2007): *Utvikling av en barnepsykiatrisk tjeneste for den samiske befolkningen*. Tidsskrift for psykisk helsearbeid, vol. 4, nr. 1:90–97.
- Kelly, F. J & Baer. D. J (1968): *Outward Bound Schools as an alternative to institutionalization for adolescent delinquent boys*. Boston: Fandel Press.
- Lundby, G. (1998): *Historier og terapi. Om narrativer, konstruksjonisme og nyskri-ving av historier*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Nystad, T., M. Melhus & E. Lund (2006): *Samisktalende er mindre fornøyd med legetjenestene*. Tidsskrift for Den norske Lægeforening, 126: 738–740.
- Selbekk, R. (2007): *Bruk av metaforer: Et narrativt perspektiv på terapi*. Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol. 44, nr. 11, s. 1372–1377.
- Skatvedt, A. (2008): *Alminnelighetens potensial. En sosiologisk studie av følelser, iden-titet og terapeutisk endring*. Doktoravhandling i sosiologi. Institutt for sosio-logi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo.
- St. melding 28 (2007–2008): Samepolitikken
- Sørli, T. og J. I. Nergård (2005): Treatment satisfaction and recovery in Saami and Norwegian patients following psychiatric hospital treatment: A compar-ative study. *Transcultural Psychiatry*, 42, s. 295–316.
- Volden, O. (2007): I Ulvestad, A. K, Henriksen, A. K, Tuseth, A.-G. og Fjeldstad, T.: *Klienten – den glemte terapeut. Brukerstyring i psykisk helse-arbeid*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Wilson, J. (2001): *Barnets røst i utredning og behandling*. Stockholm: Mareld AB.

Å være eller ikke være på nett, er det spørsmålet?

Terapeutisk arbeid med par der bruk av internett og sosiale medier har bidratt til å skape samlivsproblemer

Publisert i Fokus på Familien 4/2013

Sammendrag

Denne artikkelen omhandler hvordan bruk av internett og sosiale medier kan skape problemer i parforhold, fordi en eller begge parter bruker for mye tid eller gjør ting på nettet som den andre ikke aksepterer. Forfatteren belyser temaet ut fra noe av den publiserte litteraturen som omhandler sosiale medier og internett-baserte parproblemer, og deler tre terapeutiske historier fra egen praksis. Det blir også referert til artikler med en mer terapeutisk tilnærming til hva terapeuter tenker om dette temaet og hvordan man på best mulig måte kan hjelpe klienter som har problemer knyttet til bruk av internett og ulike typer sosiale medier. Forfatteren har utarbeidet ti refleksjonsspørsmål om nettbruk som terapeuter kan bruke som grunnlag for samtaler både i parterapi og individualterapi.

Nøkkelord: internett, sosiale medier, samlivsproblemer, online utroskap, parterapi

Innledning

Å ARBEIDE SOM TERAPEUT ved et familievernkontor er variert, spennende og utfordrende. Vi presenteres for utallige problemstillinger innen et vidt faglig område. De siste årene har stadig flere klienter ved familievernkontoret i Molde søkt hjelp på grunn av problemer knyttet til bruk av mobilnett, internett og ulike typer sosiale medier.

For mange mennesker er internett og sosiale medier gode kilder til kommunikasjon, informasjonsinnhenting og adspredelse i hverdagen. For andre kan bruken medvirke til en rekke individuelle eller relasjonelle problemer, som det blir for omfattende å belyse i denne artikkelen. Mitt hovedanliggende er å fokusere på hvilke utfordringer og problemer bruk av internett og sosiale medier kan skape i parforhold.

En av mine klienter mente partnerens hyppige bruk av internett og sosiale medier bidro til at de som par ikke lenger var «på nett». Etter samtalen ble jeg ble sittende å reflektere, i Shakespeares ånd:

Å være eller ikke være på nett, er det spørsmålet?

Gjennom internett får vi tilgang til «hele verden» ved hjelp av noen få tastetrykk. Internett og sosiale medier tilbyr mange muligheter for å knytte og utvikle relasjoner til mennesker hvor enn de måtte befinne seg. Alle teknologiske innretninger kan imidlertid misbrukes. For noen mennesker blir det fristende å logge seg inn på sider eller delta i aktiviteter på internett som skaper problemer i parforholdet hvis det blir oppdaget.

I artikkelens første del ønsker jeg å belyse bruk av internett og sosiale medier ut fra et begrenset utvalg av den litteraturen som omhandler parforhold. De fagartiklene som danner grunnlag for denne artikkelen er publisert i utenlandske fagtidsskrifter. Jeg har ikke funnet noen norskspråklige fagartikler. Jeg vil sette fokus på hvilke måter bruk av internett og sosiale medier kan skape problemer i parforhold, fordi en eller begge parter bruker for mye tid eller engasjerer seg i aktiviteter på nettet som den andre ikke aksepterer.

Artikkelens andre del består av tre anonymiserte, kliniske historier fra egen praksis. Historiene tas med for å belyse hvilke typer problematikk det kan arbeides med i parterapi som følge av bruk eller misbruk av internett og sosiale medier.

I artikkelens tredje del vil jeg beskrive litt av den forskningen som er publisert om terapeuters holdninger til internettrelaterte problemer, og noen utfordringer knyttet til terapeutisk arbeid med par som sliter med denne type problemer.

Artikkelens fjerde og siste del består av ti refleksjonsspørsmål som jeg har utarbeidet rundt bruk av internett og sosiale medier. Disse spørsmålene kan danne grunnlag for terapeutiske samtaler med både par og individklienter.

Uttrykket «nettet» er synonymt med internett. Bruk av mobilnett blir inkludert i problemstillingen, da svært mange mennesker bruker mobiltelefon i kommunikasjon med andre. Flere og flere mennesker benytter i dag mobiltelefoner med internetttilgang.

Internett, sosiale medier og parproblemer

Bruk av mobiltelefon, internett og sosiale medier er ikke negativt i seg selv. Det kan være en svært viktig nøkkel for å vedlikeholde relasjoner til andre mennesker i inn- og utland. Stadig flere mennesker deltar i ulike typer sosiale medier. La oss begynne med å se litt på hva sosiale medier egentlig er. Begrepet beskrives på Wikipedia som kanaler eller plattformer som ved hjelp av web-basert internettteknologi åpner for interaksjon mellom to eller flere brukere. Kaplan (2010) definerer sosiale medier som en gruppe internettbaserte applikasjoner som

bygger på det ideologiske og teknologiske grunnlaget til web 2.0, og som tillater skapelse og utveksling av brukerstyrt innhold. Med interaksjon mellom brukerne menes blant annet deling og tagging, eller å poste kommentarer til bilder, artikler eller annet innhold. Blogging og videoblogging regnes også som sosiale medier. Eksempler på sosiale medier er sosiale nettsamfunn som Facebook, Twitter og Myspace, men inkluderer også spill via ulike spillkonsoller som for eksempel PlayStation og Nintendo. I motsetning til tradisjonelle medier er det brukerne som setter føringen for hva innholdet skal være, og ikke en overordnet aktør eller avsender. Som tradisjonelle medier regnes TV, radio og aviser (Kaplan et al. 2010).

Kelly (1995) hevder at utviklingen av de sosiale mediene er det viktigste som har skjedd i menneskets utvikling siden vi lærte å skrive. Rettberg (2008) mener det som definerer de nye nettmediene er at de er dialogbaserte. Hun drar linjen tilbake til Platons kritikk av skriftspråket for dets mangel på dialogmuligheter. All ny teknologi har møtt motstand fra datidens intellektuelle. Platons angrep på skriftspråket handlet om at han så på det som et monologbasert og ikke dialogbasert medium. Sosiale medier åpner for dialog, ved at vi både kan formidle noe ved hjelp av det skriftlige språket og kommunisere med andre. Dette skjer for eksempel ved å legge ut informasjon, kommentere eller «like» det andre legger ut på sosiale nettsted. For mange mennesker er dette noe av det som oppleves som positivt og styrkende for både nye og gamle relasjoner (Rettberg, 2008).

Idealet for bruk av internett og sosiale medier er at mennesker deler informasjon og kommenterer hverandres innlegg i respekt og forståelse, men slik er det ikke alltid. Mange bloggere, politikere, kunstnere og vanlige mennesker har opplevd å bli uthengt, misbrukt eller mobbet i ulike typer sosiale medier. Dette er etter min mening en stadig økende, negativ trend i samfunnet.

Jackson (2010) har med sin blogg «Virrvarr» blitt kåret til Norges beste blogger fem ganger. Hun mener vi må lære oss å skille mellom kritikken av et verktøy og hva et menneske har utrettet med dette verktøyet. Det er vi som må lære oss å mestre de nye mediene, og ikke mediene som må endre seg, uttrykker hun, og fortsetter: «Vi trenger ikke skru klokka tilbake (...) Jeg tror at digital danselse er den beste beskyttelsen mot nettsensur og politisk kontroll av den nye offentligheten» (Jackson, 2010:150).

Hertlein et al. (2008) fokuserer på at det er positivt for par at de ved hjelp av nettet har mulighet til å kommunisere på måter de ikke kunne før. De kan utveksle raske meldinger og tekster gjennom dagen, gjøre avtaler, sende e-kort og dele musikk eller andre filer med noen få klikk på tastaturet eller mobilen. Langdistanseforhold har også fått bedre kår etter at internett kom på banen, da det er lettere å holde kontakt selv om man i perioder bor langt fra hverandre (Hertlein et al. 2008).

En undersøkelse fra 2006 viser at mange mennesker liker å kommunisere

med partner eller potensiell partner på nettet, basert på felles interesser fremfor utseende. Det kan også være negative aspekter ved denne kommunikasjonsformen, særlig på tre måter. For det første kan det føre til vanskeligheter med å tolke den virkelige intensjonen bak meldingen, noe som kan skape problemer i kommunikasjonen både online og offline. For det andre kan noen føle seg oversett av sin partner dersom vedkommende er kontinuerlig pålogget PC eller telefon. For det tredje rapporterte deltakerne i undersøkelsen at de som ble overinvolvert i online aktiviteter, kunne komme til å forsømme dagliglivets oppgaver og slite med ivaretagelsen av nære relasjoner (Henline et al. referert i Hertlein et al. 2010).

Internett blir også brukt i ulike seksuelle sammenhenger. Cybersex betyr at mennesker har live seksuell kontakt med kjente eller ukjente på nettet. I en undersøkelse fra 2002 hevdes det at cybersex-relasjoner vil bli en stor årsaksfaktor til ekteskapelige problemer i framtida, og derfor vil kunne føre til flere samlivsbrudd (Barak et al. 2002). Også indiske forskere mener utroskap på nettet er i ferd med å bli den nye og kanskje største utfordringen for ekteskapet som institusjon (Mao et al. 2009).

I noen parforhold kan det at den ene har en problematisk seksuell atferd på nettet skape store vansker. I en artikkel av Weiss et al. (2010) understrekes det at det bare er 3–5 % av online-populasjonen som har en så problematisk seksuell atferd på nettet, at det kvalifiserer for en diagnose. I slike tilfeller er det gjentakende atferd som gir grunnlag for diagnosen. Forfatterne mener antallet mennesker som får en slik diagnose er i ferd med å stige betraktelig, særlig på grunn av den stadig økende internetttilgjengeligheten. Det er ikke lenger bare offentlige PC-er som kan brukes på for eksempel hoteller, kafeer eller flyplasser. Nå er det i større og større grad WiFi-tilgang på de fleste steder, slik at man kan bruke sin egen bærbare PC, nettbrett eller mobiltelefon. For de terapeutene som skulle hjelpe mennesker med denne problematikken for noen år siden var det lettere, fordi klientene kun hadde PC hjemme eller på jobb. Man kunne anbefale pornofilmer, ikke å bruke internett når man var alene hjemme, eller be klientene snu datamaskinen på kontoret slik at alle som kom inn så rett på skjermen. I dagens samfunn er det vanskeligere for terapeuter å foreslå tiltak, fordi man kan være online omtrent når som helst og hvor som helst (Weiss et al. 2010).

Internett og bruk av sosiale medier kan for noen mennesker føre til økt sjalusi og økt behov for å kontrollere sin partner. Det finnes teknisk utstyr som kan overvåke partneren, hvis målet er å avsløre utroskap eller annen uønsket aktivitet. Ved kontoret vårt har vi allerede hatt noen saker der en av partnerne har overvåket den andre med teknisk utstyr i form av miniatyrkamera og mikrofoner skjult i huset. Dette skaper etter min mening grunnleggende tillitsproblemer, og er krevende for par å arbeide seg igjennom.

Facebook og andre sosiale medier kan være en stor utfordring for mennesker

som i utgangspunktet sliter med sjalusi. Repål (2012) skriver i boken *Sjalusi* at det i ulike avisoppslag, blant annet i Verdens Gang i 2008, blir hevdet at nettsamfunn skaper sjalusi. Han henviser til den norske forskeren Brandtzæg, som mener at fenomener som Facebook har bidratt til å skape mer sjalusi, og at flørting på Facebook-veggen er like synlig som når kjæresten flørter med andre på en pub.

Noen artikler bruker begrepet *sexting*, i kontrast til vanlig *texting*. Begrepet «sexting» defineres som det å sende meldinger med seksuelt innhold på sms, e-post eller sosiale medier, samt å sende seksualiserte bilder eller video av seg selv til andre (Lenhart, 2009; Weiss et al. 2010). Lenhart (2009) har i sin forskning funnet at sexting har blitt en del av tenåringskulturen i USA, og at mange ungdommer ikke anser dette som galt.

Det er grunn til å tro at sexting er et internasjonalt fenomen, og at ikke bare unge, men mennesker i alle aldre gjør dette. I terapिसammenheng har jeg erfart at voksne mennesker i etablerte forhold også bedriver sexting med andre enn partneren. Når partneren oppdager det, får noen par så store problemer at de ber om terapi.

Hertlein og Stevenson gjennomførte i 2010 en omfattende litteraturstudie (review), og publiserte i etterkant en artikkel som omhandler internettrelaterte parproblemer. Forfatterne valgte ut 19 aktuelle av totalt 63 publikasjoner, og fant flere ulike årsaker til at internett og sosiale medier kan føre til parproblemer. De har valgt å fokusere på sju av årsakene, som alle starter med bokstaven A (Hertlein et al. 2010). Funnene som ble gjort i denne studien er svært viktige. Jeg velger å beskrive noen av dem, og beholder de engelske ordene. Artikkelen har tittelen: «The seven 'As' Contributing to Internet-Related Intimacy Problems». De sju A-ene er: Anonymity, Accessibility, Affordability, Approximation, Acceptability, Ambiguity og Accommodation.

Med **anonymity** menes at brukerne har kontroll på hvordan de presenterer seg selv, og kan velge hvordan de vil fremstå for de man kommuniserer med på nettet. De kan også opprette anonyme profiler og velge å holde tilbake viktig informasjon om seg selv og sin person, noe som ikke er så lett om man møtes ansikt til ansikt. Om man ser hverandre vil både utseende og non-verbal kommunikasjon si mer om personen enn det som presenteres på nettet (Hertlein et al. 2007).

Accessibility betyr tilgjengelighet. I dag har vi mange muligheter for å være online, både hjemme og på arbeidsstedet, på PC, mobiltelefon eller nettbrett. For noen mennesker kan denne muligheten bidra til at man lettere sender erotiske meldinger og initierer til seksuelt samkvem (Cooper, 2000). Dette kan igjen føre til at noen engasjerer seg i aktiviteter som for eksempel utroskap uten at hverken nære relasjoner, arbeidskollegaer eller venner er oppmerksomme på det (Treas et al. 2000).

I en undersøkelse fra 2004 sa respondentene at deres offline-relasjoner hadde større betydning enn online-relasjonene, men online-relasjoner kan potensielt forstyrre offline-relasjonene i så stor grad at intimiteten blir truet. Faren for utroskap kan dermed være nærliggende (Underwood et al. 2004).

Med **affordability** henvises det til at det å være på nettet er lite kostnads-krevende. Det man eventuelt betaler i månedlig avgift for bruk av internett, kan for eksempel være mye mindre enn det man ville ha brukt på å invitere noen med seg ut. Det er også slik at det kan være lettere for en datakyndig person å skjule spor etter online kontakt, da det for eksempel ikke vil finnes regninger eller bankkorttransaksjoner som partneren kan oppdage (Cooper, 2002).

Approximation betyr i denne sammenheng at internettutviklingen har gjort den virtuelle kontakten stadig mer lik virkelighetens fysiske verden. Live webkamera gjør for eksempel at man kommer hverandre svært nær selv om man ikke er i fysisk kontakt (Tikkanen et al. 2003). Man kan delta i seksuelle handlinger uten å være fysisk deltaker i den virkelige verden, og slik viskes grensene mellom fantasi og handling ut. Når det gjelder online utroskap gjensker internettprogrammene den virkelige verden bedre og bedre for hver dag (Ross, 2005).

Mileham (2007) gjennomførte en undersøkelse blant 86 respondenter med henblikk på hvorvidt de så på sin deltakelse i live online chatterom som interaktiv. Respondentene svarte at de ikke så på seg selv som aktive deltakere, men opplevde seg mer som tilskuere til en film. En slik holdning og mangel på ansvarfølelse overfor egen atferd, kan ifølge forfatteren føre til utroskap eller andre intimitetsproblemer.

Med **acceptability** menes at mye av den aktiviteten som tidligere ble dømt som uakseptabel i samfunnet, i stadig større grad blir sett på som en akseptabel måte å leve på. Dette gjelder både bruk av nettpornografi og andre internettbaserte møteplasser. Det kan virke som om mennesker som tidligere har vært skeptiske til slik aktivitet lærer av hverandre, og før eller senere selv tar i bruk slike medier (King, 1999).

Det er ikke lenge siden det var flaut for folk å si at de hadde møtt sin partner ved hjelp av en kontaktannonse. Min opplevelse er at det nå er allment akseptert at de som ønsker å finne seg en partner, gjør dette ved hjelp av de mange nettbaserte chatterom eller «møteplasser» som finnes. Jeg har hatt flere klienter som sier at de møtte hverandre på internett, og at de startet et forhold fordi de så ut til å være en svært god match for hverandre.

Ambiguity betyr tvetydighet. Parker et al. (2003) fremhever at atferd på nettet ofte kan være vanskelig å definere som problematisk. For noen kan det å se på enhver form for porno på nettet være problematisk, mens for andre blir det først problematisk når man involverer seg selv i en eller annen form for seksuell interaksjon. Når det gjelder online utroskap kan partnere ha ulik oppfatning av hva det vil si å være utro i et forhold, og de har kanskje aldri diskutert hvilke regler de

skal ha for slik atferd før de går inn i et forhold. Dette kan føre til at de kan ha lettere for å overskride grensene online, enn i andre situasjoner offline. Hva som oppfattes som utroskap kan i stor grad variere. For noen vil et par setninger med seksuelt innhold formidlet via internett eller mobiltelefon bli sett på som utroskap, mens andre mener det ikke er utroskap før det har vært fysisk kontakt i form av samleie. Forskerne spurte et utvalg på 242 studenter om å rangere en del utsagn med tanke på om det var utroskap eller ei. Sex via internett ble sett på som utroskapsaffærer, men likevel vurdert som mindre problematisk enn fysisk seksuell kontakt. Det viste seg ellers at kvinner vurderte seksuelle aktiviteter på nettet som mer problematiske enn menn (Parker et al. 2003).

Ordet **accommodation** betyr i denne sammenheng tilpasning. Noen av de menneskene som bruker ulike internettjenester kan være i konflikt med sine idealer og sitt virkelige jeg. En person kan ha en spesiell oppfatning av hvordan man skal oppføre seg i sitt dagligliv, men når anledningen byr seg kan vedkommende vise helt motsatt oppførsel, i form av for eksempel online utroskap. Mange mennesker føler behov for et hemmelig liv fordi de opplever at livet er for begrenset og for preget av kjedelige, dagligdagse rutiner (Ben-Ze'ev, 2004).

Min erfaring er at mange av de klientene som selv har vært utro på nettet, mener det er galt, og de kan ikke forstå at dette skulle hende dem. Mange sier også at de ikke ville likt at partneren gjorde det samme.

Hertlein et al. (2010) konkluderer med at internettbaserte parproblemer utvikler seg som følge av en rekke faktorer, som kanskje aldri kan forstås til fulle av hverken par eller terapeuter. De tror imidlertid at det er viktig å forstå hvordan disse sju A-ene opererer, når det gjelder utviklingen av og opprettholdelsen av internettrelaterte parproblemer. På denne måten mener de det kan skapes en forståelsesramme for terapeuter, som kan komme behandlingen av slike saker til gode.

Noen av de kjennetegnene ved internett og sosiale medier som blir beskrevet i denne artikkelen, som for eksempel anonymitet, tilgjengelighet, lav kostnad, virkelighetsnærhet og aksept, er faktorer som mange vil oppleve som utelukkende positive. Denne litteraturstudien har imidlertid vist at for enkelte par kan disse faktorene bidra til å skape til dels store samlivsproblemer. Her er historien til tre av dem.

Tre kliniske historier

De historiene jeg har valgt ut har alle temaer knyttet til bruk av sosiale medier og internettjenester. Jeg har møtt parene ved familievernkontoret i løpet av de fem siste årene. Hver historie er anonymisert etter gjeldende regler. Det er et definisjonsspørsmål hva par regner som problematisk atferd på nettet. Det som er akseptabel atferd i ett parforhold, kan være totalt uakseptabelt i et annet. I tera-

pien lar jeg derfor klientene selv stå for definisjonen av hva som oppleves som problematisk. Dersom minst en av partnerne opplever den andres aktivitet på nettet som problemskapende, har de noe å arbeide med terapeutisk så lenge begge ønsker det.

Den første historien handler om mistillit på grunn av den kvinnelige partnerns hyppige bruk av nettet, sjalusi, samt mannens opplevelse av at hun har sitt oppmerksomhetsfokus rettet mot nettet og ikke mot ham. Den andre historien handler om at mannen har bedrevet sexting med andre kvinner på nettet, noe kona oppdager og opplever som utroskap. Den tredje historien handler om at mannen i svært stor grad bruker nettporno. Han har også erkjent gjentatte tilfeller av utroskap både online og offline, noe som gjør at kona har vanskelig for å stole på ham.

PER OG LISE

Per og Lise kommer til samtale etter at Per for en tid tilbake bestilte time til parterapi. De forteller at de har vært samboere i fire år. Lise er en god del yngre enn Per, som nærmer seg 40 år. De har begge barn fra tidligere forhold, og for halvannet år siden fikk de sitt første felles barn. I tiden etter fødselen har Lise vært veldig opptatt av å trene. Hun går på treningssenteret flere ganger i uka, forteller hun. Det oppleves som et problem for Lise at Per virker sjalu på henne fordi hun trener så mye. Hun tror det kan ha sammenheng med at hun for en tid tilbake la til en gammel klassekamerat som venn på Facebook. Per vet at denne mannen har vært interessert i Lise tidligere, og noen har fortalt ham at denne mannen har begynt å trene flere ganger i uka på det treningssenteret Lise bruker. Per synes ellers at Lise bruker altfor mye tid på Facebook, og på å skrive meldinger på mobiltelefonen sin. Per sier han synes Lise viser ham for lite oppmerksomhet og kjærlighet, noe som ofte gjør ham tungsindig. Til og med når de ligger i sengen om kvelden, føler han at Lise er mer opptatt av mobiltelefonen sin enn av ham. Han lurte på hvem hun kommuniserer med. Lise sier at hun bruker telefonen til å surfe på nettet, lese oppdateringer på Facebook og Twitter, og understreker at hun ikke sender eller mottar så mange meldinger som Per tror. Det blir for mye for Per en dag han ser at Lise dusjer, sminker seg og bruker parfyme like før hun skal på trening. Hva er det egentlig hun holder på med? Dette har hun da ikke gjort før? Per sier at han grubler mye over Lises atferd. Lise sier hun oppfatter Per som tung og sur, og at hun er i ferd med å bli gal av hans mistenksomhet. Hun sier at hun bare vil se litt «fresh» ut når hun går ut der det ferdes mange mennesker. Lise lurte på om han ikke liker at hun holder seg i form? Per sier at han synes Lise har en flott kropp, men det er denne tvilen som gnager og gnager.

Etter to samtaler ber paret om at den neste timen blir utsatt noen måneder. Når de kommer tilbake sier begge at det har gått litt bedre, men Lise synes Pers sjalusi fortsatt er der. Den siste gangen Lise kom fra trening ønsket han å ha sex

med henne. Når hun ikke orket det, spurte han om det var fordi hun allerede hadde hatt sex med sin venn fra treningssenteret. Lise reagerte svært negativt på at han kunne mistenke henne for noe slikt. Per sier at han egentlig ikke tror at Lise er utro, men noen ganger bare glipper det ut av munnen hans. Han sier at han ikke ønsker å kontrollere Lise på noen måte, og er redd for at det kan være med på å ødelegge det gode forholdet de ellers har. Paret sier at de ikke ønsker flere timer, men at de vil ta kontakt ved behov.

At paret ønsket å avslutte samtale etter kun tre timer var noe overraskende for meg som terapeut. Jeg fikk intuitivt en følelse av at Per muligens strevde mer enn han ga uttrykk for med tanke på temaene trygghet, tillit og kontroll. Jeg tror dette paret kunne ha god nytte av å snakke sammen om bruk av internett og sosiale medier generelt. Dette både for å bevisstgjøre Lise omkring sin nettbruk, samt om mulig trygge Per og redusere ytterligere mistenksomhet fra hans side.

EVA OG OLE

Jeg leser av inntakspapirene at jeg skal møte et par i begynnelsen av 30-årene. De blir invitert inn på kontoret og Eva gråter allerede før hun setter seg. De forteller at de har to små barn, og at de var sammen i fem år før de giftet seg for ett år siden. Det er helt krise, forteller Ole. Eva har nesten ikke spist eller sovet på flere døgn. Paret forteller at de «møttes» på en flørtekanal på internett, og at de raskt ble kjæresten og samboere. Ole forteller at han liker å sitte oppe om kveldene og nettene etter at Eva har lagt seg. Han spiller vanligvis mest dataspill alene eller med andre, eller surfer på nettet. For en tid tilbake gikk han inn på en flørtekanal på nettet. Han opprettet en anonym profil og fikk raskt kontakt med flere kvinner. For noen uker siden hadde han glemt å logge seg ut da han gikk og la seg. Neste morgen fant Eva ut at han hadde hatt samtaler av seksuell karakter med flere kvinner på nettet. Eva forteller at hun først ble sint, senere trist og veldig lei seg. Hun forstår ikke hvorfor Ole har gjort dette. Det som er verst for henne er at han har laget en falsk profil der han framstår som singel, uten barn og på jakt etter den rette. Ole sier han ikke helt vet hvorfor han gjorde det. Men han tror det var for spenningens skyld, og for å få litt oppmerksomhet fra noen i en travel hverdag med jobb og familie. Han sier han noen ganger lurert på om han egentlig er glad nok i Eva til å klare å kjempe seg gjennom den krisen de nå er i. Eva sier hun vil prøve å komme videre, men hun sliter alvorlig med tilliten til Ole. Hun føler at han ikke lenger er den hun trodde han var.

Eva sier at hun tror hun elsker Ole nok til å klare å komme videre, men da må hun føle seg sikker på at også han ønsker å jobbe med forholdet. De sier de trenger hjelp av en fagperson, hvis ikke er de redd det kan gå mot samlivsbrudd, noe ingen av dem ønsker.

Jeg hadde ni samtaler med paret over en periode på ti måneder. Hovedtema i samtale var tilgivelse, tillit, åpenhet, nærhet og bruk av nettet. I løpet av kon-

takten med dem lurte jeg som terapeut flere ganger på om dette forholdet ville fortsette, på grunn av det sviket Eva følte at hun hadde blitt utsatt for. For henne var utroskap på nettet like alvorlig som enhver annen form for utroskap, og det opplevdes som et like stort svik. Eva strevde hardt, men ved hjelp av både fornuft, følelser og ikke minst vilje, klarte hun å legge ting bak seg og fortsette samlivet med Ole. Dette ble etter min mening mulig takket være at Ole på sin side klarte å gi Eva både den tiden hun trengte for å bearbeide smerten, og den tilliten hun var avhengig av for å kunne stole på ham igjen.

KARI OG KNUT

Knut ringer og bestiller parsamtaler for seg og sin kone. Det er hans behandler i psykiatrien som har anbefalt dette. Knut forteller i første time at han hadde en krise for et halvt år siden. Han har fått diagnosen depresjon og bruker antidepressiva. Før den nevnte krisen hadde Kari sagt fra til ham at hun ikke stolte på ham lenger, og at hun vurderte å ta med seg de fire barna og flytte fra ham. Han ble både sint og engstelig, og viste en form for suicidal atferd som skremte Kari. Knut har i flere år vært aktiv på internett, både på pornosider og på live chatting med andre kvinner. Paret har snakket sammen om dette, og Kari har sagt at det kun er én pornoside det er greit for henne at han er inne på. Hun aksepterer ikke at han deltar i noen form for interaktiv seksuell kommunikasjon eller på webkamera med andre kvinner på nettet. Hun har likevel flere ganger oppdaget at han har brutt avtalen. Knut har også vært fysisk utro flere ganger med kvinner han først har truffet på nettet. Det blir svært vanskelig for Knut når Kari konfronterer ham med dette, og paret får time sammen hos hans behandler i psykiatrien. Kari forteller om utroskapen og Knuts måte å bruke internett på. De forteller at behandleren i denne timen sier til Knut at «du må bare slutte å være på nettet, ellers mister du kona di». Behandleren anbefaler samtaler ved familievernkontoret i form av parsamtaler og individualsamtaler for Knut, da han mener Knut kan være sexavhengig, og han som terapeut ikke har erfaring med å utrede og behandle dette.

Kari sier i en av parsamtalene med meg at det til stadighet kommer opp nye ting som Knut har løyet om. En lørdag får Kari telefon fra et ukjent nummer. Hun tar telefonen og en mann spør om de ikke kommer snart. Hun lurer på hva han mener, og han forteller at han og kona sitter på et hotell og venter på det avtalte partnerbyttet. Kari får sjokk når hun får vite at dette er en avtale hennes mann har gjort med denne mannens kone på nettet kvelden før. Kari konfronterer Knut med innholdet i telefonsamtalen, og han reagerer med å forlate huset i sinne. I ettertid sier han at avtalen bare ble gjort for spenningens skyld. Han hadde ikke trodd at det ble tatt alvorlig, eller at kvinnens mann skulle bli involvert i det.

Kari forteller også at en venninne har oppdaget at Knut for en tid tilbake la ut

en falsk profil av seg selv på et nettsted. Der søker han etter «den rette» og skriver at han er singel og uten barn. Første gang Kari konfronterer Knut med dette sier han at det må være arbeidskameratene som har tullet med ham. Senere innrømmer han at han har gjort det selv, men at han ikke vet hvorfor han gjorde det. Dette gjør Kari både sint og frustrert og hun er nok en gang i ferd med å gi opp forholdet. Knut sier han har fått god hjelp av sin psykolog til å endre mønsteret, både med tanke på bruk av internett og porno. Han forstår ikke hvorfor Kari ikke er fornøyd med dette. Kari sier hun ser at noe er endret, men langt fra alt.

I den tiende og siste samtalen sier begge at det går mye bedre, selv om de har mange praktiske utfordringer i hverdagen. Kari er ikke lenger sint og irritert på Knut hele tiden og sier at hun ønsker å bevare forholdet, ikke minst på grunn av barna. Temaet sjalusi dukker likevel opp mot slutten av samtalen. Kari sier at hun aldri har gjort noe som Knut har grunn til å være sjalu for, men likevel er han det. De nevner et eksempel fra en fest der Kari snakker med en annen mann, noe Knut blir svært sint for. Særlig ille er det når han drikker. Paret sier de ønsker en ny samtale med hovedfokus på sjalusi, og at de deretter vil avslutte kontakten. De møter ikke opp til denne samtalen.

Jeg hadde samtaler med paret over en periode på ett år. I denne perioden arbeidet vi med tema som tillit, åpenhet, ærlighet, men også om hvordan paret kunne samarbeide bedre i hverdagen, siden de hadde problemer på mange områder i samlivet. Knut snakket mest med sin individualterapeut om sine seksuelle aktiviteter på nettet. Dersom jeg hadde møtt dette paret i dag, ville jeg trolig ha gått mer inn i denne tematikken også i parsamtalene, dersom paret ønsket det. Det er sannsynlig at Knut hadde et avhengighetsforhold til bruk av porno og andre seksuelle aktiviteter på nettet, noe som førte til grunnleggende mistillit og store problemer i parforholdet.

KOMMENTARER

I den første historien kunne ikke kvinnen forstå mannens negative opplevelse av hennes nettbruk. Samtidig er det umulig å vite om hans sjalusi var berettiget eller ei. Denne historien virker tilsynelatende mindre alvorlig, men min erfaring er at problemstillinger rundt den enes tidsbruk på nettet kan skape store vansker for mange par, særlig hvis sjalusi har vært et problem for en av partene tidligere. Såkalt sexting er et mer og mer uttalt fenomen som kan skape problemer for enkelte par. I den andre historien innrømmet mannen i første samtale hva han hadde brukt nettet til, noe som etter min mening kan ha lettet prosessen med å komme videre. I den siste historien brukte mannen en del tid på å bortforklare og benekte sin atferd, før han til slutt innrømmet den. Dette skapte mer mistillit og usikkerhet fra konas side.

Med bakgrunn i de mange kliniske sakene jeg har arbeidet med, mener jeg par har større mulighet til å arbeide seg gjennom slike problemer dersom den

som har krenket partneren er ærlig og rask til å innrømme det som har skjedd. Det er vanskeligere dersom vedkommende benekter alt helt til det motsatte eventuelt blir bevist, men heller ikke da er det umulig å komme videre.

Terapeuters arbeid med parproblemer knyttet til bruk av internett og sosiale medier

Forskning har vist at terapeuter ikke er enige om en definisjon av internettbasert utroskap, og at de heller ikke kan enes om en behandlingsmåte eller om dette faktisk er noe å behandle (Glass, 2001). Det finnes ingen konsensus for behandling av internettrelatert utroskap, samtidig som problemet er stadig økende. Dette kan føre til at det er tilfeldige faktorer som bestemmer behandlingsformen, og at den blir preget av terapeutens personlige verdier og av kjønnsforskjeller. Resultatet av dette kan bli at vi får en tilfeldig og lite variert behandling av klientene (Hertlein et al. 2008). I en studie blant parterapeuter ble det rapportert om et økende antall saker med internettrelaterte problemer (Cooper et al. 2002).

Den amerikanske professoren Katherine M. Hertlein tok i 2004 doktorgraden ved University of Virginia med følgende tittel: «Internet infidelity: An Examination of Family Therapist Treatment Decisions and Gender Biases». I hennes undersøkelse ble 2687 familieterapeuter via internett forespurt om å delta i en kvantitativ, nettbasert undersøkelse, hvorav 508 valgte å delta. Man ønsket å se på hvilke forhold som får betydning for terapien, knyttet til terapeutenes kjønn, alder og religiøsitet. Blant annet ble følgende problemstillinger belyst: Hva gjør terapeuter når de behandler internettrelatert utroskap, og påvirker terapeutens eller klientens bakgrunns karakteristika terapeutens valg av behandling? I denne undersøkelsen ble internettbasert utroskap definert som «en romantisk eller seksuell kontakt muliggjort ved hjelp av internett, og sett på som uakseptabel adferd og utroskap for minst en av partnerne». Det skulle også være hovedgrunnen til at de søkte terapi.

Familieterapeutene ble spurt om hvilke behandlingsretninger de arbeidet ut fra i denne type saker. 20 % av respondentene svarte at de arbeidet ut fra integrativ terapi, 16 % løsningsfokuseret terapi, 11 % systemisk terapi og 4 % kognitiv terapi. Resten oppga flere andre typer terapeutiske retninger eller metoder.

Det viste seg at familieterapeutene generelt sett så ulikt på mannlige og kvinnelige klienter. Mannlige klienter som involverte seg i utroskap på nettet, ble av terapeutene i større grad vurdert som sexavhengige enn kvinner, som ble definert som atypiske. Hvis det presenterte problemet for paret var at mannen benyttet pornografi på nettet, foreslo terapeutene oftest individuell behandling for mannen. Samme type atferd fra kvinner ble beskrevet som atypisk. Desto yngre terapeutene var, desto færre samtaletimer foreslo de, og de foreslo oftere praktiske løsninger, for eksempel å flytte datamaskinen til et annet rom for å hindre upassende aktiviteter. Kvinnelige terapeuter relaterte oftere det presenterte problemet til andre og

større pågående prosesser i parrelasjonen i de sakene der en av partnerne hadde online kontakt med en annen uten at det lå noe seksuelt i det. De terapeutene som beskrev seg selv som veldig religiøse (44 %), mente det presenterte problemet handlet om individuell sexavhengighet, og foreslo oftere praktiske løsninger, som å flytte datamaskiner fra kjellerrom til stue. Disse terapeutene så også oftere på de som brukte pornografi som sexavhengige. Dess mer religiøse terapeutene var, dess skadeligere mente de denne atferden var for det eksisterende parforholdet. De terapeutene som selv hadde erfaring med utroskap i parforholdet foreslo generelt færre samtaletimer enn de som ikke hadde slik erfaring. Desto mer negativt en terapeut hadde opplevd sin egen eller partnerens utroskap, desto sjeldnere fokuserte vedkommende på en individuell tilnærming til problemet med online sexting. Generelt beskrev terapeutene internett som en teknologi som mennesker kan bruke for å være utro hvis de ønsker det. Alle var opptatt av at hvert enkelt par selv må definere hva som blir sett på som utroskap, og at behandlingen må tilpasses for å fungere best mulig (Hertlein, 2004; Hertlein et al. 2008).

I en undersøkelse fra 2008 gjennomført blant 164 amerikanske parterapeuter svarte majoriteten (73 %) at de ikke hadde fått noen form for opplæring i sin terapeutiske utdanning med tanke på behandling av internettrelaterte par- og relasjonsproblemer. Forskerne konkluderer med at det er viktig at parterapeuter får god opplæring dersom de skal behandle klienter med denne problematikken (Goldberg et al. 2008).

Det finnes etter min mening ingen spesiell behandlingsmetode som passer for alle terapeuter i arbeidet med internettrelaterte problemer. Som terapeuter er vi ulike og har ulik kjennskap til internett og bruk av sosiale medier. De fleste terapeuter er derimot godt kjent med de utfordringer par sliter med både når det gjelder mistillit, sjalusi og utroskap, og vil trolig bruke samme terapeutiske retning og arbeidsmåte i saker som omhandler internettrelaterte problemer.

Så til artikkelens overskrift: Å være eller ikke være på nett, er det spørsmålet?

Spørsmålet kan etter min mening med rette stilles. Å være eller ikke være på nettet er et personlig anliggende, men svaret er kanskje viktigere enn spørsmålet. Å gi adekvat hjelp med nettbaserte relasjonsproblemer er langt mer komplisert enn å si til klienter at de må slutte å være på nettet, slik min klient Knut fikk høre av sin behandler. Det må likevel understrekes at dersom den enes bruk av internett og sosiale medier skaper så store problemer at det kan ende med samlivsbrudd, bør en eller begge parter vurdere å slutte å bruke internett helt eller delvis i kortere eller lengre perioder. Dette blir viktig for å gjenopprette tilliten.

Dersom vi tenker at par bør fokusere på å lage sine egne kjøreregler for nettbruk, blir kanskje ikke spørsmålet om man skal være på nettet eller ei. Da handler det snarere om å finne fram til en måte å bruke nettet på som er trygg og akseptabel for begge parter.

For par som er uenige om hva som er akseptabel bruk av tid på nettet, er det

viktig å framholde at dersom den ene bruker for mye tid, kan det føre til at den andre opplever at de ikke lenger er følelsesmessig «på nett». Avstand kan i verste fall bli begynnelsen på slutten. Samtidig må partnere ha forståelse for at et parforhold består av to enkeltindivider som har behov for å ha sitt eget sosiale liv både online og offline. Utfordringen blir å skape en felles forståelse som gjør dette mulig uten å skape nevneverdige problemer i parforholdet. Det er etter min mening viktig å arbeide terapeutisk med å kartlegge hvilke faktorer i et parforhold som ligger til grunn for en eller begge problemskapende bruk av internett og sosiale medier. Det kan være mange årsaker til dette, og noen par har aldri snakket åpent ut om slike ting før de kommer i terapi.

Ti refleksjonsspørsmål om nettbruk

Dagens samfunn blir mer og mer nettbasert, derfor bør både par, familier og venner snakke sammen om nettbruk og nettvett. Hva kan vi som terapeuter anbefale våre klienter å gjøre for å unngå at nettbruk skaper relasjonsproblemer, og hvordan kan vi bidra til å hjelpe hvis dette allerede har skjedd? Det finnes ingen enkle svar på disse spørsmålene, men å ha samtaler med klientene om bruken av mobilnett og internett er trolig viktigere enn noen gang.

Med bakgrunn i de problemstillinger mine klienter har presentert for meg, har jeg utarbeidet ti forslag til refleksjonsspørsmål omkring nettbruk. Denne typen spørsmål kan danne grunnlag for terapeutiske samtaler med både par og enkeltklienter.

- I hvilken grad trenger vi kjøregler for nettbruk?
- Hvilke tanker har vi om vår egen og partnerens tidsbruk på nettet?
- Hvilke tanker har vi om vår egen og partnerens aktiviteter på nettet?
- Hva tenker vi om behovet for åpenhet oss imellom når det gjelder aktiviteter på mobiltelefon og internett?
- Hvordan oppleves den formen for kommunikasjon jeg og min partner har med venner og bekjente på sosiale medier?
- Er det noe i vår måte å bruke nettet på som kan skape sjalusi, misnøye eller mistillit mellom oss?
- Hvilke tanker har vi om chatting, sexting, bruk av porno og nettbasert utroskap?
- I hvilken grad bør vi snakke sammen om hvilke personer det er greit å ha som venner på sosiale medier?
- I hvilken grad trenger vi å være bevisste på hva vi selv skriver, deler, liker eller kommenterer i sosiale medier?
- Hvilke refleksjoner gjør vi oss omkring det å eksponere oss selv, partner, barn, ekspartner eller andre i sosiale medier?

Avslutning

Arbeidet med denne artikkelen har vært spennende og lærerikt både faglig og personlig. En av fordelene med internett er at vi enkelt kan få kontakt med mennesker over hele verden. Etter å ha lastet ned og lest deler av den amerikanske professoren Katherine M. Hertleins doktorgradsavhandling, sendte jeg henne en e-post med spørsmål om hun kunne anbefale annen relevant litteratur. Hun syntes det var spennende å høre at det ble skrevet en fagartikkel om dette viktige tema også i Norge, og sendte meg linker til flere av de publikasjonene som har dannet grunnlaget for denne artikkelen. Jeg er henne stor takk skyldig.

Takk også til min arbeidsgiver, som lot meg få bruke litt av min arbeidstid til artikkelskrivning.

Som litteraturlisten viser, finnes det svært mye litteratur tilgjengelig om dette tema. Av plasshensyn berører denne artikkelen bare overflaten av de mange problemstillinger som kunne ha vært belyst. Jeg oppfordrer derfor terapeuter i hele Norden til å forske og skrive fagartikler om dette spennende og aktuelle temaet. Mitt bidrag må kun regnes som en sped begynnelse.

Samfunnet er i stadig utvikling, og som terapeuter må vi følge med. Vi må forholde oss til de problemene våre klienter til enhver tid presenterer, selv om de omhandler temaer som er ukjente for oss eller relatert til en samfunnsutvikling vi egentlig er imot.

Stadig flere bedrifter, organisasjoner, utdanningsinstitusjoner og vanlige mennesker velger å delta i den dialogbaserte, digitale verden som sosiale medier er en del av. Ved hjelp av digital dannelse og refleksjon rundt egen etikk og moral, kan bruk av internett og ulike sosiale medier være et positivt kommunikasjonsmiddel og en supplerende måte å holde kontakt med andre på.

For noen mennesker vil likevel bruk av denne teknologien fortsatt bidra til å skape par- og relasjonsproblemer. Problemstillinger knyttet til internett og sosiale medier vil utvilsomt prege mange terapeuters arbeid i framtida, både nasjonalt og internasjonalt. Det viktigste er kanskje ikke hvilke metoder eller terapeutiske retninger som brukes i samtalene, men at de som kommer inn i terapirommet med internettrelaterte problemer føler seg forstått, ivaretatt og hjulpet av en terapeut som har tilstrekkelig kunnskap.

Avslutningsvis må det understrekes at både mobilnett, internett og sosiale medier består av nøytral teknologi som hverken er god eller dårlig i seg selv. Det som betyr noe er hvordan og til hva vi velger å bruke den. William Shakespeare har i skuespillet *Hamlet* sagt det slik:

«For tingene er ikke gode eller onde i seg selv, de blir hva vår tanke gjør dem til».

Litteratur

- Barak, A. & Fisher, W.A. (2002). The future of Internet sexuality. I Cooper, A. (red.): *Sex and the internet: A guidebook for clinicians* (s. 260–280). New York: Brunner–Routledge.
- Ben-Ze'ev, A. (2004). *Love online: Emotions on the Internet*. New York: Cambridge University Press.
- Cooper, A. (2000). *Cybersex: The dark side of the force*. New York: Brunner-Routledge. Cooper, A. (2002). *Sex and the Internet: A guidebook for clinicians*. New York: Brunner Routledge.
- Cooper, A. & Griffin-Shelley, E. (2002). Introduction. The Internet: The next sexual revolution. I Cooper, A. (red.): *Sex and the Internet: A guidebook for clinicians* (s. 1–15). New York: Brunner-Routledge.
- Glass, S. P. & Wright, T. L. (1995). Sex differences in types of extramarital involvement and marital dissatisfaction. *Sex Roles*, 12, 1101–1119.
- Goldberg, P. D., Peterson, B. D., Rosen, K. H. & Sara, M. L. (2008). Cybersex: The impact of a contemporary problem on the practices of marriage and family therapists. *Journal of Marital and Family Therapy*, 34(4), 469–480.
- Hertlein, K. M. & Stevenson, A. (2010). The seven «As» contributing to Internet-related intimacy problems: A literature review. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 4(1).
- Hertlein, K. M. (2004). *Internet infidelity: An examination of family therapist treatment decisions and gender biases*. PhD dissertation, Human Development, Virginia Polytechnic Institute and State University.
- Hertlein, K. M. & Sendak, S. (2007). *Love «bytes». Internet infidelity and the meaning of intimacy in computer-mediated relationships*. Hentet fra: <http://www.inter-disciplinary.net/ptb/persons/pil/pil1/hertleinsendak%20paper.pdf>
- Hertlein, K. M. & Piercy, F. P. (2008). Therapists' assessment and treatment of internet infidelity cases. *Journal of Marital and Family Therapy*, 34(4), 481–497.
- Jackson, I. (2010). *Sosiale medier*. Oslo: Aschehoug Forlag.
- Kaplan, A. M. & Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53(1), 59–68.
- Kelly, K. (1995). *Out of control: The new biology of machines, social systems, and the economic world*. Basic Books.
- King, S. A. (1999). Internet gambling and pornography: Illustrative examples of psychological consequences of communication anarchy. *Cyberpsychology & Behaviour*, 2, 175–193.
- Lenhart, A. (2009). *Teens and sexting. How and why minor teens are sending sexually suggestive nude or nearly nude images via text messaging*. Hentet fra <http://www.pewinternet.org/Reports/2009/Teens-and-sexting.aspx>

- Mao, A. & Raquram, A. (2009). Online infidelity: The new challenge to marriages. *Indian Journal of Psychiatry*, 51, 302–304.
- Mileham, B. L. (2007). Online infidelity in Internet chat rooms: An ethnographic exploration. *Computers in Human Behaviour*, 23(1), 11–31.
- Parker, T. S. & Wampler, K. S. (2003). How bad is it? Perceptions of the relationship impact of different types of internet sexual activities. *Contemporary Family Therapy*, 25(4), 415–429.
- Repål, A. (2012). *Sjalusi. En bok om kjærlighetens skyggesider*. Oslo: Aschehoug & Co.
- Rettberg, J. W. (2008). *Blogging*. Digital Media and Society Series. Polity Press.
- Ross, M.W. (2005). Typing, doing and being: Sexuality and the Internet. *Journal of Sex Research*, 42, 342–352.
- Tikkanen, R. & Ross, M. W. (2003). Technological tearoom trade: Characteristics of Swedish men visiting gay internet chat rooms. *AIDS Education and Prevention*, 15, 122–132.
- Treas, J. & Giesen, D. (2000). Sexual infidelity among married and cohabitated Americans. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 48–60.
- Underwood, H. & Findlay, B. (2004). Internet relationships and their impact on primary relationships. *Behavior Change*, 21(4), 127–140.
- Vindsetmo, B. (1998). *Ord av Shakespeare*. Oslo: Gyldendal Forlag.
- Weiss, R. & Samenow, C. P. (2010). Smartphones, social networking, sexting and problematic sexual behaviors: A call for research. *Sexual Addiction & Compulsivity*, 17, 241–246.

GUNN STRAND HUTCHINSON, JOHANS TVEIT SANDVIN,
FRODE BJØRGO OG PER OLAV JOHANSEN

Samarbeid mellom offentlige tjenester og aktivitetsbaserte, frivillige organisasjoner; en ressurs i sosialfaglig arbeid?

Publisert i Tidsskrift for ungdomsforskning 1/2013

Artikkelen diskuterer samarbeid mellom offentlige, sosialfaglige tjenester og aktivitetsbaserte organisasjoner i forebyggende ungdomsarbeid. Datamaterialet er fra et kommunalt utviklingsprosjekt hvor bakgrunnen var at utekontakten hadde registrert et økende antall ungdommer som ble oppfattet som å stå i fare for å utvikle sosiale problemer. I artikkelen drøftes om frivillige organisasjoner, uten ambisjoner om sosial endring, kan bidra i offentlig sosialfaglig arbeid med å forebygge marginalisering av ungdom. Hva kjennetegner slikt samarbeid som lykkes?

Resultatene fra prosjektet indikerer at mangel på aktivitetskompetanse er en barriere for deltakelse i organisasjoner. Aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner kan, under visse betingelser, representere en potensiell ressurs i forebyggende ungdomsarbeid, ikke som et supplement til det offentlige, men som bidrag i et komplementært samarbeid med det offentlige.

Mange frykter at frivillighetens endring fra verdibaserte folkebevegelser til medlemsbaserte arenaer for selvrealisering skal svekke organisasjonenes evne til å virke sosialt integrerende. Mye tyder på at de får rett. De aktivitetsbaserte frivillige organisasjonenes rekruttering bidrar nå til å forsterke, snarere enn å redusere, sosiale forskjeller (Wollebæk og Sivesind 2010). Dette kan vanskeliggjøre samarbeidet mellom disse aktivitetsbaserte organisasjonene og sosialfaglige tjenester da forskjellene i formål og funksjon kan bli for stor. Se her! Samtidig understreker en voksende mengde offentlige styringsdokumenter betydningen av en allianse mellom frivillighet og offentlige tjenester dersom dagens samfunnsproblemer skal løses. Disse ulike utviklingstrekkene ser ut til å være på kollisjonskurs. Eller er det en forhastet konklusjon?

I denne artikkelen vil vi argumentere for at ulikhetene mellom partene er mer et aktivum enn et hinder for samarbeid i arbeid med å forebygge marginali-

sering blant ungdom. En slik komplementær relasjon erstatter en tradisjonell supplementær relasjon, noe som også øker motivet for samhandling. Videre drøfter artikkelen om ikke organisasjonenes avideologiserte karakter kan betraktes som en ressurs i et slikt samarbeid. Ved at foreningene framstår som naturlige arenaer for deltakelse, hvor aktiviteten er et mål i seg selv framfor et middel for andre målsetninger, tilfører organisasjonene kvaliteter som det offentlige mangler. Dette reduserer ikke behovet for offentlig sosialfaglig innsats, men utvider snarere dets muligheter og virkefelt.

Utgangspunktet for artikkelen er et samarbeid mellom en kommunal utekontakt og flere aktivitetsbaserte, frivillige organisasjoner. Samarbeidet var et resultat av et forsknings- og utviklingsprosjekt knyttet til forebyggende ungdomsarbeid i en kommune på Helgelandskysten. Bakgrunnen for prosjektet var at utekontakten i kommunen hadde registrert et økende antall ungdommer i alderen 14 til 18 år som ble oppfattet å stå i fare for å utvikle sosiale problemer, men som ikke hadde kontakt med noen deler av tjenesteapparatet. Det gjaldt særlig ungdommer som hadde droppet ut av skolen uten å være sysselsatt og som heller ikke deltok i organiserte aktiviteter. Mange hadde i tillegg liten kontakt med andre ungdommer i nærmiljøet, og tilbrakte store deler av døgnet hjemme for å chatte på nettet. Kommunen fryktet at flere av disse ungdommene senere ville inngå i det økende antallet ungdommer som søkte sosialhjelp og dermed også representere en økonomisk utfordring for kommunen. Da fylkeskommunen inviterte kommunene til å utvikle og prøve ut innovative strategier i forebyggende arbeid blant unge,¹ meldte kommunen straks sin interesse.

Problemstillingen med ungdom som faller ut av skolen er ikke spesielt knyttet til den aktuelle kommunen. I en ny nordisk rapport om unge mellom 15–24 år som verken er i utdanning, arbeid eller opptrening, fremgår det at gruppen har økt og utgjør mellom fem og 10 prosent av aldersgruppen (Halvorsen, Hansen og Tägtström 2012). I rapporten pekes det på at dette «unge utenforskapet» kan bidra til at betydelige deler av en generasjon får svak eller ingen tilknytning til arbeidslivet i store deler av sitt voksne liv og at det kan lede til sosiale problemer og konflikter. Oppfølging av disse ungdommene er slik en stor utfordring for kommunene. I prosjektet denne artikkelen bygger på, rettet mot ungdommer for å forebygge sosiale problemer, valgte kommunen å samarbeide med lokale frivillige aktivitetsbaserte organisasjoner. Det er erfaringene fra dette arbeid vi vil beskrive og analysere i artikkelen. Vi spør: *Hvordan kan frivillige organisasjoner,*

¹ Prosjektet var et av til sammen femten prosjekter i ni kommuner som inngikk i det statlig finansierte programmet «Ungdom i Svevet», administrert av Fylkesmannen i Nordland. Programmet forutsatte et nært samarbeid mellom forskning og praksis med sikte på å systematisere erfaringer og utvikle ny og relevant kunnskap. Prosjektene ble gjennomført i perioden 2007 til utgangen av 2010.

uten ambisjoner om sosial endring, bidra i offentlig, sosialfaglig arbeid med å forebygge marginalisering av ungdom? Hva kjennetegner slikt lokalt samarbeid som lykkes?

Vi vil drøfte erfaringene som er gjort i prosjektet i relasjon til debatten om offentlig–frivillig samarbeid og starter derfor artikkelen med å presentere utredninger og forskning om dette temaet. Vi gjør så rede for forskningsdesign og datamateriale for deretter å beskrive hovedstrategien som ble valgt i prosjektet og de avveininger som lå bak. I analysedelen drøfter vi hvordan strategien lyktes og hva vi kan lære av prosessen. Til sist diskuterer vi om det å samarbeide med organisasjoner hvor aktiviteten er målet, gir andre forutsetninger enn dersom aktiviteten først og fremst er et middel til å forebygge sosiale problemer.

Samarbeid mellom offentlige tjenester og frivillige organisasjoner

En rekke offentlige styringsdokumenter de siste 20 år peker på verdien av samarbeid mellom offentlig sektor og frivillige organisasjoner for å styrke barn og unges oppvekst- og levekår (NOU 1988:17, St.meld.nr. 29, 1992–93, St.meld.nr. 37, 1992–93, NOU 2006:13, St.meld.nr. 39, 2006–2007). St.meld.nr. 39 (2001–2002) peker også på den betydning frivillige organisasjoner har for utvikling av demokratisk kompetanse og sosial kapital. Frivillig og lokalt barne- og ungdomsarbeid blir i meldingen betegnet som nødvendig for å sikre gode, trygge og inkluderende nærmiljø. Det vises til at deltakelse i lokale organisasjoner bidrar til utvikling av sosiale nettverk og utvikling av gjensidig tillit.

Samtidig er frivilligheten i endring, i takt med det samfunn den er en del av. Den voksende frivillighetsforskningen peker særlig på to endringsprosesser som har betydning for relasjonen mellom offentlig og frivillig sektor. På den ene siden slås det fast at de tradisjonelle brede folkebevegelsene de siste tiårene har tapt terreng til organisasjoner som retter seg mot medlemmenes egne fritidsinteresser og behov (Gulbrandsen og Ødegård 2011). Frivillig arbeid handler i dag like mye om nytelse som ytelse. Mens bestemor i sin ungdom strikket sokker til misjonsorganisasjonens basar, er barnebarnet med i Den Norske Turist-forening og får rabatter på sportsutstyr og hytteovernattinger. Frivillige organisasjoner er mer orientert mot å tilfredsstille egne medlemmers behov enn mot å virkeliggjøre kollektive eller ideologiske mål (NOU 2006:13). Dette reflekterer en generell forvitring av kollektive verdier og økt grad av individualisme i samfunnet generelt (Wollebæk og Selle 2002, Lorentzen 2004). I tillegg er organisasjons-samfunnet preget av økende forskjeller ved at grupper som skårer lavt på mange levekårsområder i større grad står utenfor organisasjonene, også barn og ungdom (Wollebæk og Sivesind 2010). Organisasjonene bidrar med andre ord til å forsterke, snarere enn å utjevne, forskjeller. Med utgangspunkt i de beskrevne utviklingstrekk er det relevant å spørre om disse endringene svekker organisasjonenes potensial som partnere i forebyggende og velferdsfremmende arbeid.

På den andre siden ser vi en utvikling i retning av sterkere profesjonalisering av frivilligheten. Forvaltning av sosiale tjenester har i ulike velferdsstater vært påvirket av ideologien om begrenset offentlig forvaltning som har dominert de siste 30 år. NPM (New Public Management) skal sikre at gode og riktig tilpassede velferdstjenester leveres, men det offentlige skal ikke bestrebe seg på å levere dem selv. Mange av leverandørene i de europeiske velferdsstatene er «non-profit» organisasjoner. Tankegangen er at myndighetenes rolle i samarbeid med andre samfunnsaktører har endret seg fra government til governance og at det innebærer en endring fra vertikal, hierarkisk styringsform til en horisontal, nettverksbasert styring. Nyere studier viser at en slik endring ikke nødvendigvis skjer, og at det tvert imot utvikles en mangfoldighet av måter å koordinere samarbeidet på. Noen samarbeidsprosjekter er preget av top-down, andre av bottom-up styringsformer. Samarbeidet preges av en tvetydighet som følge av de mange roller sosiale og institusjonelle aktører har. I det nye landskapet skapes det uklarerheter og usikkerhet (Bozzini og Enjolras 2011).

Mange organisasjoner har gjennom samarbeid med det offentlige om utføring av velferdsoppgaver gradvis vært nødt til å tilpasse seg både profesjonelle og markedsmessige krav. Gulbrandsen og Ødegård (2011) beskriver hvordan dette for enkelte organisasjoner har betydd omfattende endringer både i formål og egenart. En av tilpasningsstrategiene de peker på er profesjonalisering både av tillitsmannsapparatet og administrasjonen for å tilfredsstille de krav som stilles for å kunne påta seg oppdrag fra stat og kommune. Et relevant spørsmål å stille blir da hvor mye de velferdstjenester som frivillige organisasjoner utfører på oppdrag for det offentlige

Samtidig har aktivitetsbaserte organisasjoner i stor grad overtatt rollen som den idealtypiske frivilligheten i mange lokalsamfunn. Mens de sosiale og humanitære organisasjonene jobbet for samfunnsendring og konkrete ideologiske mål, er de aktivitets-baserte organisasjonene mer opptatt av å tilfredsstille medlemmets behov. Dermed blir frivilligheten også mindre opptatt av samfunnet de er en del av. Vi har altså en situasjon hvor en del frivillige organisasjoner vender seg innover mot seg selv og sine egne medlemmers behov, mens andre utvikler seg til profesjonelle serviceorganisasjoner for å hevde seg i konkurransen om oppdrag fra det offentlige. Det er fristende å trekke den konklusjon at organisasjonene er i ferd med å bli enten for like eller for forskjellige fra offentlig sektor til å kunne yte verdifulle bidrag i løsningen av velferdsoppgaver. Dette er imidlertid en slutning som vil bli utfordret i denne artikkelen.

Forskningstilnærming

Den forskningsmessige tilnærmingen til prosjektet kan best beskrives som følgeforskning. Baklien (2007:37) beskriver følgeforskning som en: formativ, *dialog-*

basert prosessanalyse hvor det legges vekt på å skape en konstruktiv dialog mellom ulike parter involvert i prosjektene.

Nærheten er vesentlig i den formative delen av prosessen. Følgforskeren skal så ved hjelp av kritisk distanse søke å få fram de endringer som prosjektene måtte medføre og den læring som kan trekkes ut av prosessen. Dette kan by på utfordringer da forskerne er i direkte interaksjon med informantene over tid og får en nærhet til prosessene som studeres. Dette kan gjøre kritisk refleksjon vanskeligere enn når man forholder seg til forhold man har en distanse til. Fallgruver i forhold til rollene, forholdet mellom involverte aktører, organisatoriske rammer, forventninger og hvordan tiltak skal dokumenteres og formidles, er drøftet av Olsen, Mikkelsen og Lindøe (2002). De påpeker viktigheten av å være åpen om forskningsprosessen, noe vi har prøvd å være.

Forskerne erfarte i denne studien utfordringer knyttet til at de kommunale prosjektene hadde målsettinger som var vanskelig å operasjonalisere. Det var i planleggingen av prosjektet lagt opp til arbeidsmåter og tiltak som endret seg underveis. Vi har i denne artikkelen forsøkt å beskrive noe av refleksjonsprosessen som lå til grunn for strategier som ble valgt. I tillegg har vi vektlagt å beskrive erfaringer som førte inn på blindveier for de kommunale prosjektene og forsøkt å lære av det som ikke fungerte.

Det var et nært samarbeid mellom forskerne og prosjektarbeiderne som var ansvarlig for utviklingsprosjektet. Det ble etablert et forskningsteam bestående av to eksterne forskere, den ansvarlige prosjektlederen samt leder for utekontakten som også var initiativtaker til prosjektet. Prosjektet var organisatorisk forankret i utekontakten. Metoden bidrar til å gjøre gapet mellom forskning og praksis mindre. Chen (2005) løfter fram nettopp hvordan synergien av slikt samarbeid kan bidra til bedre innsikt hos begge parter.

Datamaterialet i prosjektet består av fire intervjuer med de to prosjektarbeiderne, ved oppstart og mot avslutning, intervju med kommunens sosialleder, leder for NAV, ordfører, to intervjuer med representanter for organisasjonene som deltok, og intervjuer med fire ungdommer som deltok på kurs i regi av prosjektet. Til sammen ble det gjort 13 intervjuer. Intervjuene varte fra en til to timer. Datamaterialet består også av referater fra prosjektmøter og feltnotater fra deltakelse på to kurskvelder. I tillegg ble det gjennomført en mindre spørreskjemaundersøkelse blant kursdeltakere, og prosjektleder skrev refleksjonsnotater underveis i arbeidet. Samtlige intervjuer er skrevet ut og er sammen med feltnotater og referater gjort til gjenstand for tematiske analyser. Analysen er basert på en veksling mellom forskernes tradisjonelle analyser av intervjudata og praksisnære tolkninger. Prosjektarbeiderne har hatt stor innvirkning på analysen gjennom refleksjonsnotater og kritiske samtaler. De har deltatt i skriveprosessen og er derfor medforfattere til denne artikkelen.

Kommuneprosjektet – avveininger og strategi

Da tanken om et utviklingsprosjekt rettet mot den nevnte målgruppen først ble lansert, var ideen å etablere en datakafé. Kafeen skulle være et uformelt treffsted hvor ungdommene kunne møtes og hvor sosialarbeider eller utekontakt samtidig kunne få kontakt med ungdommene. Det ble etablert en prosjektgruppe og ansatt en prosjektleder ved utekontakten til å lede prosjektet. Den første utfordringen var å utvikle en innovativ strategi som kunne prøves ut. I den prosessen ble planen om et datatreffsted raskt satt under press: Var det rimelig å forvente at ungdommene ville komme til et datatreffsted når de hadde egen pc hjemme? Hvordan skulle en greie å rekruttere nettopp de ungdommene en ville nå? Også motivene for prosjektet ble kritisk drøftet. Hva var indikasjonene på at disse ungdommene var i risiko? Mentte ungdommene selv at de var i risiko? Hvis ikke, hvordan skulle en komme i posisjon til å hjelpe ungdommer som ikke selv mente de hadde behov for hjelp?

Hvis ungdommene er mindreårige og ikke får tilfredsstillende oppfølging fra foresatte, er det kanskje både legitimt og riktig å gripe inn med forebyggende tiltak dersom situasjoner tilsier at ungdommen er i en faresone. Men hvordan griper en inn på en måte som respekterer ungdommens integritet og som hindrer at en bidrar til klientifisering og avhengighet?

Prosjektkomiteen besluttet for det første å ikke tenke om disse ungdommene i termer av risiko. Henningsen (2009) hevder at det er lett for sosialarbeidere som er involvert i oppsøkende ungdomsarbeid å utvikle et bekymringsblikk på personer i deres målgrupper. Han mener dette kan påvirke deres relasjon til ungdommene og føre til at ungdommene oppfører seg på måter som bekrefter og forsterker stereotype oppfatninger av dem som hjelpetrengende og fareutsatte. For det andre ønsket prosjektet å unngå å stigmatisere en bestemt gruppe ved å peke dem ut som objekt for spesielle tiltak. Prosjektgruppen erkjente at det som voldt bekymring ved disse ungdommene først og fremst var deres passivitet og manglende nettverk. Sosiale nettverks betydning for helse har det vært forsket på og skrevet om siden 1980-tallet (Alcalay 1983, Berkman og Breslow 1983, Dalgard og Sørensen 1983). Likeledes har nettverksarbeid som arbeidsmåte vært behandlet i sosialfaglig litteratur (Bø 1985, Fyrand 1992). Bø og Schieflo (2007) beskriver hvordan godt fungerende nettverk kan gi tilgang til ulike goder, hjelp i valgsituasjoner og fungere sykdomsforebyggende. De setter likhetstegn mellom sosiale nettverk og sosial kapital. Mangel på sosiale nettverk vil derimot gjøre personen risikoutsatt særlig i vanskelige perioder i livet (Dalgard, Døhlie og Ystgaard 1995, Fyrand 2005). Prosjektgruppens ønske om å trekke de aktuelle ungdommene inn i aktiviteter som kunne innebære kontakt med andre og mulighet for etablering av vennsapsrelasjoner og nettverk, førte til ideen om et mulig samarbeid med aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner.

En av forklaringene som brukes på skjev sosial rekruttering, er at aktiviteter koster penger. I vårt prosjekt kom man til en erkjennelse av at det ikke bare var mangel på penger som ble en barriere, men også mangel på aktivitetskompetanse. Deltakelse i organiserte aktiviteter krever en viss kompetanse, en kompetanse vi forventet at disse ungdommene manglet på grunn av deres livsførsel. For de fleste erverves slik kompetanse tidlig og gradvis, gjennom aktiviteter i familien eller den nære vennekretsen, og kompetanse på ett område kan ofte konverteres til, eller skape innpass på, andre områder. For de som ikke trekkes inn i aktiviteter tidlig, kan det være vanskeligere å komme inn senere. Ideen ble derfor å bidra til kompetanse ved å arrangere kurs i ulike aktiviteter, i samarbeid med lokale frivillige organisasjoner.

For å unngå å peke ut noen ungdommer spesielt, skulle kursene være åpne for alle ungdommer i den aktuelle aldersgruppen. Kursene skulle annonseres i lokalavisen og gjennom plakater på skolene. Samtidig skulle utekontakten arbeide aktivt for å motivere ungdommer fra den opprinnelige målgruppen til å delta. Dette ble gjort i samarbeid med barnevernet og det lokale asylmottaket. Kursene skulle være gratis. Prosjektleder begrunner litt av strategien på denne måten:

I alt for stor grad kommuniseres prosjekter som vårt som tiltak til spesielle grupper. (...) Det ødelegger kun for prosjektets omdømme blant unge, og bidrar til stigmatisering av de som eventuelt blir med. (...) I stedet ønsker vi å kommunisere individ-målsetningene ved prosjektet. Det dreier seg om å lære noe nytt, ha det kjekt, bli med på noe annet osv.

Et sentralt element i strategien var at samarbeidet mellom kommunen og de frivillige organisasjonene skulle være likeverdig, og basere seg på en arbeidsdeling i tråd med partenes naturlige rolle og mandat. Det innebar at organisasjonene skulle ha ansvaret for innhold og gjennomføring av kursene, mens kommunen, ved utekontakten, skulle ha ansvar for nødvendig oppfølging av ungdommer fra den opprinnelige målgruppen.

Erfaringer som ble gjort

Det ble i løpet av prosjektperioden innledet samarbeid med fem frivillige organisasjoner. Dette omfattet de lokale foreningene av Røde Kors, Jeger- og fiskeforeningen og Turistforeningen, samt Kystlaget og et lokalt teaterverksted. Samarbeidet med de tre første ledet ikke fram til konkrete kurs, men erfaringene hadde betydning for hvilke kjennetegn ved organisasjonene som ble vektlagt i andre samarbeid. Det at samarbeidet med de tre organisasjonene ikke ledet fram var ikke knyttet til manglende interesse. Alle de tre lokallagene ønsket å delta, både

fordi de sympatiserte med ideen bak prosjektet og fordi prosjektet kunne tilføre dem ressurser i form av kompetanse og potensielle medlemmer. Men de hadde ikke kapasitet til å påta seg oppgaven med å utforme og gjennomføre kurs. Alternativet var å leie inn slik kapasitet, eller at prosjektarbeiderne tok deler av dette ansvaret, men dette ville bryte med den arbeidsdelingen som var forutsatt. Vi skal komme tilbake til dette poenget senere. Med kystlaget og det lokale teaterverkstedet ble det gjennomført kurs i tråd med strategien. Til sammen deltok 29 ungdommer på kursene, hvorav 12 ble ansett å tilhøre den opprinnelige målgruppen.

Teaterverkstedet hadde den fordel at det allerede i utgangspunktet var etablert for barn og ungdom. De hadde også allerede et vellykket samarbeid med den kommunale kulturskolen. Teaterverkstedets hovedaktivitet er å sette opp teaterstykker, noen ganger i samarbeid med kulturskolen eller andre eksterne aktører, der barn og ungdom (noen ganger også voksne) fra lokalmiljøet spiller de fleste roller. Aktiviteten inkluderer også koreografi, scenearbeid og produksjon av kostymer. Teaterverkstedet reagerte positivt på ideene prosjektet presenterte. Det ble besluttet at i stedet for å arrangere kurs i skuespill, hvor noen ungdommer ville ha langt bedre forutsetninger enn andre fordi de tidligere hadde deltatt som skuespillere, skulle en arrangere kurs i praktiske oppgaver som var direkte relevant for virksomheten, men hvor ungdommene ville ha mer like forutsetninger. Det ble gjennomført to kurs; et i lyd- og lyssetting og et i kostymedesign. Kursene ble arrangert av teaterverkstedet. Til sammen 15 ungdommer deltok i de to kursene, hvorav fem ble definert å tilhøre den opprinnelige målgruppen. Kursledere var folk som var aktive i verkstedet fra før og hadde erfaring fra større produksjoner. Kursledernes rolle var hovedsakelig å undervise og veilede deltakerne, men de skulle også overvåke gruppedynamikken og ha et spesielt øye for ungdommene som hadde minst erfaring med organiserte aktiviteter eller som viste tegn til å trenge mer oppmerksomhet eller veiledning. Utekontakten skulle utgjøre en reserveressurs, en slags 'ressurs på bakrommet' som kunne aktiveres på forespørsel.

Leder for teaterverkstedet var tilfreds med at kursene hadde en så bred sammensetning av deltakere. Hun forteller at før prosjektet var det barn og foreldre som syntes teaterverkstedet drev med noe interessant som deltok. «Vi opplevde en skjevrekuttering. Det er ikke tilfelle lenger og det er jeg glad for».

På et spørreskjema som ble distribuert ved slutten av de to kursene, svarte samtlige deltakere at de var svært fornøyd med kurset. På et åpent spørsmål var det flere som skrev at dette var det beste kurset de noen gang hadde vært på, «alt var gøy» og det var «kjempefinke instruktører». Likevel var det to av de fem ungdommene som tilhørte den opprinnelige målgruppen, som droppet mer eller mindre ut. Ideene med en 'ressurs på bakrommet' fungerte ikke helt etter intensjonene. Kursene hadde en form som gjorde det vanskelig å følge dynamikken i

gruppene. Utekontaktens medarbeider befant seg bokstavelig talt på bakrommet og deltok ikke fysisk der gruppene arbeidet. Det var mange deltakere og ikke enkelt å se hvem som kom og gikk, og han mistet oversikt over hva som skjedde med de ungdommene som var spesielt rekruttert.

Kurset som ble arrangert i samarbeid med det lokale Kystlaget fokuserte på navigasjon og trygghet på sjøen, med sikte på at ungdommene som deltok skulle ta båtførerprøven som nå er obligatorisk for ungdommer som vil kjøre båt av en viss størrelse. Kurset hadde 14 deltakere, hvorav sju tilhørte den opprinnelige målgruppen. En av ungdommene falt fra helt i starten. Fire av ungdommene fra den opprinnelige målgruppen besto prøven ved første forsøk, den femte besto ved andre forsøk og den siste ved et senere forsøk.

Det som skilte dette kurset fra de to teaterkursene var først og fremst en tettere oppfølging fra prosjektets side. Basert på erfaringene fra teaterkursene var representanten for utekontakten i langt større grad til stede på kurskveldene. For å forhindre at ungdommer fra den opprinnelige målgruppen falt fra, tok han kontakt med flere av dem på forhånd og hentet dem hvis de ikke hadde skyss. Han engasjerte seg også i organiseringen av selve båtførerprøven og sørget for tilleggstid for deltakere som hadde lese- og skrivevansker. Han greide også å få Norsk lyd- og blindeskriftbibliotek (NLB) til å produsere kursboken for Båtførerprøven som lydbok.

Et annet trekk ved Kystlagets kurs var et bredt engasjement fra medlemmer både i selve undervisningen, i praktisk veiledning og i det sosiale fellesskapet som ble skapt i pauser og i samband med praktiske moment i kurset.

Læring i prosessen

Prosjektet handlet i utgangspunktet om å prøve ut en modell for samarbeid mellom kommunen og frivillige organisasjoner som ledd i forebyggende arbeid blant unge. I praksis ble det en prosess preget av prøving og feiling, og av læring. Mange ting som ikke var forutsett på forhånd måtte tilpasses underveis. Det var derfor ikke *en* modell som ble prøvd ut flere ganger, men en gradvis utvikling av en samarbeidsform, veiledet av de intensjoner som var definert på forhånd. Læringen som ble gjort i prosessen knytter seg særlig til tre forhold.

For det første ble det tydelig i forsøkene på samarbeid med de tre første organisasjonene at et slikt samarbeid stiller krav til organisasjonene som en ikke uten videre kan forvente at lokale foreninger i en mindre kommune kan innfri. Det krever kapasitet og en viss kompetanse til å utforme og gjennomføre kurs, og det krever kapasitet til å gi et tilbud til de som eventuelt rekrutteres. Mange av de ansvarlige i lokale organisasjoner er ofte engasjert på flere felt og har derfor ikke en slik kapasitet. Teaterverkstedet hadde både et organisatorisk apparat som gjorde dette mulig og en kompetanse til å gjennomføre kurs, spesielt rettet mot

unge. I Kystlaget var det mange aktive og ressurssterke pensjonister som både hadde tid og kompetanse til å gjennomføre kurs. Dette var et trekk ved organisasjonen som og bidro til utfallet.

For det andre synes arbeids- og rollefordelingen i et slikt samarbeid å være både viktigere og vanskeligere enn prosjektet hadde forutsatt. Om en slik samarbeidsform skal fungere som strategi i forbyggende arbeid, så krever det et aktivt sosialfaglig oppfølgingsarbeid. Viktigheten av oppfølging fremkommer også i en studie av ulike kvalifiseringstiltak rettet mot ungdom i alderen 16–19 år som står utenfor skole og arbeidsliv. Alternative tiltak hvor sosial støtte og oppfølging inngår, lykkes godt med målsettingen om å bidra til økt selvtilit, mestring, motivasjon og avklaring for videre opplæring eller arbeid (Lyng mfl. 2010).

I vårt prosjekt var man opptatt av at det sosialfaglige ikke måtte være slik at det påvirket relasjonen mellom kursdeltakerne. Dette kan være en vanskelig balansegang, og krever en tydelig arbeidsdeling mellom samarbeidspartene og respekt for hverandres kompetanse, rolle og mandat. I teaterkursene var den kommunale oppfølgingen for svak. I Kystlagets kurs var den langt sterkere, og gikk kanskje ut over sitt mandat ved å gi både individuell undervisning utenom kurset, og ved å engasjere seg i eksamensgjennomføringen. Det som gjør denne balansegangen prinsipielt viktig, er at den på et vis regulerer forholdet mellom faren for drop-out på den ene siden og risikoen for stigmatisering på den andre. Det siste vil selvsagt også kunne lede til drop-out. Det er viktig at deltakelsen i kursene skjer på like vilkår, i den betydning at aktiviteten for alle deltakerne er mål i seg selv og ikke (for noen) et middel for noe annet. Det er derfor viktig at det er ungdommene selv som ønsker å delta og at de selv melder seg på kursene. Samtidig er dette for noen en fremmed og kanskje til og med skremmende erfaring. Da er det ikke tilstrekkelig å motivere dem til å melde seg på, og så overlate resten til kurslederne. I teaterkurset forsøkte en å ta hensyn til variasjonen ved å benytte små grupper slik at kurslederne kunne gi hver enkelt den oppmerksomhet de behøvde og slik at alle fikk et ansvar som var viktig for arbeidet som helhet. Når to deltakere uteble i lengre perioder så skapte dette problemer i forhold til et teaterprosjekt hvor alle hadde en rolle for helheten. De to som ofte var fraværende ble, ikke overraskende, møtt med en viss irritasjon både fra kursledere og andre deltakere. Intervjuer med de to ungdommene avslørte imidlertid at de var veldig begeistret for kurset, at de opplevde kurslederne som kjempedyktige og at de lærte en masse. Om deres fravær sa de at de hadde vært syke eller at andre ting hadde forhindret dem fra å delta. Konfrontert med de vanskelighetene deres fravær hadde medført for teaterprosjektet ble de både overrasket og oppriktig lei seg. Trolig mangler flere av disse ungdommene erfaring med at noe avhenger av deres bidrag. I tillegg kan de ha opplevd forventningene som utfordrende. En tettere oppfølging av disse ungdommene kunne trolig ha fanget opp noe av dette og bidratt med støtte som kunne ha forhindret at de uteble.

En tredje viktig lærdom i prosessen, er knyttet til betydningen av kompetanse. Ideen som lå til grunn for prosjektet var å gi ungdommer en kompetanse og et nettverk som kunne motivere for videre deltakelse. I kystlagets kurs så vi tydelig at slik kompetanse handler om mer enn overføring av formell kunnskap og ferdigheter. Kystlaget benyttet hele bredden av kompetanse og kvalifikasjoner som lagets medlemmer hadde. Kurslederne, som var eldre skippere og erfarne sjøfolk, greide å skape en atmosfære av kameratskap rundt de gamle sjøbodene hvor kurset ble holdt. En tidligere kaptein lærte deltakerne navigasjon. En annen hadde bygd små miniatyrer som viste hvordan kompasset kan påvirkes av elektriske apparater. En dyrevernsentusiast snakket om hvordan man kunne beskytte sjøfugl og dyreliv. Ofte var flere instruktører involvert samtidig, noe som gjorde det mulig å vie ekstra oppmerksomhet til personer som behøvde det. Organisasjonen viste et genuint engasjement for å vekke ungdommenes interesse og inkludere dem i foreningen. De la også kursaktiviteten til tider hvor det var stor aktivitet i båthusene slik at kursdeltakerne ble blandet med lagets faste medlemmer. I pausene satt ungdommene derfor og drakk kaffe med erfarne båtfolk og gamle sjømenn, og hørte på skrøner og fortellinger. Dette fellesskapet, basert på en felles interesse for båtmannskap og sjø, så ut til å virke særlig inkluderende på ungdommene. De tilegnet seg ikke bare den kunnskap som krevdes for båtførerprøven, men også en fasinasjon for båter og sjøliv og et språk å uttrykke det i som gav denne kunnskapen kontekst og mening. Det ble en kompetanse de ikke bare kunne rekapitulere på en prøve, men som de kunne praktisere, sammen med andre. I utgangspunktet for tiltakene som ble valgt i prosjektet, var det forventet at mangel på aktivitetskompetanse var en barriere for deltakelse i organisasjoner. Hvor sammensatt slik aktivitetskompetanse er, fikk vi til fulle demonstrert i samarbeidet med Kystlaget.

Komplementære samarbeidsformer innenfor en sosialfaglig kontekst

Prosjektet støtte på flere vanskeligheter enn det prosjektarbeiderne hadde forutsett, og resultatet representerer derfor et mer broket teppe av erfaringer enn det som kunne vært ønskelig. Noe av dette kunne kanskje vært unngått gjennom bedre planlegging, mens andre ting handler om at den sosiale virkeligheten faktisk er både uforutsigbar, kompleks og «messy» (Law 2004). Likevel har arbeidet med å utvikle et samarbeid mellom kommunen og frivillige organisasjoner ut fra de intensjoner som ble definert, gitt noen interessante erfaringer. Spørsmålet her er om noen av disse erfaringene kan ha betydning ut over sin egen kontekst. Er det mulig å gjøre noen generelle betraktninger om samarbeid mellom offentlig sektor og aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner på grunnlag av spesifikke erfaringer som er gjort i dette prosjektet?

Prosjektet har for det første vist at strategien med å knytte sosialfaglige intensjoner og aktivitetsbasert frivillig arbeid sammen på en måte som tjener begge parter, under visse forutsetninger er mulig å gjennomføre. Bindeleddet er kursene som styrker målgruppens aktivitetskompetanse og samtidig, særlig fordi kursene er åpne, styrker organisasjonenes rekrutteringspotensial. Selv om den forebyggende effekten foreløpig er dårlig dokumentert, så opplever kommunen strategien som så verdifull at den er videreført også etter at prosjektet ble avsluttet. Hvor vidt strategien har en mer generell verdi i forebygging av sosiale problemer blant unge kan selvsagt ikke besvares på grunnlag av dette prosjektet. Men det er mulig å resonnerer omkring spørsmålet basert på prosjektets erfaringer. Det å resonnerer om det generelle på grunnlag av det lokale og spesifikke er det nærmeste en kommer generalisering i kvalitative studier (Schwandt 1997).

Prosjektet rettet seg mot en bestemt målgruppe, nemlig ungdommer som mangler en ordinær sysselsetting i form av skole eller arbeid og som i tillegg synes å mangle tilknytning til andre aktiviteter eller nettverk. I den grad dette beskriver en situasjon som innebærer høy risiko for utvikling av sosiale problemer, så vil det å engasjere ungdommene i aktiviteter som gir tilgang til nettverk kunne være en god forebyggingsstrategi. Men hvorfor frivillige organisasjoner? Bruk av aktiviteter som et middel for å oppnå andre mål er allerede mye brukt i sosialfaglig arbeid. Pedersen (2006) beskriver for eksempel det å bruke aktiviteter for å få kontakt med ungdom som oppfattes å være i risiko for å utvikle sosiale problemer. Han viser til eksempler hvor utekontakten har startet aktiviteter i nærmiljøer. Kommunale ungdomsklubber er også eksempler på det. Likevel mener vi det er visse trekk ved frivillige organisasjoner som, i det minste potensielt gjør dem bedre egnet som arena for slike aktiviteter enn kommunale instanser. Spissformulert kan vi hevde at aktivitet for aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner vil representere et mål i seg selv, mens de for kommunen i større eller mindre grad vil være middel for andre formål. Når sosialtjenesten arrangerer aktiviteter vil det alltid ligge en bekymring til grunn for organiseringen av aktiviteten, en bekymring for sosiale problemer som aktiviteten er etablert for å forebygge. Slik vil det også være i det prosjektet som er beskrevet her, men bare for kommunen. For de frivillige organisasjonene er ungdommene først og fremst potensielle medlemmer. Det er interessen for å tilegne seg kompetanse og ferdigheter knyttet til en bestemt aktivitet som knytter ungdommene og organisasjonen sammen, noe som representerer en ganske annen status enn det å være objekt for bekymring, overvåking og endring.

Disse argumentene er ikke basert på erfaringer fra prosjektet, men utgjør snarere begrunnelsen for den strategi som ble valgt, selv om denne nok er blitt klarere og tydeligere artikulert i løpet av prosessen. Det samme gjelder betydningen av kompetanse. Vi har allerede vært inne på at organisasjonene har en skjev sosial rekruttering. Å fokusere på aktivitetskurs var begrunnet i en antakelse om

at passiviteten blant de som utgjorde prosjektets målgruppe, i stor grad skyldtes mangel på relevant aktivitetskompetanse. Det vi lærte gjennom prosjektet var at aktivitetskompetanse handler om mer enn formell kunnskap og tekniske ferdigheter. Allerede i teaterkursene ble det tydelig at aktivitetskompetanse både er mer kompleks og mer relasjonell enn vi på forhånd hadde innsett. Dette ble enda tydeligere i samarbeidet med kystlaget, hvor stemningen, lukten, fortellingene og kameratskapet trolig var minst like viktig som selve kursinnholdet, både for evnen og viljen til å tilegne seg den nødvendige kunnskapen for å bestå båtførerprøven og for å ta kunnskapen aktivt i bruk. Det handler om å lære både ferdighetene og kodene. Dette er en kompetanse som trolig må tilegnes og erfares kroppslig for at en både skal kunne oppleve seg selv og aksepteres av andre som en naturlig del av aktivitetsfellesskapet. Det betyr at tilegnelse av slik aktivitetskompetanse for ungdom som ikke har fått den gradvis nesten er nødt til å skje i et «naturlig» miljø, dvs. i et miljø som er etablert nettopp med denne aktiviteten som formål.

Men terskelen for å komme dit er for de fleste av disse ungdommene for stor. Derfor kreves det ekstraordinære virkemidler, som kurs hvor terskelen er noe lavere, åpne kurs som hindrer at noen ungdommer gjøres til spesialobjekt, men likevel med en oppfølging som nennsomt kompenserer for den angst og mangel på konverterbare erfaringer som ungdommene måtte ha. En slik kompenserende oppgave kan sies å utgjøre den forebyggende innsatsen og krever en kompetanse som det er kommunen som besitter. Den inkluderer både sosialfaglig kompetanse og innsikt i ungdommenes situasjon. Derfor vil en slik strategi vanskelig kunne fungere uten et samarbeid mellom kommunen og aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner.

Norsk så vel som internasjonal litteratur om «governance» eller «samstyring» har hatt fokus på samarbeidet mellom offentlige organer og store frivillige organisasjoner som har som formål å utføre velferdstjenester (Røiseland og Vabo 2012). De lokale organisasjonene og samarbeidet som er drøftet i denne artikkelen er av en annen karakter og omfang. Likevel finnes fellestrekk i erfaringene. Særlig framtrædende, og av stor interesse i vår sammenheng, er det forhold at de samarbeidende offentlige organer og frivillige organisasjoner har forskjellige mål for sitt arbeid. I vår studie framtrer organisasjonenes selvstendige mål som en fordel. Det gir ungdommene en annen status enn som objekt for mottaker av bistand, i dette tilfellet en status som deltaker og som potensielt jevnbyrdig medlem. For ungdom som faller utenfor både uformelle og organiserte fellesskap, er det ofte ikke mangelen på offentlig innsats som utgjør hovedproblemet, men mangel på virksomme virkemidler.

Resultatene fra prosjektet som er beskrevet i denne artikkelen indikerer at aktivitetsbaserte frivillige organisasjoner, når de har kapasitet og kompetanse til å gjennomføre kurs og til å gi et tilbud til de som rekrutteres, vil kunne representere

en potensiell ressurs for utvikling av flere virkemidler i forebyggende ungdomsarbeid. Dette forutsetter at kommunalt ansatte med sosialfaglig kompetanse erkjenner og viser respekt for at det er selve aktiviteten og kompetansen rundt denne som er viktigst for organisasjonen og dens medlemmer. De frivillige organisasjonene må på sin side ha forståelse for nødvendigheten av en sosialfaglig oppfølging av enkelte deltakere. Samarbeidet kan være krevende da ingen av partene alene har kontroll med arbeidet. Forståelse og respekt for partenes ulike mandater og roller er en forutsetning. Frivillighetens bidrag vil da ikke representere et supplement til det offentliges arbeid, men et komplementært samarbeid.

Litteratur

- Alcay, R. (1983). Health and social support networks: A case for improving interpersonal communication. *Social Networks* 5, 71–88.
- Baklien, B. (2000). Evalueringsforskning for og om forvaltningen. I Foss, O. & Mønnesland, J. (red.) *Sentrale kriterier for evaluering av offentlig forvaltning og tjenesteyting*. Oslo: NIBR.
- Berkman, L. F. og Breslow, L. (1983). *Health and ways of living: The Alameda County study*. New York: Oxford University Press.
- Bozzini, E. og Enjolras, B. (eds.) (2011). *Governing Ambiguities. New Forms of Local Governance*. Baden-Baden: Nomos Verlag.
- Bø, I. (red.) (1985). *Barn i miljø: Oppvekst i en utviklingsøkonomisk sammenheng*. Oslo: Cappelen.
- Bø, I. og Schiefloe, M. (2007). *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Chen, H. (2005). *Practical program Evaluation. Assessing and Improving Planning, Implementation, and effectiveness*. Thousand Oaks, California Sage.
- Dalgard, O. S. og Sørensen, T. (1988). *Sosialt nettverk og psykisk helse*. Oslo: Tano.
- Dalgard, O. S., Døhlie, E. og Ystgaard, M. (1995). *Sosialt nettverk, helse og samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fyrand, L. (red.) (1992). *Perspektiver på sosialt nettverk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fyrand, L. (2005). *Sosialt nettverk: teori og praksis*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulbrandsen, T. og Ødegård, G. (2011). *Frivillige organisasjoner i en ny tid. Utfordringer og endringsprosesser*. Rapport 2011:1. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Halvorsen, B., Hansen, O.J. og Tägtström, (2012), *Unge på kanten (sammendrag). Om inkludering av utsatte ungdommer*. Rapport Nord 2012:004, København: Nordisk ministerråd.
- Henningsen, E. (2009). Bekymringsblikket. I *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, nr. 22009, 3-23.

- Lorentzen, H. (2004). *Fellesskapets fundament. Sivilsamfunnet og individualismen*. Oslo: Pax forlag.
- Lyng, S.T., Legard, S., Bergene, A. C., Anker, N., Jessen, J.E. og Reichborn Kjennerud, K. (2010). *Tilbake til framtiden? En studie av alternative kvalifiserings tiltak for ungdom utenfor skole og arbeidsliv: Kjennetegn, resultater, suksessfaktorer og utfordringer*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttets rapportserie, rapport nr.: 3/2010
- NOU, Norges offentlige utredninger (1988:17). *Frivillige organisasjoner*. Oslo: Finans- og tolldepartementet.
- NOU, Norges offentlige utredninger (2006:13). *Fritid med mening. Statlig støttepolitikk for frivillige barne- og ungdomsorganisasjoner*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.
- Olsen, O. E., Mikkelsen, A. og Lindøe, P. H. (2002). Fallgruver i følgeforskning. I *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 2, s. 191–217.
- Pedersen, H. (2006). Aktiviteter. I Erdal, B. (red.): *Ute, inne. Oppsøkende sosialt arbeid med ungdom*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Røiseland, A. og Vabo, S.I. (2012). *Styring og samstyring – governance på norsk*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schwandt, T. A. (1997). *Qualitative Inquiry: A Dictionary of Terms*. Thousand Oaks: Sage.
- St.meld.nr. 29 (1992–1993). *Om nærmiljøpolitikk*. Oslo: Miljøverndepartementet.
- St.meld.nr. 37 (1992–93). *Utfordringer i helsefremmende og forebyggende arbeid*. Oslo: Sosialdepartementet.
- St.meld.nr. 39 (2001–2002). *Oppvekst- og levekår for barn og ungdom i Norge*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.
- St.meld.nr. 39 (2006–2007). *Frivillighet for alle*. Oslo: Kultur- og kirkedepartementet.
- Wollebæk, D. og Selle, P. (2002). *Det nye organisasjonssamfunnet. Demokrati i omforming*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D. og Sivesind, K. H. (2010) *Fra folkebevegelse til filantropi? Frivillig innsats i Norge 1997–2009*. Rapport 2010/3. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.

HILDE MARIE THRANA

Kjærlighet: en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid?

Publisert i Norges Barnevern 1/2013

Sammendrag

Denne artikkelen er et innspill i debatten om kompetanseutviklingen i barnevernet hvor det er fokus på en relasjonsbasert praksis og den profesjonelle personen. Kjærlighet blir introdusert som en betydningsfull kjernekompetanse i arbeidet med ungdom med atferdsproblemer. Her blir kjærlighet forstått både som nestekjærlighet og som en form for anerkjennelse basert på Axel Honneths teori. Artikkelen bygger på et empirisk grunnlag basert på intervju av ansatte og ungdommer i et barnevernstiltak hvor sosialarbeiderne inngår i nære relasjoner med ungdommene. Undersøkelsen peker på hvilke uttrykk kjærlighet kan ha i en profesjonell praksis og viser en sammenheng mellom kjærlighet som en kjernekompetanse og de ansattes praksiskompetanse som bidrar til å legge til rette for ungdommens utvikling og vekst. Artikkelen viser utfordringene med å stå i nære relasjoner med ungdom og drøfter tilslutt om kjærlighet kan anses som en sentral kompetanse i det barnevernsfaglige arbeidet.

Hvem barnevernsarbeidere er som personer og profesjonelle vil utvilsomt sette sitt preg på møtet med barn og familier som er i kontakt med barnevernet. Barnevernsarbeidere opplever stadig å bli satt på prøve som fagpersoner i en hverdag hvor usikkerhet, ambivalens og komplekse problemstillinger ofte preger arbeidsdagen mer enn opplagte løsninger (Parton & O'Byrne, 2000). Fra myndighetenes side er svaret på de sammensatte utfordringene i praksisfeltet mer kompetanseutvikling. De to siste barnevernsutredningene har gitt viktige innspill om hvilken retning barnevernet bør gå for å imøtekomme utfordringene i dagens og framtidens barnevern (NOU, 2009:8, 2012:5). Mye av debatten har omhandlet metodeutvikling, behovet for en evidensbasert praksis, tiltaksutvikling og spesialisering av utdanningene, lite har omhandlet den profesjonelle personen og hvilke profesjonelle kompetanser personen som skal utøve barnevern er i behov for.

Denne artikkelen har fokus på den profesjonelle personen som utfører sosialt arbeid ovenfor ungdom, og går slik bak program og metoder som har lett for å komme i forgrunn i debatten om kompetansebehovene i barnevernet. I artikkelen blir kjærlighet aktualisert som en viktig dimensjon og en kjernekompetanse i profesjonelt barnevernsarbeid rettet mot ungdom. Kjærlighet blir drøftet fra to teoretiske perspektiver. I det første representerer nestekjærligheten en moralsk kompetanse om å ta ansvar for den andre (Banks, 1998; Løgstrup, 1991). Det andre perspektivet er kjærlighet som en anerkjennelsesform forankret i Axel Honneths (2008) teori om anerkjennelse som bidrar til å se kjærlighet som et fundament for menneskets deltagelse i samfunnet.

Det er ikke nytt å bruke begrepet kjærlighet i forbindelse med arbeid med utsatte barn og unge. I England har begrepet «love» lenge vært en del av kompetanse debatten i barnevernet, der begrepene «tough love» og «tender love» har vært betegnelser på ulike tilnærminger ovenfor ungdom med atferdsvansker. Tough love har vært knyttet til en praksis som er disiplinerende, som stiller krav til brukerne, og hvor bestemte mål styrer både innholdet av praksisutøvelsen og hvordan intervusjonene skal utføres (Bradt & Bouverne-De Bie, 2009; Jordan, 2001; Stepney, 2006). Pieper og Pieper (1992) er kritiske til en slik tilnærming ovenfor tenåringer, og fremmer «tender love» som en alternativ tilnærming der de beskriver medfølelse, varme og forståelse som de tilnæringsmåtene som virker ovenfor tenåringer med ulike problemer. Denne diskusjonen handler i hovedsak om betydningen av at profesjonelle sosialarbeidere involverer seg og inngår i nære relasjoner med de utsatte ungdommene. Mange studier både nasjonalt og internasjonalt bekrefter betydningen av en relasjonsbasert tilnærming i arbeid med utsatte barn og ungdom der forutsetningen for at metoder skal fungere, er at relasjonen mellom sosialarbeider og den unge oppleves som ekte og troverdig (Benard, 2006; Hansen, 2009; Helgeland, 2007; MacArthur, Rawana, & Brownlee, 2011; J. T. Martinsen, 2012; Saleebey, 2006; Storø, Bunkholdt, & Larsen, 2010).

At gode relasjonsferdigheter er grunnleggende og viktig for å lykkes i sin sosialarbeider rolle enten man jobber med barn, ungdom eller voksne, er det utvilsomt en stor samstemmighet om.

Artikkelen bygger sine argumenter på et empirisk grunnlag, basert på et feltarbeid i tiltaket New Page,¹ et hjemmebasert tiltak som følger opp ungdom med betydelige atferdsproblemer. Basert på intervjuer av ansatte i tiltaket drøftes forholdet mellom profesjonell kompetanse og kjærlighet i praksisutøvelsen. Artikkelen stiller til slutt spørsmålsteget ved hva kjærlighet kan bidra med i diskusjonen om hva som kan anses som betydningsfulle kompetanser i arbeidet med ungdom i barnevernet.

1 Tiltaket har eksistert i 10 år og ble lagt ned i 2011. etter at de tapte anbudsrunder med sine kommunale oppdragsgivere.

Hvorfor kjærlighet i sosialt arbeid?

Før man ser nærmere på forholdet mellom profesjonell kompetanse og kjærlighet i sosialt arbeid, er det viktig å ikke ta kompetansebegrepet for gitt. Tradisjonelt sett har kompetansebegrepet vært knyttet til det å inneha visse ferdigheter og kunnskap. Kompetanse framstår da som noe statisk man enten har eller ikke har. I dag er det mest vanlig å forstå kompetanse i et dynamisk lys der det betegner en prosess som personen deltar i, rettet mot et bestemt mål (Bukowski, Bergevin, Sabongui, & Serbin, 1998: 99; Payne & Campling, 2006). Profesjonelle kompetanser handler derfor om å delta i bestemte yrkespraksiser der utviklingen av kompetanse er den enkeltes svar på bestemte krav som stilles til oppgaveløsning i praksisen (Fauske, Skårderud, & Nygren, 2005). En viktig dimensjon i den profesjonelle kompetansen er at praksisen utføres av ulike personer som har sin særegne personlige kompetanse. Det innebærer at man ser de personlige kompetanser som et integrert aspekt av den samlede profesjonelle kompetanse hvor utviklingen av dem henger tett sammen med generell utvikling av profesjonell kompetanse (Fibæk Laursen & Weicher, 2003, s. 36). Kjærlighet vil i sammenheng med profesjonell praksisutøvelse representere det personlige og den mellommenneskelige dimensjonen ved personen som utøver det profesjonelle arbeidet.

Samtidig kan man spørre om det er nødvendig å knytte kjærlighet til en profesjonell praksis når vi har allmenne og faglige termer i vårt begrepsapparat som omsorg, medfølelse, empati og forståelse? Disse begrepene er sentrale innen omsorgsetikken og psykososialt arbeid der de også knyttes til det å utøve nestekjærlighet (Froggett, 2002; K. Martinsen, 2000, 2003). Jeg mener imidlertid at begrepet kjærlighet har noen dimensjoner som kan gi viktige bidrag til sosialt arbeid og derfor er verdt å se nærmere på. Biologen og systemteoretikeren Humberto Maturana mener kjærligheten er det fundamentet som knytter mennesker sammen i felleskap og sameksistens (2004:197, 2008:223). I følge han opptrer kjærligheten i ulike relasjonelle forbindelser mellom mennesker som kjennetegnes ved at den andre framtrer som en «legitim andre». Det innebærer at den andre blir sett som unik og verdifull i kraft av å være et menneske. Kjærligheten fordrer noe mer i hans forståelse enn å ha medfølelse for den andre. Den innebærer å se den andre som han/hun er og den inngir at man oppgir noe av seg selv for å gi plass til den andre. Denne universelle kjærligheten for mennesket finner man igjen i nestekjærligheten, som er den form for kjærlighet som ofte knyttes til hjelperelasjonen og til sosialt arbeid. *I De yrkesetiske retningslinjene for sosialarbeidere*, beskrives nestekjærligheten som en av de sentrale verdiene i den profesjonelle relasjonen mellom sosialarbeider og klient (FO, 2010 se pkt.2.2.) Likevel er det lite beskrevet innen sosialt arbeid hva det innebærer i praksis å utøve nestekjærlighet.

Nestekjærlighetsbegrepet har sitt utgangspunkt i kirkefaderen Augustins *Caritas*-begrep som betyr *den forbarmende kjærlighet*. Sentralt er å se kjærlighet som en gave som gis til andre som har behov for hjelp, omsorg og medfølelse. I dette ligger ansvaret for den andre og at hjelpen skal utføres med hjertet. Denne innstillingen var også sentral for Jane Adams (1860-1935), som betegnes som sosialt arbeids mor. I etableringen av Hullhouse og i møte med de hjelpe-trengende utrykte hun at det var viktig at de ble møtt med holdningen: *Being met with warmth of heart and sympathy* (Fra *A Centennial reader*, 1960:26, Eldøen, 2003). Likevel kan kjærlighet forstås som noe mer enn varme og medfølelse hvis vi går til Løgstrups forståelse av hva kjærlighet innebærer i møte med den andre. Han spør hvorfor det er kjærligheten som er selve den radikale fordringen i møte med den andre? Svaret han gir er at det bare er kjærligheten som harmonerer med det faktum at mer eller mindre av den andres liv er prisgitt en. Bare kjærlighet kan fange opp denne risiko som det innebærer at den andres liv beror på en (Løgstrup, 1991, p. 170) I dette ligger det at kjærlighet i tillegg til å se den andre også innebærer utholdenhet ved at man tåler å stå i relasjoner som er krevende.

I Axel Honneths (2008) teori om anerkjennelse er det et sentralt poeng å se den andre som en unik person. Han tegner opp tre hovedformer for anerkjennelse: kjærlighet, rett og solidaritet. Kjærligheten har sitt utspring i familiære/private relasjoner hvor barnet gjennom et gjensidig samspill med foreldre opplever seg akseptert og elsket slik det er som et selvstendig individ. Dette bygger identitet og selvtilit. Denne forståelsen av kjærlighet bygger på mønstre fra tilknytningsrelasjonen mellom foreldre og barn som Winnicott (1997) vektlegger i objektrelasjonsteorien. *Retten* som anerkjennelse innebærer at man som person anses å inneha visse rettigheter, samtidig som det forventes at man følger regler og normer i samfunnet. Dette gir erfaringer av selvrespekt fordi man blir anerkjent som en likeverdig borger. *Solidaritet* innebærer at man anerkjennes for den personen man er med sine særegenheter, og at man gis en plass i et felleskap med andre. Dette gir grunnfølelsen av selvverdsettelse. Kjærlighet kan forstås som et fundament og en forutsetning for at personen danner selvtilit der man opplever seg verdifull for andre og derfor har en plass i samfunnet når det gjelder vennskap, familie, arbeid, skole og deltagelse i ulike sosiale felleskap.

Honneths skriver at kjærligheten ikke bare er forbeholdt foreldre og barnrelasjonen, men videreføres utover i det voksne liv. Betydningen av å være elsket har konsekvenser for personens deltagelse i det offentlige liv (Honneth, 2008, p. 47).

Dette perspektivet på anerkjennelse gjennom formene kjærlighet, rett og solidaritet er relevant i arbeid med utsatte ungdom der målet er å selvstendig-gjøre ungdommen slik at han/hun blir i stand til å mestre omgivelsene og bli en fullverdig deltager i ulike sosiale felleskap. Hvorfor er kjærlighet sentralt her? Mange av ungdommene som er i kontakt med barnevernet har ikke nødvendigvis opparbeidet seg grunnleggende trygghet og selvtilit som skapes i en gjen-

sidig kjærlighetsrelasjon og som skulle gitt dem den nødvendige selvtilliten til å gå videre med seg selv. Det er derfor i arbeidet med ungdommene relevant å stille spørsmål om hvem som skal kompensere for mangelen på anerkjennelse som dannes gjennom kjærlighetsrelasjonen, og hvilket ansvar sosialarbeidere har for å sørge for at barnet/ungdommen blir møtt på dette området? Dette grunnleggende behovet for å inngå i relasjoner der man blir anerkjent og elsket er sentralt i Honneths teori.

Nestekjærligheten viser sin relevans i relasjonen mellom sosialarbeider og ungdom først og fremst som et medmenneskelig premiss og ikke som et behandlerepremiss. Den framstår som en dyd i seg selv uavhengig av krav om behandlerresultat eller at den skal være formålstjenlig for å oppnå en ønsket utvikling hos en ungdom. Den minner oss først og fremst på det moralske ansvaret vi har for å være et medmenneske i møtet med den andre.

Både nestekjærligheten og kjærlighet som en anerkjennelsesrelasjon kan derfor gi viktige bidrag for å belyse hvilken plass kjærlighet kan ha i den profesjonelle praksis, noe som vil bli nærmere utdypet gjennom de ansattes erfaringer i denne artikkelen. Jeg velger å bruke begrepet kjærlighet som et samlede begrep i den videre drøftingen i artikkelen.

Gjennomføring av studien

New Page følger opp ungdom med omfattende atferdsvansker, eksempelvis skoleproblemer, familiekonflikter, voldsproblematikk, rus og kriminalitet. Tiltaket vektlegger relasjonen som helt sentralt i arbeidet med ungdommen og har verdiene positivitet, rettferdighet og nestekjærlighet som grunnlag for sitt arbeid.² Sentralt i feltarbeidet har vært å få tak i deltagernes erfaringer av den profesjonelle relasjonen der deres perspektiver på kjærlighet i en profesjonell praksis var utgangspunktet for mine spørsmål. Denne tilnærmingen bygger på en fenomenologisk forskningstradisjon der deltagernes erfaringsverden danner grunnlaget for den kunnskapen som undersøkelsen generer (Skirbekk, 1972). Det empiriske grunnlaget for artikkelen er fokusgruppeintervju med 8 ansatte i tiltaket. I tillegg har jeg intervjuet 14 ungdommer. Deltagende observasjon er gjennomført i tiltaket ved at jeg som forsker deltok på sommerleir, aktiviteter og i oppfølging av enkelte ungdommer gjennom høsten 2010. Jeg har foretatt egne analyser og studier på disse delene av feltarbeidet (Thrana, 2013). Data fra ungdomsintervjuene og den deltagende observasjonen blir brukt som supplerende data i denne artikkelen.

Intervjuene med de ansatte ble gjennomført som fokusgruppeintervju i 2 deler, og i tillegg individuelle intervju av 3 av de ansatte for å få utdypet sammen-

2 Se www.newpage.no og (Irgan, 2007)

henger i måten de arbeidet på som ikke kom tydelig nok fram i fokusgruppen. Utvalget av de ansatte er et strategisk utvalg der ansatte med ulike bakgrunner og erfaringer ble forespurt om å delta for å få en sammensatt gruppe til intervju. Fokusgruppeintervju er hensiktsmessig for å løfte diskusjonen om det bestemte tema på et metanivå (Roulston, 2010). Det innebærer at fokusgruppeintervjuet kan bidra til mer enn å dele erfaringer, det kan føre til diskusjoner og refleksjoner over praksis. Sentralt i denne intervjuformen er gruppedynamikken der også forsker er en deltager som sammen med gruppemedlemmene vil sette sitt preg på samtalene i gruppen (Barbour & Kitzinger, 1999).

Deltagerne var blitt kjent med meg som forsker gjennom den deltagende observasjonen og var derfor kjent med at tema for undersøkelsen var kjærlighet i en profesjonell praksis. Dette var et tema de ønsket å drøfte og begrunnet det med at de sjelden snakket om dette i en faglig sammenheng. Kjærlighet som begrep ble derfor en naturlig del av diskusjonen der de diskuterte både begrepets innhold og delte erfaringer om hvordan kjærlighet kan uttrykke seg i praksis. De diskuterte også de utfordringer de opplevde med å stå i nære og krevende relasjoner med ungdommene. Flere av temaene som ble sentrale var det deltagerne selv som brakte opp som aktuelle problemstillinger. Blant annet var de opptatt av sammenhengen mellom deres utøvende praksiskompetanse og kjærlighet som en grunnholdning i arbeidet (se fig. 1), noe som preget et av hovedfunnene i undersøkelsen.

I analysene av innsamlet data er det brukt en kombinasjon av narrativ analyse og temabasert analyse. Den narrative analysen ser på hovedtrekkene i fortellingen til de ansatte der sammenhengen og helheten vektlegges mer enn detaljene. Det handler om å finne meningssammenhengene som de menneskene i studien lever innenfor (Polkinghorne, 1988). Dette innebar en fortetting av datamaterialet der jeg var ute etter fellestrekkene og de tykke beskrivelsene i deres uttalelser (Geertz, 1973). Overgangen fra empiri til analytiske begrep er en sentral del av analysen (Hammersley & Atkinson, 1996). Her ble f.eks. de ansattes erfaringer av at deres praksisferdigheter hadde en sammenheng med kjærlighet som en grunnholdning inndelt i de analytiske begrepene *kjærlighet som kjernekompetanse* og *praksiskompetanse*. Den temabaserte analysen ble foretatt i Nvivo hvor materialet ble inndelt i kategorier etter tema i gruppeintervjuet. Slik sett har den temabaserte analysen fylt ut den helhetlige historien til de ansatte med konkretisering og mer detaljerte beskrivelser av hvordan kjærlighet kan uttrykke seg i praksis.

Datamaterialet har gitt et grunnlag for å drøfte profesjonelle kompetanser som er særs viktig for ungdom med atferdsproblemer. Undersøkelsen gir ikke en oversikt over alle sidene av nødvendige kompetanser i barnevernet, da datamaterialet er fra et avgrenset barnevernstiltak hvor relasjonsarbeid er i fokus. De profesjonelle kompetansene som analysene av materialet viser kan likevel ha en overføringsverdi til andre virksomheter innen sosialt arbeid der den profesjo-

nelle relasjonen er sentral i arbeidet. En innvending mot å bruke begrepet kjærlighet åpent i intervjuene med de ansatte kan være at det legges forutsetninger for diskusjonen hvor man får en bekreftelse på at kjærlighet er viktig i praksisen. Dette hadde vært en svakhet hvis hensikten med undersøkelsen var å finne kjærlighet i praksisen, noe som ikke var denne studiens intensjon. Derimot var hensikten å få fram en refleksjon over forholdet mellom kjærlighet og profesjonelt arbeid gjennom de ansattes erfaringer for hvordan de opplever kjærlighet i praksisen. Det var derfor naturlig å snakke åpent om kjærlighet. I dette ligger det også i forskningens ansvar for formidling å undersøke tema som er uttalt og som det ikke snakkes høyt om i praksisen for å utvide kunnskapen også på disse områdene (Packer, 2011).

Kjærlighet i en profesjonell praksis slik ansatte ser det

Gjennom intervjuene med ungdom og ansatte pekte det seg ut noen felles kompetanseområder som var viktig for ungdommens utviklingsprosess. Et helt sentralt funn var sammenhengen mellom kjærlighet som en grunnholdning og den utøvende praksisen. De ansatte fortalte hvordan kjærlighet til ungdommene hadde innvirkning på hvordan de utførte den daglige oppfølgingen. Det som gjennom datamaterialet utpekte seg som sentralt i å se kjærlighet som en del av den profesjonelle kompetanse var: ekthet, medmenneskelighet, å vise følelser og utholdenhet. Disse elementene henger sammen og går over i hverandre, men uttrykker likevel ulike sider av den profesjonelle kompetanse.

Å VÆRE EKTE OG MEDMENNESKELIG

Noe kan du lære – men noe er du bare! I forhold til hvem jeg er, så har jeg vel alltid hatt lyst til å være medmenneskelig– ja jeg har den medmenneskelige tankegangen på det å være sosialarbeider. Det å kunne gråte med ungdommene og være heil på en måte, være ekte.

Denne ansatte trekker fram at det å være et medmenneske, være ekte og vise følelser er noe av kjernen i hennes motivasjon for å arbeide med ungdom. Sammenhengen med kjærlighet og det å være ekte var tema som både ungdom og ansatte var opptatt av. Man ble avslørt hvis en spilte skuespill og latet som en brydde seg om ungdommen. En annen ansatt sa det slik:

Alt handler om å være ekte, en kan ikke late som. Jeg sier ikke til en ungdom med en gang at jeg er glad i deg. Jeg må bygge en relasjon slik at det blir ekte at jeg sier det. Jeg må først vise at jeg er det, før jeg sier det.

Denne uttalelsen handler om å være troverdig i sitt forhold til ungdommen som alle ansatte i intervjuet mente var et utgangspunkt for å bygge relasjon til ung-

dommen. I dette så snakket flere av de ansatte om at kjærligheten lå som en grunnbasis i arbeidet. Hvilken plass kjærlighet hadde i dette forklarte en av de ansatte med å si at kjærligheten var en byggestein. Han forklarte kjærlighet videre slik:

Da tenker jeg på alle de begrep som vi faktisk lærer på sosialskolen, som omsorg, mestring, positivitet, empati og det å hjelpe. Jeg tenker at de går rundt grøten med disse ordene i stedet for så si kjærlighet. Hva om vi samler alle de ordene og begrepene vi får på høgskolen og spør hva dette er, så tror jeg det har mye med kjærlighet å gjøre.

Denne ansatte peker på kjærlighet i en vid dimensjon som noe større og mer enn en emosjon knyttet til private forhold. Kjærlighet forklares som grunnleggende i det profesjonelle arbeidet og bakenforliggende for de faglige begrepene som læres gjennom utdanningene. En annen ansatt syntes begrepet kjærlighet var vanskelig å forstå i relasjonen til ungdommen. Han foretrakk det mer folkelige uttrykket «å være glad i», som han synes var mer konkret å forholde seg til. Alle i gruppen var likevel enige i at det var nesten umulig å stå i et så tett og til tider tøft arbeid med ungdommene uten å være glad i dem og i jobben sin. De fikk tvert imot mye igjen for å være sammen med ungdommene og utrykte at de hadde det mye gøy på jobben gjennom å delta på aktiviteter og i fellesskapet med ungdommene og de andre ansatte.

Å VISE FØLELSER

Følelser var sentrale for å utrykke og synliggjøre kjærlighetsfulle holdninger i praksis. Det at ansatte viste følelser ovenfor ungdommen skapte tilknytninger og bånd mellom ungdom og ansatt og påvirket slik utviklingen av relasjonen. I ungdomsintervjuene var dette et tema der ungdommene ble spurt om hvordan de merket at de ansatte var glade i dem. Her påpekte flere av ungdommene at de merket det ved at de ansatte viste synlig glede over å se dem gjennom blikket, kroppsspråk, som det å bli omfavnet og klemmt, og gjennom ord ved å formidle at de var glad for å se den enkelte ungdommen. Dette var også et tema som de ansatte snakket mye om: betydningen av å vise at de brydde seg gjennom klemming og fysisk nærhet. En av de ansatte sa det slik:

De har tidligere fått bekreftelse gjennom alt det gale de har gjort. Den klemmen er en bekreftelse på dem som personer, det er den kjærligheten som forteller at selv om du har gjort noe gærent, så liker jeg deg. Jeg er fortsatt glad i deg, og du er den du er, men dette her hva du har gjort er ikke så bra. Det er viktig og det er forskjellen.

Her forklares klemmen som en bekreftelse på ungdommen som person og at ungdommen er anerkjent som den han/hun er. I dette ligger det kunnskap om

ungdommens behov for anerkjennelse og at ungdommen har en verdi i seg selv uavhengig av ytre atferd. Disse dagligdagse tegnene på at de ble sett og gitt oppmerksomhet gjennom at de ansatte møtte dem med fysisk bekræftelse, glede og spontane uttrykk var tegn på at de ansatte brydde seg om ungdommen. Kjærlighet uttrykt gjennom spontanitet og det umiddelbare poengterer Maturana (2004), hvor han mener at kjærlighet ligger som en integrert del av vår person hvor den er kultivert i oss og har derfor ingen intensjon annet enn å bekrefte den andre for den andres skyld (Maturana, 2004; Valera, 1999).

Andre følelser som ofte kom til uttrykk var at man var lei seg, trist og fortvilet på vegne av ungdommen. Et eksempel på en slik opplevelse var et møte som ble omtalt både i et av ungdomsintervjuene og som ble gjenfortalt av en ansatt i gruppeintervjuet. Denne historien handlet om et ansvarsgruppemøte der ansatte fra tiltaket, barnevernsansatte og foreldre sammen hadde tatt til tårene og grått fordi tiltaket måtte avsluttes på grunnlag av kommunens økonomi, før ungdommen var i stand til å greie seg på egen hånd. For ungdommen gjorde det et sterkt inntrykk at de ansatte sammen med foreldrene viste følelser og et så sterkt engasjement, som ungdommen sa: *Bare for meg!* Den ansatte forklarte at han begynte å gråte fordi han brydde seg så mye om denne ungdommen og følte medfølelse med han og familien.

Det var samtidig flere av de ansatte som understreket at det var viktig med en balanse i dette med å vise følelser. Dette begrunnet de i at det er ikke deres egne følelser som skal være i fokus, men ungdommens situasjon og behov. I dette ligger det å se den andre som en «legitim andre» som er sentral i den utøvende kjærlighet hvor det er dens andres behov som står i sentrum og ikke ens egne (Fromm, 2003; K. Martinsen, 2000; Maturana & Verden-Zöllner, 2008).

Å VÆRE UTHOLDENDE

Kjærlighet i utøvelsen av det profesjonelle arbeidet ble også knyttet til de ansattes utholdenhet og fasthet som en væremåte i arbeidet med ungdommen. Fra ungdommens side innebar det å bli holdt ut med til tross for sin oppførsel og mislykkelighet. Utholdenhet kunne handle om å ha stryke til å stå i situasjoner der ansatte opplevde avvisning fra ungdommen. Det å være en utholdende ansatt gav ungdommene et budskap om at de var verdt noe uavhengig av sin atferd. Dette forteller en av ungdommene om en ansatts utholdenhet og hva det gjorde med han:

Når jeg dreit han ut, så gav han meg ikke opp. Jeg dreiv med rus da og trakk meg vekk. Da prøvde han nye ting for å hjelpe meg. Han leita etter meg. Prøvde å ringe alle som kjente meg ... jeg har tenkt på det i ettertid ... Da jeg innså at han ikke gav meg opp ble det på en måte en hjerte til hjerte kjærlighet.

Denne ungdommen knytter den ansattes utholdenhet direkte til kjærlighet. Han hadde tidligere vært på institusjon og fortalte at han der lærte å innrette seg etter

reglene, men at det ikke forandret han som person. Han fortsatte som før da han flyttet ut av institusjonen. Relasjonen han derimot hadde med denne ansatt var med på å endre han som person innvendig mente han. De ansatte hadde flere eksempler som knyttet utholdenhet i relasjonen til kjærlighet til ungdommen. En ansatt sa det slik:

Kjærlighet er å oppriktig bry seg om en ungdom og være tilstede. At vi kan stå opp klokka 6 på morran, sette oss i bilen, kjøre en mil for å vekke en ungdom som ikke vil gå på skole. Du prøver å få han ut av sengen, du snakker med han og prøver å få han til å forstå at dette er viktig. Det er kjærlighet, at man gjør det med godhet. Det handler om å bli sett.

Her handler det om å være utholdende i relasjonen med ungdommen, der oppfølgingen ikke bare er å få ungdommen på skolen, men det å gjøre det med godhet er en dimensjon i tillegg til selve handlingen. Dette kan være noe av det Løgstrup beskriver som at kjærligheten har den egenskap at den løper den risiko som det er å holde ut i relasjonen til den andre (Løgstrup, 1991:170).

Sammenhengen mellom kjærlighet som en kjernekompetanse og de ansattes praksiskompetanse

I intervjuene ble kjærlighet knyttet til den utøvende praksis som de ansatte utførte. Det innebærer at det er vanskelig å adskille den kompetansen de ansatte hadde i den praktiske oppfølgingen av ungdommene og en innstilling bestående av kjærlighet til ungdommene i arbeidet. Det personlige gjennom holdninger, væremåte og følelser er således en del av den profesjonelle kompetanse (Fibæk Laursen & Weicher, 2003). Denne sammenhengen var viktig for flere av de ansatte. Dette handlet om å arbeide med ungdommen på to plan: med den ytre atferden, og med de indre prosesser som omhandlet utvikling av identitet og selvforståelse. I identitetsarbeidet er anerkjennelse og bekreftelse gjennom kjærlighet en viktig del av arbeidet for at ungdommen skal opparbeide seg selvtilit, som ifølge Honneths er konsekvensen av kjærlighet som en anerkjennelsesform. En av de ansatte sa det slik om viktigheten av å bekrefte ungdommen som en elsket person:

Vi må huske at disse ungdommene ikke får den samme bekreftelsen som mange får fra sine foreldre om at de er ok og elsket slik de er selv om de har gjort noe galt. Det er derfor viktig at de får mye bekreftelse fra oss som innebærer at uansett hva du gjør, om jeg kjefter på deg, så er jeg glad i deg. Disse får det nok ikke like mye og trenger det derfor også mer.

Det å arbeide på begge disse planene, både med å bekrefte ungdommens identitet og konkret rettleiding i forhold til atferden, bidro til å bygge en trygg relasjon med ungdommen. Slik sett kan relasjonen mellom ungdom og ansatt sees på som en erstatning for den trygge basen) der ungdommen danner seg erfaringer av å bli sett, akseptert og elsket, som i neste omgang kunne bidra til å sette ungdommen i stand til å mestre omgivelsene (Ainsworth, 1988). Denne sammenhengen mellom kjærlighet som en kjernekompetanse og praksiskompetanse illustreres i figur 1. Kjærlighet som kjernekompetanse handler om å være en person som bekrefter ungdommen ved å vise forståelse, medfølelse og utholdenhet. Praksiskompetanse er grunnlagt på de ansattes kunnskap og ferdigheter for å legge til rette aktivitet og deltagelse i bestemte praksiser med ungdommen på arenaer som skole, arbeid eller fritid. Sosialarbeiderens kompetanser på disse to hovedområdene (ring 1 og 2) danner grunnlaget og er selve forutsetningen for at det utvikles en gjensidig relasjon (ring 3). Relasjonen som etableres mellom ungdom og ansatt vil være plattformen for ungdommens selvstendige deltagelse i ulike praksiser (ring 4) i sitt hverdagsliv som skole, arbeid, familieliv og vennemiljø. Denne illustrasjonen viser hvordan kjærligheten som den indre kjerne i den profesjonelle kompetanse påvirker de andre nivåene i den profesjonelle praksisutøvelse, både for relasjonsbygging og den videre arbeidsprosessen med ungdommen der målet er selvstendigjøring og deltagelse i positive felleskap i samfunnet.

Den profesjonelle kompetansen i arbeidet med ungdommene kan sammenlignes med de ulike trinnene i Honneths anerkjennelsesteori der kjærligheten bidrar til utvikling av selvtillit, noe som gjør ungdommen i stand til å delta i det offentlige liv som en rettsperson med egne rettigheter (eks gjennom skole), og med ansvar for å følge samfunnets normer. Dette skaper selvspekt. Å bli inkludert i ulike praksiser, eller som Honneth ville benevnt, solidariske felleskap, innebærer at man opplever tilhørighet i et felleskap og at det er bruk for en i samfunnet. Honneth sier det slik:

Vi kan nemlig bare virkeliggjøre våre felles mål hvis jeg selv aktivt sørger for at den andre personens fremmedartede egenskaper kan få utfolde seg (Honneth, 2008:138).

Kan kjærlighet anses som en del av den profesjonelle kompetanse i barnevernet?

Hva kan kjærlighet tilføre debatten om kompetansebehovene i barnevernet? Nestekjærligheten som beskrevet gjennom Løgstrup, Augustin eller Fromm, og som vi også finner igjen i intervjuene med de ansatte, peker på en moralsk kompetanse hos de ansatte for å vise ungdommen at han/hun er elsket slik de er. Dette kan sees på som en dyd i lys av Aristoteles dydsetikk der evnen til å utvikle en moralsk kompetanse ligger til selve dannelsesprosessen hos individet. I dette ligger det en villighet til la seg selv endre for å oppøve sin moralske dyd i møte

med andre (Aristoteles & Stigen, 1996; Øvrelid, 2008). Sara Banks (1998) drøfter den personlige moral som en viktig og radikal del av sosialarbeiderens profesjonelle etikk. Den er radikal fordi den bryter ned barrieren mellom den profesjonelle sosialarbeider og klient. Hun mener den ikke kan etterleves som et sett av etiske retningslinjer for sosialarbeidere, men den handler om personens kapasitet til å handle moralsk i det enkelte møte. Nestekjærligheten ligger i dette etiske domene der det handler om et moralsk ansvar for å møte den andre fordi mennesket er verdifullt i seg selv. Den kan derfor ikke stille premisser for sin utfoldelse eller kreve endring hos en ungdom for at den skal virke, nettopp fordi nestekjærligheten har et ideal om å virke betingelsesløst (Arendt, Scott, & Stark, 1996; Løgstrup, 1991).

Der nestekjærligheten kan virke retningsløs, er kjærlighet som en anerkjennelsesform satt i et utviklingsperspektiv for menneskets deltagelse i samfunnet. Her er det ikke først og fremst snakk om en moralsk kompetanse, men kjærlighet som et fundament for etablering av relasjoner med andre. Den ansattes rolle vil ofte bli å kompensere for manglende anerkjennelse i foreldre-barn-relasjonen gjennom kjærlighet ovenfor ungdommen. Mange barn, unge og voksne som sosialarbeidere møter i sitt arbeid, strever med manglende «jeg-bekreftelse» som Honneth beskriver framkommer gjennom anerkjennelse ved kjærlighet. En av de ansatte uttrykte denne problemstillingen ved å si: *Hvem skal elske dem, hvis ikke vi gjør det?* I lys av dette kan kjærlighet sees på i et behandlerperspektiv, og som en del av relasjonskompetansen til den ansatte. Dette ved at kjærligheten bidrar til at ungdommen opplever seg anerkjent som et individ som er verdt noe i seg selv og ved dette utvikles selvtilliten, noe som vil ha betydning for ungdommens deltagelse i samfunnet.

Kjærlighet som en kjernekompetanse, enten vi snakker om den som neste-kjærlighet eller som en anerkjennelsesform, kan være vanskelig å målbære og synliggjøre og vil lett tape i konkurransen om oppmerksomhet stilt opp mot de mer synlige programmene og behandlingsmetoder innenfor barnevernsfeltet, som er designet for å kunne vise til målbare resultater. Kjærlighet som en del av den profesjonelle kompetanse kan ikke sidestilles, sammenlignes eller konkurrere med de evidensbaserte tilnæringsmetodene som har vært svært populære de siste 10 årene. Dette fordi kjærligheten ligger i et annet domene; det moralske og det etiske. Samtidig kan den også nettopp derfor ha innflytelse på andre kompetanseområder, som praktiske ferdigheter, faglig kunnskap og utøvelsen av ulike metoder. Det er derfor ingen grunn til ikke å ta kjærlighet på alvor som en del av den utøvende praksis. Det vil innebære mer enn å lære seg metoder og teknikker som skal bidra til endringsprosesser hos den enkelte klient/bruker. Det innebærer en kompetanseutvikling som inkluderer de etiske og moralske utfordringer sosialarbeideren står ovenfor i det daglige arbeidet med ungdom.

Det ligger mange utfordringer i en sosialarbeiderrolle som fordrer nærhet i relasjonen. De ansatte fortalte om følelsesmessige utfordringer med å bli nært

involvert med ungdommene. Løgstrup drøfter de krevende sidene med å involvere seg i den enkelte og minner om at man kan gjøre det lettere for seg selv ved å unnlate å engasjere seg og bekymre seg for den andre ved at man i en lidenskapsløs tilskuerholdning *på liksom og ukjærlig retter oss etter fordringen* (Løgstrup, 1991:192). Balansen i den profesjonelles rolle omhandler avveiningen av i hvor stor grad man skal inngå i nærheten med den andre. Løgstrup mener på ingen måte at man ubetinget skal la seg oppsluke av den andre. Man har tvert i mot et ansvar for å ivareta seg selv i relasjonen fordi det å gå inn i den radikale fordringen som kjærligheten krever, vil ha sin pris fordi andres liv og lidelser på mange måter rammer deg selv.

Andre kritiske innvendinger mot å anse kjærlighet som en del av den profesjonelle kompetanse kan være at det oppleves som et krav å ha et sterkt personlig engasjement og kjærlighet til klientene. Vil konsekvensen være at færre kan vurderes som personlig egnet til å arbeide som sosialarbeidere? Er det mulig å lære å vise kjærlighet gjennom utdanning og praksis, og hvordan skal det i så fall gjøres? Spørsmålene knyttet til dette er mange. Å diskutere kjærlighet som en del av den profesjonelle kompetanse vil likevel være hensiktsmessig for fagfeltet fordi barn og unge i møte med barnevern og andre tjenester mener dette er viktig. Å begrepssette kjærlighet både som en form for anerkjennelse og som nestekjærlighet kan være en vei å gå for å anerkjenne kjærlighet som en del av den profesjonelle praksis. Fokuset kan her rettes mot de barn og unge som er i behov for hjelp fra tjenesten hvor vi kan stille spørsmål med hvilke profesjonelle personer de er i behov for å møte. Som en av de ansatte sa om sin sosialarbeiderrolle:

Det er ikke så viktig for meg om ungdommen kaller meg for storebror, pappa, eller venn, bare det kan være til hjelp for han.

Referanser

- Ainsworth, M. D. S. (1988). *On Security*. Unpublished position paper from the Stony Brook.
- Arendt, H., Scott, J. V., & Stark, J. C. (1996). *Love and Saint Augustine*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press.
- Aristoteles, & Stigen, A. (1996). *Etikk : et hovedverk i Aristoteles' filosofi, også kalt «Den nikomakiske etikk»*. Oslo: Gyldendal.
- Banks, S. (1998). Professional Ethics in Social Work – What Future? *British Journal of Social Work*, 28, no 2, 213–231.
- Barbour, R. S., & Kitzinger, J. (1999). *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. London: Sage Publications Inc.
- Benard, B. (2006). Using strengths-Based Practice to tap the Resilience of Families. In D. Saleebey (Ed.), *Strengths Perspective in social Work Practice* (pp. 197–220). Boston: Allyn & Bacon www.ablongman.com

- Bradt, L., & Bouverne-De Bie, M. (2009). Social Work and the Shift fraom Welfare to Justice *British Journal of social Work*, 39, 113–127.
- Bukowski, W. M., Bergevin, T. A., Sabongui, A. G., & Serbin, L. A. (1998). Competence. A short history og the future and idea. In D. Pushkar (Ed.), *Improving competence across the life-span* (pp. 91–100). Hingham MA: Kluwer Academic Publishers.
- Eldøen, T. (2003). *Iscenesettelse av dialoger: en studie av Jane Addams tekster*. T. Eldøen, Trondheim.
- Fauske, H., Skårderud, F., & Nygren, P. (2005). Om helse- og sosialfaglig kompetanse i utdanning og praksis. *Norsk pedagogisk tidsskrift* 89(6), 461–476.
- Fibæk Laursen, P., & Weicher, I. (2003). *Person og profession: en utfordring for sosialrådgivere, sygeplejersker, lærere og pædagoger*. Værlose: Billesø & Baltzer.
- FO. (2010). Yrkesetisk grunnlagsdokument for barnevernspedagoger, sosionomer, vernepleiere og velferdsarbeidere. In s. o. v. Fellesorganisasjonen for barnevernspedagoger (Ed.).
- Froggett, L. (2002). *Love, Hate and Welfare. Psychosocial approaches to policy and practice*. Bristol, UK: The Policy Press.
- Fromm, E. (2003). *Om kjærlighet*. Oslo: Cappelen.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (1996). *Feltmetodikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Hansen, A. H. (2009). Å ta barnets perspektiv – en studie om hva sosialarbeidere gjør for å ivareta barnet isituasjonen. *Tidsskriftet Norges barnevern*, 04, 247–258.
- Helgeland, I. M. (2007). *Unge med atferdsvansker blir voksne: hvordan kommer de inn i et positivt spor?* Oslo: Unipub.
- Honneth, A. (2008). *Kamp om anerkjennelse: om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk*. Oslo: Pax.
- Irgan, T. (2007). Kartlegging av ungdommer i New Page *Rapport nr. 1/07*. www.newpage.no.
- Jordan, B. (2001). Tough Love: Social Work, Social Exclusion and the Third Way. *British Journal of social Work*, 31, 527–546.
- Løgstrup, K. E. (1991). *Den etiske fordring*. Copenhagen: Gyldendal.
- MacArthur, J., Rawana, E. P., & Brownlee, K. (2011). Implementation of a Strengths-Based Approach in the Practice of Child and Youth Care. *Relation Child & Youth Care Practice* 24(3), 6–16.
- Martinsen, J. T. (2012). Et kritisk blikk på evidensbaseringen i det statlige barnevernet. Hva virker og hvorfor? *Tidsskriftet Norges Barnevern*, 01-02, 59–69.
- Martinsen, K. (2000). *Øyet og kallet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Martinsen, K. (2003). *Fra Marx til Løgstrup : om etikk og sanselighet i sykepleien*. [Oslo]: Universitetsforlaget.

- Maturana, H. (2004). *From Being to Doing*. Heidelberg, Germany: Carl-Auer.
- Maturana, H., & Verden-Zöllner, G. (2008). *The Origin of Humanness in The Biology of Love*. Charlottesville USA: Imprint Academic. Philosophy Documentation Center.
- NOU. (2009:8). *Kompetanseutvikling i barnevernet*. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2009/nou-2009-08/10.html?id=558094>.
- NOU. (2012:5). *Bedre beskyttelse av barns utvikling. Ekspertutvalgets utredning om det biologiske prinsipp i barnevernet*. Oslo: Barne- og Likestillingsdepartementet.
- Packer, M. J. (2011). *The science of qualitative research*. New York: Cambridge University Press.
- Parton, N., & O'Byrne, P. (2000). *Constructive social work: towards a new practice*. Houndmills, Basingstoke: Macmillan.
- Payne, M., & Campling, J. (2006). *What is professional social work?* Bristol: Policy Press/BASW.
- Pieper, M. H., & Pieper, W. J. (1992). It's Not tough, It's Tender Love: Problem Teens Need Compassion that the «Tough-Love» Approach to Child-Rearing Doesn't Offer Them. *Child Welfare* Nr 4, LXXI, 369–377.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany: State University of New York Press.
- Roulston, K. (2010). *Reflective interviewing: a guide to theory and practice*. Los Angeles: SAGE.
- Saleebey, D. (2006). The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work* 41(3), 296–305.
- Skirbekk, G. (1972). *Politisk filosofi 2*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stepney, P. (2006). The paradox of reshaping sosial work as tough love in the Nordic welfare states. *Nordisk sosialt arbeid* 04, 293–305.
- Storø, J., Bunkholdt, V., & Larsen, E. (2010). Er institusjonen alltid et onde, og familien alltid et gode? *Tidskriftet Norges barnevern*, 03.
- Thrana, H.M. (2013). «Ungdommens perspektiver på kjærlighet i profesjonelle relasjoner». Upublisert artikkel som er under utarbeidelse.
- Valera, F. J. (1999). *Ethical know-How*. Stanford, California: Stanford University Press
- Winnicott, D. W., Shepherd, R., & Davis, M. (1997). *Spædbørn og deres mødre*. København: Hans Reitzels forlag.
- Øvrelid, B. (2008). The Cultivation of Moral Character: A Buddhist Challenge to Social Work. *Ethics and Social Welfare* 2, no 3, 243–259.

Forfattere

Anne Mette Bjerknes (1960). Klinisk sosionom og familierapeut. Har mange års etterutdanning i narrativ terapi. Teamleder på familieenheten på BUP Nedre Romerike. E-post: *anne.mette.bjerknes@ahus.no*.

Anne Øfsti (1962). Utdannet familierapeut og arbeider nå ved Diakonhjemmet høgskole, Institutt for sosialt arbeid og familierapi. E-post: *ofsti@diakonhjemmet.no*.

Aud Kirsten Innjord (1954). Sosionom fra Diakonhjemmets sosialskole i 1979 og hovedfag i sosialantropologi fra Universitetet i Tromsø i 2004. Arbeider nå ved UiT, Norges arktiske universitet, Finnmarksfakultetet, Institutt for barnevern og sosialt arbeid. E-post: *aud.k.innjord@uit.no*.

Björg Fossestøl (1956). Sosionom med hovedfag i sosialt arbeid og PhD i profesjonsetikk. Arbeider nå ved Universitetet i Nordland, Senter for praktisk kunnskap. E-post: *bjorg.fossestol@uin.no*.

Frode Bjørgo. Universitetet i Nordland. E-post: *frode.bjorgo@uin.no*.

Grethe K. Hoviosen (1962). Sosionom fra 1989 med 5-årig klinisk godkjenning fra 1997. Master i familiebehandling fra 2013. Arbeider nå ved familievernkontoret i Vestfold, Bufetat region sør, med ansvar for utvikling av et styrket tilbud til barn og unge. E-post: *hoviosen@yahoo.no*.

Gunn Strand Hutchinson (1951). Sosionom og cand polit. Arbeider ved Universitetet i Nordland. E-post: *gunn.strand.hutchinson@uin.no*.

Hilde Marie Thrana (1966). Sosionom med master i sosialt arbeid og PhD-kandidat ved Høgskolen i Sør-Trøndelag. E-post: *hilde.m.thrana@hist.no*.

Johans Tveit Sandvin. Universitetet i Nordland. E-post: *Johans.Tveit.Sandvin@uin.no*.

Karen J. Skaale Havnen (1955). Sosionom og PhD i sosialt arbeid/barnevern med tema «psykisk helse hos barn plassert utanfor heimen». Arbeider nå som forskar II ved RKBU Vest – Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – psykisk helse og barnevern. E-post: *karen.havnen@uni.no*.

Kjell Henriksbø (1952). Høgskolelektor ved institutt for sosialfag og vernepleie, høgskolen i Bergen. E-post: *khen@hib.no*.

Kjell-Ole Myrvoll. Klinisk sosionom med spesialitet i barne- og ungdomspsykiatri. Han har arbeidet med barn og ungdom innenfor ulike områder: kriminalitetsforebygging, døgnpsykiatrisk institusjon og de siste 15 årene med enslige mindreårige flyktninger i barne- og ungdomspsykiatrien.

Monica Brunner (1961). Sosionom fra Diakonhjemmet i 1990. Familieterapeut med videreutdanning i rus og flerkulturell kommunikasjon. Arbeider med en master i ledelse. Er nå barnevernleder i Kristiansand. E-post: *monica.brunner@kristiansand.kommune.no*.

Odd Julian Gunnes (1954). Sosionom med spesialkompetanse i rusproblematikk. Han arbeider nå på Lade Behandlingssenter i Trondheim. E-post: *odd.gunnes@gmail.com*.

Oddny Rød (1961). Klinisk sosionom med videreutdanning i familieterapi. Har arbeidet 20 år i voksenpsykiatrien og 10 år i familievernet. Arbeider nå som familieterapeut og mekler ved Familievernkontoret i Molde. E-post: *roddny@hotmail.com*.

Per Olav Johansen. Utekontakten, Alstahaug kommune. E-post: *alstahaug_utekontakt@hotmail.com*.

Randi Elisabeth Jenssen (1973). Klinisk sosionom med fordypning i barn og unges psykiske helse. Arbeider ved BUP Sjøvegan, Flyktningeteamet. E-post: *randi.elisabeth.jenssen@unn.no*.

Reidun Boine (1962). Sosionom med videreutdanning i rusproblematikk, veiledning/ konsultasjonsmetodikk og familieterapi, samt mastergrad i sosialt arbeid fra NTNU. Arbeider nå som familieterapeut ved Samisk Nasjonalt Kompetansesenter (SANKS), Familieavdeling. E-post: *reidun.boine@finnmarkssykehuset.no*.

Richard Narvesen (1986). Sosionom med master i sosialt arbeid. Arbeider i NAV Gamle Oslo – Sosialtjenesten, Publikumsrettet. E-post: *richardr.narvesen86@hotmail.com*.

Tobba Therkildsen Sudmann. Fysioterapeut med doktorgrad i medisinsk sosiologi. Førsteamanuensis og faglig ansvarlig for Mastergradsprogrammet i samfunnsarbeid, Institutt for vernepleie og sosialt arbeid ved Høgskolen i Bergen.

Øivin Christiansen (1956). Sosionom med master i helsefag og Phd, Universitetet i Bergen, psykologisk fakultet. Arbeider som forsker ved RKBV Vest, Regionalt kunnskapssenter for barn og unge – psykisk helse og barnevern, Uni Research, Bergen. E-post: *oivin.christiansen@uni.no*

Redaksjon

Hanne Glemmestad (1970). Sosionom fra DIAOSOS 1993 med master i velferdspolitikkk fra Høgskolen i Akershus i Lillehammer 2011. Arbeider nå som høgskolelektor ved Høgskolen i Lillehammer, avdeling for pedagogikk og sosialfag. E-post: hanne.glemmestad@hil.no.

Catrine Torbjørnsen Halås (1966). Sosionom med PhD i studier av profesjonspraksis. Hun arbeider ved Universitetet i Nordland som førsteamanuensis på Senter for praktisk kunnskap og som forsker i den nasjonale satsningen Ungdom i svevet. E-post: cha@uin.no.

Ingvild Huse (1957). Sosionom med master i sosialt arbeid fra HiOA. Studieleder for sosialt arbeid (deltid) ved Diakonhjemmets Høgskole, Institutt for sosialt arbeid og familieterapi. E-post: ingvild.huse@diakonhjemmet.no.

Sofie Normann (1956). Klinisk sosionom med barn og unges psykiske helse som arbeidsfelt og hovedfag i praktisk kunnskap (cand.polit). Arbeider nå ved Fosterhjemstjenesten i Bodø. E-post: sofie.normann@bufetat.no.

Andreas Pedersen Kikvik (1976). Sosionom med master i sosialt arbeid fra HiOA. Arbeider nå som fagkonsulent på forbundskontoret i Fellesorganisasjonen (FO). E-post: andreas.kikvik@fo.no.

Laila G. Aamodt (1943). Klinisk sosionom med hovedfag i sosialt arbeid (cand. polit). E-post: lailagranli@hotmail.com.

